



2005

Trinkov
koledar

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO ČEDAD



KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO – ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR 2005

Kulturno društvo
Ivan Trinko

KNJIŽNICA - BIBLIOTECA

5733

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO - ČEPČO

TRINKOV KOLEDAR

2008

TAKA JE NAŠA POT

MICHELE OBIT

*"Če smo vztrajali in zdržali do današnjih,
boljših dni, smo to storili zaradi tega, ker
nas je prežemala globoka ljubezen
do našega jezika in do naših ljudi..."*

Izidor Predan

Borba za naše pravice bo še tarda, tuole so mislili tisti, ki so paršli pred mano, pred nam. Tuole je mislu Dorič, ki se je puno, puno borju, da bi se ohranilo na našem teritoriju tisto, kar nie mogla zbrisati niti moč fašizma, niti emigracija, niti vse tisto nezaupanje, ki so ga imiel drugi do nas. Tuole so mislili tisti, ki so z njim ustanovil an nosil napri dielo kulturnega društva Ivan Trinko. Pravli so takrat, v šestdesetih letih, da so bli cajti že no malo buj lahki ku pried. Imiel so nieke programe, ki potlé so se na kak način tud uresničili. Recimo: imiel so v mislih ustvariti gospodarske strukture, da ne bi bluo trieba, da se ljudje preselijo v Manzan al nekam tam tod, za imiet dielo blizu doma. So guoril večkrat o turističnem razvoju Benečije. Imiel so stike s strankami an z drugimi ustanovami manjšine. Bilo jim je tud jasno, kaj pride reč, da v adni šuoli se uči slovenščino, vsaj no malo ur na tiedan. Gledal so na tiste, kar se je dogajalo v Tarstu an v Gorici, an takuo so tud vidli, da obstajajo nieke razlike med Slovenci. "Tam imajo slovienske šuole, mi se moramo še boriti zanje, tam imajo Kulturni dom an gledališče, tle ga nimamo," so mislili. Pa vsegljih so šli napri z dielom, s prepričanjem, da iz tistih semen, ki so jih takrat sjal, bo kiek raslo.

Tiste, kar je raslo, je pred našimi očmi. Tud kar je raslo an potlé je, ku se more reč, no malo usahnilo. Če pa pogledamo z očmi adnega, ki gleda od zuna, muormo reč, da sada' Benečija ima no moč, ki pried jo nie imiela. Ries je, da sviet se je obarniu, v telih zadnjih deset lietih. Pomislimo samuo, da tle blizu nas niemamo vič Jugoslavije, imamo no daržavo, ki je že kupe z nami v isti veliki Evropi. An mi – Slovenci, ki živimo v Benečiji, an Slovenci, ki živijo v Sloveniji – smo pru v sred tele Evrope. Pomislimo, da ljudje – ne vsi, pa puno od njih – se ne bojijo vič guorit po sloviensko, pridejo na naše prireditve, pošjajo suoje otroke v dvojezično šuolo. Pomislimo tud, da kajšan krat naše majhne vasi šele živijo, an osnovne šuole v Nadiških dolinah ne zaprejo, samuo zak tisti, ki živijo v vaseh an pošijajo otroke v šuolo, so priseljenci, ljudje, ki so paršli k nam, zak tam, kjer so oni živiel, nieso imiel ne hiše ne diela. Sviet se je zaries obarniu.

Kakšno vlogo muora imiet kulturno društvo, kot je Ivan Trinko, v teli situaciji? Tist posvet an vse druge prireditve, ki smo jih organizal ob 50-letnici smarti monsinjorja Trinka, so ble predvsem parložnost, da se spet parbližamo človeku, ki ga ne vsi zadost poznajo an ki nam lahko tud pomaga odguarjat na tisto vprašanje. Namen tistega projekta je biu dat možnost novim generacijam, al buj splošno ljudem, ki nieso še spoznali Trinka, naj ga spoznajo an se prepoznajo v človeku, ki je biu človek dialoga, odpartega do drugih jezikov an druge kulture.

An naše društvo – po tisti poti – ima določen svoj prostor kot posrednik med kulturami, ki živijo na beneškem teritoriju an v Furlaniji. Profesor Marino Vertovec, bivši predsednik društva, je deset liet od tegà poviedu potriebe od tenčas, an so ble "obogatiti dialog, poglobiti kulturna in druga vprašanja z idajateljsko dejavnostjo, s posveti in srečanji s kulturniki, ki delujejo na obmejnem območju". Vse tuole v nieki "evropski viziji", ki deset liet od tegà nie bla takuo jasna an močna ku donas. Naše potriebe so šele tiste, muormo samuo zastopit, da ne samuo "tiste" meje je nie vič, an druge so se porušile al pa se bojo v kratkim.

Lietos bomo praznoval petdeset liet življenja našega društva. Takrat "vsi smo čutili nekaj posebnega v sarcu," je ankrat poviedu Dorič, "vsi smo se zavedali,

da bomo ustanovili nekaj, kar bo zgodovinskega pomena za obstoj in razvoj Beneških Slovencev." Danes vsi čutimo, da muormo bit hvaležni telim ljudem – bli so skromni ljudje, bivši partizani, kmeti in mladi študenti – če se je naša Benečija zaries obogatila. Nie pru pa, da pogledamo samo v preteklost. Zavest in ljubezen do svoje zemlje je kiek, ki se gradi vsak dan, s trudom, seveda, z radostjo tud, an s prepričanjem, da edini način gledanja na prihodnost je odpiranje drugemu an mislit, da manjšina je kiek, ki muora ostati zaparto v ograji. Od 2. otuberja 1955 kulturno društvo Ivan Trinko diela v telo smier an takuo bo dielalo napri.

LETO 2004 IN SLOVENCİ VIDEMSKÉ POKRAJINE

IOLE NAMOR

Pričakovanje 1. maja in vstopa Slovenije v Evropsko unijo je tudi v Benečiji močno pogojevalo prvo polovico leta 2004. Uresničile so se nam večdesetletne želje, naša prizadevanja za povezovanje in sodelovanje ob meji so dobila tudi evropski "žegen", medtem ko so bile dokončno poražene tiste sile, ki so nas v vsej povojni zgodovini tlačile in nas zaznamovale kot izdajalce samo zato, ker smo ljubili in gojili svoj slovenski jezik. V tem evropskem duhu je potekal *Dan emigranta*, na katerem je ob predsedniku deželnega sveta Alessandru Tesiniju pozdravil tudi načelnik tolminske upravne enote in dolgoletni iskren prijatelj Benečije Zdravko Likar. Podobna praznična atmosfera, polna optimizma in pričakovanja je bila tudi na novoletnem srečanju v Kobaridu, ki se ga je udeležil predsednik slovenske vlade Anton Rop. Giorgio Banchig je v imenu Slovencev videmske pokrajine povzel občutke vseh z mislijo, da se je za nas Benečane začela Evropska zveza v Kobaridu 34 let od tega, na prvem srečanju med Slovenci Furlanije in Posočja. V naslednjih tednih in mesecih je sledilo več pobud v pripravo na širitev Evropske Unije. Med njimi naj omenimo srečanja, ki jih je organizirala videmska škofija o zgodovinskih in ekonomskih povezavah med Furlanijo in Slovenijo, ter pobude Pokrajine Videm v pozdrav Sloveniji v skupni evropski hiši. Vrhunec smo seveda doživeli na predvečer vstopa, 30. aprila, na Matajurju, kjer je bilo pod šotorom slovesno somaševanje z videmskim nadškofom Battistijem in koprskim pomožnim škofom Bizjakom. Prav na vrhu hriba pa je opolnoči zaplapolala evropska zastava. Nepozabna so bila tudi doživetja naslednjega dne v Podklancu, na mostu čez Idrijo, kjer so igralci Beneškega gledališča in iz Kambrškega kota s skupnimi močmi uprizorili komedijo, ki je pomenila začetek novega sodelovanja in prijateljstva med sosedi.

V glavnem mestu Furlanije so počakali, da evforija mine, in izkoristili priložnost vstopa Slovenije v EU, da поблиže spoznajo današnje kulturno snovanje v Sloveniji na področju arhitekture, filma, književnosti. Tako so v Vidmu priredili bogat program kulturnih srečanj "*Dotik*".

Kot dobrodošlico Sloveniji, ki je vstopila v EU, je Univerza v Vidmu priredila pomemben posvet "*Slavia Dilecta*". Na njem pa so bila predstavljena najpomembnejša raziskovalna dela o Beneški Sloveniji. V okviru pomembnega celodnevne posveta so predstavili tudi sodobno pesniško ustvarjanje med Slovenci videmske pokrajine. Posebno pozornost so namenili rezijanski pesnici Silvani Paletti ob izidu njene prve pesniške zbirke.

Leto 2004 je bilo polno zelo pomembnih obletnic. Časopis Novi Matajur je praznoval trideset let izhajanja, katerim je treba dodati še skoraj 24 let rednega izhajanja njegovega predhodnika, Matajurja.

Prav tako so praznovali 30 let bogatega kulturnega in izobraževalnega delovanja Študijskega centra Nediža. Nastal je v Špetru na pobudo prof. Paola Petričiča, ki je okrog sebe zbral skupino intelektualcev in začel poglobljati vprašanja kulturne, zgodovinske in jezikovne narave. Ob tem je razvijal dejavnosti, namenjene najmlajšim, kot so popoldanski pouk, narečni natečaj *Moja vas* in letovanje *Mlada brieza*. Tudi na podlagi tistih izkušenj je deset let kasneje odprlo svoja vrata *Dvojezično šolsko središče* v Špetru, ki je s pristrčno otroško pesmijo, s predstavitvijo publikacije o dvojezičnem otroku in pisano dokumentarno razstavo v *Beneški galeriji* tik pred božičnimi prazniki začelo proslavljati jubilejno dvajseto leto delovanja. To je bil dogodek, ki smo se ga v Benečiji in v vsej slovenski manjšini še posebej veselili.

Pri društvu Ivan Trinko so s spletom prireditev junija in oktobra v Novi Gorici, na Tarčmunu, v Vidmu (na Univerzi, v občinski knjižnici in na sedežu Pokrajine) in Špetru zabeležili 50-letnico smrti msgr. Ivana Trinka. Med pomembne obletnice sodi tudi 35 let bogatega kulturnega in prosvetnega delovanja kulturnega društva Rečan.

Leto se je začelo z navdušenjem beneških planincev, saj se je njihov predsednik povzpel na Aconcagua, sedemtisočak v Južni Ameriki. V Bardu pa se je skupnost stisnila okrog župnika Renza Calligara in mu izrazila hvaležnost za njegovo tridesetletno delo med terskimi Slovenci.

Februar nam je prinesel že tradicionalno čezmejno pustovanje, ki se je letos

odvijalo na slovenski strani, to je na Livku. Imelo je hkrati pristni domači obraz s tipičnimi pustovi iz Benečije in Posočja, a tudi evropski pečat, saj se ga je udeležila skupina pustov iz belgijskega mesteca Sambreville, ki je pobrateno s Špetrom in z Nadiškimi dolinami.

Februarja so beneški kmetje in gozdarski operaterji ustanovili *Kmečko zvezo*. Za predsednika so izvolili Luko Maniča, za operativno, strokovno delo v uradu v Čedadu je zelo uspešno skrbel pokrajinski tajnik Stefano Predan. Skoraj sočasno je bila v Čedadu ustanovljena *Pro-loco Nediške doline*, ki se je rodila iz odbora proti meteorološkemu radarju na Matajurju in iz razvojnega načrta za Nadiške doline 2004-2008, ki je bil predstavljen v Klodiču ob koncu leta 2003 in je dobil tudi soglasno podporo deželnega sveta. Predsednik Pro-loco je Antonio De Toni.

Praznovali smo seveda tudi slovenski kulturni praznik. Najprej s predstavo Slovenskega stalnega gledališča "*Kjer se ljubezen izliva v sinje nebo*", posvečeno pesniku Srečku Kosovelu ob stoletnici njegovega rojstva, nato pa z narečnim natečajem "*Naš domači izik*", ki ga je razpisala občina Špeter. V Kanalski dolini so dan slovenske kulture počastili na Trbižu pod pokroviteljstvom občine, na njem pa je župan Franco Baritussio pozdravil tudi v slovenščini.

Tudi letos smo v Nadiških dolinah praznovali osmi marec, tokrat na Lesah, s prireditvijo *Od Kuka do Kuka*, ki jo je Aldo Klodič napisal in zrežiral na podlagi knjig Giannija Tomasetiča.

Kulturno društvo Ivan Trinko pa je oskrbelo srečanje s Kosovelovo poezijo na večeru, ko so predstavili prelepo knjigo *Ikarjev sen*. Priredili so tudi izlet v Tomaj na Krasu, kjer je Kosovelova hiša muzej.

Aprila smo doživeli dve pomembni kulturni prireditvi. Prvi je bil natečaj *Kal v poeziji*, ki ga je prvič priredila občina Podbonesec in se ga je udeležilo kakih 60 pesnikov iz vse dežele in sosednje Slovenije. Drug dogodek je bil koncert Vlada Kreslina v Špetru, v okviru koncertne sezone Glasbene matice. Z njim so zapeli in zaigrali tudi *harmonikarski ansambel špetske Glasbene šole*, ki ga vodi Aleksander Ipavec, in dekleta *Beneških korenin*.

Videmska pokrajinska uprava, ki je v okviru programov za uresničevanje zakona 482 ustanovila posvetovalno komisijo za slovensko manjšino (njeni člani so Rudi Bartaloth, Sergio Chinese, Viljem Černo, Giorgio Banchig, Giuseppe Chiabudini in Iole Namor), je izpeljala natečaj in zaposlila za določen čas Slovenko Vi-

do Valenčič, zato da bo sledila dejavnostim in pobudam, namenjenim slovenski manjšini v Furlaniji. Junija je na beneških tleh, v Landarju, priredila zelo lep in kvaliteten koncert v pozdrav razširjeni Evropi in Sloveniji v njej. Sporočilo je bilo jasno: potreben je aktiven pristop vsakega od nas, da Evropa zaživi v vsej svoji kulturni in jezikovni pluralnosti, obenem pa je za našo kulturno polnost potrebno, da se slovenski dialekti in knjižnji jezik med seboj oplajajo. Nastopili so otroški pevski zbor *Mali lujerji* iz Špetra, moški zbor *Monte Canin* iz Rezije, mešana zbora *Hrast* iz Doberdoba in *Obala* iz Slovenije ter polifonični zbor iz Rude.

Junija so bile evropske in upravne volitve, ki so pomenile hud zasuk v desno v špetrski občini, kjer je po 24 letih zmagala desnica, a ne zaradi svojih zaslug, pač pa zato, ker je prišlo do razkola v levosredinskem taboru. Negativne posledice in ozko, zaprto gledanje na manjšinsko vprašanje so v zadnjih mesecih že prišli do izraza.

Julij je že več kot deset let mesec *Postaje Topolovo* in *MittelFesta* v Čedadu, letos prvič v režiji predsednika Mitje Volčiča in direktorja Monija Ovadie. In čeprav manifestaciji še zdaleč nista primerljivi (predvsem kar se tiče finančnih dotacij), smo spet imeli vtis, da je tudi tokrat *Postaja* pokazala večjo vitalnost in inovativnost ter da je ob svojem avantgardnem iskanju globlje vsidrana v domačo realnost. Najpomembnejši je bil letos projekt "*Vrnitev*" z enominutnimi filmi, ki so ponudili enkratna doživetja, a obenem ustvarili nove povezave *Postaje* z evropskim kulturnim prostorom. Sočasno je po beneških vaseh potekal tudi lutkovni festival, ki je letos že drugič zaobjel tudi sosednje kraje v Soški dolini.

Z začetkom novega šolskega leta se je v Špetru odprla nova možnost slovenskega pouka na nižji srednjih šoli. Ob dveh urah slovenščine tedensko so učenci prvega razreda imeli na razpolago še dodatnih šest ur pouka v slovenščini. Za to se je odločilo 6 učencev.

V tem šolskem letu obiskuje dvojezični vrtec 74 otrok, osnovno šolo pa 125 učencev. Kar se slovenščine tiče, naj povemo, da so prvič v zgodovini ponudili možnost študija slovenščine dijakom licejev v Čedadu in Špetru. Na dva tečaja (začetni in nadaljevalni), ki potekata v Čedadu, se je prijavilo 29 dijakov.

Jesen je v Nadiških dolinah potekala v znamenju vabila na Kolovrat po poteh Rommla. Pobuda *Pro-loco Nediške doline* z vodenimi obiski po ostalinah iz pr-

ve svetovne vojne tako na italijanski kot na slovenski strani je naletela na velik odziv obiskovalcev iz vse dežele in sosednjega Veneta. To je bila gotovo najpomembnejša in najobetavnejša pobuda *Pro-loco Nediške doline* v minulem letu, spodbudila je skupino mladih beneških intelektualcev, da so pristopili zraven in ustvarili skupino odličnih vodičev. Iz nje se je rodil tudi zrcalni Interreg projekt s *Fundacijo Poti miru* v Posočju, ki naj bi odločilno prispeval k oblikovanju muzeja na odprtem na Kolovratu.

Na pobudo Pokrajine so jeseni začeli postavljati dvojezične table (furlansko-italijanske, slovensko-italijanske in nemško-italijanske) po vsem teritoriju Furlanije z izjemo Rezije. Pokrajina je sprožila tudi široko propagandno akcijo "*Varuj svoj jezik, pomagaj rasti svoji kulturi*" (tudi na tetrapaku najbolj prodanega mleka), s katerimi je želela ovrednotiti jezikovno pluralnost videmske pokrajine ter spodbuditi družine, naj vpišejo otroke k dvojezičnemu pouku.

V Gorenjem Tarbiju je bil tudi letos zelo dobro obiskan *Burnjak*. Pri njegovi organizaciji so sodelovali vsi: vaščani, domača društva, *Planinska družina Benečije*, *Kmečka zveza* in *Pro-loco*. Odvijal se je tudi kulturni program, v okviru katerega so predstavili cd ploščo in cd-rom "*Substrati*", ki so jo pripravile *Beneške korenine*.

V Kobaridu so na lepi slovesnosti odkrili ploščo Jožku Ošnjaku, beneškemu partizanu, komandantu briško-beneškega bataljona in zavzetemu borcu za pravice Beneških Slovencev. Ob dnevu muzeja je Zdravko Likar prejel visoko odlikovanje italijanske republike.

Adriano Corsi je bil potrjen za predsednika *Gorske skupnosti Ter-Nadiža-Brda*, tokrat na čelu levosredinske koalicije. Tudi letos je gorska skupnost dala pobudo za Božične koncerte, ki so bili v Gorenjem Barnasu, Ažli in Viškorši.

Leto smo v Trstu zaključili s praznovanjem pol stoletja življenja in delovanja *Slovenske kulturno-gospodarske zveze*, ki je toliko pomenila tudi za kulturno, socialno in ekonomsko rast slovenske manjšine na Videmskem. V Benečiji pa smo se pred Božičem srečali na prazniku dvojezične šole in njenega dvajsetletnega plodnega dela, polni zadovoljstva za prehojeno pot, polni upanja za naslednje korake v smeri izpopolnitve dvojezičnega šolanja na vseh stopnjah.

Februar 1961

KOLEDAR / LETO 2005

LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA

1	T	Mešički dan	1
2	S	Štefanijev dan	2
3	P	Pravoslavni dan	3
4	T	Valentinov dan	4
5	S	Simonov dan	5
6	P	Štefanijev dan	6
7	T	Lucijev dan	7
8	S	Preobražajev dan	8
9	P	Lucijev dan	9
10	T	Valentinov dan	10
11	S	Pravoslavni dan	11
12	P	Štefanijev dan	12
13	T	Valentinov dan	13
14	S	Pravoslavni dan	14
15	P	Štefanijev dan	15
16	T	Valentinov dan	16
17	S	Pravoslavni dan	17
18	P	Štefanijev dan	18
19	T	Valentinov dan	19
20	S	Pravoslavni dan	20
21	P	Štefanijev dan	21
22	T	Valentinov dan	22
23	S	Pravoslavni dan	23
24	P	Štefanijev dan	24
25	T	Valentinov dan	25
26	S	Pravoslavni dan	26
27	P	Štefanijev dan	27
28	T	Valentinov dan	28
29	S	Pravoslavni dan	29
30	P	Štefanijev dan	30
31	T	Valentinov dan	31

Januar

1	S	Mati božja Marija – Novo leto	
2	N	Bazilij – Gregor Nacijanski	
3	P	Presveto Jezusovo ime – Genovefa	☾
4	T	Favsta – Angela Folinjska	
5	S	Simeon – Milena	
6	Č	Sveti trije kralji	
7	P	Lucijan – Rajmund	
8	S	Severin	
9	N	Jezusov krst – Julijan	
10	P	Viljem – Aldo	●
11	T	Pavlin Oglejski, apostol Slovencev	
12	S	Bernardo – Cezira – Tatjana	
13	Č	Hilarij – Veronika	
14	P	Odorik iz Pordenona – Feliks	
15	S	Pavel Puščavnik – Maver	
16	N	2. nav. nedelja – Marcel	
17	P	Anton Puščavnik	☽
18	T	Favstina	
19	S	Marij – Pija – Suzana	
20	Č	Sebastijan – Fabijan	
21	P	Neža (Jana)	
22	S	Vincencij – Anastazij	
23	N	3. nav. nedelja – Emerencijana	
24	P	Frančišek Saleški	
25	T	Spreobrnitev sv. Pavla	○
26	S	Timotej – Tit	
27	Č	Angela Merici – Elvira	
28	P	Tomaž Akvinski	
29	S	Konstanc – Valerij	
30	N	4. nav. nedelja – Martina	
31	P	Janez Bosco	

Februar

1	T	Brigita Irska	
2	S	Darovanje Jezusa – Svečnica	☾
3	Č	Blaž – Oskar	
4	P	Andrej Corsini – Katarina	
5	S	Agata	
6	N	5. nav. nedelja – Pavel M. – debelince	
7	P	Koleta – Rihard	
8	T	Hieronim Emiliani – pust	●
9	S	Rinaldo – pepelnica	
10	Č	Sholastika – Viljem	
11	P	Lurška Mati božja	
12	S	Evlalija	
13	N	1. post. nedelja – Foska – Kristina	
14	P	Valentin (Zdravko) – Ciril in Metod, zav. Evrope	
15	T	Favstin – Klavdij	
16	S	Julijana	☽
17	Č	Silvin – Marijana	
18	P	Simeon Jeruz. – Flavijan	
19	S	Konrad	
20	N	2. post. nedelja – Pavla – Silvan – kvatrnica	
21	P	Peter Damiani – Eleonora – Irene	
22	T	Marjeta Kortonska	
23	S	Romana – Polikarp	
24	Č	Matija	○
25	P	Vanda	
26	S	Aleksander – Matilda – Romeo	
27	N	3. post. nedelja – Gabrijel	
28	P	Roman – Ožbolt	

Marec

1	T	Albin	
2	S	Neža – Simplicijan	
3	Č	Ticijan – Marin – Henrik	☾
4	P	Kazimir – Lucij	
5	S	Evzebij	
6	N	4. post. nedelja – Fridolin	
7	P	Felicita in Perpetua	
8	T	Janez od Boga	
9	S	Frančiška Rimska	
10	Č	Emilijan – 40 mučencev iz Sebaste	●
11	P	Sofronij – Konstantin	
12	S	Gregor – Maksimilijan	
13	N	5. post. nedelja – Patricija – Kristina – tiha nedelja	
14	P	Matilda	
15	T	Klemen	
16	S	Hilarij – Herbert	
17	Č	Patricij	☽
18	P	Ciril Jeruzalemski	
19	S	Sveti Jožef	
20	N	Cvetna nedelja – Ojčincev – Klavdija	
21	P	Justinijan – Hugolin	
22	T	Lea – Nino	
23	S	Rebeka – Turibij iz Mongr.	
24	Č	Veliki četrtek	
25	P	Veliki petek	☾
26	S	Velika sobota	
27	D	Velika noč	
28	P	Velikonočni ponedeljek	
29	T	Bertold	
30	S	Amedej Savojski – Joahim	
31	Č	Gvido – Modest	

April

1	P	Hugo – Teodora – Marčela	
2	S	Frančišek Pavelski	☾
3	N	2. velik. nedelja – Rihard – Gracija – bela nedelja	
4	P	Izidor	
5	T	Vincenc Ferreri	
6	S	Irenej Sirmijski – Marcellin	
7	Č	Janez de la Salle – Herman	
8	P	Tomaž Tolentinski – Valter	●
9	S	Marija K. – Demetrij	
10	N	3. velik. nedelja – Ezekijel prerok	
11	P	Stanislav	
12	T	Julij – Lazar	
13	S	Martin – Ida	
14	Č	Lidvina – Valerijan	
15	P	Anastazija – Damijan	
16	S	Bernardeta Lurška	☽
17	N	3. velik. nedelja – Rudolf	
18	P	Apolonij – Elevterij	
19	T	Ema – Leon	
20	S	Neža – Sara	
21	Č	Anzelm – Konrad – Aleksandra	
22	P	Hugo – Leonida	
23	S	Jurij – Helena	
24	N	5. velik. nedelja – Fidelis iz Sig.	☼
25	P	Marko Evangelist – dan osvoboditve	
26	T	Marcellin – Marija, mati dobrega sveta	
27	S	Cita – Hozana	
28	Č	Peter Chanel	
29	P	Katarina Sienska	
30	S	Pij V. – Jožef Cottolengo	

Maj

1	N	6. velik. nedelja – Jožef delavec – praznik dela	☾
2	P	Atanazij	
3	T	Filip in Jakob, apostola	
4	S	Florijan (Cvetko)	
5	Č	Leo – Gotard	
6	P	Dominik Savio	
7	S	Gizela – Gušto – Flavij	
8	N	7. velik. nedelja – Vnebohod – Viktor	●
9	P	Katarina	
10	T	Antonin	
11	S	Mamert	
12	Č	Leopold	
13	P	Mafalda – Fatimska Mati božja	
14	S	Matija ap. – Bonifacij	
15	N	Binkošti – Majenca – Zofija (Sonja)	
16	P	Janez Nepomuk – Ubald	☽
17	T	Paskal Baylon – Jošt	
18	S	Erik – Janez I.	
19	Č	Ivo – Leonard – Peter Celestin	
20	P	Bernardin Sienski	
21	S	Fabij – Dino	
22	N	8. velik. nedelja – Sveta Trojica – kvatarnica	
23	P	Deziderij – Janez Rossi – Leon	☉
24	T	Marija pomočnica kristjanov	
25	S	Beda – Urban	
26	Č	Filip Neri	
27	P	Avguštin Cant.	
28	S	Emilij – German	
29	N	Sveto Rešnje telo	
30	P	Ferdinand – Kancijan	☾
31	T	Marijino obiskanje	

Junij

1	S	Justin – Fortunat	
2	Č	Marcelin – Peter in Erazem	
3	P	Presveto Jezusovo srce – Karel Lwanga in tov.	
4	S	Brezmadežno Marijino srce	
5	N	10. nav. nedelja – Bonifacij	
6	P	Pavlina – Norbert	●
7	T	Robert	
8	S	Medard – Mino	
9	Č	Primož in Felicijan – Efrem	
10	P	Bogumil	
11	S	Barnaba, sodelavec apostolov	
12	N	11. nav. nedelja – Edoardo Poppe – Jolanda	
13	P	Anton Padovanski	
14	T	Valerij – Elizej prerok	
15	S	Vid)
16	Č	Beno – Avrelijan	
17	P	Albert – Ranieri	
18	S	Marina – Marcel	
19	N	12. nav. nedelja – Gervazij in Protazij	
20	P	Silverij – Mihelina	
21	T	Alojzij Gonzaga	
22	S	Pavlin iz Nole	○
23	Č	Jožef Cafasso – Agripina -	
24	P	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	S	Diogen – Eleonora	
26	N	13. nav. nedelja – Vigilij	
27	P	Hema Krška – Ciril Aleks.	
28	T	Irenej – Ada	☾
29	S	Peter in Pavel ap.	
30	Č	Emilijana – Prvi mučenci	

Julij

1	P	Estera – Oliver	
2	S	Adeodat – Oton	
3	N	14. nav. nedelja – Tomaž ap.	
4	P	Urh – Elizabeta Port.	
5	T	Ciril in Metod	
6	S	Marija Goretti – Sveta Marija zdravja	●
7	Č	Klavdij – Vilibald – Izaija prerok	
8	P	Hadrijan – Kilijan – Evgen	
9	S	Veronika Giuliani – Pavlina	
10	N	15. nav. nedelja – Rufina – Amalija	
11	P	Benedikt – Olga	
12	T	Mohor in Fortunat	
13	S	Henrik – Joel in Ezra	
14	Č	Kamil de Lellis)
15	P	Bonaventura (Bogdan)	
16	S	Karmelska Mati božja	
17	N	16. nav. nedelja – Aleš	
18	P	Friderik	
19	T	Arsen – Zlatka	
20	S	Marjeta – Elija prerok	
21	Č	Lovrenc iz Brindisija – Danijel)
22	P	Marija Magdalena	
23	S	Brigita	
24	N	17. nav. nedelja – Kristina – Krištof	
25	P	Jakob Starejši ap.	
26	T	Ana in Joahim	
27	S	Natalija – Gorazd in Kliment	
28	Č	Nazarij in Celzij – Viktor	«
29	P	Marta	
30	S	Peter Krizolog – Angelina	
31	N	18. nav. nedelja – Ignacij Lojolski	

Avgust

1	P	Alfonz M. Ligvorij	
2	T	Evzebij iz Vercellija	
3	S	Lidija	
4	Č	Janez M. Vianey	
5	P	Marija Snežna (Nives) – Emidij	●
6	S	Jezusovo spremenjenje na gori Tabor	
7	N	19. nav. nedelja – Kajetan	
8	P	Dominik	
9	T	Roman	
10	S	Lovrenc	
11	Č	Klara (Jasna) – Suzana	
12	P	Lelija – Inocenc	
13	S	Poncijan in Hipolit – Antonin)
14	N	20. nav. nedelja – Maksimilijan Kolbe	
15	P	Marijino Vnebovzetje – rožinca	
16	T	Rok	
17	S	Hijacint	
18	Č	Helena	
19	P	Janez Eudes – Ludvik – Marjan	○
20	S	Bernard	
21	N	21. nav. nedelja – Pij X.	
22	P	Devica Marija kraljica	
23	T	Roža iz Lime	
24	S	Jernej ap. (Bartolomej)	
25	Č	Ludvik IX.	
26	P	Aleksander – Tarcizij – Ivana	☾
27	S	Monika	
28	N	22. nav. nedelja – Avguštín	
29	P	Janezov glavosek – Sabina	
30	T	Feliks (Srečko) – Gvdencij	
31	S	Rajmund (Rajko)	

September

1	Č	Egidij (Tilh)	
2	P	Elpidij – Antonin – Licinij	
3	S	Gregor Veliki	●
4	N	23. nav. nedelja – Rozalija (Zalka)	
5	P	Lovrenc Giustiniani – Viktorin	
6	T	Zaharija prerok	
7	S	Marko Križ. – Regina	
8	Č	Rojstvo Device Marije (bandimica)	
9	P	Peter Klaver	
10	S	Nikolaj Tolentinski	
11	N	24. nav. nedelja – Prot in Hijacint	»
12	P	Marijino ime – Inocenc	
13	T	Janez Križ. Zlatousti	
14	S	Povišanje svetega Križa	
15	Č	Žalostna Mati božja (Dolores)	
16	P	Kornelij in Ciprijan	
17	S	Robert Belarmin	
18	N	25. nav. nedelja – Jožef Kup.	○
19	P	Januarij	
20	T	Evstahij – Suzana	
21	S	Matej (Matevž) ap. in ev.	
22	Č	Mavricij – Tomaž Vil.	
23	P	Tekla – Pater Pij iz Pietralcine – Lin	
24	S	Anton M. Slomšek – Marija rešiteljica jetnikov	
25	N	26. nav. nedelja – Nikolaj iz Flue – Avrelija – kvatrnica	«
26	P	Kozma in Damijan	
27	T	Vincencij Pavelski	
28	S	Venceslav	
29	Č	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	P	Hieronim	

Oktober

1	S	Terezija Deteta Jezusa	
2	N	27. nav. nedelja – Angeli varuhi	
3	P	Evald – Romana	●
4	T	Frančišek Asiški	
5	S	Luigi Scrosoppi – Flora – Placid	
6	Č	Bruno	
7	P	Rožarska Devica Marija – Julija	
8	S	Simon – Demetrij	
9	N	28. nav. nedelja – Dionizij	
10	P	Frančišek Borgia – Florencij)
11	T	Janez XXIII. – Emilijan	
12	S	Serafin – Amelij	
13	Č	Fatimska Mati božja – Edvard	
14	P	Kalist I.	
15	S	Terezija V. Avilska	
16	N	29. nav. nedelja – Marjeta Alacoque – Hedvika	
17	P	Ignacij Antiohijski	○
18	T	Luka evangelist	
19	S	Pavel od Križa – Laura	
20	Č	Irena – Bertilla – Zora – Danijel	
21	P	Uršula – Vendelin	
22	S	Marija Saloma	
23	N	30. nav. nedelja – Janez Kapistran	
24	P	Dejan – Anton Klaret	
25	T	Krizant in Darija	☾
26	S	Lucijan – Evarist	
27	Č	Vincenc – Sabina	
28	P	Simon in Juda Tadej ap.	
29	S	Narcis – Hermelinda	
30	N	31. nav. nedelja – Angel – Benvenuta	
31	P	Lucilla	

November

1	T	Vsi sveti	
2	S	Verne duše	●
3	Č	Viktorin Ptujski – Just – Silvija	
4	P	Karel Boromejski (Drago)	
5	S	Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krstnika	
6	N	32. nav. nedelja – Lenart	
7	P	Lazar – Ernest	
8	T	Bogomir – Deodat (Bogdan)	
9	S	Božidar – posvetitev lateranske bazilike)
10	Č	Leon Veliki	
11	P	Martin iz Toursa	
12	S	Jozafat	
13	N	33. nav. nedelja – Stanislav Kostka	
14	P	Nikola Tavelić	
15	T	Albert Veliki – Leopold	
16	S	Jedrt – Marjeta Škotska	○
17	Č	Elizabeta Ogrska	
18	P	Odo – posvetitev bazilike sv. Petra	
19	S	Matilda – Epimak in Aleksander	
20	N	34. nav. nedelja – Kristus kralj vesoljstva	
21	P	Darovanje Device Marije	
22	T	Cecilija	
23	S	Klemen	☾
24	Č	Krizogon – Firmina	
25	P	Katarina Aleksandrijska	
26	S	Leonard Port.	
27	N	1. adv. nedelja – Virgil – Valerijan Oglejski	
28	P	Gregorij – Berta	
29	T	Saturnin	
30	S	Andrej ap. (Štandrež)	

December

1	Č	Eligij	●
2	P	Bibijana (Živa)	
3	S	Frančišek Ksaver	
4	N	2. adv. nedelja – Barbara	
5	P	Avrelijan – Saba	
6	T	Miklavž	
7	S	Ambrož	
8	Č	Brezm. spočetje Device Marije)
9	P	Valerija – Peter Fourier – Sirij	
10	S	Loretska Mati božja	
11	N	3. adv. nedelja – Damaz I. – Savinij	
12	P	Ivana Frančiška de Chantal	
13	T	Lucija	
14	S	Janez od Križa	
15	Č	Silvija – Kristina – Virginija	○
16	P	Albina – Adelajda (Adelina)	
17	S	Lazar iz Betanije	
18	N	4. adv. nedelja – Gracijan – Adela – kvatrnica	
19	P	Urban V. – Favsta	
20	T	Evgenij in Makarij	
21	S	Peter Kanizij	
22	Č	Demetrij – Remo	
23	P	Janez Kancij – Viktorija	☾
24	S	Sveti večer – Adam in Eva	
25	N	Božič	
26	P	Štefan	
27	T	Janez ap. in ev. – Fabijola	
28	S	Sveta družina – Nedolžni otroci, mučenci	
29	Č	Tomaž Becket – David	
30	P	Evgen – Ruggero	
31	S	Silvester	●

LETO 2005

Leto 2005 je navadno leto, ima 365 dni, začne in konča se v soboto. Februar ima 28 dni. Vladar leta 2005 je Merkur. Cerkevno leto se začne s prvo adventno nedeljo 28. novembra 2004 in traja do prve adventne nedelje 27. novembra 2005. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangelijski iz leta A.

Letni časi:

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Oвна ob 13,33 uri.

Pomladni ekvinokcij. Začne se pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 8,46 uri.

Poletni solsticij. Začne se poletje.

Jesen: 23. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 0,22 uri.

Jesenski ekvinokcij. Začne se jesen.

Zima: 21. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 19,34 uri.

Zimski solsticij. Začne se zima.

Na *poletni čas* (kazalce na uri premaknemo eno uro naprej) prestopimo v noči na zadnjo nedeljo v marcu (27. marca); *na sončni čas* pa se vrnemo v noči na zadnjo nedeljo v oktobru (30. oktobra), ko premaknemo kazalce za eno uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu

Pepelnica: 9. februarja. Prva kvatrna nedelja: 20. februarja. Velika noč: 27. marca. Vnebohod: 5. maja. Majenca, Binkošti: 15. maja. Presveta Trojica, Druga kvatrna nedelja: 22. maja. Presveto Rešnje telo: 26. maja. Tretja kvatrna

nedelja: 25. septembra. Prva adventna nedelja: 27. novembra. Četrta kvartna nedelja: 18. decembra.

Leto 2005 je pod znamenjem Merkurja, ki je Soncu najbližji planet. Od njega je oddaljen 58 milijonov kilometrov. V sončnem sistemu je Merkur drugo najgostejše večje telo za Zemljo in drugi najmanjši planet, od njega je manjši le še Pluton. Merkur nima znanih satelitov.

Dolžina dneva na Merkurju je 58,65 zemeljskih dni, dolžina leta pa 88 zemeljskih dni. Da napravi svoj tek okoli svoje osi, se zavrti v 24 urah in 50 minut.

Zaradi bližine Sonca je dnevna stran Merkurja zelo vroča, nočna stran, na drugi strani planeta, pa je zaradi pomanjkanja atmosfere zelo hladna. Temperaturne spremembe na Merkurju, med 90 K in 700 K, so največje v sončnem sistemu. Za Merkurjevo atmosfero je značilno, da se sproti obnavlja.

Čeprav je Merkur zelo svetel planet, ga zaradi bližine Sonca s prostim očesom težko opazujemo, z daljnogledom ga vidimo takoj po sončnem zahodu ali tik pred vzhodom.

Že stare kulture so poznale pet nebesnih teles – planetov, za katere je značilno, da se po nebu premikajo. Mednje sodi tudi Merkur. Prvi naj bi ga že pred 3000 leti opazovali Sumerci. Stari Grki so ga imenovali po bogu Merkurju.

Avtomatska sonda Mariner 10 je leta 1974 kot edina opazovala Merkur, kartirala je 44% planetovega površja, ki je precej podobno Luninemu. Od njega se razlikuje po tem, da nima velikih ravnin. Relief je precej razgiban (kraterji, gore, planote, doline, pobočja, grebeni), pri čemer prevladujejo kraterji. Največji med njimi (Beethoven) ima premer 600km. Gorovja so dolga od 20 do 500 km in visoka do 3.000m. Na planetu je bila nekoč velika vulkanska aktivnost, ki pa naj bi se zaključila že pred 3,9 milijarde let. V nekaterih kraterjih so našli sledove ledu, ki naj bi prišel na planet s kometi.

Vpliv Merkurja

Merkur je Soncu najbližji planet, ki hitro menja svoj položaj in zato tudi njegov vpliv v posameznih ozvezdjih močneje občutimo. Največja oddaljenost Merkurja

od Sonca je 28 stopinj, je torej vedno oddaljen največ en znak.

V enem znamenju se zadržuje povprečno en mesec – kot Sonce. Njegovo delovanje je hitro in kratkotrajno.

Merkur deluje na področju komunikacije: govora, študija, ekonomije, trgovine, poti, gibanja ipd. Vpliva na sposobnost izražanja in logiko, razum, intelekt, zavest, spretnost in prilagodljivost.

V osebnem horoskopu nam položaj Merkurja kaže, na kakšen način komuniciramo, kakšno je naše izobraževanje, na kakšen način stopamo v odnose itd. Vpliva na umske sposobnosti, govor, artikulacijo, pisanje, šolanje, književnost, birokratske posle, pošto, promet, sosedske in sorodstvene odnose. Deluje na možgane, živčni sistem in hormone. Poleg njegovega gibanja skozi posamezna ozvezdja čutimo tudi njegovo retrogradno gibanje (to pomeni, da nekaj časa navidezno potuje nazaj) in to ponavadi prav močno, saj tedaj vsi težje komuniciramo, smo nezadovoljni in se težje izražamo na vseh področjih.

Merkurjeva leta so bolj suha in mrzla kot mokra in topla, redko so rodovitna.

Pomlad: konec marca je precej topel in prijeten, april od začetka do 24. suh in mrzel, potem pa prijeten in topel; maj ima v začetku nekaj grdih dni, potem se včasih spremeni v boljše. Večkrat pa je druga polovica pomladi mrzla in grda, kar lahko škoduje sadnemu drevju.

Poletje: je precej deževno, kar ne pomaga rodovitnosti zemlje. Med deževnimi se pojavijo vedno tudi lepi dnevi, da se da opraviti poljska dela. Treba pa je biti zelo previdni in ne zamujati časa.

Jesen: v prvem delu je dosti dežja in mraza. Po polovici oktobra nastane lepo in suho vreme, ki traja do konca novembra, včasih je vmes malo dežja.

Zima: po prijazni jeseni se takoj v začetku decembra pojavi mraz in sneg. Zelo mrzlo vreme bo trajalo do konca zime, popusti le nekaj dni v februarju in marcu. Večkrat se ponovijo sneg in močni viharji.

IVAN TRINKO: MEMORIE E CUSSIENCE DI UN POPUL

PRE ANTONI BELINE*

La figure culturâl e spirituâl di Ivan Trinko e je come un grant rôl, cu lis lidris sprofondadis te feconditât de sô tiere e la ramade che si alce viers il cîl. Une plante alte, in grât di viodi lontan e di jessi viodude di lontan. Une plante fuarte, clamade dal distin o de providence a frontâ e a sfidâ la part forsit plui dramatiche de storie dal so popul. Une plante cu la scuarce dure, par superâ tantis temperiis, ma dentrivie di une dolcece e mitece incomparabil. Una plante secolâr che e à studiât i secui, ma ancje pal fat che e à dibot sfilliât il secul. Al à vivût, di fat, 91 agns. La sô vite lungje, la sô vore inteligjente, la sô testimoneance coerente, il so afiet passionât pe sô tiere lu à fat di dirit pari dal so popul, lui che, par vocazion, al veve sielt di rinunciâ a une famee di sanc.

Al è nassût dal 1863, cuant che chi di nô e imperave l'acuile austro-ungariche. Al scarpetave pai trois e pai prâts di Tercimont cuant che a son rivâts i liberadôrs talians a sfrancjânus de prepotence di Franz Josef. Une liberazion che si è rivelade une amare delusion, parcè che a son rivâts tai nestrîs paîs come che i fassiscj a son rivâts in Abissinie. Plens di rogance e di ignorance, cunvints di vê une superioritât dibot gjenetiche, cence pêl di rispjet pes nestrîs tradizions e pe nestre identitât. Une liberazion che e à vût l'efiet di une grande tampiestade.

No si trate di jessi austriacants o antitalians, ma di no jessi vuarps. E po i dams e lis maseriis a son li, testimoneance tremende di un jenocidi.

Po a son capitadis lis vueris, une plui cruenta e stupide di chê altre. E dutis dôs a àn vût come pont focâl lis valadis de Benecija, cul sfondament di Cjaurêt la prime e cu lis devastazions partigjanis la seconde. Tal mieç la ditature fassiste, cu lis farneticazions su la raze latine e la xenofobie rabiose cuintri de bar-

baretât sclave. Chel istitût magjistrâl di San Pieri dai Sclavons, fat sù prime des stradis e des infrastuturis e di cualunche provedence par creâ lis vestâls de talianitât, al è il monument de lôr insispience.

Cemût aial vivût dut chest savoltament il nestri Trinko? Tune maniere che e se-mearès paradossâl se no ves dal miraculôs. L'om plui riservât di chest mont, dut impegnât tes sôs speculazions neotomistichis, al è stât ancje une vuaite fedêl e vigjilant dal so popul. Clamât a sierâsi tes muris santis ma isolantis dal 'seminari di Udin, a filosofâ sui principis de metafisiche, al à vût mût di partecipâ in maniere direte a l'ativitât politiche come conseîr provinciâl di Udin. Lui che si nudrive di culture medievâl, al à sintût come pôcs la svintulade benefiche dal grant Leon XIII, ch'al clamave la Glesie a frontâ lis «robis gnovis» che a comparivin sul breâr internazionâl, soredu in fat di dirit dai operaris e di sen di dignitât e di libertât. Sessant'agns di insegnament di une materie grivie e par latin no i àn suiade la vene poetiche che lu veve compagnât di frut in sù. Il so cjant al veve un sôl amôr, cjantât in mil manieris come ducj i amôrs: la sô tiere, la sô patrie, il so mont. Al componeve par sloven e si confrontave cui predis-poetis che a stavin butant lis primis semencis di une poesie e di une culture che e semeave puare e provinciâl, rispjet a la grande tradizion todescje. Trinko al è stât grant e originâl ancje in chest. Al à cjantât il so piçul mont, che nol è un mont piçul ma un mont complet, e tal stes timp al à vût mût di cognossi la part plui sostanziose e sflandorose de leteradure sclave, lete par solit in lenghe originâl. Al à tradusût dal sloven, ma ancje dal polac, dal cehian, dal rus. Un om enciclopedic, universâl.

E jere usance, ta chei agns di vacjis grassis, che i professôrs dal 'seminari di Udin, soredu chei di liceo e di teologjie, a fossin libars di impegnis pastorâi continuâts, par podê atindi cun plui calme ai lôr studis e a la preparazion culturâl dai clerics. La sô cure pastorâl e je stade l'istitut des Dimessis, là ch'al leve a funzionâ. Pes muiniis e pes frutis no dome al preparave i siei fervorins, lis sôs novenis, i siei mê di mai, ma al componeve ancje i cjants di glesie, incentrâts su l'Eucaristie e la Madone. Parcè che Trinko al jere ancje musicist e musicolic. Ma al veve ancje la passion di piturâ e al à cjatât il timp di dâ une man a la guide des Prealpis Juliis dal Marinelli.

Un om ch'al à fat di puint fra doi secui, ma ancje fra il mont latin e il mont sclâf. Nô furlans, po, o scugnin pandii il nestri agrât, ancje se tardif, par vê

onorade la nestre culture e la nestre lenghe, come ch'al meteve in lûs pre' Agnul Cracina tal numar de "Patrie" dal prin di avost dal 1947, cul titul "Un sclâf furlanon": «Noaltris furlans i scugnin ricognossi so redut doi granc' meriz: prin, di vê tant contribuît, come scritôr e tradutôr, a divulgâ fra i popui sclâfs la culture latine e, tra i talians, la culture slave, insegnant ai doi popui confianz a cognossisi e a rispjetâsi; secont, di vê volût simpri ben 'e Furlanie e ai siei umign miôrs».

Al è just, duncje, che ancje nô furlans si dedin dongje ai amîs beneçans tal onorâ chest speli di om e di predi, di leterât e di pulitic, di testimoni e di profete, cussience autentiche e dolorant des traversiis dal so popul umiliât dal stât e de Glesie, bandît dal consorzi dai oms e dal rapuart vitâl e familiâr cun Diu. Il mê di jugn Trinko al è stât ricuardât cui sacraments de pietât cristiane tal cincuantessim de sô muart. Il mê di otubar o varin une coralitât di testemoneancis su l'impurtance di cheste figure cussi rare e complete, vere lûs sul cîl fumul de Benecija. Cuant che al è muart, il lûc de sô polse, il simitieri, al jere plen di garbenîrs, mandâts a impedi ogni tentatîf di slavizazion.

Diu al volût che, juste a distance di mieç secul, al colàs chel spartidôr pulitic, filosofic, economic e psicologjic che nus à dividûts cun dams incalcolabii. Ancjemò une volte la vitorie de profezie.

[diretor responsabil de "La Patrie dal Friûl"]

IVAN TRINKO: SPOMIN IN ZAVEST NARODA

PRE ANTONI BELINE*

Kulturna in duhovna podoba Ivana Trinka se dviga pred nami kot močno drevo s koreninami globoko zaraščenimi v svoji rodovitni zemlji in s krošnjo, ki se dviga visoko v nebo. Visoko je to drevo in zato vidi daleč in od daleč ga vidijo. To je močno drevo, ki sta ga usoda in božja previdnost poklicali, da se sooča in spopade z najbolj dramatičnim zgodovinskim obdobjem lastnega naroda. To je drevo s trdim lubjem, ki lahko prenese veliko neurij, a z mehko in prijazno sredico. To je stoletno drevo, ki je proučevalo stoletja in obenem videlo, kako se stoletje prične in mine. Živel je 91 let. Njegovo dolgo življenje, njegovo modro delo, njegova premočrna drža in njegova goreča ljubezen do svojih ljudi so naredili, da je postal oče naroda, čeprav se je v življenju odpovedal posvetni družini.

Rodil se je leta 1863, ko je nad nami gospodoval avstroogrski orel. Kot otrok se je še podil in skakal po tarčmunskih tratih, ko so prišli italijanski osvoboditelji in nas osvobodili pred objestnostjo Franca Jožefa. Bila je to osvoboditev, ki se je izkazala za grenko razočaranje, saj so prišli v naše vasi kot fašisti v Abesinijo. Bili so polni arogance in obenem nevedni, prepričani v svojo genetsko zvišenost in brez slehernega spoštovanja za naše tradicije in za našo identiteto. Bila je to osvoboditev, ki je zapustila opustošenje kot strašne nevihte. Ugotovitev ne pomeni ne avstrijakantstva in niti protiitalijanstva, pomeni ne biti slepi. Ruševine in revščina so tam: priče strahovitega genocida.

Potem sta prišli vojni, ena bolj krvava in nesmiselna od druge. Obe sta imeli svoje žarišče v beneških dolinah: prva s polomom v Kobaridu in druga s partizanskim pustošenjem. Med vojnama je bila fašistična diktatura s svojimi blodnjami o latinski rasi in s svojo jezno ksenofobijo proti slovanskemu barbar-

stvu. Spomenik njihove neumnosti je učiteljišče v Špetru Slovenov, ki so ga zgradili, da bi ustvarili vestalke italijanstva v času, ko ni bilo do Špetra cest in ko ni bilo tam nobenih infrastruktur.

Kako je Trinko doživljal vse te spremembe? Na način, ki bi lahko bil paradoksalen, če ne bi nosil v sebi nekaj čudežnega. Najbolj skromen in odmaknjen človek, ki se je poglobljal v neotomistična razmišljanja, je bil obenem zvesta in budna straža svojega naroda. Poklican je bil, da se zapre med svete in obenem zaprte stene videnskega semenišča, kjer naj bi se posvečal vprašanjem metafizike, a se je na neposreden način vključil v politično življenje kot pokrajinski svetovalec v Vidnu. Napajal se je pri srednjeveški kulturi in kot malokdo razumel zdravično prevetritev velikega papeža Leona XIII, ki je poklical cerkev, naj se sooča z "novimi časi", ki so se pokazali na svetovnem obzorju. Zavzel se je za pravice delavcev, za dostojanstvo in svobodo. Šestdeset let je poučeval zahteven predmet in niti z latinščino ni usahnila njegova pesniška žilica, ki ga je spremljala od otroških let. Njegova pesem je imela eno samo ljubezen, ki jo je izpovedovala na tisoč načinov, kot se to dogaja pri vsaki ljubezni: za zemljo, za domovino, za njegov svet.

Pesnil je v slovenščini in se soočal z drugimi pesniki-duhovniki, ki so sejali prva semena poezije in kulture, ki se je zdela še provincialna v primerjavi z veliko nemško tradicijo. Trinko je bil velik in izviren tudi v tem svojem delu. Pel je o svojem malem svetu, ki pa ni majhen, ampak popoln svet, in se obenem seznanjal z najboljšim v slovanski književnosti, ki jo je zvečina lahko bral v izvirniku. Prevajal je iz slovenščine, a tudi iz poljščine, češčine in ruščine. Bil je enciklopedik in obenem univerzalen človek. V tistih časih "debelih krav" je bilo v navadi, da so bili profesorji semenišča oproščeni ostalih pastoralnih dejavnosti in so imeli zato dovolj miru in časa za svoje študije in vzgojo klerikov.

Trinkovo pastoralno delo je bilo v zavodu Dimesse, kjer je opravljal verske obrede. Za sestre in gojenke ni pripravljaval samo predpisanih verskih obredov, ampak je skladal tudi nabožne pesmi, predvsem za Evharistijo in Mater božjo. Trinko je bil namreč tudi muzikolog in skladatelj. Navduševal pa se je še za risanje in je našel čas, da je pomagal pri izdelavi Marinellijevega vodnika za Julijske Predalpe.

Ni bil le človek med dvema stoletjema, bil je tudi stičišče med romanskim in slovanskim svetom. Furlani se mu moramo, čeprav pozno, zahvaliti, ker je

počastil našo kulturo in jezik. Gospod Angelo Cracina je v številki revije "Patrie" s prvega avgusta 1947 napisal članek z naslovom "Un sclâf furlanon" (slovenski Furlan), kjer pravi: "Furlani mu moramo priznati dve veliki zaslugi: prvo kot pisatelju in prevajalcu, ki je med slovenskim narodom širil romansko, med Italijani pa slovensko kulturo in s tem pripomogel, da sta se oba obmejna naroda bolje spoznala in se spoštovala. Drugič mu moramo biti hvaležni, ker je imel rad Furlane in njihove najzaslužnejše može."

Zato je prav, da smo tudi Furlani ob beneških prijateljih, ko skupaj častimo tega velikega moža, duhovnika, pisatelja in politika. Bil je priča in videc, avtentična in boleča vest svojega ljudstva, ki sta ga ponižala država in cerkev. Izgnala sta ga iz družbe ljudi in odstranila od življenjskega in domačega stika z Bogom. Meseca junija smo se spomnili petdesetletnice smrti Ivana Trinka z zakramenti krščanske milosti. Oktobra smo priredili več pobud in pričevanj o pomenu tako plemenite in popolne osebnosti, prave luči na sivem nebu Benečije. Ko je umrl, je bilo mesto njegovega večnega počitka, to je tarčmunski britof, poln orožnikov, ki so jih tja poslali zato, da bi preprečili vsakršni poskus "slavizacije".

Bog je hotel, da je natančno petdeset let pozneje padla tista politična, filozofska, ekonomska in psihološka pregrada, ki nas je delila in nam povzročila neprecenljivo škodo. Še enkrat je zmagal prerok.

[odgovorni urednik "La Patrie dal Friûl"]

ANTON CUFFOLO IN IVAN TRINKO

JOŽKO KRAGELJ

Cuffolo je bil eden najbolj zvestih učencev Ivana Trinka. Nikoli ni pozabil njegovih nauk. Skušal ga je posnemati. Kot Trinko je začel zbirati narodno blago, pesmice in pravljice, ki jih je slišal pri starih ljudeh. Skrbel je, da so se duhovniki zbirali pri Pjernovih na Trčmunu za profesorjeve godove in rojstne dneve kot včasih v semenišču, da so mu izrekli svoja voščila. Njegova naloga je bila, da je spregovoril v imenu vseh. Stanovske sobrate je pravočasno obvestil za taka srečanja. Morda je bolj kot vsi ostali čutil dolžnost, da se Trinku zahvali, ker jih je znal navdušiti in prebuditi v njih ljubezen do Benečije in njenih ljudi. S tem je v njih vzbudil tudi narodno zavest. Cuffolo si je zapisoval v svoj dnevnik vsako tako srečanje in tudi nekatere govore, ki jih je izrekel. Zelo značilno je voščilo, ki ga je Cuffolo v imenu drugih duhovnikov prebral za Trinkovo osemdesetletnico rojstva leta 1943:

»Velečastni gospod profesor!

Nocoj bo točno 40 let, ko sem prvič poskusil tisto belo vino, ki je vžgalo v meni zavednost in navdušenje, ki nista več ugasnila.

Slovenski semeniščniki (bilo je nas čez 50) smo vam takrat voščili ne le za god, ampak tudi za 40 letnico Vašega življenja. Dobro se spominjam, kako debelo sem pogledal, takrat ne še gospoda, in sedaj že pokojnega Jožefa Domenisa, ki v imenu pričujočih Vam je voščil vsaj še 40 let življenja. Zdelo se mi je, da pretirava in Vi tudi ste z nasmehom in karakteristično kretljivo rok ga pokaral češ – nemogoče!

No, zdaj pa se vidi da pokojni Domenis je bil preskromen in Vaša kretnja nevmestna. Prešlo je vseh tistih 40 let, ki smo Vam jih privoščili in Vi še svež

in močan načenjate drugo 40 letno dobo. Zadnja 40 leta so bila najhujša za naš narod, odkar biva ob Nadiži. Vse peklenške, posvetne in cerkvene moči so se združile, da bi ga enkrat za vselej udušile. Pa narodi ne umirajo. Čuval nas je Bog, ki je ustvaril narod, in pravični Bog, ki je volu dal roge za se braniti, zajcu noge, kači strup, nam pa je dal branilno orožje Trmo. Sono testardi – so se opravičevali nasprotniki, ko se nismo hoteli ukloniti! – V nevihti suho in gnilo listje je sicer odpadlo, več se jih je sprevrglo v netopirje, a jedro, trmasto jedro naroda je ostalo. Grom in peklo, prazne poti nam so bile steke. Zdaj pa ob Vaši 80 letnici: skala poka, dob se lomi in zemlja se trese. Drugi se boje pogina, nam pa se zdi, da slišimo upapolni glas: Zora puca, bit' če dana! Zato nič nas ne debelo gledajte preč. g. Profesor, ako Vam voščimo še drugih 40 let življenja. Saj palice, na katero se opirate Vam ni vsilila starost, ampak nezgoda, peklenški incident; glava je šele neupogljiva in duh svež in mlad. Več izmed nas, ki smo komaj vstopili v Abrahamovo dobo, izgledamo slabše od Vas, ki ste tako kuražno vstopili v Matuzalemovo dobo. Bog Vam daj še živeti vsaj 40 let v novem redu. S to željo dvignimo kوزارce in pijemo na Vaše zdravje!»

Cuffolo voščilo se sicer ni uresničilo, vendar je Trinko živel še enajst let in pol. Leta 1946 je obhajal svojo biserno mašo. Morda so mu prav takrat svetovali, da bi pripravil molitvenik za Beneške Slovence. Prej so molitvenike dobivali iz Ljubljane. Zdaj pa je bila železna zaveza. Trinko je skrbel, da so imeli ljudje slovenske molitvenike, ker so se iz njih učili tudi brati. Že leta 1906 mu je dr. Josip Gruden postal sto lično vezanih molitvenikov, ki jih je razdelil med ljudi. Pri nastanku novega molitvenika je prav Cuffolo odigral važno vlogo. Dne 29. septembra 1949 je napisal Trinku naslednje pismo:

»Velečastiti Monsignor!

Ker imam priliko, Vam pošiljam moje pozdrave. Čestitam Vam, ker sem slišal, da šele čistite Trčmunske senožeta od gob, ki so vse gotovo bolj mlade kot Vi. Ko bi bil bolj mlad, gotovo da bi nabral tudi gradivo za 'Nove paglavce'. Upam, da Vam ostane tudi časa za ureditev Molitvenika, ki ga bodo izdali Goričani. Skrbite za to, da besede bodo sicer slovenske, a dostopne preprostemu ljudstvu. Morda ste že slišali, kako so vrgli na me, tudi po časopisju, z name-

*nom, da me ostrašijo. Nič niso dosegli in tudi ne bodo, ako bo Bog dal zdravje.
Škoda, da sem sam!*

*Voščim Vam obilo sreče pri gobah in pri zdravju ter Vas prav srčno pozdravljam.
Vdani duh. Anton Cuffolo«*

Fašistični elementi so takrat napadali beneške duhovnike v lističu »Il Tricolore«. Zmerjali so jih s 'komunisti in titini', ker so se zavzemali za narodne pravice beneškega ljudstva.

PO TRINKOVI POTI

VILJEM ČERNO

Prav je, da se na tem mestu spomnimo monsinjorja Ivana Trinka, zagovornika kulture in preprostih beneških ljudi; duhovnika, ki je bil v čast in ponos videnskemu semenišču in kapitlju; velikemu Slovencu med Furlani, ki je trosil »seme blage volje po rodovitnih poljih poštenih src«.

V vlogi pokrajinskega svetnika je iz te slavnostne dvorane spodbujal k načrtnemu delu v korist gorskega sveta, opozarjal na razvojni zaostanek v Benečiji in se zavzemal za ovrednotenje njenega skritega bogastva. Upošteval je regionalizem in trdil, da bi Benečija morala postati »čisto samostojna državnica zase«, če naj v srca domačinov vlijemo svežega zaupanja, da bodo spet odkrili smisel lastne samobitnosti in lastnega dostojanstva.

Odklanjal je ločitve, ni priznaval meja, pač pa je z neradodarno beneško zemljo delil skupne korenine, izgnane besede, hude dni in napor drvarjev, gluha polja, sovražno ozračje, zaklenjena vrata, ker so resnico sprevrgli, kulturo ljudi pa pregnali v preddverje pozabe.

V ozračju malodušja se je oglasil kot samotna ptica, ki kljubuje ujetništvu kulture, nezaupljivosti, odklanjanju drugega. Trinko je za kulturo drugega terjal enako dostojanstvo, ker je kultura drugega hkrati tudi naša kultura, kultura vseh. V furlanskem socvetju naj bi po Trinku Slovenci ne bili in ne smeli biti ne tujci ne drugačni, pač pa polnopravni državljani, ki črpajo življenjski sok sredi strmih steza, med vasmí, razpetimi na križ pobočij, v motnih tratih Nadiških dolin. Ni nikakršnega razloga, da bi se moral človek braniti pred »Slovanom«,

saj gre pri tem za izgovor, za katerim se skriva zahteva po ponižnosti do oblasti, hlepenje po sosedovem vinogradu, ker se njegov lastnik ne more postaviti po robu premoči oblastnika, domovina, ki razdvaja, ki s svojo premočjo zmagoslavno gazi po svoji koloniji in s svojim potujčevalnim mečem kosi po vsakomer, ki želi ohraniti zavest o samem sebi, po vsakomer, ki neguje v sebi dvojni jezikovni register; taka domovina ni izraz svobode, ne navdaja z močjo, pač pa slabi, ko razpihuje razraščanje neprenehnega robidovja. S svojo zakoreninjenostjo v tem bajeslovnem svetu, v zemlji, ki je šele za silo oživela od poljuba slovenske narodne pomladi, je Trinko uporno razgaljal resničnost Nadiških dolin in napajal s svežo sapo bodisi njeno latinsko kot njeno vzhodno krilo pljuč ter opeval ljudi tostran in onstran meja.

V duhu Cirila in Metoda je tkal vezi med verskim čutenjem in kulturnimi prvimi bodisi Vzhoda kot Zahoda in bil v tem zgodnji znanilec dognanj drugega Vatikanskega koncila.

Trdil je, kot tudi danes čutimo, da »je naravna in neodtujljiva pravica slehernega naroda«, da hvali Boga v lastnem jeziku.

Furlanija mu je v tem pogledu pomenila zibelko rokovanj, ki lahko vase sprejema bodisi zahodni pragmatizem kot vzhodno poduhovljenost, saj nobena od obeh ne oži obzorij furlanskemu in slovenskemu življu.

V tem okviru nam Trinkova oznanila zvenijo kot preroški glas, pa čeprav mu dolgo nismo znali prisluhniti, saj se prerokov glas pred tem dolgo razlega po puščavi. Pomeni nam iskanje virov oglejske cerkve, kajti ta Slovencev ni potujčevala, pač pa jim je v njihovem jeziku oznanjala blagovest, »jih prekasila ne v latinske, pač pa v slovenske kristjane«.

Trinko je v tem pogledu blagovestnik spoznanj, ki jih je pozneje oznanila papeževa okrožnica *Pacem in terris*, ko je to zemljo pozval k negovanju lastnih semen, h gojenju cvetov sožitja, k veri v prvenstvo kulture, k zavračanju zarjavele krame zaprtosti, ki streže zgolj razdvajanju in razprtijam ter zameglevanju še tako zbledele oblike samobitnosti.

Iz te vneme je Trinko črpal sapo, da je posredoval svojo ožjo domovino italijanskim in furlanskim, češkim, poljskim, ruskim ter samim slovenskim učenjakom, da bi znali ceniti ta obmejni prostor, obmejno občestvo, ki je zalebdelo sredi molka, prestreljeno od potujčevalnih popadkov, le da še vedno žarči in seje svojo luč, da bi samo ne strmoglavilo v praznino brezna.

S teh obmejnih obronkov se je Trinko oziral po tem in po onem pobočju, spletal slovenščino, furlanščino in italijanščino, da bi Furlaniji pokazal pot k rodovitim pristanom, zato da bi si *ožja domovina* utrla pot v bodočnost, ki naj bo prežeta z omiko, da bo črpala svojo moč iz oznanjanja in iz dejanj Cirila in Metoda ter oglejskih patriarhov.

Kot pričevalec dolin, v katerih je bil trdno zasidran, je Trinko pogumno oznanjal slovenski značaj tamkajšnjih ljudi, bil živa priča zavesti njihovega porekla, njihove enotnosti, jim stregel z oblikovanjem obrambnih zahtev, razvnel up rojakov v skupen objem s furlanskimi sodržavljanji pod krovom, ki naj bo skupen Latincem, Slovencem in Koroščem. Preprečiti je hotel, da bi se ta manjšinski prostor sprevrgel v posodo vse ihtave nepotešenosti države, ki je pozivala k poitaljančevanju, k prekrojevanju, k priganjanju materinščine zgolj v ozek krog domačega žebranja, z eno besedo k sesutju lastne samobitnosti in k prevzemanju tuje, pač pa naj bi postal posoda in izraz pluralnosti, saj si je nacionalna država skozi zgodovino nabrala krepkih dolgov zastran histeričnih vzlov, ki jih je nakrotovičila vnema po brisanju razločkov, ta pa je osiromašila jezik, iztrgala ljudem iz ust duhovno hrano, jih tiščala v neuki revščini in v izkoreninjenosti. Država jih je izvotlila, jih kot ujetnike odtujila od izročila, kulture, jezikovne samobitnosti, verovanja in običajev.

Na tej strogi mitnici, ki je spodkopala vse, kar je bilo drugačnega, ki je razcefrala vzajemno občevanje in cerkveno petje, ki se je v preteklosti razlegalo po cerkvah in po vaseh kot slavnostno pritrkavanje, da se je nazadnje uprlo bogoslužju, ker je stremelo k očuvanju na steblo življenja cepljene slovenske molitve, je Trinkov glas izzvenel kot kulturna provokacija, dasiravno je sam bil pesnik bratstva, branilec vesti in vere proti potujčevanju, ki človeku razbrazda dušo. Terjal je spoštovanje, upal, da bo zgodovina zavila z ideoloških tirnic in

postregla Slovincem v Furlaniji s pravim ugledom, zato je Benečiji iztegoval roko z odprto dlanjo, da bi duhovno podobo njenih ljudi oplemenitil z duhovnim bogastvom Furlanije.

Prepričan je bil, da lahko Beneška Slovenija stopi v korak s Kranjsko, z jezikovno Slovenijo in si tako v objemu knjižnega jezika in skupne matice opomore do nove odprtosti. Glede na to, da se je šolstvo že leta 1866 priklonilo zahtevam politične fronte in jedko načelo srečo, samozavest Slovincem v Nadiških dolinah, zmaličilo in ranilo podedovan ponos, izvotlilo domači jezik, ko ga je proglasilo za kmečkega, pritepenega, za jezik ljudi, ki naj bi jih veter skupaj zgnal od kdovekod, je Trinko dojel bolečino na tej meji in si oprtal trpko nalogo pričevalca dvoboja med Davidom in Goljatom, med nebogljenim srčnežem in nasilnim orjakom. Z lastnimi rameni je podložil majavo tramovje, ko je dejal: »Sveta dolžnost je, stopiti v bran lastne narodnosti in lastnega jezika. Ni je zemeljske oblasti, ki bi imela pravico načeti to bogastvo, če se mu sami nočemo odpovedati.« Vračal je ceno pripadnosti, utrjeval zastavo prijateljstva, pel iz žeje po sodelovanju in po ljubezni, oznanjal mir, strpnost in prijazno sosedstvo.

Trinko je bil prepričan, da jezik nikomur nič ne jemlje, saj je vir bogastva, priložnosti, prostoru pa ponuja nekaj koristnega. Materinščina je zanj vprašanje enakopravnosti, pomeni mu kulturno in duhovno bogastvo, ki je vsem na voljo. Benečijo je zatorej treba obravnavati drugače, vrnila naj bi se pod lasten krov, se zatekla v zavetje, da bi se ne izgubila, kajti njena usoda ni v zlivanju, pač pa v srečevanju, »v malem furlanskem svetu«.

Plotove so skozi desetletja podpirali z najbolj prismuknjenimi domislicami, slovensko petje in molitev so izganjali celo iz cerkva, kljub temu da sta bili ljudem v veselje, Bogu pa v ustvarjalno čast.

Tako so ljudje po dolinah ob delavnikih govorili svoj jezik, ob praznikih pa bili primorani poslušati drugega, ker naj bi bil prvi s svojo drugačnostjo uradnim oblastem v napoto. S pretvezo strahu so umetno izklicovali grožnjo zoper italijanskost ozemlja. Tedaj je Trinko po naročilu Slovincem Videnske nadškofije in njihovih duhovnikov pisal papežu Piju XI. pismo s prošnjo po ponatisu slo-

venskega katekizma, po božji službi v domačem jeziku, po nabožnem petju, ki je koreninilo v 15. stoletju, zato da bi Benečija smela spet prisluhniti svojemu jeziku, moliti v njem, napredovati ob negovanju svojih zgodovinskih in kulturnih korenin.

Dojemal je jezikovno večglasje Furlanije, njeno neulovljivost in brezmejnost, a hkrati jasno prepoznavnost v večstoletni stvarnosti, ki se pod domačim krovom že vedno izraža s »srečno« in »z bogam«, z neizbrisanimi besedami, ki si jih človek vsak dan izmenjuje.

Benečija je z njegovim glasom obvarovala svojo slovensko dušo. Ohranila je podobo cvetoče domovine, ki so ji rojenice v zibko položile sožitje in bratstvo, dialog, zato je bilo zanj nepojmljivo, da bi se sprevrgla v prostor izkoreninjenosti in izgnanstva, saj se v teh dolinah jeziki prepletajo, tod se kultura bogato obrestuje. Slovenščina, furlanščina, italijanščina se tod stikajo in prežemajo, razumejo se, srečujejo, si odzvanjajo v vzajemnem razumevanju.

Slovencev po teh dolinah, jezikovno »drugačnih Italijanov«, ni kazalo potemtakem zavračati, kaj šele jim očitati drugačnost kot krivdo, jih kaznovati ali jih celo priganjati k zasramovanju lastnega jezika, saj je to njihova značilnost, lastnost, ki jih povezuje, jih uveljavlja, širi njih ugled. Je njihov simbol, njihov ponos, če naj kot italijanski državljani ostajajo Slovenci. Tudi beneških vasi, vasi po »Schiavaniji« naj bi ne več poniževal nacionalizem večjih ali manjših narodnostnih skupnosti, vsaj danes več ne, ko se meje talijo.

Trinko je že tedaj uziral znamenja novih časov, dojemal je novosti dogajanja v Furlaniji in jo jel obravnavati kot resnično okno v mejnem plotu, s katerega se je bilo mogoče razgledovati po skupni blaginji. Furlani in Slovenci so od nekdaj živeli drug ob drugem, kot da so drug drugemu dolžniki! Skupna usoda jim je vtisnila življenjski pečat odpiranja, navezovanja stikov, izseljeniških prostranstev, kulturnih naporov in stičišč. Postali so glasniki kulturne mnogoterosti, ki je sosedu privoščila rast, ki mu ni želela hudega, pač pa se je z njim v kulturnem in gospodarskem pogledu prijazno rokovala. V to daljnovidnost je Trinko vpletel svoj glas. Negoval je stike s slovenskimi duhovniki onstran grebenov, s

prijateljem, goriškim slavčkom Simonom Gregorčičem. Pisal je v knjižni slovenščini, da bi si napolnil pljuča s čistim zrakom vršacev – Stola, Matajurja, Kanina – iz osebnega dostojanstva, da bi zapolnil vrzeli zatajevanja in se zazrl v širni svet evropske kulture. Zrasel je v cenjenega in znanega slovenskega pesnika in pisatelja, glasnika beneških dolin.

K narodni prebui Benečije je prispeval pesmi, ki jih je objavljala založba Gabršček v Gorici.

Furlanom je približal Tolstoja, Italijanom in evropskim učenjakom pa slovensko govorico in razcefrano mejo ob Benečiji.

S ponosom je v Benečiji častil in slavil mater ponižnega uboštva. Ukvarjal se je z jezikom, za katerega ni hotel slišati, da bi ga izganjali ali da bi lebde obvisel sredi molka. Pač pa se ga je študijsko lotil kot obetavnega obzorja, kot nepretrganosti, kot bivanja in nastajanja.

V češčini je priobčil delo z naslovom *Italšti Slovinci* – Italijanski Slovenci, da bi Srednjo Evropo seznanil s stvarnostjo svojih rojakov in jih poimenoval kot Slovence ter jih tako razločil v širšem slovanskem krogu, kajti ravno ta razloček so jim prepogosto odrekli.

Spregovoril je »o poreklu Slovencev v Furlaniji«, da bi kulturno obzorje tega naroda razgrnil sosedu. Sodeloval je s svojimi prispevki pri gorniškem vodiču Juljskih Predalp, pri revijah *Il Crociato*, *Pagine Friulane*, *Il Cittadino Italiano*, saj se je počutil kot nepogrešljiv člen istega prostora, istega doma. Sejal je seme dvojne kulture kot človek meje, živo vdihaval sapo vzhoda in čutenje Italije, bil v tem zgodnji znanilec papeževe okrožnice *Pacem in terris*, nagovora papeža, ki je podiral meje in hkrati utrjeval zvestobo lastnim virom.

Sestavil je v italijanščini slovnico slovenskega jezika, *Grammatica della lingua slovena ad uso delle scuole*, saj je bil prepričan, da se velja ob italijanščini učiti tudi slovenščine, kajti poznavanje enega od slovanskih jezikov »omogoča brez večjega napora spoznavanje še drugih«.

Še pred napadom na Jugoslavijo je leta 1940 v Vidnu izdal Politično, književno in umetnostno zgodovino Jugoslavije/ *Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia*, da bi širil vedenje o tamkajšnjih narodih, ker so jih prepogosto iznakaženo upodabljali, kajti stremel je po vzajemnem prijateljstvu in spoštovanju. Navezanost na Furlanijo in njeno umetnost je izpričal z razpravo o baročnem slikarju Giulio Quagliju, avtorju mogočnih poslikav po dvoranah in cerkvah in uglednih prostorov v palači pokrajinske uprave. Leta 1902 je kot prvi izvoljeni duhovnik prestopil prag pokrajinskega sveta in v njem sedel vse do nasilne odprave strank, se v njem potegoval za čim hitrejšo premagovanje zaostalosti dolin, zagovarjal je starodavno samoupravo »sosednij« kot izvirno obliko demokracije med prebivalci dolin.

V svojih nastopih se je zavzemal za to, da bi napredek nikogar ne zaobšel, tudi Benečije ne, ker si ne zasluži usode berača, ki čaka na drobtino z gospodarjeve mize. Bil je odprtega značaja, zavzemal se je za napredek Furlanije v skladu s socialnim naukom cerkve, zato ni svojih načel nikoli zabarantal za omizjem sprotnih političnih koristi.

V povojnem času, ki je s sožitjem pometel in zasekal nove ideološke meje, je v pričakovanju demokracije z neskajenim očesom ocenjeval dogajanje ob meji, krajevno samoupravo, kulturno in jezikovno samobitnost beneških dolin. Vztrajal je pri zagovarjanju pravice, »poslušati in moliti Boga v slovenskem jeziku«, pravice slovenščine, da prestopi šolski prag, pravice do zavračanja vbrizgavanja nacionalističnega strupa v vsakdanje življenje, pravice do upiranja šolski ofenzivi zoper domači jezik, pravice do zavračanja lažnih podtikanj slovenskim duhovnikom, pravice do zaščite skupnosti pod Matajurjem, pravice do zagovarjanja vere očetov, do zavračanja razdorov in naklepnega pohujševanja. V času, ko je mir že potegnil mejo v Furlaniji in v Benečiji, a so zagrizenci še vedno razsajali v naporih, da bi Benečijo preplavljali z narodnjaško obarvanimi shodi v podporo italijanstvu in zahtevali odstranjevanje župnikov, ki so molili, pridigali, govorili po slovensko, ter jim podtikali razpihovanje komunizma, nasprotovanje Italiji, iredentizem, je Trinko zahteval dialog. Vedel je, da je namen tistih pobud, zlomiti, ubiti jezik in s tem zlomiti ljudi. V tem povojnem času so razdejali sedež *Demokratične fronte Slovencev*, ki so sodelovali v odporu, v

potem ko so jih obtožili svetoskrunstva, ker so svoj sedež postavili v Špetru, v bojda »najbolj italijanski vasi v Italiji«. Ta osovraženi jezik je bilo treba izbrisati, izruvat iz zemlje s koreninami vred, ker je bil sled slovenstva, brazgotina na tej strani meje. S podporo ustanove Opera Nazionale Assistenza Italia Redenta (ONAIR) in z gradnjo vrtcev in osnovnih šol v najmanjših zaselkih so davili materinščino, oblegali večstoletno izročilo, ker je oznanjalo zvestobo koreninam.

Trinko se je dvignil v obrambo svoje zemlje, se oglasil in objavil zvešček z molitvijo in pesmijo za Slovence, zbornik najbolj znanih molitev, ki so jih skozi stoletja žebrali po cerkvah in po družinah, da bi med nami materinščina ne izumrla. Zmeril se je tisku, ga presenetil z zapisom svoje duhovne oporoke:

»Ljudstvo moje drago! Tebi sem živel. Tebe so spremljale moje skrbi in zate je tuklo moje srce... Ljudstvo moje! kakor do zdaj tudi v bodoče svojo zemljo in ohrani vero svojih očakov...«

Njegove vrednote niso usahnile. Njegova življenjska izkušnja še vedno napaja beneška polja.

Trinko so prisluhnili in njegova beseda je bogato obrodila. Že nekaj mesecev po njegovi smrti je vzniknila zamisel o ustanovitvi kulturnega društva »Ivan Trinko«. Navzlic ustrahovanju je društvo varovalo in očuvalo načela, vrednote, sporočilo, nauk, duha Ivana Trinka. Navezalo je stik z vsemi, prirejalo jezikovne tečaje in obšolske dejavnosti, spodbujalo k srečevanju med slovensko, furlansko in koroško kulturo, razpelo je mostove v prostoru, ki so ga prebičali plotovi in zmrzal. Spodbujalo je k odprtosti, vlivalo pogum potrjim, zidalo načrte o preporedu hribovskega sveta in Benečije, predlo nit dialoga s političnimi strankami, da bi ohranilo skupnost, rušilo umetne pregrade; nagovarjalo je k ustanavljanju drugih kulturnih društev, krpalo razbitine nelahke preteklosti z iskanjem dialoga in s preraščanjem stereotipnih, okostenelih pojmovanj, kajti »Slovani v Furlaniji ne pomenijo zla, razdora, pač pa ljubeče ljudi, ki jih kaže sprejemati, priznavati, spoštovati«. Po Trinkovih sledeh je tudi društvo vzelo v zagovor pravice pisane obmejne družbe, nagovarjalo nove sobesednike, da so spregovorili o dolgovih države do Slovencev v Videnski pokrajini in so v njih spoznali vezni člen med la-tinsko in slovansko omiko. Nadškof monsinjor Alfredo Battisti je priznal uporabo slovenščine v bogoslužju, leta 1977 je dežela za Benečijo sprejela uporabo

uradnega izraza »Slavia Veneta«. Papež Janez Pavel II. je leta 1983 pozdravil udeležence simpozija o Trinku in pohvalil njih razumevanje in sožitje v duhu Cirila in Metoda. Furlanijo je označil kot »deželo davnega in zlahtnega izročila, ki je v sebi zlila tri omike: latinsko, germansko in slovensko«.

Po neskončnem upiranju in izmikaju je nazadnje parlament vendarle sprejel zakona o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin in Slovencev. Slovenski živelj je dosegel priznanje, sprejeta je bila omika tega prostora kot osvoboditev, ki vsem prinaša nove prednosti, ki plemeniti in bogati pristnost in svežino kulturne politike Videnske pokrajine in Čerkve.

Z uvedbo dvojezičnega šolskega zavoda v Špetru je prišlo do uzakonitve spoštovanja tega slovenskega mejnega prostora, končno otetega pred žrtvovanostjo z vrha vsiljenemu monopolu ter obsijanega od poživljajočega nasmeha, nič več vpreženega v napor nenehnih terjatev, pač pa navdanega z upom po razcvetu, po živem pretakanju jezika, po rokovanju s Furlanijo, s Slovenijo, s Koroško, po skupnem radostnem rajanju po stezah, ki nanje sije luč vzajemnosti in razvoja, ki preraščata v zraščeno lastne kulture in nadnacionalne omike.

K Trinku se vrača skrito bogastvo žive Benečije.

Tam po dolinah spet cvete up. Slišati je pritrkavanje zvonov, razlegajo se vonjave gozdov in petje podleska in vijolic, ki so Trinku tako prirasle k srcu. Ondod je Trinko preživel otroška in zrela leta, tam je zapel svoji skupnosti: njegova pesem se še vedno razlega.

Oj tam, oj tam je domovina,
po koji vzdih mi srce;
tolažba tam mu je edina,
ko tožne misli ga more!

Njegova beseda je še vedno živa in govori skupnemu furlanskemu prostoru.

[Viden, 15.10.2004 – Slavnostna otvoritev Trinkovega posveta v dvorani Videnskega Pokrajinskega sveta]

IZ »MATAJURJA«,
GLASILA BENEŠKIH SLOVENCEV

Beseda o kulturi

(Leto VI. - št. 10 (111), Udine, 16. - 31. maja 1955)

Pred nekaj časa je naš list pisal o potrebi šolanja, da postane naše ljudstvo bolj izobraženo kot je. Res je to, da nam manjka posebno izobražene in v domačem duhu vzgojene mladine. Zato smo z zanimanjem brali v »Matajurju« tiste opomine. Pa smo tudi slišali v besedovanju o naši kulturi, da je to le za izobražene in za šolane ljudi. Navaden človek, kaj mu je tega treba; zadosti, da zna mah-niti z motiko in obrniti koso, pa je.

Počasi, prijatelji, ni tako res! Kulturo, to se pravi TISTO IZOBRAZBO, KI PRI-DE IZ DUHA IN SRCA in ki jo ima vsak narod svojo posebno, ne ustvarjajo sa-mo šolani ljudje, marveč vsak izmed nas, če ima le malo volje. Če rečemo kul-tura, ne mislimo tu na velike tehnične iznajdbe, ne, pri tem govorimo bolj o na-rodnem izročilu (tradiciji), o vsem tistem, kar so nam naši očovi zapustili kot dragoceno dediščino. To so v prvi vrsti: jezik, šege, navade, živa zavest skupno-sti in krvava ljubezen do rodne zemlje. Iz teh korenin požene potem vse tisto, kar imenujejo narodova kultura.

Zatorej ne mislite, da je tisti narod že kulturn, kjer ima vsak drugi fant svojo »vešpo« in če vsaka čecha pozna vse filme in se nosi po zadnji modi. Taki ljudje so podobni divjim črncem v Kongu, ki si nataknejo cilinder na glavo in kravato brez srajce; po opičje posnemajo vse kar je tujega. Ne poz-najo pa taki »civiliziranci« ne enega od svojih pesnikov ali pisateljev, ne



malo svoje zgodovinske preteklosti in povezanosti z brati po jeziku in po krvi.

Na tak način civilizirani narodi brez lastne kulture, kakor smo jo imeli zgoraj v mislih, se kmalu zgubijo in potopijo v drugih narodih.

Rekli smo, da kulturo naroda lahko pomaga graditi vsak član narodne skupnosti, tudi če nima višjih šol. Kako, boste vprašali. Prav lahek način je! Predvsem je treba KNJIGE. Po naših vaseh, – saj ljudje po večini znajo že vsi brati, – se vse premalo spoštujejo in prebirajo knjige. Koliko zlatega časa zapravijo v zimskih večerih in nedeljah naši moški po gostilnah, naš ženski svet pa s klepetavostjo. Kako bi se seznanili naši ljudje s svojo kulturo, jezikom in preteklostjo, če bi v vsaki hiši vzeli v roke naš časnik in slovenske knjige in jih malo prebrali! Koliko gospodarskega znanja in umnega kmetovanja bi si pridobili, če bi imeli več smisla za tiskano knjigo. Tudi naše mladenke, ki imajo po rokah tuje, opolzle liste in ljubezenske romane v tujščini, bi bile vse drugačne, če bi vzele naše reči v roke. So narodi na svetu, na primer Nemci ali Danci, kjer ni žal kmečkemu gospodarju denarja za list ali knjige, ki jih vsa družina pridno čita. To so kulturni narodi, ki se šolajo, pa tudi samoizobražujejo umsko in gospodarsko. Kako je pa v tem pogledu pri nas?

Žalostno! Zakaj se potem čudimo, če nam sosedje pravijo, da nismo kulturni.

Zdramimo se in oklenimo se naših listov in knjig! Najbolj praktično bi bilo, če bi v večjih središčih začeli ZBIRATI KNJIGE IN USTANAVLJATI KNJIŽNICE, ki bi razposojevale knjige po hišah. Knjižnice in čitalnice so bile in bodo pri vseh kulturnih narodih ognjišča izobrazbe in omike. Mar bomo mi Slovenci v Benečiji zadnji?!

Drugo kar nam manjka, če se hočemo kulturno razviti in pokazati so tudi pev-
ska in prosvetna društva. Posebno petje, naša domača pesem je tisti dragoceni
zaklad, ki ga nihče ne more vzeti, kakor lepo poje pesnik:

*»le enega mi vzeli niste
te pesmi so srebrnočiste!«*

V narodni pesmi se skriva ljubezen in žalost, dom in cerkev, otrok in družina,
tudi če je po svetu, razkrojljena. Domača pesem priklepa srce k srcu kot zlata
nevidna nitka. Saj jo slišite tisto lepo:

*»Oj božime tele dolince
oj božime!
kuo težkuó, kuó težkuó
vas zapustim!«*

Zatorej pojte, ljudje božji, da se tudi z našo pesmijo splete skupnost vseh naših
vasi in grap ob Idriji, Nediži, Teru in Beli vodi! Zato se zdramimo tudi v petju;
kjer je možno, naj bi se zbrali pevci in USTANOVILI ZBOR ALI PEVSKI
KROŽEK. Na koru in na vasi bi morala odmevati naša domača popevka. Malo
dobre volje, pa bo vsaj ta vogelni kamen našega kulturnega doma postavljen.
Naj končamo te besede o naši kulturi z željo, da bi tudi med beneškimi Slovenci
knjiga, časopis in pesem postali živi vrelci domače kulture, izobrazbe in omike!

Trinkov duh nas dramí

(Leto VI. - štev. 18 (119), Udine, 16. - 31. oktobra 1955)

Majhen po številu, a najbolj izobražen med tedanjimi narodi sveta je bil mali
grški narod. Od časa do časa se je cvet naroda zbiral k takozvanim olimpijskim
igrom. Mladi izbrani junaki so tedaj vžgali baklje v svetem ognju v Olimpiji in
tekali skozi mesta in vasi z gorečo plamenico v rokah v znak, naj se spet razvr-
ne narodna zavest in kultura. Dogorjenje plamenice so položili na grobove
svojih slavnih mož.

Na tak klasični prizor se je človek nehote spomnil v nedeljo 2. oktobra 1955. leta, ko so se možje in mladina iz raznih krajev Slovenske Benečije zbrali v Vidmu. Kakor da nosijo živi plamen čiste ljubezni do svojega roda in kulture so prihajali v skromno sobano, a ta je bila njih olimpijsko svetišče...

Pod veliko sliko moža – buditelja – ki jo je preprosta roka narisala, so nastopili mladi in spregovorili odločilno besedo ob zgodovinskem datumu.

To niso praznice, če pomislimo, da se je ta dan prvič v zgodovini beneških Slovencev rodilo društvo, ki si je dalo po svojem vzorniku in voditelju ime »Kulturno – prosvetno društvo Ivan Trinko«. Morda je prav ta prva oktobrska prva nedelja letošnjega leta odločilen mejnik v življenju in zgodovini našega rodu v Benečiji.

Saj naše društvo ni kar klub za preganjanje dolgega časa ali za prirejanje družabnih večerov. V prsih nas vseh je želja, da to naše društvo postane nekaj več, da bo res pomembno za našo rast.

Predvsem bodi »Ivan Trinko« *zbirališče* vseh, prav vseh naših ljudi, da bomo eno v srcu in duhu. Zato bo društvo moralo poudarjati vse to kar nas druži in obsojati podpihovalce, ki vlačijo na dan, kar naj bi nas ločilo. V našem zbirališču bodi prostora za tihe in požrtvovalne delavce, ne pa za stremuške značaje, ki bi radi le svojo osebo porivali v ospredje.

Ognjišče nam tudi bodi! Kakor je v hiši ognjišče znak družine in njene skupnosti, tako naj bi bilo tudi za vso Beneško Slovenijo prosvetno ognjišče. Od tu naj ogreva plamen našo narodno zavest, ki ima za svoje bistvo branilo in širjenje našega jezika, pravični samobitne kulture. In to ne v škodo, marveč v dobrem mejaštvu z vsemi, po sporočilu našega Trinka, naših velmož in padlih borcev.

Tretjič, naše društvo hoče biti *svetilnih* vsej naši domačiji. Ta naj pošilja svojo luč od vasi do vasi, do zadnje samotne kočice, kjer živi naš trudni rod. Sveti naj mu na poti borbe in pravice; preganja naj temo bojazni in krivice!

Trinkov duh nas drami

Majhen po številu, a najbolj izobražen med tedanjimi narodi sveta je bil mali grški narod. Od časa do časa se je cvet naroda zbiral k takovim olimpijskim igram. Mladi zbrani junaki so tedaj vgnali baklje v svetem ognju v Olimpiji in tekali okoli mesta in vasi z gorečo plamenico v rokah v znak, naj se spet razvname narodna zavest in kultura. Doporjene plamenice so položili na grobove svojih slavskih mož.

Na tak klasični prizor se je človek nehoti spomnil v nedeljo 2. oktobra 1955. leta, ko so se možje in mladina iz raznih krajev Slovenske Benečije zbrali v Vidmu. Kakor da nastoje živi plamen čiste ljubezni do svojega roda in kulture so prihajali v skromno sobano, a ta je bila za njih olimpijsko svetilnice...

Pod veliko sliko moža - buditelja - ki jo je preprosta roka narisala, so nastopili mladi in spregovorili odločilno besedo ob zgodovinskem datumu.

To raso praznice, če pomislimo, da se je ta dan prvič v zgodovini beneških Slovencev rodilo društvo, ki si je dalo po svojem vzorniku in voditelju ime »Kulturno - prosvetno društvo Ivan Trinkos. Morda je prav ta prva oktobrska prva nedelja letošnjega leta odločilen mejnik v življenju in zgodovini našega rodu v Benečiji.

Saj naše društvo ni kar klub za preganjanje dolgega časa ali za prirejanje družabnih večerov. V prstih nas vseh je želja, da to naše društvo postane nekaj več, da bo res pomembno za našo rast.

Predvsem bodi slihan Trinkos zbirališče vseh, prav vseh naših ljudi, da bomo eno v sebi in duhu. Zato bo društvo moralo poudarjati vse to kar nas drži in obojati podpizovalce, ki vlačijo na dan, kar naj ni nas ločilo. V našem zbirališču bodo prostora za tibe in poljtrvalne delavce, ne pa za stremuške značaje, ki bi radi le svojo osebo porivali v ospredje.

Ognjišče nam tudi bodi! Kakor je v

hit ognjišče znak družine in njene skupnosti, tako naj bi bilo tudi to za vsa Beneško Slovenijo prosvetno ognjišče. Od tu naj ogreva plamen našo narodno zavest, ki ima za svoje bistvo branilo in širjenje našega jezika, pravični samobitne kulture. In to ne v škodo, marveč v dobrem mešatstvu z vsemi, po sporotilu našega Trinkos, naših velmož in padlih borcev.

Tretje, naše društvo hoče biti svetilnik vsej naši domačiji. Ta naj poklija svojo luč od vasi do vasi, do zadnje samotne koče, kjer živi naš trudni rod. Sveti naj mu na poti herbe in pravice: preganja naj temo bojami in krivice!

Trinkov duh nas drami! Njemu se je skalilo oko, predno je ugledal naš mali dom; omahnila mu je mrtva roka, ko je klesal poteze na obrazu našega naroda.

Toda mi, ki smo se pod njegovim okriljem zbrali, bomo prevzeli njegov načrt in kladivo. Z novim prosvetnim društvom smo vsadili mladiko, ki bo iz njegovega groba črpala življenjskih sokov, da se razraste v mogočno drevo pod katerem se bo zbiral ves rod beneških Slovencev!

Stran iz *Matajurja*.

Trinkov duh nas drami! Njemu se je skalilo oko, predno je ugledal naš mali dom; omahnila mu je mrtva roka, ko je klesal poteze na obrazu našega naroda.

Toda mi, ki smo se pod njegovim okriljem zbrali, bomo prevzeli njegov načrt in kladivo. Z novim prosvetnim društvom smo vsadili mladiko, ki bo iz njegovega groba črpala življenjskih sokov, da se razraste v mogočno drevo pod katerem se bo zbiral ves rod beneških Slovencev!

Položili smo temelj našemu kulturno-prosvetnemu delu

(Leto VI. - štev. 18 (119), Udine, 16. - 31. oktobra 1955)

V nedeljo 2. oktobra je bil velik dan za Beneško Slovenijo. Na ta dan predpoldne so se zbrali v Vidmu številni možje in mladeniči, dekleta in dijaki iz mnogih naših vasi na občni zbor kulturno-prosvetnega društva »Ivan Trinko«.

Ni jih oviral ne trud ne bojazen, prišli so, da po stoletnem molku ustanove

svoje prvo društvo. Prišli so zato, da svoj rod dvignejo na kulturno višino svojih bratov, da ne bodo več zaostali, da bodo po sporočilu svojega mrtvega, a vedno živega voditelja Ivana Trinka čuvali in branili narodni in kulturni zaklad.

Te ideje so sijale raz lic vseh prisotnih in so odmevale iz besed zastopnika pripravljalnega odbora, ki je govoril:

»V imenu pripravljalnega odbora pozdravljam vse udeležence, ki so se odzvali našemu vabilu. Pozdravljam današnji praznik, ki je za nas beneške Slovence izredno velikega pomena, saj je to prvič v naši zgodovini, da govorimo o lastnem kulturno – prosvetnem društvu. Zbrali smo se tu v Vidmu ob sliki pokojnega mons. Ivana Trinka in mu obljublamo, da bomo skušali nadaljevati pot, ki nam jo je on zarisal, ko je še živel med nami.

Dobro veste, da si mora vsak narod, ki hoče uspešno ustvarjati in razvijati svojo kulturo, izoblikovati tudi najvišje organe, ki ga vodijo in mu to omogočajo; pri nas bi bil ta višji organ prosvetno društvo. Naši ljudje so že od nekdaj želeli, da bi imeli kakšno ustanovo te vrste, da bi se mogli kulturno izživljati in seznanjati s slovensko kulturo. Toda do tega ni moglo priti, saj veste, da smo bili vedno predmet raznarodovanja. Mi pa nismo klonili, dediščino naših prednikov – sladki materin jezik – smo ohranili do današnjih dni in to je naše najboljšo orožje v življenjskem boju. Jezik je najvidnejši znak samobitnosti vsakega naroda, do lastnega kulturnega izživljanja.

Mi beneški Slovenci pripadamo sicer malemu narodu, ki po svoji stopnji izobrazbe spada med najbolj kulturne. Važno je tudi, da se je v nas utrdila zavest, da tega, kar so tako zvesto čuvali naši predniki, ne smemo izgubiti in pustiti, da bi se spremenilo v pepel. Ne sme se zgoditi nikdar več, da bi vrgli v ogenj naše knjige in vse kar dokazuje, da smo Slovenci. Ne, do tega ne sme priti nikdar več, ostati moramo neomajni v borbi za naše kulturne pravice.

Pa bo morda kdo dejal, kako pa naj mi ustvarimo kulturo, ko pa nimamo prilike in možnosti, ker nimamo slovenskih šol v naših vaseh?

Da, do včeraj je bilo to res težko, treba je bilo samo ohranjati stare svetinje naših prednikov, da niso iztrebili slovenskega jezika iz naših domov, danes pa je vse drugače.

Kulturno prosvetno društvo »Ivan Trinka«, ki ga danes ustanovljamo, bo skrbelo prav za te možnosti, seveda s pomočjo vašega sodelovanja. Nešteti naši dijaki že študirajo v Trstu in Gorici in njih število se vsako leto večja. Tem je torej že dana možnost, da se izobražujejo v svojem materinem jeziku in je seveda tudi njihova dolžnost, da širijo slovensko kulturo v svojih domačih krajih.

Naše kulturno društvo pa bo iskalo še drugih možnosti. V teh prostorih na primer bo na razpolago obširna knjižnica, kjer bo naše ljudstvo lahko spoznalo vse večje slovenske pisatelje in pesnike in vso zgodovino našega naroda. Z vašim sodelovanjem bi prišli še do drugih lepih uspehov. V marsikateri vasi bi se lahko organizirali pevski zbori, igre in druge prireditve. Vse to bi ogromno pripomoglo k splošni izobrazbi in dvigu slovenske kulture na naših tleh.

To bi bil začetek in prvi program, ki ga moramo uresničiti. Če bomo s skupnimi močmi orali na našem kulturnem polju, bomo prav gotovo pretrgali tiste težke železne verige, ki so do danes uklepale naše roke in uresničile se bodo želje našega pesnika-voditelja Ivana Trinka:

*Oh, daj, zasijaj svit nam zore bajne,
vstani sonce zmage nam sijajne!
Prikaži skoraj žarko nam se lice
pogažene pravice!*

Nato je bila dana beseda predstavniku iz Gorice, ki je prinesel pozdrave in voščila kulturnih organizacij iz Goriškega. Po prisrčnih pozdravih je gost med drugim dejal:

»Prosvetno društvo, katero si boste danes ustanovili in bo nosilo ime mons. Ivana Trinka, vašega največjega pesnika in pisatelja, naj bo granitni temelj k vsemu vašemu bodočemu kulturnemu delu. Z današnjim dnem so postavljeni sicer temelji tej novi kulturni zgradbi, a potrebno bo, da vsak Slovenec iz Beneške Slovenije prispeva z vsemi razpoložljivimi močmi, da postane ta kulturna izgradnja popolna in čvrsta, da bo lahko služila svojemu namenu. Tako delo je sicer težko in je bilo pri vsakem narodu najtežje delo, a vse kaže da bo šlo, ker

so tu dokazi, da je beneški Slovenec čvrst in zdrav ter dovzeten za izobraževanje; to so dokazali vaši najmlajši, ki so se lotili študija v materinem jeziku in dosegajo danes odlične uspehe v goriških in tržaških srednjih šolah.«

Nato se je dotaknil nekaterih zgodovinskih dejstev in nadaljeval: »Tako kot imajo otroci italijanskih staršev pravico, da jih materina beseda spremlja od rojstva, preko otroških vrtcev in osnovnih šol do vse višje izobrazbe, isto pravico bi morali imeti otroci slovenskih staršev, da jih materina beseda spremlja skozi vse osnovne in srednje šole. Nihče ne more trditi, da se otroci na Goriškem in Tržaškem ne nauče v slovenskih šolah tudi državljanskega jezika. Dokaz je takoj tu, ker otroci, ki so dovršili slovenske srednje šole, z lahkoto študirajo na italijanskih univerzah.«

Sledilo je poročilo o pravilih društva. Ko so bila pravila z nekaterimi dodatki sprejeta, se je prešlo k volitvam upravnega in nadzornega odbora, v katerega je bilo izvoljenih devet oziroma trije člani. Izvoljeni odborniki so mladi, delazmožni in imajo veliko voljo do dela, kar so pokazali tudi v diskusiji.

Po končanem ustanovnem občnem zboru so si zborovalci ogledali društveno knjižnico, ki šteje že mnogo izvodov klasičnih in modernih del slovenskih pisateljev.

OB 50-LETNICI USTANOVITVE SLOVENSKE KULTURNO-GOSPODARSKE ZVEZE

MILAN PAHOR

V nedeljo, 28. novembra 1954, je bil na sedežu *Slovensko-hrvatske prosvetne zveze* (SHPZ) v Trstu v Ulici Roma ustanovni občni zbor *Slovenske gospodarsko-kulturne zveze*, kot se je glasil prvotni naziv. Goriška SKGZ je nastala nekaj mesecev kasneje in sicer 5. junija 1955. Združitveni občni zbor obeh vej zveze je bil 23. marca 1958. Sprememba imena iz SGKZ (Slovenska gospodarsko-kulturna zveza) v SKGZ (Slovenska kulturno-gospodarska zveza) je bila osvojena na predlog Gorice ob združitvi leta 1958.

Z združitvijo je SKGZ postala prva slovenska manjšinska organizacija na narodnostno mešanem ozemlju današnje avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine. *Slovenska kulturno-gospodarska zveza* je povezala v celoto Slovence iz Tržaške, Goriške in Videmske pokrajine. V Videmski pokrajini formalno ni bila ustanovljena veja SKGZ. Tako odločitev so narekovali politični in narodni razlogi. V bistvu je zato vlogo SKGZ opravljalo v širšem pomenu besede kulturno društvo Ivan Trinko. Društvo je bilo zasnovano leta 1954, formalno ustanovljeno 2. oktobra 1955. Društvo Trinko je bilo motor narodnega in kulturnega delovanja Slovencev v Benečiji.

45 delegatov, odposlancev petnajstih (15) gospodarskih, prosvetnih, kulturnih in drugih ustanov, je bilo prisotnih na ustanovnem občnem zboru *Slovenske gospodarske-kulturne zveze* (SGKZ) na sedežu *Slovensko-hrvatske prosvetne zveze* (SHPZ) v Trstu v nedeljo 28. novembra 1954.

Ključne poudarke je naglasil Boris Raceč, ki je imel na zboru osrednje poročilo ob Fortunatu Mikuletiču in Mirku Kosmini. Race je med drugim poudaril:

»(...) Ko ustanovljamo danes kot odposlanci gospodarskih, kulturnih, prosvetnih in drugih organizacij in ustanov *Slovensko gospodarsko-kulturno zvezo*, se

dobro zavedamo, da polagamo s tem trdno osnovo za nadaljnji gospodarski in kulturni razvoj Slovencev na Tržaškem ter hkrati ustvarjamo tudi posebno ugodne pogoje za delovanje Slovencev na političnem področju. Zato upravičeno lahko ocenjujemo naše današnje zasedanje kot važen mejnik v delovanju tržaških Slovencev. (...)»

V izvršni odbor SGKZ so bili izvoljeni: Jože Babič, Jože Bizjak, Stanko Bolè, Karel Ferluga, Angel Kukanja, Mirko Kosmina, Mirko Luin, Marko Lah, Stanko Oblak, Drago Pahor, Boris Racè, Peter Sancin, Ubald Vrabec. V nadzorni odbor pa: Fortunat Mikuletič, Andrej Budal, Rudolf Perhac.

V nedeljo, 5. junija 1955, je bil v dvorani *Pri zlatem pajku* ustanovni občni zbor Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ), ki ga je organiziral pripravljalni odbor, za katerega je dala pobudo *Zveza slovenskih prosvetnih društev* (ZSPD). Po razpravi so delegati (7 ustanov in društev ter ZSPD, ki je imela takrat včlanjenih 17 prosvetnih društev) odobrili poročila, sprejeli pravila zveze ter izvolili upravni odbor nove zveze SKGZ.

Predsednik je bil Lambert Mermolja, prvi podpredsednik Viljem Nanut, drugi podpredsednik Bogomil Pavlin, tajnik Miladin Černe, blagajnik Alojz Komjanc, odborniki pa Marija Bogataj, Bernard Bratuž, Filibert Benedetič, Jožef Češčut, Andrej Jarc, Nežica Kocjančič, Fran Lupin, Maks Premrou. Nadzorni odbor je štel pet članov (Vlado Baša, Ludvik Čotar, Mirko Gravner, Jožef Humar, Cvetko Kocjančič) in dva namestnika (Milko Klanjšček, Zoro Škrk). Viljem Nanut je podal osrednje poročilo: »(...) Današnji občni zbor, na katerem ste se zbrali številni delegati raznih kulturnih in gospodarskih ustanov, pomeni važen mejnik v življenju zamejskih Slovencev v Italiji. Danes se bodo postavili temelji novi zgradbi, za pravilen in dostojen razvoj vsega našega kulturnega in gospodarskega življenja. (...) Nerazumevanje za uveljavitev naših pravic na podlagi enakopravnosti se vleče in zavlačuje že od septembra 1947 dalje, t.j. odkar so na vladi ljudje, ki nas ne le nočejo razumeti, ampak nas hočejo celo kot slovenski narod zatajiti. Vse to bo morala prevzeti bodoča zveza in nadaljevati v tem smislu borbo, dokler ne dosežemo tega, kar bi kot enakopravni državljani pri spoštovanju človečanskih pravic že morali imeti. (...)»

Goriška SKGZ ni bila vezana samo na goriško ozemlje, temveč je predstavljala tudi Slovence in njihovo organiziranost v Benečiji, Režiji in Kanalski dolini. V bistvu je nasledila *Demokratsko fronto Slovencev* (DFS) oziroma kasnejšo So-

cialistično fronto Slovencev (SFS) z razliko, da je bila DFS (odnosno SFS) politična organizacija, ki je nastopala tudi na volitvah. SKGZ pa je bila politična, narodna in manjšinska organizacija, ki je zastopala interese slovenske narodne skupnosti.

SKGZ ni odprla svojega urada v Vidmu, Čedadu ali Špetru. Prevladala je zamišl o ustanovitvi osrednjega kulturnega društva. Tako je bil 2. oktobra 1955 v Vidmu ustanovni občni zbor kulturnega društva Beneških Slovencev, ki so mu dali ime po beneškem buditelju, pesniku, duhovniku Ivanu Trinku, ki je premil leto prej. Društvo si je od samega začetka postavilo kot osnovno nalogo obrambo materinega jezika, narodnega izročila in zavesti, dosego manjšinskih pravic.

Matajur, glasilo Beneških Slovencev, je v svoji 18. številki v letu 1955 (16. - 31.10.1955) dal potreben poudarek pomembnemu dogodku. Med drugim lahko peberemo naslednje besede: »V nedeljo, 2. oktobra, je bil velik dan za Beneško Slovenijo. Na ta dan predpoldne so se zbrali v Vidmu številni možje in mladeniči, dekleta in dijaki iz mnogih naših vasi na občnem zboru kulturno-prosvetnega društva Ivan Trinko. Ni jih oviral ne trud ne bojazen, prišli so, da po stoletnem molku ustanove svoje prvo društvo. (...)«

Na ustanovnem občnem zboru so odobrili pravila ter izvolili devetčlanski upravni in tričlanski nadzorni odbor. Zapisnik zbora se ni ohranil, prav tako časopisni članki ne prinašajo imen odbornikov, verjetno zaradi varnosti oseb v takratnih napetih in nevarnih okoliščinah za naše Benečane. Imena izvoljenih so zabeležena po spominu pričevalcev ustanovnega občnega zbora društva Trinko. Predsednik društva je bil Mario Kont, podpredsednik Izidor Predan, tajnik Viljem Černo, člani Remo Černetič (Cernetig), Valentina Černetič (Cernetig), Lea Simic, Ivan Tomazetič (Gianni Tomasetig), Tomasino Romano, Jožica Miklavčič, Vojmir Tedoldi. Pri zapisu imen se pojavlja problem uradne ali druge oblike priimka in imena.

Pri sluhnim še besedam, ki jih je takrat zapisal časnikar:

»V imenu pripravjalnega odbora pozdravljam vse udeležence, ki so se odzvali našemu vabilu. Pozdravljam današnji praznik, ki je za nas Beneške Slovence izredno velikega pomena, saj je to prvič v naši zgodovini, da govorimo o lastnem kulturno-prosvetnem društvu. (...) Dobro veste, da si mora vsak narod, ki hoče uspešno ustvarjati in razvijati svojo kulturo, izoblikovati tudi najvišje orga-

ne, ki ga vodijo in mu to omogočajo; pri nas bi bil ta višji organ prosvetno društvo. Naši ljudje so že od nekdaj želeli, da bi imeli kakšno ustanovo te vrste, da bi se mogli kulturno izživljati in seznanjati s slovensko kulturo. Toda do tega ni moglo priti, saj veste, da smo bili vedno predmet raznarodovanja. Mi pa nismo klonili, dediščino svojih prednikov – sladki materin jezik – smo ohranili do današnjih dni in to je naše najboljšo orožje v življenjskem boju. (...) Ne sme se zgoditi nikdar več, da bi vrgli v ogenj naše knjige in vse kar dokazuje, da smo Slovenci. Ne, do tega ne sme priti nikdar več, ostati moramo neomajni v borbi za naše kulturne pravice. (...)»

Dogodku je posvetila precej pozornosti tudi goriška Soča. Pri tem ne smemo pozabiti, da je Soča imela sledeči podnaslov: glasilo *Socialistične fronte Slovencev* v Italiji. Veljale so torej še vezi iz časov *Demokratske fronte Slovencev* (DFS), ki se je nato preimenovala v *Socialistično fronto*. Vse te vezi so se strnile v novoustanovljeni *Slovenski kulturno-gospodarski zvezi*. Zato popolnoma umestno dobimo v članku goriške Soče z dne 8. oktobra 1955 poudarke iz prejšnje dobe.

Časnikar Soče je takole zapisal v članku z naslovom *Prvo kulturno društvo Beneških Slovencev*: »Minilo je dobrih šest let, odkar se je v kinodvorani v Čedadu na dan 1. maja 1949 zbralo 181 izvoljenih delegatov iz Nadiške, Sovodenjske in Terske doline ter iz Rezije, da bi na skupnem zborovanju glasno in odločno povedali rimski vladi in vsem šovinistom, da nočejo biti narod, ki umira, ampak da hočejo živeti in napredovati ter da zahtevajo zase in za svojo deželico, vse tiste pravice, ki jim po človečanskem pravu in po republiški ustavi pritičejo. Preteklo nedeljo so se zopet zbrali predstavniki Beneške Slovenije in tokrat v Vidmu, da bi nadaljevali v Čedadu začeto delo in postavili temelje svojemu prosvetnemu življenju in duhovnemu napredku. (...)»

Ustanavljali so kulturno in prosvetno društvo, zato je zvezo z novim društvom vzdrževala *Zveza prosvetnih društev* iz Gorice. Omenjena ZSPD iz Gorice pa je bila ena izmed ustanovnih članic nove zveze SKGZ.

V istem članku v goriški Soči še piše:

»(...) Nato je predsednik ZSPD iz Gorice tov. Viljem Nanut prinesel pozdrave goriških Slovencev in dejal med drugim: Z današnjim dnem so postavljeni temelji tej novi kulturni zgradbi, a potrebno bo, da vsak Slovenec iz Beneške Slovenije prispeva z vsemi svojimi močmi, da bo postala ta kulturna izgradnja

popolna in čvrsta ter da bo lahko služila svojemu namenu. Tako delo je sicer težko, a vse kaže, da bo šlo, ker so tu dokazi, da je Beneški Slovenec čvrst in dovteten za izobraževanje. To so dokazali vaši najmlajši, ki dosegajo danes odlične uspehe v goriških in tržaških srednjih šolah. (...) Zveza slovenskih prosvetnih društev bo kakor doslej podprla vsako vašo zahtevo po šolah v materinem jeziku, do katerih imate po človečanskih pravilih vso pravico. (...)»

V rubriki z naslovom *Vesti iz doline Nadiže* dobimo kratek sestavek o nastanku kulturnega društva Trinko tudi v tržaškem časopisu *Demokracija*. Kronist je med drugim zapisal: »Ustanovitev prosvetnega društva pozdravljamo seveda z najlepšimi čestitkami in toplimi voščili za srečno bodočnost, ki naj privede naše brate v dolini Nadiže na isto prosvetno raven, ki smo jo ostali Slovenci že dosegli! Ivan Trinko, narodni buditelj in prosvetni voditelj, bodi vzoren in častljiv vzgled vsem bratom ob Nadiži. (...)»

Društvo je bilo nedvomno kulturno. Teža delovanja je bila na tem področju. Obenem pa je bilo jasno, da je *Kulturno društvo Trinko* tudi narodno društvo. Že sama ustanovitev društva je bila politično dejanje. Ustanovitev društva je pomenila trden dokaz o prisotnosti Slovencev v Benečiji, odnosno v Videmski pokrajini.

Mislim, da lahko poročanje o ustanovitvi društva Trinko zaključim z besedami Borisa Raceta, dolgoletnega predsednika SKGZ, ki je v svoji knjigi spominov med drugim zapisal:

»(...) Dejali smo, da predstavlja ustanovitev kulturnega društva Ivan Trinko novo etapo v boju Slovencev Videmske pokrajine za narodnostne pravice. Splošna politična situacija v teh krajih in razna ustrahovanja v resnici niso mogla pozitivno vplivati na njegovo širino, na njegov razvoj in na množičen odziv. Dejstvo je, da se je društvo ohranilo pri življenju in sčasoma pokazalo pot, po kateri je treba iti, da se v teh razmerah Slovenci nacionalno identificirajo. (...)»

Gornje besedilo je zapisano v Racetovi knjigi spominov (*Razlogi za vztrajanje*, 1994), vendar so bile besede izrečene na študijskem srečanju v Špetru 17. decembra 1983.

V letu 1958 je prišlo do združitve tržaške in goriške veje SKGZ. To se je zgodilo na skupnem občnem zboru dne 23. marca 1958. Sicer je bil sklep o združitvi sprejet že v letu 1956. O razlogih zamude izzvemmo iz zapisnika seje predstavnikov obeh vej organizacije, ki je bila 18. septembra 1957 v Trstu. Odgo-

vornost za zamudo si je prevzel Jože Dekleva, vendar je obenem potrdil, da zagovarja združitev obeh zvez v eno. Najbolj vneti zagovorniki združitve so bili predstavniki goriške zveze. Koordinacijski odbor za združitev se je sestel 27. januarja in 5. marca 1958. Pripravil je celoten sklop predlogov. Nadalje so določili, da ima tržaški del zveze pravico do 47 delegatov, goriški do 30. Goriški del delegatov mora vključevati delegate iz Benečije, Režije in Kanalske doline. Izvoljeni delegati (47 in 30) bodo tvorili skupni glavni svet nove SKGZ. V goriško podzvezo je bilo formalno priključeno beneško kulturno društvo Ivan Trinko. Predloge za združitev so pripravili: Černe, Komjanc, Mermolja in Nanut za goriški del, Kont, Predan, Tedoldi, Zdravljíč za beneški del, Dekleva, Kosmina in Kukanja za tržaški del.

V nedeljo, 9. marca 1958, sta potekala oba shoda glavnih svetov v Trstu in Gorici. Prav tako na nedeljo, 23. marca 1958, je bil združiten občni zbor v Trstu v Gregorčičevi dvorani v Ulici Roma šte. 15. Glavno poročilo je imel Jože Dekleva. Odobrili so nova pravila SKGZ, sprejeli so posebno resolucijo o pravicah slovenske narodne skupnosti v Italiji. Izvolili so člane novega izvršnega in nadzornega odbora.

V izvršni odbor so bili izvoljeni: Jože Dekleva, Karel Ferluga, Dušan Hreščak, Mirko Kosmina, Angelo Kukanja, Stanislav Oblak, Felice Ostrouška, Drago Pahor, Josip Pečenko, Marjan Pertot, Boris Race, Aleksander Kokoravec, Rado Rauber, Franc Škerlj, Marij Ban (po vrstnem redu imen iz zapisnika) za tržaški del; Zorko Čotar, Miladin Černe, Nežica Kocjančič Vižintin, Alojz Komjanc, Viljem Nanut, Izidor Predan, Viktor Vižintin, Vojmir Tedoldi za goriški in beneški del. V nadzorni odbor so bili izvoljeni: Fortunat Mikuletič, Andrej Budal, Lambert Mermolja. Takoj po združitenem občnem zboru je imel izvršni odbor svojo prvo sejo, na kateri so porazdelili zadolžitve.

Za predsednika združene SKGZ je bil izvoljen dr. Jože Dekleva, za prvo podpredsednico prof. Nežica Kocjančič, za drugega podpredsednika Izidor Predan, za prvega tajnika Mirko Kosmina, za drugega tajnika Viljem Nanut.

Tako je nastala manjšinska organizacija, v katero je bilo včlanjenih 23 kulturnih, gospodarskih, podpornih in drugih ustanov.

Iz uvodnika nedeljske številke *Primorskega dnevnika* (23. marca 1958) povzemanj nekaj stavkov:

»(...) Ni nobenega dvoma, da bo združena organizacija mogla odslej mnogo

bolj učinkovito zagovarjati in zahtevati izvajanje manjšinskih pravic ne glede na to, ali veljajo za vse ali samo za en del določbe Posebnega statuta. Pri tem imamo v mislih predvsem Beneške Slovence, ki še vedno nimajo niti svojih šol z materinskim učnim jezikom. (...)»

Predsednik Jože Dekleva je na združitvenem občnem zboru med drugim povedal:

»(...) Po današnji fuziji bo nova zveza raztegnila svoje delovanje na vse ozemlje v Italiji, ki je naseljeno s Slovenci, to je na Tržaško, Goriško, Beneško Slovenijo in Kanalsko dolino, na teritorij, ki je upravno razdeljen na tri pokrajine in ki bo v bodoče sestavni del samoupravne dežele Furlanije-Julijske krajine, s katero se bomo morali v kratkem prav temeljito ukvarjati, da zagotovimo v posebnem deželnem statutu pravice, ki nam pripadajo. (...) Pisan in nenapisan program zveze, ki vsebuje narodnostno, kulturno-prosvetno, gospodarsko problematiko naše skupnosti kot celote in še posebej naših članic, je življenjski in zahteven. Toda grešili bi, če bi mislili, da zadostujejo organizacijski ukrepi za rešitev problematike, ki stoji pred nami. Po mojem mnenju tudi ni dovolj, da smo si na jasnem, kaj vsebinsko hočemo, kaj hoče in potrebuje naš posameznik in naša skupnost. (...). Tudi to še ni vse, če hočemo uspevati pri delu, ker je vendarle najvažnejši element človek, od katerega je pač vse odvisno. (...)»

Tako je torej zaživela manjšinska osrednja krovna organizacija Slovencev v Italiji. Nastala je v težkih in burnih časih po drugi svetovni vojni. SKGZ je izšla iz tradicije *Osvobodilne fronte*. Po drugi strani so dogodki v povojnem obdobju prispevali k temu, da se je slovenska enotna fronta razdelila najprej v dva tabora, nato pa se je še levi tabor razklal ob resoluciji *Informbiroja* v letu 1948. Omenjeni spor je prizadel Trst, precej manj Gorico. Še prej je prišlo do razmejčitve septembra 1947 po pariški mirovni konferenci. Takrat je na Goriškem delovala *Demokratska fronta Slovencev* (DFS), ki se je kasneje preimenovala v *Socialistično fronto Slovencev*. Na Tržaškem je delovala *Osvobodilna fronta*. S podpisom londonskega memoranduma 5. oktobra 1954 so bili ponovno Slovenci s Tržaškega, Goriškega, Benečije, Rezije in Kanalske doline postavljeni v okvire italijanske republike.

V takem nelahkem ozračju je bila ustanovljena *Slovenska kulturno-gospodarska zveza* z namenom, da poveže žive sile slovenske narodne skupnosti na vseh področjih. Od samega začetka pa je bila izbrana pot, da je SKGZ politična

manjšinska organizacija, vendar ne politična stranka, ki bi nastopala na volitvah. V letih 1955 – 1962 je na volitvah nastopala *Neodvisna socialistična zveza NSZ – Unione socialista indipendente USI*. Pred letom 1954 pa je na volitvah nastopala SIAU-UAIS *Slovensko-italijanska antifašistična unija / Unione antifascista italo slovena* odnosno njena volilna inačica SILF (*Slovensko-italijanska ljudska fronta*).

V Goriški in Videmski pokrajini pa je obstajala v letih 1947-1955 *Demokratična fronta Slovencev* v Italiji, ki se je tudi predstavljala na volitvah.

V teh petdesetih letih je bila prehojena dolga in uspešna pot. Mnogo stvari se je med dolgo potjo spremenilo, vendar SKGZ ni nikoli odstopila od svoje osnovne naloge povezovalke in zagovornice interesov slovenske narodne skupnosti v Italiji. V tem pogledu je bila in je še vedno vloga *Slovenske kulturno-gospodarske zveze* temeljna in nezamenljiva.

Na kratko bi lahko SKGZ označili takole: manjšinska, avtonomna, nestrankarska organizacija, ki si prizadeva, da se na območju Dežele Furlanije – Julijske krajine v celoti upoštevajo interesi slovenske narodne skupnosti in njenih pripadnikov na vseh področjih družbenega življenja: na gospodarskem, političnem, kulturnem, socialnem, šolskem in drugih. Gre za demokratično enakopravnost z večinskim narodom. SKGZ lahko uspešno opravlja svoje poslanstvo tako, da združuje slovenske gospodarske, kulturne, športne, vzgojne, podporne, založniške in podobne organizacije in ustanove. Dejavnost krovne osrednje manjšinske organizacije mora obsegati vsa tista področja, ki zadevajo interese slovenske narodne skupnosti kot celote ali Slovencev kot posameznikov. Članice SKGZ so v svojem delovanju avtonomne, vežejo jih široki, sporazumno sprejeti okviri. Članice opravljajo svojo aktivnost v okviru svojega delokroga, svojega statuta in v okviru sprejetih načel. Različna situacija na posameznih območjih in razdeljenost ozemlja na tri pokrajine je privedla do porazdelitve s pokrajinskimi teritorialnimi odbori. Odbori avtonomno opravljajo svoje delo glede vseh vprašanj, ki se nanašajo na krajevne razmere. V treh pokrajinah je položaj različen, zato mora biti značaj in način delovanja različen. Delovanje pokrajinskih odborov mora ustrezati pokrajinskim specifičnim razmeram.

SKGZ obstaja že petdeset let. S svojim delovanjem je dokazala, da je bistven in življenjski subjekt slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Po tolikih letih, saj je preteklo pol stoletja (50 let), lahko mirne duše rečemo, trdimo in zapišemo, da so bile odločitve, ki so jih ustanovitelji kulturnega društva Ivan Trinko sprejeli, temeljnega pomena za ves nadaljnji razvoj slovenske narodne prisotnosti v Videmski pokrajini.

Društvo Trinko je bilo tista vez, ki je omogočala stalno in plodno povezavo s slovenskimi organizacijami v Trstu in Gorici ter preko njih z matično Slovenijo. Naslednje pozitivne korake so prinesle spremenjene družbene razmere v Italiji, politična volja ter trma in sposobnost naših ljudi v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini.

SVETILNIK, KI JE PREGANJAL TEMO BOJAZNI IN KRIVICE

IOLE NAMOR

Več mož in mladeničev, deklet in dijakov iz mnogih beneških vasi se je v nedeljo, 2. oktobra 1955 zbralo v Vidmu zato, da "po stoletnem molku" ustanovijo svoje prvo kulturno društvo in "dvignejo svoj rod na kulturno višino svojih bratov".

Na sedežu časopisa *Matajur* je bilo slovesno in praznično hkrati in ustanovni občni zbor kulturno-prosvetnega društva Ivan Trinko je potekal ob Trinkovi sliki. Z njim so želeli ustvariti "zbirališče" vseh beneških ljudi, prostor, kjer bi se združevali, in obenem "prosvetno ognjišče", ki naj bi "ogrevalo" narodno zavest ljudi, bistvo katere je v varstvu in zaščiti slovenskega jezika. Tretja naloga, ki so jo društvu določili, je bila vloga "svetilnika", ki naj "pošilja svojo luč od vasi do vasi, do najbolj samotne domačije, ki naj Beneškim Slovincem sveti na poti borbe in pravice in preganja temo bojazni in krivice". Za svojega prvega predsednika so izbrali Maria Konta.

Bil je zgodovinski trenutek in vsi prisotni so se ga zavedali. Postavili so temelje prve kulturne, prosvetne in politične organizacije Slovencev na Videmskem, v tistih političnih in zgodovinskih razmerah je to bilo veliko, pogumno politično dejanje. Petdeseta leta so bila namreč izredno težka za Slovence v Furlaniji. To je bil čas napetosti na meji, Predanovega zapora in procesa proti *Beneški četi*, obdobje, ko so nacionalistične in paravojaške sile stopnjevale odkrit in podtalen pritisk na Slovence.

21. septembra, slaba dva tedna pred ustanovitvijo društva, so namreč vložili obtožnico, po kateri so poklicali pred porotno sodišče v Vidmu 50 protifašistov

in bivših partizanov iz Nadiške doline. Obtožili so jih, da so po 8. septembru 1943 zagrešili številne hude zločine, med njimi veleizdajo, umore, ugrabitve oseb, rope, tatvine in podobno. To je bil proces proti tako imenovani *Beneški četi*, ki je povzročil toliko gorja bivšim partizanom, a tudi celotni slovenski skupnosti v Furlaniji. Vse, kar je bilo slovenskega, je namreč imelo v javnosti predznak veleizdaje italijanske države in najhujšega zla. Proces proti beneškim partizanom se je zaključil, kot je znano, julija 1959 v Firencah z amnestijo za obtožence.

V kakšni meri so se tisti dogodki prepletali s prvimi koraki našega društva, potrjuje že dejstvo, da so na prvi strani *Matajurja*, ob uvodnem razmišljanju in poročilu o ustanovitvi društva Ivan Trinko objavili z velikim poudarkom le še pismo Odbora za obrambo partizanov Nadiške doline in ob njem solidarnostno izjavo slovenskih županov in občinskih svetovalcev tržaškega ozemlja, ki so 1. oktobra poslali predsedniku vlade Segniju protestno pismo. Ni odveč pripomniti, da so *Odbor za obrambo partizanov Nadiške doline* ustanovili septembra 1955, v Vidmu, na uredništvu *Matajurja*, sestavljali pa so ga bivši partizani in politični preganjanci iz Videmske, Goriške in Tržaške pokrajine.

Pot kulturnega društva Ivan Trinko je bila strma tudi zaradi težkih socialnih razmer, v katerih so živeli Slovenci v Benečiji. Na drugem občnem zboru društva leta 1956 je v svojem poročilu Vojmir Tedoldi izpostavil kulturno šibkost Benečije. "Nepismenih je med nami še vedno več kot 2000 oseb. Takih, ki so hodili v šolo le kako leto in se znajo podpisati, je kakih 4000, takih, ki so končali osnovno šolo, je kakih 16.500. To so računi za prebivalstvo od 6. leta dalje, ki šteje 36.000 ljudi". Naslednje leto je časopis objavil podatke o univerzitetno diplomiranih Beneških Slovencev. Bilo jih je komaj 44, od katerih polovica v Špetru, 2 v Grmeku, 3 v Bardu, 6 v Reziji, 5 v Sv. Lenartu, 3 v Sovodnji, v Dreki, Srednjem in Tipani pa nobenega.

Ljudje so množično odhajali v tujino s trebuhom za kruhom, zapuščali so svoje vasi in domove večinoma najbolj aktivni in dinamični možje in mladeniči. Pevski zbor iz Grmeku, se je leta 1956 pritoževal Predan, so bili prisiljeni razpustiti, ker so morali pevci v tujino, da prežive sebe in družino.

Drugi občni zbor društva je bil 21. oktobra 1956. Uvedel ga je Izidor Predan, glavno poročilo pa je podal Vojmir Tedoldi, ki je strnil v tri točke politične zahteve društva: 1) enakopravnost slovenskega jezika v vseh javnih upravah; 2) ustanovitev in nemoten razvoj slovenskega osnovnega in srednjega šolstva; 3) nemoten razvoj slovenskih kulturnih, gospodarskih in političnih organizacij ter prenehanje hladnega pritiska, "ki se izvaja na najrazličnejše načine in celo z grožnjami". K temu je dodal še zahtevo, ki je še danes izredno aktualna, in sicer, "da si lahko nemoteno v izbranem središču Beneški Slovenci zgradijo lasten kulturni dom". Že na tistem občnem zboru, kot poroča takratni *Matajur*, je predsednik Mario Kont predlagal, "naj bi se društvo povežalo v SKGZ, ki bi mu lahko nudila v bodoče veliko pomoč".

S tem v zvezi naj povemo, da so beneški predstavniki sodelovali pri ustanovitvi SKGZ, kot člani organizacije so bili tudi izvoljeni v njene vodilne organe (na združitvenem kongresu 23. marca 1958 sta bila imenovana v izvršni odbor Predan in Tedoldi) ter so sooblikovali njeno politiko, a na domačih tleh se je njihovo delovanje uokvirjalo v kulturno društvo Ivan Trinko. Gojili so stike s goriškimi in tržaškimi ter posoškimi Slovenci. Obenem pa jim je bilo jasno, da bodo v svojih prizadevanjih prepričljivejši in uspešnejši, če se bodo vsidrali v domačo stvarnost in utemljevali boj za priznanje in uveljavitev slovenstva v domači ljudski kulturi, v slovenskem verskem izročilu, v zapuščini zavedne beneške duhovščine. Na deželni ravni so torej Beneški Slovenci delovali v sklopu SKGZ, na pokrajinski pa v okviru društva Ivan Trinko.

Med pomembnimi dogodki, do katerih je prišlo na pobudo društva, je tudi postavitve nagrobnega spomenika svojemu voditelju in očetu deželice pod Matajurjem msgr. Ivanu Trinku. Društvo je že novembra 1957 sprožilo nabirko v ta namen. Spomenik Trinku je nazadnje postavila duhovščina iz Beneške Slovenije. Svečano odkritje z blagoslovitvijo je bilo ob peti obletnici Trinkove smrti, 26. junija 1959. Obred je opravil špetrski župnik don Francesco Venuti. "Na odkritju in komemoraciji slovenskega pesnika, kot je bil Ivan Trinko, se ni spregovorilo niti ene same slovenske besedice," je ogorčeno napisal Izidor Predan. In dodal: "Prestrašili so se slovenskih napisov na vencih, ki so jih k spomeniku prinesli Beneški Slovenci, zato so jih ukazali odstraniti, dokler ni bil obred končan. In to duhovniki!"

Na tretjem občnem zboru, 2. avgusta 1959, je v poročilu tajnika Predana – predsednik je bil Mario Kont – prišla do izraza druga značilnost društva. "Do sedaj je bila naša organizacija bolj kot prosvetno društvo nekaka moralna ustanova, ki je našemu ljudstvu pomagala v vseh pogledih... S tem delom je društvo pridobilo ugled pri ljudeh in jim dalo čutiti, da imajo v nas oporo in podporo...Tudi v bodoče bo pomagalo kmetom in delavcem reševati prošnje". Tu je bil zametek dragocene sindikalne dejavnosti, iz katere je nastal Patronat Inac, ki ima toliko zaslug za naše ljudi.

V šestdesetih letih se je delovanje društva začelo razvijati. Prirejali so izlete, kulturne večere in srečanja, še naprej je delovala posvetovalnica oz. informacijsko središče za beneške ljudi. Prva velika pomembna pobuda društva je bila januarja 1963 v Čedadu od stoletnici rojstva msgr. Trinka. Še odmevnejša je bila naslednje leto proslava ob uradni otvoritvi sedeža društva. Vse do takrat so beneški kulturni delavci imeli lečasne sedeže, tudi v neprimernih prostorih. Problem je bil rešen, ko je slovenska nepremičninska družba kupila sedež v Ul. Monastero Maggiore v Čedadu. Svečana uradna otvoritev sedeža je bila, kot rečeno, 26. januarja 1964. Na njej sta spregovorila predsednik in tajnik društva Mario Kont in Izidor Predan, pozdravil je tudi predsednik SKGZ Boris Race. Priredili so tudi kulturni program, na katerem so nastopili Anton Birtič in beneški djakiniji Maria Grazia Visintin in Ivanka Moro, ki sta recitirali nekaj Trinkovih pesmi. Sklenil je program pevski zbor Gallus iz Trsta pod vodstvom Ubalda Vrabca. Prireditve so se udeležili domačini in zastopniki slovenske manjšine iz Trsta in Gorice.

Časopis *Matajur* je seveda dal velik poudarek dogodku. "V Čedadu, središču Nadiških Slovencev, so uradno otvorili preurejene prostore društva Ivan Trinka" se je začel članek, ki je sprožil zelo močno protireakcijo. Povod za to je bila opredelitev Čedada kot središča Beneških Slovencev, kar je zgodovinsko dejstvo. V resnici je bila akcija usmerjena proti društvu in njegovemu samemu obstoju. Dvignile so se pokonci borčevske organizacije – bile so kar številne, saj jih je bilo takrat 11 –, ki so o "zadevi društvo Ivan Trinka" razpravljale na številnih sestankih, zavzele zelo ostra stališča posamično in skupno. Na koncu so sprejele dokument, ki ga je 9. aprila 1964 z velikim poudarkom objavil *Mes-*



26.01.1964: otvoritev novega sedeža kulturnega društva Ivan Trinko v Čedadu. Predsednik društva Mario Kont, prof. Severin Bergnach, ki govori o pokojnem Trinku in tajnik društva Izidor Predan.

saggero Veneto. "V Čedadu odločen protest proti izjavi Matajurja", je bil naslov, v podnaslovu pa so napisali, da "vse vojaške veteranske organizacije odločno nasprotujejo delovanju kulturnega društva Ivan Trinko, ki ima »jasno filozofsko usmeritev«".

"Dokument – piše videmski dnevnik – zavzema odločno in oportuno stališče v zvezi s pobudo dobro znanega izvora, do katere je prišlo ob nastanku dežele Furlanije Juljske krajine". Nato objavlja dokument, v katerem je napisano sledeče:

»V nedeljo 26. januarja 1964 so v Čedadu, v Ul. Monastero Maggiore 20, odprli nov sedež kulturnega društva Ivan Trinko. Udeleženci so prišli iz različnih krajev, a ne s čedajskega, temveč s tržaškega in goriškega območja in iz krajev čez mejo. Glede na dejstvo, da je slovenski tisk z velikim poudarkom pisal o dogodku in da je časopis *Matajur* predstavil mesto Čedad kot "središče Slovencev Nadiških dolin", odbori in zanje spodaj podpisani predsedniki vojaških organizacij protestirajo proti tej izjavi, ki nikakor ne odgovarja resnici in pou-

darjajo, da v Čedadu ne živijo pripadniki slovenske manjšine in tudi ne jugoslovanski državljani. Zato menijo, da obstoj takega društva v mestu ni upravičen. Čedad 2. aprila 1964«.

Svoje stališče so čedajske veteranske organizacije poslale prefektu, kvestorju, na karabinjersko poveljstvo v Čedadu in županom iz Čedada, Ahtna, Fojde, Tavorjane, Podbonesca, Špetra, Sauodnje, Rezije, Dreke, Grmek, Srednjega, Sv. Lenarta, Prapotnega, Barda, Tipane in Nem. Seznam občin je skrajno zanimiv. Če dodamo še občini Naborjet in Trbiž, je to celotno območje Videmske pokrajine, na katerem naj bi se izvajal zaščitni zakon za slovensko manjšino, kot ga je določil paritetni odbor 26. septembra 2003. Dokument so objavili še drugi krajevni časopisi, podobno stališče je zavzel tudi čedajski občinski svet in lahko sklepamo, da so se nanj odzvale vsaj nekatere od navedenih občin.

Kulturno društvo Ivan Trinko je kljub vsemu nadaljevalo po svoji strmi poti in ni nikoli popustilo. Leta 1964 je društvo organiziralo prvo srečanje beneških emigrantov, to se je nadaljevalo tudi naslednja leta v prijateljskem krogu. Pobuda je postala množična leta 1967. Začela se je na sedežu društva, sledil je koncert *Beneških fantov* v gledališču Ristori, popoldne se je srečanje vrnilo v prostore društva, kjer so udeleženci poslušali recitacije, petje in glasbo. Poskrbljeno je bilo za kulturni program, a tudi za veselo, praznično vzdušje. Naslednje leto so *Dan emigranta* organizirali v Špetru, v župnijski gledališki dvorani. Po vsej verjetnosti ni špetrski župnik Venuti razumel, da je šlo za slovensko prireditev, saj je v stik z njim stopil Filibert Benedetič, takratni ravnatelj SSG ali "Teatro stabile", kot je dejal. Le nekaj dni pred manifestacijo so se po beneških dolinah pojavili plakati in naznanjali srečanje z beneškimi emigranti. Nastopil je cerkveni pevski zbor iz Sv. Štoblanka, ki ga je vodil duhovnik Mario Laurencig, govornik je bil tarbijski duhovnik Emil Cencig, *Slovensko stalno gledališče* iz Trsta pa je prvič zaigralo v Benečiji. Bil je zelo velik uspeh, ljudje so prihajali od vsepovsod, zasedenih je bilo vseh 320 sedežev, kot je poročal *Matajur*, kakih 70 ljudi je bilo pa stoječih. Že isto leto, aprila 1968 za veliko noč, se je SSG vrnilo v Benečijo, v cerkev Presvetega srca v Sv. Lenartu. Uprizorilo je *Slovenski pasijon*, ki si ga je ogledalo več kot tisoč ljudi. Leta 1969 je bil *Dan emigranta* v gledališču Ristori, kjer se vsa ta leta (razen v obdobju, ko so

ga obnavljali) redno srečujemo 6. januarja na osrednji manifestaciji Slovencev Videmske pokrajine.

Dan po Božiču istega leta so s pesmijo in recitacijami Beneški Slovenci prvič nastopili v Trstu, v Kulturnem domu, kjer je imel govor predsednik društva Ivan Trinko Izidor Predan.

Ob koncu šestdesetih let se je vendarle začela bolj zaznavati slovenska prisotnost in ustvarjalnost še zlasti na območju Nadiških dolin. Takrat so se beneški izseljenci začeli pojavljati na domačem prizorišču tudi v organizirani obliki. Borili so se za ekonomski in socialni napredek Benečije, a daleč od domače zemlje in v stiku z drugimi kulturami in jeziki so takrat odkrivali svojo slovensko identiteto, jo preko svojega društva uveljavljali ter zahtevali spoštovanje in varstvo svojega jezikovnega bogastva. Istočasno je v zavetju lieške fare in s pomočjo mladega duhovnika Rina Markiča, okrog katerega se je zbirala domača inteligenca, nastal pevski zbor in nato še kulturno društvo *Rečan*. Podobno se je le tisto leto zgodilo v Bardu, kjer je na pobudo Viljema Černa nastal *Center za kulturne raziskave*. Postopoma se je torej začelo oblikovati močnejše ogrodje manjšinske organiziranosti, ki se je v prvi polovici sedemdesetih letih še dodatno okrepilo. Slovenci so postajali vse bolj vidni, aktivni in organizirani po teritoriju. Z ustanovitvijo *Študijskega centra Nediža* se je izredno močno razvila in kakovostno okrepila kulturna dejavnost. Srečanja, kot so bila predavanja, konference, *Benečanski kulturni dnevi*, pobude namenjene otrokom, kot so bile narečni natečaj *Moja vas* in poletno letovanje otrok *Mlada brieza*, razstavna in izdajateljska dejavnost so širili krog ljudi, ki so s slovenskimi društvi sodelovali, se udeleževali prireditev, se soočali s slovensko problematiko in z lastno identiteto. Ob drugih dejavnostih naj izpostavimo še delovanje pevskih zborov in še posebej *Beneškega gledališča*.

V tej beneški pomladi se je rodila druga pomembna prireditev, ki je zelo veliko pomenila za beneške ljudi doma in po svetu, saj je bila odraz velikega ponosa beneških ljudi, a tudi njihovih nemajhnih organizacijskih sposobnosti ter pritegnila širšo pozornost. Opozarjala je namreč na večkulturno in večjezikovno naravo našega prostora ob tromeji in na željo gojiti ustvarjalen dialog s sosedi, v

spoštovanju seveda vseh jezikov in kultur, v duhu oglejske cerkve. To je Srečanje sosednjih narodov, ki je bilo prvič 8. avgusta na Matajurju, naslednje leto, 10. septembra 1972, pa na prostranem travniku na "znameniti" *Kamenici*, ki sta ju organizirali kulturno društvo Ivan Trinko in *Prosvetna zveza*. Kulturni program *Kamenice* je bil sestavljen v skladu z njenim sporočilom in tudi so-maševanje je potekalo v štirih jezikih. Srečanje sosednjih narodov so čez nekaj let morali opustiti zaradi hudih napadov nacionalističnih sil, ki so z žebli natosrili vse poti do *Kamenice*, a tudi zaradi prevelikega organizacijskega napora, ki so ga nekaj let zapored izničile neugodne vremenske razmere.

28. oktobra 1973 je bil na občnem zboru društva Ivan Trinko izvoljen za predsednika prof. Viljem Černo, eden od ustanoviteljev čedajskega društva, ki je v njem vseskozi deloval, Izidor Predan se je pa pripravljaj na prevzem vodstva časopisa, kar se je zgodilo v začetku leta 1974, ko je z njegovim podpisom začel izhajati *Novi Matajur*. Lahko rečemo, da je bilo v sedemdesetih letih društvo Ivan Trinko v veliki meri pobudnik in koordinator dejavnosti beneških društev, predstavljal je obenem politični okvir, v katerem so se srečevali in se v njem prepoznali vsi zavedni Slovenci Videmske pokrajine od duhovnika do komunista, od delavca do profesorja. Prof. Viljem Černo je dal močan impulz še zlasti prizadevanjem za priznanje Slovencev v Benečiji. Neutrudno je organiziral srečanja in pogovore s političnimi in inštitucionalnimi predstavniki na vseh ravneh prav s tem namenom. Podiral je zid nezaupanja, ki so ga nacionalistične sile dvignile okrog Slovencev. V vseh svoji nastopih je seveda vselej izhajal iz italijanske usta-ve in se opiral na njena določila o priznanju in varstvu manjšin.

Obenem je kulturno društvo Ivan Trinko še naprej razvijalo svoje kulturne dejavnosti. V tem pogledu velja omeniti veliko skrb, ki jo je že od samega nastanka posvečalo vprašanju ohranjanja slovenskega jezika, in zahtevo, da se ta poučuje v državni šoli. V sedemdesetih letih so se v Kanalski, Terski in Nadiški dolini vrstili poskusi, da se, v okviru popoldanskega pouka, organizirajo tečajji slovenščine po šolah. Povsod je bilo med družinami precejšnje zanimanje in vpisi so bili številni, a so vselej nastale težave zaradi prostorov, zaradi zaprtega zadržanja šolskih oblasti in podobno. Pri društvu pa so še naprej vztrajali.

Med odmevnejšimi kulturnimi prireditvami, ki jih je kulturno društvo Ivan Trinko priredilo v tistem času, naj omenimo leta 1977 proslavo obletnice osvoboditve, ko je v gledališčui Ristori v Čedadu nastopil *Baletni ansambel ljubljanske Opere*.

Slovenska prisotnost je torej postajala vse bolj vidna in glasna, kar je nekatere zelo motilo. Prav iz polovice sedemdesetih je pobuda vladne delovne skupine, ki je poslala vprašalnik po občinah, zato da bi dokazala, da ni Slovencev v naših krajih. Več ali manj sočasna je tudi iniciativa zbiranja podpisov, ki so jo sprožili tudi s podporo vidnega predstavnika *Furlanskega filološkega združenja* Luigija Cicerija, zato da bi dokazali, da prebivalstvo ne potrebuje nikakršne zaščite. Maja in septembra 1976 je tudi Benečijo prizadel katastrofalen potres, ki je kot za Furlanijo pomenil ogromno škodo in gorje, a tudi odločitev za vztrajanje in v narodnem pogledu prehod od kulturnega pričevanja do načrta materialne obnove ter kulturnega jezikovnega in gospodarskega preporoda. Slovenci v Videmski pokrajini smo ta načrt začeli udejanjati v prvi polovici osemdesetih let, ko so nastala podjetja s ali tudi s slovenskim kapitalom in ko je v Špetru odprlo svoja vrata *Dvojezično šolsko središče*.

Junija 1979 je prevzel vostvo kulturnega društva Ivan Trinko prof. Beppino Crisetig, prof. Černo je pa nadaljeval svoje plodno delo kot predsednik SKGZ, ki se je v tistem obdobju začela uveljavljati v prvi osebi tudi na Videmskem. Sedemdeseta leta so se zaključila z veliko svečanostjo 24. novembra 1979 ob 25-letnici smrti msgr. Ivan Trinka, ob tisti priložnosti so pesniku postavili doprni kip v dvorišču sedeža. Tudi osemdeseta leta so bila težka, čeprav so se zunanje okoliščine postopoma spreminjale in vse več je bilo mladih ljudi, intelektualcev, ki so se zavedali svoje narodnosti in so bili ponosni na svoj slovenski izvor. H krepitvi zavesti je vsekakor prav gotovo prispevala solidarnostna pomoč Slovenije in predvsem njen kakovostni pristop k popotresni obnovi v Benečiji in širši Furlaniji. To je bilo tudi obdobje širitve in uveljavljanja pojava naprednih občinskih list, ki so začele odpirati "slovensko vprašanje" na ravni krajevnih uprav. Društvo Ivan Trinko pa je prehajalo v novo fazo svojega življenja in z nemajhnimi težavami iskalo nove poti in novo mesto zase v razvejani in bogati ter postopoma vse bolj specializirani manjšinski organiziranosti na Videmskem.

Devetdeseta leta so bila za kulturno društvo Ivan Trinko obdobje predsednikovanja prof. Marina Vertovca, ki je bil izvoljen leta 1991. Pod njegovim vodstvom je društvo usmerilo svoje delovanje še zlasti v gojitev stikov s čedajsko in širšo furlansko stvarnostjo, kjer je uveljavljalo slovensko prisotnost. Po sledih msgr. Ivana Trinka je torej krepilo vlogo društva kot posrednika in povezovalca med dvema narodoma, med dvema kulturama. Obenem je prav v tem obdobju začel ponovno izhajati *Trinkov koledar*, prenovljen po obliki in obogaten po vsebini, s katerim se Slovenci Videmske pokrajine predstavljamo in skušamo spregovoriti o sebi v širšem slovenskem prostoru.

Po prerani smrti prof. Marina Vertovca je bil poleti leta 2002 izvoljen za predsednika novinar, pesnik in prevajalec Miha Obit, ki še naprej uveljavlja evropsko vizijo društva v stiku in sodelovanju s slovenskim in furlanskim oz. italijanskim kulturnim okoljem.

Pomemben mejnik v zgodovini društva predstavlja dekret Deželnega odbora Furlanije Juljske krajine z dne 21. junija 2002, s katerim so kulturno društvo Ivan Trinko priznali kot slovensko ustanovo primarnega pomena. S tem mu zagotavljajo redno finančno dotacijo, priznavajo njegovo vlogo in poslanstvo v okviru manjšinske skupnosti ter ga obenem upoštevajo kot obogatitev celotne deželne skupnosti.

BENEŠKA SLOVENIJA V OČEH ZGODOVINARJEV*

BRANKO MARUSIČ

Sopredsednica mešane komisije italijanskih in slovenskih zgodovinarjev dr. Milica Kacin Wohinz je v svojem današnjem pregledu temeljnih dosežkov skoraj sedemletnega (november 1993-julij 2000) druženja italijanskih in slovenskih zgodovinarjev posebej podčrtala vključitev Beneških Slovencev v obravnavo italijansko-slovenskih odnosov v preteklosti, in sicer Beneških Slovencev kot sestavine slovenskega naroda, o čemer ne more biti nikakega dvoma. Ker pa smo danes v Vidmu, se zdi primerno opozoriti na tiste dele poročila, ki govorijo o Slovencih v Videmski pokrajini, pa tudi na pomen Vidma za italijansko-slovensko sožitje v preteklosti, zlasti na kulturnem področju.

* * *

Skupno poročilo zgodovinarjev je nedvoumno in govori, da so slovanski prebivalci Nadiških dolin, Terske doline pa tudi Rezije, Slovenci. Pri tem so Rezijani doživeli svojstveno pot skozi zgodovino in so od matice še najbolj izolirani, kar se pozna zlasti v njihovem narečju. Osmega marca leta 2001 v uradnem listu *Gazzetta ufficiale* objavljeni zakon o zaščiti slovenske jezikovne manjšine v Furlaniji-Juljski krajini pa pomeni, kot je zapisal sedanji slovenski generalni konzul v Trstu Jože Šušmelj v svoji knjigi *Zgodba o zakonu* (Trst 2003), »da je italijanska država po več kot 130 letih, odkar je Beneška Slovenija del Italije, uradno priznala obstoj slovenske manjšine v Videmski pokrajini.« Prav zato je besedovanje o kakih »paleoslavih«, o »populaciji slovanskega izvora« in podobno, kot še danes beremo v tisku ali slišimo v kakem javnem govoru, le iznajdba, ki ne ustreza razmeram, pač pa le določeni politični usmeritvi. Priča

smo torej dvema sočasnim potrditvama Slovencev v Videmski pokrajini, najprej zgodovinarjev, ki končajo svoje poročilo julija 2000 in ga nato zaradi svojevrstnega protiska javnosti objavijo prvič maja meseca 2001. Slabe tri mesece pred tem pa je bil sprejet zakon o slovenski narodni manjšini v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

Poročilo zgodovinarjev o Beneških Slovencih ne govori v nekem posebnem poglavju, pač pa na način, s katerim se obravnavajo Slovenci v Trstu, Istri in Gorici. Razlogov je veliko in začnimo pri letu 1848, ki pomeni za Slovence začetek njih političnega življenja, vendar odmeva na svoj način tudi v slovenski Benečiji. Na eni strani se Beneški Slovenci vključujejo v italijansko gibanje tistega časa, toda istočasno prihajajo glasovi iz Benečije tudi v matični prostor. Beneški Slovenci se žele vključiti v dogajanja v matični domovini, tako tudi bogoslovec Ivan Obalo in duhovnik Peter Podreka. Slednji v domoljubni pesmici objavljeni v tedanjem slovenskem tisku, leta 1849 zapoje: *"Oh! drago Slavjanstvo... Predragi moj dom! Dokler bom na svetu, Jaz ljubil te bom."* Toda isti Podreka naj bi bil tudi avtor pesmice: *"Predraga Italija/ Preljubi moj dom, Do zadnje moje ure/ Jest ljubu te bom."*

Vstop Beneških Slovencev v politično javnost spremlja nekakšna dvojnost, kar ni bil le enkratni pojav, marveč postaja značilna stalnica, ki ji moremo slediti vse do današnjih dni. Zavest državne politične pripadnosti na eni in jezikovna oziroma narodnostna pripadnost na drugi strani.

Za Slovence iz matice, to je iz Avstrije, je Beneška Slovenija z Rezijo vred nekaj sicer »našega«, a oddaljena, v nekem drugem svetu. Posebnost pa ni tolikšna, da ne bi časopisni članek o Reziji, objavljen v slovenskem tisku, prišel leta 1860 v ponatisu v šolsko berilo. Pri slovenskih Benečanih je slejkoprej ostajala zavest in misel, ki naj bi nastala po plebiscitu: *»Naše kraljestvo, naš kralj – so že bojš, kakor pa vaš 'jinemšk cesar.'«*

Še pred plebiscitom leta 1866 je videmski časnikar Pacifico Valussi razmišljal o potrebi izdaje italijansko-slovenskega slovarja, da bi se »nostri Slavi« lažje vzgajali s pomočjo italijanskega jezika, a bi se morali tudi Italijani učiti njih jezika, dokler ne bi Slovenci prevzeli italijanščino in italijansko civilizacijo. Prav zato bi bilo primerno, da bi se v kaki izmed furlanskih šol učili slovenski jezik. Toda kasneje je Valussi govoril v povsem drugačnem jeziku, ko je pisal, da so Slovenci v Italiji gostje in da jih mora prevzeti italijanska civilizacija. To pa je

tisto, kar je zapisano v poročilu zgodovinarjev: »Politika, ki jo je tu Italija izvajala do slovenskega prebivalstva, pa je neposredno odražala razliko med staro deželno državo, Beneško republiko in novo nacionalno državo. Kraljevina Italija se je zaradi stremljenja po izenačevanju razmer v državi zatekala k zatiranju jezikovnih posebnosti in se sploh ni zmenila za lojalnost prebivalstva, ki so mu bili ukrepi namenjeni.« (*L'unione del Veneto al Regno d'Italia aveva determinato anche la nascita di una questione che tocca direttamente le relazioni italo-slovene: con il 1866 la Valle del Natisone, la Slavia veneta, entra a fare parte dello stato italiano, la cui politica verso la popolazione slovena esprime immediatamente la differenza tra un vecchio stato regionale, la Repubblica di Venezia, e il nuovo stato nazionale. Il Regno d'Italia segue una linea di cancellazione del particolarismo linguistico, che ha le sue radici in una volontà uniformizzatrice che non tiene in alcun conto neppure l'atteggiamento realistico della popolazione che è oggetto di queste misure.*)

Italijanska država, ki je nastajala tudi tako, da je premagovala lokalistične težnje njenih posameznih sestavnih delov, je stremela k unifikaciji državnega ozemlja in njenega prebivalstva, unifikacija je tako pomenila tudi zanikanje narodnih in jezikovnih manjšin. Ni pa nobenega dvoma, da se je odnos novih oblasti do drugorodcev ravnal po določenih 24. členu albertinskega statuta (1848) – ta je bil uveden v Videmski pokrajini še preden so bile ozemeljske pridobitve Italije mednarodno priznane – ki je določal: »Vsi pripadniki kraljestva, naj imajo katerosibodi naslov ali katerosibodi stopnjo, so enaki pred zakonom. Vsi uživajo na enak način privatne in politične pravice ter se pripuščajo k civilnim in vojaškim službam, v kolikor temu ne nasprotujejo izjeme določene v postavah.« To liberalno določilo je govorilo o enakosti posameznikov, dočim ni bilo nobenih jamstev za narodnosti ali, kakor je Emil Cencič, duhovnik in pravnik leta 1978 na videmski manjšinski konferenci ugotavljal, je praksa upravnih organov, izključevala »izražanje narodnosti, ki bi ne bila italijanska.« Italija v svojem državnem pravnem redu ni poznala problema različnih etničnih skupnosti, le Francozi so v dolini Aoste imeli nekaj pravic, vse ostale skupnosti pa so bile podvržene asimilaciji, ker je v Italiji vladalo prepričanje, da mora »država temeljiti na jezikovnem in kulturnem monolitizmu.«

Z druge strani pa sta okrepljena narodna zavest pri Slovencih v Avstro-Ogrski in uresničevanje zamisli o zedinjeni Sloveniji merila tudi na Beneške Slovence.

Ko je leta 1899 Simon Rutar izdal svojo knjigo *Beneška Slovenija*, je knjiga izšla v okviru zbirke *Slovenska zemlja* osrednje slovenske založbe *Slovenska matica*. V okviru zbirke je pač bila edina knjiga, ki je obravnavala ozemlje naseljeno s Slovenci, ki pa ni bilo znotraj avstro-ogrske monarhije. Razmere v Benečiji so bile stalne rubrike v slovenskem tisku. Ko je leta 1897 potoval po Črni Gori goriški časnikar Andrej Gabršček, je seznanjal z razmerami v slovenski Benečiji tudi črnogorskega kneza Nikolo z željo, da bo ta vplival na svojo hčer Jeleno, bodočo italijansko kraljico. Z druge strani pa so objave, zlasti v italijanskih videmskih, tržaških in goriških listih, opozarjale na panslavistično propagando, ki se širi med italijanskimi Slovenci.

Prva vojna je nova etapa v razmerju Beneški Slovenci in Slovenija. To razmerje dobi bolj konkretne oblike po avstrijsko-nemški zasedbi Furlanije in drugih severnih predelov Italije leta 1917. Iz tega časa je znana intervencija slovenskega poslanca Rybača, da naj se v slovenskem delu okupirane Videmske pokrajine postavi taka uprava kot na Primorskem. Ta izjava je bila sicer v nasprotju z določili mednarodnega okupacijskega prava, a je vendar opozorila, da je problem Beneških Slovencev še vedno živ v slovenski politični miselnosti.

Potem je prišel konec vojne, po njej pa mirovni sestanki. V slovenskem propagandnem gradivu, ki je bilo povezano z mirovno konferenco, so se pojavile tudi zahteve za vključitev Beneške Slovenije v novo državno jugoslovansko ozemlje. Podobno tudi po drugi svetovni vojni.

Po rapalski pogodbi, novembra 1920, nastopi razdobje, ko pričenjajo usodo beneških doživljati tudi tržaški, goriški, istrski in del kranjskih (koroških) Slovencev. Potlej in tudi po drugi svetovni vojni Beneški Slovenci v italijanskem državnem prostoru niso osamljeni. Večje število Slovencev v Italiji pa, kot ugotavlja poročilo zgodovinarjev, ni vplivalo na položaj Beneških Slovencev (34.000 leta 1931). Razmerje Beneški Slovenci in Slovenija je potlej pravzaprav le sestavni del razmerja slovenska manjšina v Italiji in Slovenija, dasiravno so vselej ostajali posebnost, tudi zato, ker so bili del stare Italije in niso sodili v območje Julijske krajine (Venezia Giulia).

Položaja Slovencev v Videmski pokrajini, v Beneški Sloveniji, Reziji in Kanalski

dolini se poročilo dotika še v tretjem poglavju razdobja 1945-1956. Tu bremo, da jih ni oblast nikoli priznala kot narodno manjšino in posebej je poudarjeno, da je "vznik Jugoslaviji naklonjenih teženj med prebivalstvom, ki je od nekdaj izražalo lojalnost do italijanske države, italijansko stran, tudi zaradi prevladujočega ozračja hladne vojne, večinoma naganjal k sumu, da so te izraz političnega gibanja, ki je prihajalo z one strani meje, ne pa sad samoniklega razvoja." (*...ma la comparsa di orientamenti politici filo-jugoslavi presso popolazioni che avevano sempre manifestato lealismo verso lo Stato italiano, venne prevalentemente giudicata da parte italiana, complice anche il clima della guerra fredda, frutto non di un'evoluzione autonoma ma di agitazione politica proveniente da oltre confine*). Na tem mestu omenja poročilo preganjanje zagovornikov in delovanje slovenskih duhovnikov, v katerih je oblast pripoznala "nosilce ohranjanja samobitnosti Beneških Slovencev".

* * *

Komisija zgodovinarjev je imela nalogo, da govori tudi o kulturnih stikih med Italijani in Slovenci. O tem je tudi razpravljala na svojih sestankih, a ugotovitve niso prišle v poročilo.

Toda ker smo danes v Vidmu, ni nepomembno omeniti mesto Vidma v teh stikih, navsezadnje dokazuje take povezave tudi slovensko ime za Udine, ki ga Slovenci poznajo tudi kot Videm, ali Viden, kot se zadnje čase bolj pogosto rabi. Potrebno je seči globlje v zgodovino in povezovati Videm z vlogo oglejskega patriarhata med Slovenci, pa tudi z vlogo kasnejše videmske nadškofije. V Vidmu se hrani takoimenovani *Videmski rokopis*, najstarejši datirani zapis slovenskih besed. Besedilo je iz leta 1458. Iz sredine 15. stoletja je tudi slovanska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu. Leta 1607 je bil v Vidmu natiskan mali italijansko-slovenski slovar, kasneje mu je do danes sledilo več slovenskih tiskov. Nazadnje lansko leto izdani zbornik *Dobrodošli v Furlaniji*, ki ga je izdala *Società Filologica Friulana* ob priložnosti svojega 80. kongresa, ki je bil v Ljubljani. Tako smo že pri inštitucijah, ki v Vidmu delujejo povezovalno. Poleg univerze s svojim inštitutom za vzhodne jezike in stolico za slovenski jezik omenimo še Furlanski inštitut za zgodovino odpornišтва. Posebno vlogo je imelo tudi

nadškofijsko semenišče, kjer je najbolj vidno vlogo odigral Ivan Trinko, veliki pobornik italijansko-slovenskih predvsem kulturnih povezav. V Vidmu je v dvajsetih in tridesetih letih preteklega stoletja svoje življenjsko delo ustvarjal književnik in publicist Andrej Budal.

Prav nazadnje pa bi omenili še vlogo Vidma v državnih odnosih med Slovenci in Italijani. 20. avgusta 1955 je bil tu podpisan Videmski sporazum, ki je vzpostavil maloobmejni promet med Italijo in Jugoslavijo. Po skoraj sedmih letih zelo zaprte državne meje se je po podpisu sporazuma ob njej razvilo novo življenje. Vzpostavljene so bile nove oblike sodelovanja, ki potlej niso niti v najmanjši meri pričale za to, da bi bil med obema državama postavljen nekakšen berlinski zid. Od Videmskega sporazuma bo poteklo skoraj petdeset let, ob vstopu Slovenije v Evropo se zdi to vredno omeniti in poudariti.

(* Predvanje v Vidmu, 22.03.2004)

SPOMIN NA "UČITELJE"

LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA

»Na, tle iman niek zate, za Koledar!«

»Al maš še kajšan Koledar?«

»Vieš, so mi ga prašal! Je pru jin ga dat... ga radi prebierajo!«

Tele besiede, naj mi jih je poviedu Bepo Kokoc v narečju al Franc Rupnik v našin literarnen jeziku, so ble skor muoj vsakdanji kruh, kar se je bližu konac lieta.

Zatuo, kar san parpravljala letošnji Trinkov koledar, san čula posebno dužnuost, da se še ankrat zmisen ne samuo na nje, ki so nas lieta 2004 zapustil, pa an na vse tiste, ki so mi dost pomagat v mojin diele.

Šolala san se zunaj, dvanajst let po raznih zavodih, živiela san svoje otroške lieta v furlanskem okolju. Moj svet, svet družine, vasi, pravljic in judi mi je biu neznan, odtargan. Šele kar san zrasla an že trideset liet od tega začela dielat na društvu Ivan Trinko, san se preko Novega Matajurja, Doma, društva Rečan, Sejma beneške piesmi, poezije an gledališča lahko varnila nazaj na beneško narečje an preko njega paršla do slovenskega literarnega jezika. Muoj narečni besedni zaklad, zaklad, ki bi mi lahko buj pomagu k slovenskemu jeziku, pa je biu tekrat zlo buožac.

Še posebno kar san začela urejati Trinkov koledar, pa se mi je odprla velika možnost, da lahko podpren tele moje šibke koranine s pomočjo "učiteljev".

Skuoze njih spomine an pripovedovanja san začela spoznat an znuovič zgradit muoj domači svet. Njih spomini so postal moji, so postal moje življenje, tisto, ki mi je bluo z dobrin namienan odvzeto, an san zastopila, kje so moje korani-

ne. V njih besedah uživan otroški svet, vsakdanjo življenje, vas, pravljice, piemi, molitve, otroške igre, družinsko življenje, življenje tistih, ki so imiel srečo – *takuo se mene zdi!* –, živiet doma, v svoji hiši, v svoji vasi.

Paolo Petricig, Živa Gruden, Božo Zuanella, Viljem Černo, Izidor Predan, Marino Vertovec, Luciano Chiabudini, Andreina Trusgnach, Bruna Balloch, Franc Rupnik, Bepo Kokoc an še puno družih so me peljal po poti zgodovine, jezika, literature an ljudskega izročila.

»Oh, dobar dan!«

»Buog di, Buog di!«

Pogosto je parhaju na društvo, an samuo za majhan pozdrav.

Z njega borše je venesu armeno bušto...

Viedla san, de je kiek novega za me...

»Tle je prevod *Latinske listine*, lietos pa napišem o duhovniku Jušiču... «

Potle pa sma šla na kavo, no malo poklepatala an še ankrat se dala roko v pozdrav.

Zadnjo mi je parnesu razmišljanja devetdesetletnika mons. Gujona, veliko skarb je imeu, da se objavijo naj bo v *Trinkoven koledarju* ali v *Domu*, ali v *Noven Matajurju*... da se objavijo!

Besedilo je zlo dugo. Zatuo bota lietos na Trinkoven koledarju brali samuo parvi del. Takuo se bo želja gospuoda Rupnika no malo uresničila.

»Al napišeš ki za lietošnji koledar?«

»Sa vieš, de na znan pisat! Če cieš, ti napišen po taljansko!«

»Ben nu, če nie drugač! pa pried poviej mi po sloviensko!«

Anta čez kajšan dan se je uarnu z njega "dielan"...

»Ben, sada mi še ankrat povieš po sloviensko, potle prepiesen...«

Anta je začeu...

An ist: »Poviej mi nazaj tisto besiedo... ki pride rec... kuo j' bluo tiste nareto?«

»Ben, pried ku greš proč, mi povieš še ankrat, te regištran, potle prepiesen, an na zadnjo pogledamo kupe....«

Takuo mi je Bepo Kokoc varnu an šenku že pozabljene besede mojga domačega narečja, narečja garmiškega kamuna, an mi je srčno parporočiu, naj jih ne pozabin vic.

*V njega spomin van na letošnjem koledarje napišen še adno majhano zgodbico
judi pod Human, ki mi jo je biu poviedu kajšno lieto od tega, pa jo niesma mo-
gla postrojiti kupe, ku ponavad.*

GOSPOD FRANC, POVEZOVALEC LJUDI OB SOČI IN NADIŽI

TOMAŽ PAVŠIČ

Msgr. Franc Rupnik, znani duhovnik in publicist, ki je vsa službena leta prebil v Spodnji Idriji in v Kobaridu, kjer je bil kar 26 let dekan, žal ni dočakal svojih osemdeset let, življenjskega jubileja, ki ga je s simpatijo pričakovala severnoprimorska kulturniška srenja in ne le njegova stanovska družba s svojimi verniki, zlasti so se ga zaman veselili njegovi številni prijatelji v Benečiji in Furlaniji. *Trinkov koledar*, katerega sodelavec in zvest širitelj je bil, je sedaj obubožan še za enega velikega prijatelja, ki je bil hkrati prijatelj in zagovornik vseh slovenskih ljudi v Videnski pokrajini.

Franc Rupnik se je rodil 23. novembra 1924 v Zadlogu pri Črnem Vrhu nad Idrijo. Za duhovnika je študiral v Gorici, nekaj malega v Vidmu, teologijo pa je končal v Ljubljani leta 1948, ko je postal duhovnik. Prvo službo je opravljal v Spodnji Idriji, kjer je utemeljil tamkajšnji moški oktet, ki je lani že drugič nastopil v Zavarhu v cerkvi Sv. Florjana v okviru Primorske poje. Njegova široka domoznanska raziskovalna dejavnost se je najbolj razvila v kobariških letih. Tam je kljub zahtevnemu pastoralnemu delovanju v župniji, na podružnicah in v župnijah brez duhovnika, našel dovolj časa za radovedno in skoraj strastno znanstveno iskanje po arhivih in posledično za razne svoje krajše spise, študije in predavanja.

Sredi lanskega vročega poletja je po daljši bolezni umrl v Šempetru pri Gorici, počiva pa na domačem pokopališču v Črnem Vrhu nad Idrijo. Ob slovenski pesmi, ki jo je tako ljubil, je koprski škof msgr. Metod Piriš 22. julija vodil pogrebno mašo ob asistenci čez 100 duhovnikov iz koprške škofije in iz treh so-

sednjih nadškofij. Pogreba se je udeležila tudi delegacija sobratov in prijateljev iz Benečije in Furlanije.

Gospoda Rupnika je privlačevala zgodovina naših krajev na Idrijskem in Tolminskem v času patriarhata, zanimala so ga tudi druga področja manj znane preteklosti. Nanovo je odkril delovanje in vpliv nekaterih kobariških rezbarjev in umetnikov v Benečiji in Furlaniji, kar so mu radi priznali tudi furlanski raziskovalci kot Tarcisio Venuti in drugi. Sodeloval je pri rasti zdaj znamenitega Kobariškega muzeja in pri knjigi o Kobaridu, sam pa je zbral gradivo in napisal krajšo monografijo o vasi Krn. Kobarid je Francu Rupniku na več načinov izrazil zahvalo in priznanje. *Gospod Franc*, kot so ga klicali prijatelji, je pisal v *Trinko koledar* in bil velika opora benečanskemu listu *Dom*, v katerem je veliko objavljal in že bolan iz svojega doma v Zadlogu s svojimi prijateljskimi poslancami pomagal k njegovemu ponovnemu izhajanju po letu molka.

Župnišče v Kobaridu je bilo žarišče novega povezovanja ne le z Beneškimi Slovenci, temveč tudi z najbolj delavnimi furlanskimi duhovniki. Z vso močjo je podpiral kulturna prizadevanja Benečanov in gojil prijateljske stike s Furlani; na svoj posebni način je bil viden predstavnik tiste sicer nevidne obstranske ali kolateralne diplomacije, ki zmore veliko pobud in odpira mnoge poti sodelovanja tudi na višji ravni. Ni mu manjkalo zdrave narodne zavesti: kot otrok in mladenič je okusil raznarodovanje, zato je še toliko bolj razumel težave in stiske beneških slovenskih ljudi. Tisti krajši čas študija v Castelleriu pri Vidmu ga je že pred davnimi leti prijateljsko povezal z beneškimi in furlanskimi kleriki.

Ko ga je božja previdnost pripeljala tja med Krn in Matajur, v Gregorčičev Kobarid, so se do viška sprostile njegove raziskovalne in publicistične sposobnosti. Kulturo je kar žarel in se veselil sodelovanja z zdaj tako bližnjimi beneškimi rojaki. Z leti je kobariški "farovž" postajal nekakšen domači konzulat za Benečane in tudi Furlane. Ustvarjalno in plodno je bilo sodelovanje z Zdravkom Likarjem, ki se je ukvarjal s kulturnimi in splošnimi čezmejnimi zadevami, medtem ko je Rupnik "pokrival" predvsem cerkveno stran. V Viškorši je bil z g. Renzom Calligarom in drugimi soorganizator praznika na čast Sv. Trojici, mnogo je somaševal in pridigal s svojimi "Čedermaci", tudi v furlanskih krajih. In

kako lepo je bilo z njim obiskovati vsakoletni *Dan emigranta*, ko nam je Lucia za svete Tri kralje dala v roke še sveži *Trinkov koledar!* V letošnjem pa je že za-beleženo slovo od nepozabnega *gospoda Franca...*

Slovenska Cerkev mu je lahko v resnici hvaležna za mnoga neobvezna, a dobra dela, ki jih je zvesto in pridno opravljal. Naj tu spomnimo na dve popotresni obnovi, na strokovno delo pri nabavljanju in uglaševanju novih zvonov po mnogih krajih primorske škofije, na darove, ki jih je naklonil cerkvam in oltarjem, posebno še zvonovom v novi cerkvi Sv. Florjana v Idrijskih Krnicah, ki je zrasla iz njegovih pobud in jo krasi prelep oltarni mozaik njegovega rojaka iz Zadloga, p. Marka Rupnika.

Veliko bi bilo še treba povedati o našem duhovniku in kulturniku Francu Rupniku, ki je sledil Slomškovi, Gregorčičevim in Trinkovim načelom, da mora duhovnik delovati tudi za svoj narod. Naj na koncu še enkrat poudarimo, da je msgr. Franc Rupnik na nekaterih področjih uspešno oral ledino pri povezovanju rojakov in narodov, kar je tudi ena od pomembnih nalog nove Evrope. V mnogih javnih delavcih, ne morda samo duhovnikih, se krepi prepričanje o potrebi, da bi o msgr. Rupniku pripravili prej ali slej kako strokovno srečanje, saj je s svojim javnim delovanjem in pisanjem to zaslužil, sicer pa je tudi v njegovi pi-sani ostalini še veliko neobjavljenega, a zelo zanimivega gradiva. Naj mu bo lep spomin! Tudi med Trinkovimi rojaki zagotovo ne bo pozabljen.



Čedad, predstavitev Trinkovega koledarja za leto 2000.

BONS. FRANC RUPNIK
PREDI DI GRANDE UMĂNITĂT,
DI BIELE VIĂRGITURE MENTAL

BONS. RIZIERI DE TINA, Plevan di Nimis

Bons. Franz Rupnik no lu viodarin plui cui nestrîs vôi, ma lui nus cjale cui soi, plens di eternitât e nus fâs bocje di ridi. Sigûr che, cuant ch'al è rivât lassù al à cjatade la puarte dal Paradîs in sfese, come ch'e jere simpri chê di cjase sô, su la plaçute dal marcjât, devant de glesie di Kobarid.

E i sôî, cuant che j son vignûts incuintri lu àn sigûr cjàpât a braçs vierts, come ch'al faseve lui cuant che si rivave.

Al jere jentrât te nestre vite tai ultins agns '70. Tal inprin si leve a fâ benzine a Kobarid e di chê strade si leve ancje a viodi di cognossi la realtât di une glesie dongje ma... lontanone! A jerin i tîmps là che la Slovenie o la Jugoslavie no jerin nancje mai nomenadis su lis tabelis vie pe strade ch'a visavin dome, di chê bande, "confine di stato" cence dînus ce ch'al jere di là. Pal plui de int di là a jerin dome cjâr e benzine a bon presi e, a bon presi, ancje tante miserie.

Là di lui o vin cjatât une grande umanitât, une bieles viartidure mentâl e un contat uman sempliç e cjalt. Dut chest al à siervît par viodi di incuintrâsi tune forme metodiche. Si cjavavisì ogni mês e mieç o doi par cjararâ de situazion pastorâl, di ca e di là, o de storie ch'o vevin vût in cumun tal passât, par rivâ a ingropâ la glagn che si jere rote. Si sin cjatâts par vincjecinc agns, fin zà fa doi agns! O jerin predis Furlans e Slâfs dal Nadison che si incuintravin cun chei de foranie di Kobarid.

Une volte ad an si faseve un gîr pe Slovenie e si veve mût di viodi lis lôr ricje-

cis storichis e artistichis, ma sore il dut il lôr orgoljo di jessi nazon, che po al è stât premiât cu l'indipendence.

Cuant che si rivave lui e sô sôr nus puartavin fûr dut ce ch'a vevin e nus al me-tevin su la taule cu la semplicitât di cui che ti da dut e chest fin cuant che, in chês piçule cusine si stave strents. Alore si lave te sale des riunions, là ch'e jere impiade la stue ch'e faseve viodi un biel fûc, cjalt come l'acoljence di Franz. Si tacave la riunion cun tun "Pater noster" e il "Credo" di Rufin par latin. Po si fevelave...ma la robe che mi à simpri dât tal voli e jere chês di cuant ch'al rivave un ritardatari: che no si vergognave migo di jessi rivât tart, nol domandave scuse, metinsi tun cjanton e saludant a la svelte ducj, come che si fâs achì di nô... Apene ch'al viergeve la puarte Franz i lave incuintri, al rompeve il fil dal discors e lu saludave cun mîl mignagnulis, mostrant la contentece di viodilu e di presentâusal. Insome: prin e vignive la persone e po l'argoment!

M'impensi che cuant che si lave a cjatâlu e al jere a cjase nol veve mai nissun cefâ e al stave cun nô fint cuant che no si lave vie. Une volte o j'ài dit: "Franz, cuant ch'o ven a cjatâti al semee che no tu vedis nissun lavôr, tu stâs simpri cun me. Jo mi vergogni parcè che, cuant che tu vegnis a Nimis, mi tocje lassâti o pe dutrine o par un lavôr..." Mi à rispuindût: "Achì di nô al è un proverbi ch'al dîs cussì: L'ospit al è Diu ch'a ven a cjatâti!".

Cumò lui al è lât a visitâ il Signôr. O speri che lu vebi cjapât cun sé come che lui Lu à cjapât tai ospits che lu visitavin e sigûr che Diu nol à nissun cefâ, dome di stâ cun lui...ce braure!... cumò che il cîl, cun Franz, al è diventât plui siôr. Ma cheste nestre tiere, daspò ch'al è lât vie lui, e je restade plui... puare!

MONS. FRANČ RUPNIK
DUHOVNIK VELIKE ČLOVEKOLJUBNOSTI
IN ODPRTOSTI

MSGR. RIZIERI DE TINA, župnik iz Nem

Msgr. Franca Rupnika ne bom videl več s svojimi očmi, vendar on nas gleda s svojimi. Poln je večnosti in nam pošilja veselje. Prav gotovo je, da ko je odprl vrata nebes, se je obnašal tako, kot da bi bil tam vedno doma, kot je bil na majhni tržnici pred cerkvijo v Kobaridu.

Njegovi, ki so mu prišli nasproti, so ga gotovo sprejeli z odprtimi rokami, kot je on sprejel nas, ko smo prišli do njega.

V naše življenje je prišel ob koncu sedemdesetih let. Najprej sem zahajal v Kobarid po bencin in želel sem spoznati tudi stvarnost tamkajšne cerkve, ki je bila blizu in obenem daleč. To so bili časi, ko občestne table niso označevale ne Slovenije in ne Jugoslavije. Na tablah je pisalo: "Državna meja" in to za nas, ki smo bili tu, in za tiste, ki so bili tam. Zvečino smo hodili tja, ker je bil tam bencin poceni in poceni je bilo tudi toliko revščine.

Tam smo pri njem našli veliko človeškosti, odprtost misli in preprostost v odnosih. To je pomagalo, da smo se lahko zmenili za stalna srečanja. Vsak mesec in pol ali dva smo se videli ter se pogovorili o pastoralni stvarnosti tu in tam. Govorila sva o preteklih zgodbah, ki sva jih doživela oba, in to zato, da bi ponovno zavezala nit, ki se je pretrgala. Srečevala sva se 25 let in to do nekaj let od tega. Tako so se pričeli srečevati tudi furlanski duhovniki s tistimi iz kobariške fare.

Enkrat letno smo se podali po Sloveniji, da bi spoznali njene zgodovinske in

umetniške spomenike. Predvsem pa smo spoznali ponos slovenskega naroda, ki je bil nagrajen z neodvisnostjo.

Ko smo prišli k Francu on in sestra, sta nam prinesla, vse kar sta imela, in to postavila na mizo majhne kuhinje, kjer smo bili na tesnem. Nato smo šli v sprejemnico, kjer je bil prižgan lep ogenj, topel kot Frančeva gostoljubnost. Srečanje smo pričeli s petjem "Pater noster" in z Rufinovim "Credo" v latinščini. Nato smo se razgovarjali. Kar mi je najbolj ostalo v spominu, je, da se tam ni dogajalo kot pri nas, ko kdo pride z zamudo. Pri nas se zamudnik ne sramuje, ko se oprusti. Gre okoli vogala in na hitro pozdravi vse ter sede. Tam je bilo drugače. Komaj je kdo odprl vrata, mu je šel Franc nasproti. Prekinil je razgovor, pozdravil pri-šleka z vso prijaznostjo in izkazal veselje, da ga je lahko videl. Zanj je prišel najprej človek in šele nato argument razprave.

Prepričan sem, da je ostal z nami, tudi ko je imel opravke, in to do konca. Nekoč sem mu dejal: »Ko pridem k tebi, se zdi, da nimaš nikoli opravkov. Me ne je sram, da ko prideš v Neme, te moram pustiti ali zaradi nauka ali pa zaradi dela...« On je odgovoril: »Mi imamo pregovor, ki pravi: Gost v hiši, Bog v hiši!«

Sedaj je on odšel v goste h Gospodu. Upam, da ga je Bog sprejel k sebi, kot je on sprejemal svoje goste, ki so ga obiskovali. Prepričan sem, da Bog nima kaj početi, ko je z njim... kakšna sposobnost!

Nebo je s Francem postalo bolj gosposko. Naša zemlja pa je po njegovem odhodu postala revnejša!

MONSINJOR GUJON

FRANCE RUPNIK

V počastitev 90-letnice mons. Paskvala Gujona je gospod Rupnik ponudil Trinkovemu koledarju v objavo daljši prispevek, intervju z matajurskim župnikom. V branje Vam ponujamo prvi del.

Spoštovani mons. Paskval Gujon!

Vesel sem, da sem pregledal in že prevedel v slovenščino vaša razmišljanja na osmih tipkanih straneh in mislim, da bodo zanimiva za bralce tudi kot globoko filozofsko in psihološko razmišljanje o ljudeh, bratih iz Nediške doline.

Če pa Vam smem nasvetovati nekaj malega, mislim, da bi bilo to razmišljanje še lepše in popolnejše, če bi na 8. strani po prvem odstavku, ki se končuje z besedami "neanche un giorno di malattia", "uštrukali" vmes še nekaj zanimivih zgodbic svojega dolgoletnega službovanja...

Vi, ki znate svoje pripovedi tako lepo zabeliti tudi s humorjem, bi morda kje vmes dodali še, kako se Vaše trdno zdravje ujema z znanstvenimi medicinskimi ugotovitvami, da je kajenje zelo škodljivo zdravju, da povzroča raka, da krajša življenje itd... vi pa že vse od mladosti rabite nikotin za zdravje?! ...

Spomini in razmišljanja devetdesetletnika

Ko po več letih prebiram svojo knjigo "La gente delle Valli del Natisone-Ljudstvo Nadiških dolin", prihajam do zaključka, da ni treba v knjigi ničesar spreminjati: zgodovine, dejstev, dogodkov ni mogoče spreminjati in v njih spoznavamo, da so bili nauki modrih vzgojiteljev točni in da se je marsikaj, kar je bilo napovedano, uresničilo.

Pisal sem o našem slovenskem narodu, ki se je naselil v teh dolinah že več kot

tisoč let od tod, in da je tudi živel od pastirstva in poljedeljstva. Tu se je to ljudstvo znalo organizirati in je živelo na svoji zemlji samostojno in ohranjalo svojo kulturo in jezik.

Toda v novejšem času, leta 1866, je temu narodu zagospodoval drug narod, drugačnega jezika in kulture. Ta nam je s svojim nestrpnim nacionalizmom najprej odvzel vse naše tisočletne pravice, potem pa našemu narodu vcepljal z vsemi mogočimi sredstvi občutek manjvrednosti, da bi nam iztrgal še jezik. Na žalost so se temu hudemu tlačenju človečanskih pravic pridružili tudi predstavniki katoliške Cerkve, ki so pomagali postaviti na oltar jezik, ki je poln bogokletnih izrazov, in so obsodili slovenskega, ki je prepoln krščanskega smisla, kot hudičev jezik.

V današnjem času, po klofuti druge svetovne vojne in drugem Vatikanskem koncilu ter po nesebičnem prizadevanju pogumnih in modrih ljudi, je v našem narodu opaziti precejšnjo prebujanje samozavesti. Nihče ne oporeka dejstvu, da pripadamo italijanski državi in da moramo spolnjevati njene zakone, toda to ne more biti v nasprotju z naravnimi zakoni. Čudno je dejstvo, da se še mnogi v našem ljudstvu upirajo, da bi v tem oziru spremenili svoje mišljenje. Še vedno mislijo, da je italijanska država neki svetilnik sveta in da je bilo vse, karkoli je bilo do zdaj storjenega, sveta pravica, tudi ko je napadla druge narode, saj je po njihovem mnenju trobojnica malik, ki mu je treba žrtvovati človeška življenja. V tem oziru je kljub vsemu "Duce" le zmagal, saj do zdaj še vedno velja v mnogih naših hribovskih vaseh prepoved uporabljanja slovenskega jezika v cerkvi. Zdi se, da smo v neki afriški koloniji, kjer je misijonar, preden je začel oznanjati evangelij, začel najprej učiti jezik naroda, kateremu je pripadalo ozemlje: italijanski, francoski, nemški ali drug jezik.

Zdaj so se stvari spremenile: misijonar je tisti, ki se mora najprej naučiti jezika ljudstva in celo izgovarjati besede na njegov način. Če piše npr. v mašni knjigi beseda Bog, ljudstvo pa to besedo izgovarja kot Buoh, bo misijonar rabil ljudsko izgovarjavo. Tu gre za vprašanje izgovarjave, ne pa liturgije. Sicer bi bili mnogi duhovniki z juga izključeni od maševanja.

Pravi vzrok za nasprotovanje rabi slovenščine v cerkvi tiči v tem, da so prežeti od nacionalističnega duha ti, ki mislijo, da bi izdali Italijo, če bi molili v materinem jeziku. Zato trdijo, da je naša govornica praslovanskega izvora, ne pa eno od tolških slovenskih narečij. S tem skušajo povečati razdaljo od slovenskega

jezika. Toda tako mišljenje izdaja nevednost in čut manjvrednosti. Če bi jim za hrbtom stala kaka močna država, bi mislili in govorili drugače. To se pojavlja v Kanalski dolini (okolica Trbiža).

Govorim o cerkvenih zadevah, kajti, hočeš nočeš, iz lastnega izkustva vem, da so to tiste stvari, ki pogojujejo spoštovanje in ohranjanje našega jezika. Mislim, da je treba reči isto tudi za furlanski jezik.

Brez dvoma je naše časopisje, Novi Matajur ali Dom, koristno in potrebno. Toda za večji del naših bralcev ima časopisje samo neko akademsko vrednost. To so le besede, ki letajo sem in tja kot raznobarni metulji, ki pa zapuščajo za seboj čas in stvar kot so bili prej. Treba je dejanj! Če ne bi sveti Frančišek Asiški zapustil svojega bogastva in se ne bi odpovedal tedanjemu veseljaškemu življenju, ne bi imel nobenega vpliva na Cerkev.

Določeni in odločujoči stvari za naše doline sta po mojem mnenju: vrnitev in vzpostavitev našega jezika z vsem spoštovanjem pred Bogom po naših cerkvah in popolna dvojezična šola v Špetru.

Znan je zakon razvojne teorije, po katerem se v vseh živih bitjih dogaja neka genetska sprememba prilagajanja okolju, v katerem živijo. Gotovo je tudi v naših kromosomih podedovan gen, ki uravnava vernost našega ljudstva. V začetku prve svetovne vojne sem živel (kot 6-7 leten fantič) pri mojem stricu Ivanu, ki je služboval kot kaplan pri Štoblanku. Spominjam se, da je bila gori neka stezica, ki je vodila od cerkve na pokopališče. Ob tisti stezi, v senci bukovega drevesa, je bila neka lokev, polna mirne vode. Ne vem zakaj, ampak vsakokrat, ko sem šel tam mimo, me je tista močvirnata in zelenkasta voda bolj privlačila kakor čudoviti pašnik, poln zlatih rožic. Zdelo se mi je, kakor da bi slišal neke glasove, ki so me klicali in bi mi radi nekaj povedali. Potem so bile naše doline kmalu polne delavcev in vojakov. Videl sem blede obraz prvega padlega italijanskega vojaka, Riccarda Di Giusta. Tam skozi je potoval tudi italijanski kralj Vittorio Emanuele III. Obiskal je tudi mojega strica in se zanimal tudi zame. In takrat je nenadoma izginila iz mene očarljivost tiste lokve.

Ko sem odrasel, sem zvedel, da so iz Čedadu pripravili neko križarsko vojno zoper nekatere, ki so še več stoletij po spreobrnitvi h krščanstvu častili neki studenec na Kobariškem. Takrat sem podvomil, da bi mogla biti med obema dogodkoma kakšna zveza, ali bolje rečeno, da bi mogla biti v moji podzavesti neka prvotna dediščina starega poganstva. A nekaj je gotovega: slovanski naro-

di so verovali na neki nadzemeljski način. Isto lahko trdimo za druge narode, toda pod drugačnimi vidiki.

Ameriški Indijanci so o božanstvu imeli neki bolj pravoverni in širši pojem.

Misel, da biva "Veliki neumrljivi Duh", ki je vseмогоčen, je navzoča v vsakem človeku. Nima pomena o tem spraševati vsakega človeka. Vprašajmo največjega učenjaka našega stoletja, Juda, Einsteina, velikega fizika in matematika. Izjavljal je, da je ateist, ni verjel v nobeno razodeto vero, imel pa je neko kozmično, univerzalno vernost. Živel je skromno, zavračal je časti in bogastvo. Imel pa je največjo željo: spraviti vse sile narave v eno samo preprosto matematično formulo, kot je na primer znana trditev, da je rezultat med energijo in maso enak kvadratu hitrosti.

Skozi 30-40 let, vse do smrti leta 1955, se je zaman trudil, da bi pojasnil razmerje med elektromagnetizmom in težnostno silo. Računi se mu nikakor niso izšli. Zmeraj je bilo vmes nekaj, česar ni mogla zajeti njegova teorija o vzročnosti. Zgleda, da so bili tisti »kvanti«, ki jih je odkril Maks Plank že leta 1900. Sodeč po nekem pismu prijatelju ing. Micheleju Bassu iz Ženeve, zgleda, da se je Einstein končno prepričal, da obstaja neka »sila, ki daje gibanje in odloča, ne da bi določala neka druga sila«. In to je tisto, kar imenujemo Bog.

Gotovo je tisti, ki spravlja vse v gibanje, ne da bi se sam gibal, Bog Abrahamov, Izakov in Jakobov, ki nikdar ne razočara tistega, ki išče resnico, sprejel tudi tega sina izraelskega naroda v svojo neskončno svetlobo in v neki drugačni obliki, kot jo je imel na zemlji in ki jo je Einstein zaman skušal razvozlati.

Poleg te poti pa imamo še drugo enostavnejšo pot, da priznavamo nad seboj neko neskončno modrost. Nekega dne sem srečal na vzhodnem pobočju Mataturja duhovnika-oblata Antonina Gobba. Bil je sklonjen nad peskom steze in slikal neko skoraj nevidno cvetko. Kasneje mi je prinesel pokazat povečave tistih razstlinic. Bil sem začuden nad čudovitostjo tega cvetja. Spomnil sem se besed svetega pisma: »Še Salomon se v vsem svojem veličanstvu ni mogel bahati, da je oblečen tako lepo kot ena teh rožic!« Toda pravo moje začudenje je obstajalo v tem, da je bila vsa tista popolnost lepote programirana v nekem komaj vidnem semenu.

Pa pomislimo na to, da obstaja neskončno različnih živih bitij na zemlji, ki so vsa opremljena z nedoumljivimi sposobnostmi, da se razvijajo in preživijo v svojem okolju! In vse to naj bi se začelo okrog treh milijard let, ki jih je upora-

bila ena celica, da je prišlo do stvarjenja človeka. Pomislimo na najbolj zapleteni ustroj njegovega telesa, na milijarde celic v njegovem živčnem sistemu, ki so med seboj povezane in omogočajo človeku razmišljanje. Prišli smo tako do čudeža: materija-snov razmišlja sama o sebi. Bilo bi nepojmljivo, da bi tistih dvaindevetdeset preprostih elementov, ki sestavljajo vso naravo, moglo izraziti eno samo misel, če jih neka višja sila ne bi vnaprej uredila za to.

Človek, ki je živel sredi narave, se ni ubadal s problemi kozmogonije in biologije. Zavedal se je, da se je bilo treba držati nekih pravil. Druge probleme je prepuščal strokovnjakom. Ker je bil veren po naravi, je rad sprejemal skrivnosti, kot je zapisano v Svetem Pismu: »Nebesa oznanjajo božjo slavo in vesolje, ki je delo njegovih rok.«

Nekega lepega sončnega dne koncem junija so bili zbrani vsi mladi iz okolice pri košnji trave visoko gor v Matajurju. Ob koncu dneva so se zbrali vsi skupaj in sedeli na izboklini travnika, in ko so se zbrali skupaj, so začeli vriskati in prepevati. Znali so zapeti vsi, Slovenci s tostran in onstran meje tisto lepo pesem blaženega mariborskega škofa Antona Martina Slomška: »Glejte, že sonce zahaja, skoraj za goro bo šlo...« In dejansko je prav takrat zahajalo sonce za daljnimi Karnijskimi gorami in večerno nebo je obarvala zdaj bledordeča, zdaj živordeča zarja. Mladi kosci so se odločili, da bodo prenočili na nekem seniku, da bi si prihranili naslednjega jutra trud vrnitve.

Šli so v neko bližnjo bajto, »hišnjak«, kjer je gospodinja tistih staj že kuhala polento v velikem kotlu, ki je visel na železni vrvi nad velikim ognjem sredi bajte. Posedli so vsenaokoli, se zabavali in smejali. Nenadoma pa je eden od njih vstal in šel ven. Kmalu pa se je vrnil in kričal: »Pridite, pridite hitro ven, da boste nekaj videli!...« Ogromna luna je ravno takrat vstajala tam nad Banjišico in je osvetljevala vrhove gora, vse drugo pa je zgledalo, da je izginilo v globoki temi. Ko pa smo potem malo bolje pogledali, smo obstali kot ukovani. Bajta je bila zgrajena iz grobih kamnov, na katerih je slonela streha, pokrita s pločevino, in je bila zgrajena sredi mnogih drugih kupov kamnov. In nad temi kupi kamenja smo zagledali plesoče gozdne Vile. Njih prozorna oblačila in njihov dolgi lasje so plapolali v večernem vetriču, njihov obličja pa so se zgubljala v diamantnem nebu. To je bila gotovo neka optična prevara, ki jo je povzročala večerna meglica, ki jo je osvetljevala luna. Stari Grki bi ta bitja gotovo imenovali »orjade«, to je gorske Vile, mi pa smo bili vsi ob tem prizoru navdušeni. Mladi kosci

so se kmalu potem spravili spat na senik, jaz pa sem se spustil v temni dol... Ob tem spominu se sprašujem, ali so bili srečnejši tedanji mladeniči, ki niso imeli v žepu pribite pare, pa so opravljali težka dela, ali današnji mladi, ki jim ne manjka ničesar, ki krožijo po vaseh od plesišča na plesišče vse do otropelosti, potem pa končajo tako, da treščijo v kakšno drevo.

Gotovo je od narave dano, da mladi kažejo svoje prekipevajoče sile na razne načine, kot so tekmovanja in boji.

Nemški študent je imel na licu znamenje rane od noža, pa se je s tem ponašal kakor z medaljo za hrabrost.

Na odritih zidovih javnih hiš v Pompejih še lahko vidimo razne fraze, ki pove-ličujejo moško potenco tedanjih mladeničev. Naši mladi fantje pa so se hvalili s količino pokošene trave in kopami sena. V današnjih spremenjenih časih se čutijo ponosne in uresničene, kadar morejo korakati z alpskim klobukom na glavi. No, to je vsekakor boljše, kot končati v bolnici ali na pokopališču, kadar preveč pritiskajo na plin.

Prišla je potem doba emigracije, industrije, lahkega zaslužka. Gorske vasi so se na mah spraznile. Na zapuščenih travnikih ni več slišati glasu mladine, ki prepeva življenju, ni več videti gorskih Vil, ki plešejo nad kupi kamenja pri stajah.

V razmišljanju o vprašanju neke druge oblike življenja, ki je drugačno od sedanjega na zemlji, mislim, da so mnogi v teku svojega življenja vsaj posumili o tem življenju. Moje prvo tako spoznanje sega nazaj v leto 1916, ko je hiša, kjer sem spal, in to je bilo neko vojaško skladišče, nenadoma začela goreti sredi noči. Prav v zadnjem trenutku je mojemu stricu uspelo, da me je vrgel skozi okno v prvem nadstropju na spodaj pogrnjen modrac. Kasneje, leta 1944, sem se nekoč znašel kot tarča dveh mitraljezov poljske patrole, ki je preresetavala teren. Slišal sem, kako se je žvižg izstrelkov vse naokrog mene umirjal in se zari-val v zemljo. Kmalu nato se mi je opravičeval mlad poročnik, češ da so me za-menjali z nekim partizanom. Ob neki drugi priliki sem bil že na tem, da padem z nekega zarjavelega klina iz prve svetovne vojne, ki je omogočal pot iz staj v Salettu na vrh Montaža. Toda nekaj mi je zadržalo nogo. Že naslednje leto sta dva nemška turista padla prav od tam in sta se raztreščila po padcu več des-etin metrov v prepadu.

V poletnih mesecih sem krožil po Evropi, da bi obiskal naše emigrante, pa tudi da bi spoznal svet. Navadno sem potoval sam, prepričan, da se mi ne more zgoditi nič hudega. In tako je tudi bilo. Neke noči, ko sem potoval proti Andaluziji in sem že bil v bližini Segunta, se je nenadoma vlila taka ploha, da je bila cesta, ki so jo sicer popravljali, bolj podobna naraslemu potoku. Prazni sodi ka-trama so plavali sem pa tja, se zadevali med seboj, moje vozilo pa je plavalo nad vodo, kakor bi ga kdo podpiral. Nekoč se mi je zgodilo, in to je zame naj-bolj presenetljiva dogodivščina, da sem se ob vračanju proti domu iz Katalonije nekega nedeljskega jutra znašel brez bencina (s suhim tankom) in v žepu ni-sem imel več ne frankov ne pezet.

Prodajalec bencina pri črpalki, kjer sem se ustavil, mi je pojasnil, da banke ni-so več odprte, ker je turistična sezona mimo, italijanskih lir pa ni mogel vzeti. Šel sem kakih dvajset korakov naprej do nekega prodajalca vina, a tudi ta mi je odklonil pomoč iz istih razlogov. Ko sem pa stopal nazaj po robu asfaltirane ce-ste, sem nehote brcnil s koncem čevljev kupček peska in... iz tistega peska so pogledali trije listi po tisoč frankov vsak. Prodajalec bencina pri črpalki, ki mi je ves čas sledil z očmi, je obstrmel. Če vzamemo v poštev zakon probabilnosti, bi v taki okoliščini laže zmagal nekaj milijard na "superenalottu"! Spomnil sem se tedaj, da potujem po cesti, ki vodi v Lourdes, v kraj čudežev. Kdo ve, kdaj in kdo je zgubil tiste tri tisočake, ampak nekdo je tako naredil, da jih je izgubil zaradi mene, ki sem jih tako krvavo potreboval.

Najbolj živi pa so še vedno spomini, ki zadevajo moje bivanje v videnskem se-menišču. Ker sem bil vajen prej živeti svobodno, morda tudi, ker sem bil brez družinskega življenja že od svojega četrtega leta življenja, sem se nenadoma znašel tu podvrženega najstrožji disciplini. Nadzor nad nami je bil neprestan, noč in dan. Vse je bilo pod nadzorom: celo če je kdo moral na stranišče, je mo-ral prej vprašati za dovoljenje. Vso pošto, bodisi tisto, ki je dospela, kot tisto odposlano je prebral predstojnik. Hrana je bila pičla. Za vse je bila enaka količina, za dvanajstletnike kakor za odrasle. Pri dvajsetih letih sem bil pod- hranjen, s piškovimi zobmi, s prvimi belimi lasmi in z oslabelimi očmi. Se ra-zume, da tudi moji šolski uspehi niso bili kaj prida. Več naših študentov, in bi-lo nas je okrog štiristo in brez vsakega ogrevanja v mrzlih zimskih mesecih, je zbolelo za pleuristisom in kakšen je tudi umrl jetičen. Bal sem se, da bom sto-ril isti konec. Toda tista strogost in disciplina sta me naučila vsaj tega, da se

nisem nikdar pritoževal nad življenjem in sem tako laže premagoval vse težave življenja. Danes bi se najbrž proti takemu ravnanju zavzela kakšna uradna ustanova za zaščito mladoletnikov. Takrat pa so bili drugačni časi. Tudi če je kdo umrl mlad, ni bilo nič posebnega. Danes bi o čem takem poročal ves narodni tisk. Ko premišljam o tistem času, sem prepričan, da sem imel neko posebno varstvo, a ne s človeške strani. Živim namreč še danes (pri 90. letih!) in mi ni bilo treba nikdar klicati zdravnika ali rabiti zdravila in niti en dan nisem bil – zares – bolan!

Nekega toplega avgustovskega večera sem šel obiskat nekega starega prijatelja, pastirja, ki je sedel v svoji bajti pri lepem ognju. Pa sem ga radovedno prašal: »Oča, kako to, da ste prižgali ogenj v tej vročini?« »Zato, da mi dela družbo« je rekel.

In še kako prav je imel! "Brat ogenj", s svojim plamenom, ki se giblje, in tudi "sestra voda", ki teče čez kamenje v potoku, privabljajo našo pozornost in nam delajo družbo. Pomislil sem: v resnici človek ni nikdar sam, njegove misli ga spremljajo povsod, posebno pa v hribih. Bral sem v tistem času diplomsko nalogo iz dogmatike, ki jo je zagovarjal moj sošolec mons. Luigi Cicuttini, ki je postal kasneje škof v Città di Castello. Njegova diplomatska naloga je obravnavala neskončnost veselja v času in prostoru po naukih dominikanca Giordana Bruna, redovnika, ki ga je zaslišalo sodišče Inkvizicije in ga obsodilo na smrt na grmadi, ker ni hotel preklicati svojih trditev. To se je zgodilo v Rimu leta 1600. Zapiski o tem procesu so skrivnostno izginili, a so ga obdolžili zmote imanentizma in panteizma. Dobro vemo, da Bog ni iz snovi, da je nad materijo. Poznamo tudi to, kar nam je bilo razodeto, drugega pa ničesar. To je izkusil celo Mojzes, ko je bil v navzočnosti Božji, pa si je zakril obraz s plaščem. Bog je neodumljiv!

Dominikanski pater Giordano Bruno je bil morda res kriv, ker je trdil, da je Bog neka vesoljna duša sveta, a motili so se tudi njegovi sodniki, ki so o Bogu dali neko drugo definicijo, ki je bila po mojem neka preveč človeška podoba Boga. Če bi bili imeli tako zapleteno spoznanje sveta, kot ga imamo danes, bi bili bolj previdni. Najbrž še niso vedeli, da smo potopljeni v nekem oceanu, polnem vseh impulzov, eteričnih valovanj, raznih nevidnih teles, ki prihajajo z vseh koncev vesolja, nevtronov, delcev razdelitve atomov, ki jih zaznavajo en kilometer globoko pod skalovjem v laboratorijih Gran Sassa ali Mont Blanca in ki pre-

bijajo kakor blisk skozi meglo. Zapisano je, da Boga najdemo pod kamenjem, ki ga premaknemo, in pod lubjem drevesa, ki vanj zarežemo. Božja vsepričujočnost, ki je verska resnica, pomeni za nas vero, da je Bog navzoč, kjerkoli je le en delček snovi ali energije, in to ne samo na naši zemeljski obli, temveč istočasno tudi na najbolj oddaljeni galaksiji, petnajst milijard sončnih let... proč...

Zamislimo si, kaj pomeni "istočasno"! Ne trdim, kot Giordano Bruno, da sta prostor in čas brezkončna, ker ta pridevnik pristaja samo Bogu, je pa vsekakor misel, ki bega, pretresa človeški razum. Morda bi lahko dosledno sklepali, da obstaja neka nam neznana dimenzija, o kateri se je spraševal Einstein z besedami: kje se končuje prostor in kdaj se končuje čas? Ali so to resničnosti ali abstraktni pojmi?

Vsekakor so sodniki Inkvizicije nesrečnega dominikanskega patra obsodili na smrt na grmadi. Oblečeni v svoje svečane obleke so pač predstavljali oblast v boju zoper meniha brez obrambe, ki bi bila sicer prav tako deležna iste usode pred očmi papeža, absolutnega monarha, ki je nezmotljiv v zadevah vere.

To je bil eden od zločinov, ki so ga zagrešili cerkveni ljudje in za katere je papež prosil odpuščanje. Toda koga je prosil? Cerkev je ustanovil naš gospod Jezus in jo je izročil v varstvo zmotljivim in grešnim osebam.

Nekaj let odtod je neki zelo pomemben katoliški novinar zanikal kakršnokoli odgovornost in soudeležnost Cerkve pri križarskih vojskah, pri inkvizicijah, pri obsodbah čarovnic na grmado, pri verskih bojih, pri preganjanjih Indijancev.

Če bere te trditve kakšen zgodovinar, ki dobro pozna zgodovino (kot. npr. Indro Montanelli), lahko pomisli (ker je tisti časopis glas italijanskih škofov), da ga hočejo ogoljufati in da je Cerkev ena sama sleparija. Najslabša usluga, ki jo lahko naredimo Cerkvi in njeni verodostojnosti, je prikazovati zgodovino drugačno, kot je v resnici bila. V začetku so smatrali Cerkev kot skupnost, kot družino vernikov. Ni imela nobene svetne oblasti in nikakršne zunanosti. Kasneje si je pridobila veljavo in moč ter se postavila ob rame tedanjim mogočnikom. Začela je kazati svojo veličino z zunanjim aparatom. Kot bogoslovec sem stregel v stolnici. Ob slovesnih praznikih je imel škof pontifikalno mašo. Ko je prihajal v cerkev, so ga spremljali vsi kanoniki, oblečeni v svojih rdečih ornamentih, pevski zbor pa je pel "Glejte veliki duhovnik". Ko se je škof usedel na sedež v tronu, ga je ceremonier oblačil s pomočjo cele vrste klerikov,

ki so nosili vsak po kakšen del oblačil. Ko je bilo to oblačenje končano, so ga ogrnili še z zlatim večerničnim plaščem ali mašnim plaščem, mu dali na glavo dragoceno mitro, v roko srebrni pastoral in je potem šel k glavnemu oltarju, ki predstavlja Kalvarijo, na katero je šel Jezus Kristus s križem na ramenih. To teatralno oblačenje škofa ni bilo nič drugačno od onega, ki se je odigravalo na dvorih vladarjev. Ludvik XIV, "Kralj-sonce" se ni oblačil sam zjutraj, ko je vstal iz postelje. Vse okrog njega je bilo polno plemičev, katerih je eden imel čast, da mu je pomagal vtakniti desno roko v desni rokav, drugi pa v levega. Eden je skrbel, da mu je oblekel hlače, drugi da mu je zapel gumbe. In tako naprej. Mark Twain je leta 1905 zapisal, da je ruski car rekel: »Kaj sem, če sem nag? Brez mojih oblačil bi bil brez vsake oblasti kakor katerakoli druga naga oseba. Nihče me ne bi ločil od kakega duhovnika, brivca ali dvorjana. Kdo je torej pravi vladar Rusije? Nihče drug kot moja obleka.«

Če bi čarovnik v afriških gozdovih ne imel na glavi grozo vzbujajoče maske, golenične kosti v roki in ne bi plesal v krogu, ne bi imel nobenega ugleda pred svojim plemenom in nihče ga ne bi vabil, da bi mu spodil zle duhove ali da bi prosil za dež. Zunanost in teatralnost zmore hipnotizirati ljudi. Če so bile tiste ceremonije "Kralja-sonca" koristne za državo, so bile opravičljive same po sebi. Toda za Cerkev, ki je predpoda božjega kraljevstva in ki ima kot cilj doseči duhovne vrednote, taka upravičenost ne more veljati, tako početke jo celo odvrta od ciljev.

V zvezi z zunanostmi se spominjam naših dobrih deklet izpred petdeset-šestdeset let. Mnoge so služile kot dikle po mestnih družinah. Od časa do časa so se vračale domov na obisk dragih domačih. Včasih je bilo kakšno od teh deklet tudi tako oblečeno, da je ni bilo več razpoznati. Oblečeno je bilo po zadnji modi, z vsemi mogočimi obeski okrašeno, vedlo se je izumetničeno, govorilo je in odgovarjalo samo po italijansko. Za tako imenitno gospodično je bilo domače narečje nespodobno. Po mestih, kjer je ni nihče poznal, je lahko veljala za hčerko kakšnega plemiča ali bogatega tovarnarja, doma pa so vsi vedeli, da je hči poštenega gorjana in da je že v zgodnjih letih nosila v košu na hrbtu gnoj iz hleva na njivico. Nič hudega... Kašnejša imenitnost je spadala samo k ženski nečimrnosti, ki po Freudu pomaga k ohranitvi človeškega rodu. Toda zaveda se jezikom ni ugajala domačim ljudem. Bilo je, kot da bi zatajila svojo lastno družino in svoje ljudi. Zdaj pa se pri nekaterih dogaja prav nasprotno: starši

spodbujajo svoje otroke, naj govorijo po italijansko. In zakaj? Ali zato, ker so še vedno prepojeni s fašističnim duhom ali z novejšim "Gladiata", ali zato, ker mislijo, da bodo znali boljše italijanščino, če ne bodo poznali materinega jezika. Gre vsekakor za nevednost.

Pri starih poganih je imel duhovniški sloj nalogo izročati potomcem zgodovino, jezik in kulturo posameznih narodov. Isto lahko rečemo za naše stare duhovnike, ki so imeli pri srcu skrb za ohranjanje in življenjskost naših ljudi. To so smatrali za svojo veliko sveto dolžnost, ker so navade, vedenje in jezik ljudi ne- ločljivo povezane z vero.

Naše ljudstvo, ki je bilo povečini kmečko, je živelo v skromnosti s trdim delom svojih rok in mnogimi žrtvami. Toda bilo je po svoje srečno, ker bogastvo ni soznačnica bogastva. To je veljajo, vse dokler so imeli možnost, da so dosegli vse to, kar so imeli bogati. Ustvarili so si podobo nekega boljšega življenja, ki je imelo mnogo možnosti napredovanja. Dovolj jim je bilo samo to, da so se temu prilagajali. Prav je bilo, da so skušali izboljšati svoje življenje in življenje lastnih družin: ne moremo zahtevati od naših vernikov, da bi delali oblubo uboš- tva kot sv. Frančišek, ki je učil, da se pravo veselje nahaja v pomanjkanju: prav tako ne moremo zahtevati od njih, da bi sprejeli budistično modrost, po kateri bi želje (po boljšem življenju) vodile v nesrečnost. Morda pa se je sprememba zgodila prehitro. Nismo imeli časa, da bi se privadili, podobno kot se zgodi po- tapljaču, ki bi se dvignil iz globine na površino morja, ne da bi zgubljal čas za dekompresijo, pa bi zato umrl zaradi embolije. Ali kakor se je dogajalo v kon- centracijskih taboriščih po vojni. Tisti, ki so imeli srečo, da so jih rešili Zavez- niki, pa niso imeli več želodcev, vajenih na sprejem normalne hrane, so umirali zaradi preobilne hrane.

Prilagajanje je zahtevalo spremembo življenja in odpoved svetu, ki je spominjal na staro ubošstvo. Žal je kdo v ta seznam vključil, morda nevede, tudi stare krščanske vrednote in seveda tudi jezik, ki je nosilec teh vrednot.

In komu je naložena pred vsemi drugimi dolžnost, da bi nazaj poiskali te vred- note, kakor Cerkvi? Prav zato, da bi se uprli moralnemu in verskemu propa- danju krščanskega sveta, je zaukazala novo evangelizacijo, novo spoznanje in življenje po naukih našega Gospoda Jezusa Kristusa.

Za naše doline, kjer je govorica tesno povezana z vero, je to dolžnost krajevnega

duhovnika. V tridesetih letih sta Kvestor in Prefekt iz Vidna našim prednikom duhovnikom grozila s konfinacijo na Tremitskih otokih, če bi še naprej nadaljevali s poučevanjem veronauka v slovenščini. In to niso bile prazne grožnje. V italijanskih taboriščih je umrlo, Slovencev in Hrvatov skupaj, več kot 11.000 ljudi. Toda o tem je prepovedano govoriti, ker je Italija dežela, kjer vlada pravica in civilizacija. V vasi, kjer sem deloval kot duhovnik in se nisem ravnal po tako neumnih predpisih, so bili ljudje v neprestanem strahu, da me pridejo karabinierji aretirat.

V današnjem času morda kdo pričakuje samo dekret iz škofijskega urada ali od Prefektуре odločbo, ki bi vzpostavila nazaj na svoje mesto stare navade po teh gorskih vasicah, in bi lahko duhovnik rekel samo: »Oprostite mi, če vam preberem evangelij v našem jeziku: bilo mi je ukazano.« Preden bo prišel tak dekret, bodo prišli štirje jezdecí, ki jih napoveduje Skrivno Razodetje. Pri nas zares drži, da je Cerkev tista, ki določa o ohranitvi in rabi jezika po družinah in farnih skupnostih. Toda ni dovolj izjaviti ali pisati, da gre tu za naravno pravico. Če hočemo, da zraste krompir, ni zadosti, da smo ponosni na svoje pravice, temveč si je treba zavihati rokave, kopati in saditi.

GIUSEPPE FLOREANCIG – KOKOC, PRIPOVEDOVALEC

JOŽE ŠTUCIN

Beneška jezikovna situacija je resnično nekaj posebnega. Do nedavna še vezana zgolj na tradicionalne narečne govore, ki so se zaradi propadanja vasi že nevarno izgubljali, v zadnjih desetletjih pa s hitrimi koraki presega jezikovno razdrobljenost in skuša nadomestiti »izgubljena« leta. Vse to se odraža tudi v nenehnem odkrivanju zanimivih osebnosti, ki so v preteklosti, ko je bilo za beneški jezik najhujše, zavestno ohranjali svoje besedišče, ga obnavljali, se trudili »ne pozabiti« domačih besed in svojih narodnostnih korenin. Veliko zaslug za ohranitev in obnovo beneške stvarnosti imajo šola v Špetru, kulturna društva, pevski zbori, razna srečanja, gledališka dejavnost, časopisi in knjižna produkcija, kjer narečje živi tudi v pisni obliki, pa še marsikaj bi se našlo.

Za vsem naštetim seveda stojijo ljudje.

Giuseppe Floreancig (1930-2004), ki je vso svojo ustvarjalno energijo posvetil ohranjanju zgodb, povedk, prilik, prisposodob, pravljic, ki jih je slišal v mladosti in s pomočjo katerih je odraščal v zavednega Benečana, nas je v letu 2004 zapustil. Osebnost se nisva poznala, sem pa v *Trinkovem koledarju* večkrat zasledil njegove »pravce«, drobne zapise, kratke, bogate in zelo zanimive tekste, v katerih minuli časi ponovno oživijo, še več, pred bralca stopijo arhaične besede zelo čiste slovenščine, modre pripovedi, s katerimi so si ljudje krajšali tubodne večere ali pa so jih pripovedovali drug drugemu kar tako, zaradi družabnosti in utrjevanja skupnosti.

Čas rad briše drobne stvari, a ljudje, ki v majhnem znajo videti velike reči, jih načrtno skušajo ohraniti. V primeru Floreanciga se je ta spomin ohranjal tako rekoč z ustnim izročilom, saj je bil bolj pripovedovalec kakor pisec.

Njegovo življenje je v skopih obrisih tipično za mnogo Benečanov izpod Matjurja, ki so emigrirali v svet zaradi preživetja. Rodil se je kot tretji od enajstih otrok v Kokocuoovi družini v Hostnem (Grmek) leta 1930 in kot večina njegovih bratov in sester je že kmalu spoznal vse »lepote« emigracije. Leta 1948, ko mu je bilo komaj 18 let, je moral oditi v Belgijo in v tamkajšnjih rudnikih »iz prve roke« izvedel, kaj pomeni služiti kruh daleč od rojstnega kraja. Leta 1955 se je poročil z Elio Dugaro in se takoj, ko je prihranil nekaj denarja, vrnil domov. Domotožje je bilo preveliko.

Od leta 1958 je živel v Botenize (Bottenicco) v občini Mojmag, kjer je opravljal veliko pomembnih nalog, bil je tudi občinski svetovalec.

Med drugim je v okviru *Zveze slovenskih izseljencev* skrbel predvsem za rudarje in njihove družine, ki so se želeli vrniti domov.

Kot pripovedovalec in občasní zapisovalec ljudskega blaga se je trajno zapisal v kulturni spomin Benečije.

Njegov nečak Valentino Floreancig – Kokoc se ga spominja z naslednjimi besedami: *»Pogosto se je vraču v Hostne, kjer so živiel njega ocjã, mat an muoj tata. Punokrat je parpomagu par diele na njivah an tu hiš. Od kar san biu majhan, se zmisen na popudneve, ki je preživeu z nan. Zvičer, pried ku iti damu, me je posednu na svojè koliena an mi poviedu kako pravco. Zlo rad san ga poslušu, zatuo ki jih je znu pru lepuo pravt.*

Včasih je kako pravco ponoviu, pa san ga vsednò rad poslušu, zak jih je zmieran takuo obogatiu, de se jih niesan nikdar naveliču.«

V *Trinkovih koledarjih* so kar nekajkrat izšle njegove drobne umetnine. Besedila so skoraj vedno vezana na neko resnično situacijo, ki jo je kot pripovedovalec, in ljudski »ustni« umetnik, znal preoblikovati v kratko zgodbo univerzalnega značaja. Na primer niz besedil *Kratke s Hostnega* in *Kratke s pod Huma*.

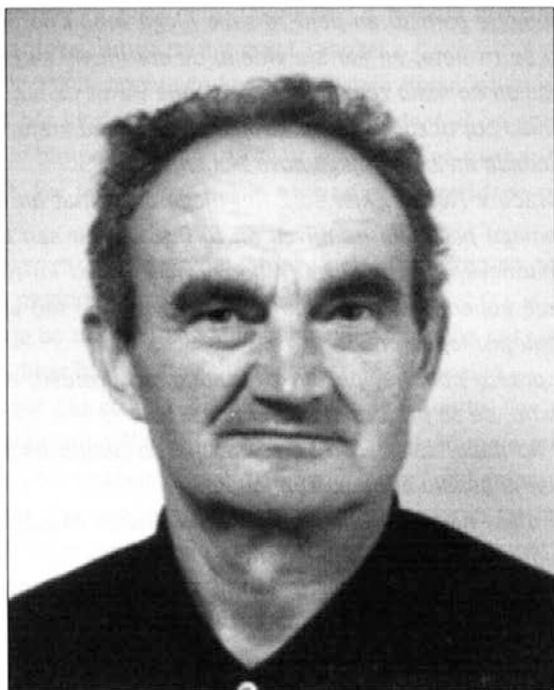
Bralca bo očaral lik moža, ki je celo življenje »prekladu konfine na njega zemlji v škodo družih«. Izpeljava je mojstrska in se spogleduje s slovensko literarno tradicijo. Ko je mož namreč »umaru, je paršu pred Boga, ki ga je obsodiu, dà muora spet iti klast na pravo mesto tiste konfine«, kar pa seveda ni bilo enostavno. Muk ga odreši mimoidoči pijanček, ki mu na jokajoče vprašanje, kam naj konfin vrne, pojasni: »Fardaman norac! Kjer si vzeu, atu deni ga!«

V takem skopem in enostavnem pripovednem slogu je Floreancig priobčil še ve-

liko besedil, ki so obenem literarni biseri, bralcu pa nudijo vpogled v nekdanje čase, v dogodke izpred sto in več let, v način razmišljanja takratnih ljudi, v navade, opravila, želje in sanje, upanja in strahove.

Vse je tu: biriči, ki lovijo mlade fante po vaseh za avstrijsko vojsko, »duje« žene, ki strašijo po gozdovih, posamezni »zgodovinski« liki, vaški posebneži, vilinska in resnična bitja, strahovi in sence, pa nežne pripovedi o velikih ljubeznih in kratki zapisi o nastanku beneških vasi Hostne, Arbida, Hum in drugih.

Giuseppe Floreancig – Kokoc je z nekakšno naravno, prirojeno željo in potrebo svoj duhovni svet razširil v izjemno lepi literarni obliki, ki bi si v kratkem zaslužila še več pozornosti, denimo samostojno zbirko.



Giuseppe Floreancig - Kokoc

NAŠ MALIN DOL POD PUOJAN

VALENTINO FLOREANCIG – KOKOC

Stric Bepic je biu adan od tistih mladih, ki so bli parsiljeni izbrat pot izseljenstva za prit do tistega zaslužka, ki tle par nas se ga nie moglò ušafat. Ku mi je dopunu osanajst liet, se je zapisu med tiste, ki so želiel iti v Belgijo die-lat v rudnike.

Sedan liet potlè se je poročiu an pejù za sabo njegà ženò Elio. Kupe z njo je v Belgiji preživeu še tri lieta, an kar sta videla, de sta imiela zadost sudu ta par kraj za kupit hišo an no malo zemjè, sta se odločila varnit damu.

Gledu je kupit hišo buj blizu, ki je mu, svojemu rojstnemu kraju. Takuo je kupu kmetiju blizu Čedada an začeu njegà novo življenje.

Pogosto se je vraču v Hostne, kjer so živiel njega ocjã, mat an muoj tata. Punokrat je parpomagu par diele na njivah an tu hiš. Od kar san biu majhan, se zmislen na popudneve, ki je preživeu z nan. Zvičer, pried ku iti damu, me je posednu na svojè koliena an mi poviedu kako pravco. Zlo rad san ga poslušu, zatuo ki jih je znu pru lepou pravt.

Včasih je kako pravco ponoviu, pa san ga vsednò rad poslušu, zak jih je zmieran takuo obogatiu, de se jih niesan nikdar naveliču.

Kar sam zrasu no malo, san začeu hodit za njin po puojih an sanožetih. Rad san ga gledu, kar je usadiu al pa uciepu kak drieb.

Vsak prestor je imeu njegà posebno zgodovino an takuo skuoze njegà besiede san zastopu, kuo je teklò življenje par starin.

Reči, ki mi jih je pravu, jih je zaviedu od njega nona, kar je imeu moje lieta, tan za ognjiščan.

On je vzbudu tu menè jubezan do tele naše buoge zemljè an za tuole ga narbuj zahvalen.

Ankrat, njega dni, je bluo puno malnu tle po naših dolinah. Ocja mojga nona an njegà bratri so se odločil, de ga zazidajo an oni. Takuo so zbral prestor "dol pod puojan", blizu verina, ki stoji tan pod adnin čelan. V telin prestoru se more šele videt zidišče malna, ki se je podru, potlè ki naš so ga muorli zapriet v cajtu ujske.

Kar smo grabli at oku, ist san ku vsi otroc rad uteku du potok. Potlè ko so me zastrašli, de du tistin verine je žgrielo, ki te povlieče notar, niesan vic študieru na tist prestor.

Lan, kar mi je stric Bepic pravu, kuo so dielal du malne, me je radoviednost parpejala nazaj du tist prestor.

Čista voda, ki teče od verina do verina, debel gabri an jiseni te biel, ki rasejo vesokò an se darže z vso močjo cju brieg, an čedan ajar. Vse tuole me je takuo prevzelo, de san zaprù oči an s pomočjo besied mojga strica san začeu mislit, kuo je bluo tekrat življenje v našin malne.

Tel prestor so vebral tu piču čelà, takuo de jin je bluo zadost zazidat stene, adnò dol pruoť potoku, drugo pa cja pruoť sanožet.

Muoj stric Bepic mi je pravu, de kar se je paršlo notar, na to pravo roko, dol pruoť verinu, je bla klop, kamar je blo moc se usedent al pa opriet žaki. Ta na čeparnin kraju je biu pa kaman an tu piču je bluo ku no majhano ognjišče, kjer so mogli zakurit, kar je bluo mrzaz. Tan na sred je bla zazidana pa vsa parprava za mlienje.

Za nabrat vodò, so muorli parvo narest jez, ki šele stoji tan na potoce, potlè pa skopat bajar za pardaržat vodò.

Du koncu bajarja so nastavli kostanju žlieb, ki je taz piča peju vodo naglih dol na veliko koluo, ki je bluo nastavjeno tan na stiene od malna.

Bluo je vesoko gor čez strieho, šaroko pa obiuno no kuarto. Gor po koles so bli nareti dan za dnin puno škafu, ki so lovil vodo, ki je ščuriela od žleba. Kar so se napunli se je koluo začelo obracjat an gonit štango od kamanu.

Du malne sta bla dva obajasta kamana, ki sta miela jamo tan na sred. Te gorenji je biu parklinjen cja h štangi, an je šu oku z njo. Te dolenj pa je bil opart na zid, ki je daržu vso parpravo za mliet.

Buj vesoko ku kaman je bil prestor, kamar so sul sierak al kostanj. Tel je bil grop. Uon z gropa je šu žlieb uoz ustnje, ki je umieru sierak cja med kamane.

Če je bla sila, so žlieb arzšeril, če so miel vic cajta, so ga stisnili an blaguo je

paršlo lieuš zamlieto. Za mliet buj hitro so muorli no malo vzdignit te gorenji kaman s pomočjo dne vinde, ki je bla ta par kraj, an seviede moka nie paršla zlo drobno zamlieta. Oku an oku kamanu je biu adan pleh, ki je loviu moko, ki se je prašila von z njih, naglih du žaki.

Tenčas, čeglih se je puno varvalo, je nimar uteku kajšan prah moke, an miš so tuole lepuo viedele, pa jih nie manjkalo atu oku. Pru za tuole an star stric je biu parštimu dno pasco, za jih lovit.

Bla je štija, kamar se je dielo za jest. Ta spried je miela vrataca na žlempar, de kar je miš paršla notar, nie mogla vic uon.

Ankrat so ušafal notar zaparto celo družino, ki so jo nesli topit z vso štijo du verin. Malo liet pred ujsko so zaviedel, de na mest lesenega kolesa gonejo kama na s pomočjo turbine. Takuo so naš poklical adnega mojstra tan z Otranskega, ki jin je nastavu tolo novuost. Mlielo je buj hitro, pa ponucalo je dost vic vode ku pried. Posebna rieč je, de tu telin potoce, no malo buj vesoko, je dielu še an drug malin. Gajalo se je, de kar je bla suš, se je vsa vodà nabrala gu Šmonovin bajarje, naš je biu pa suh.

Če so imiel potrebo mliet, so moji strici napuošto ušafal dielo blizu potoka, za tuo ki an te parvi bajar se bi napunu pried al potlè. Kar so čul vodo zašumiet dol po potoce, so šli hitro opravjat njih dielo du malin. Včasih pa je gospodar gorenjega malna napuošto v tistih cajtih zadaržavu vodo tu njega bajarje.

Kajšan krat je paršlo zavojo tuolega an do gardega kreganja.

S cajtan pa an tuole je ratała navada, an takuo je mierno teklo življenje v naših dolinah, čeglih je bla skarb za preživiet buj velika ku današnji dan.

LIEP KLABUK

GIUSEPPE FLOREANCIG – KOKOC

Že v '800 so naši te stari bli emigranti. Tekrat so se plantal po balkanskih daželah, po Pemji, na Češken, na Uogarsken, v Romaniji, celo do Rusije so paršli an tan nastavili pravo miesto. Tenčas so ble tele dažele puno buj napri ku naša.

Kar san biu majhan, san radoviedno poslušu njih zgodbe an pravce.

Hodil an vračal so se par nogah. Muoral so se parjet za vsako dielo, narvenč part od njih so guzieral. Te buj spretni so za sabo pejal še kajšnega mladenča za ga učit dielo an de jin parpomaga prenašat blaguo od vasi do vasi.

Kajšankrat se jin je lepuo godilo an...

Ađan od družine Primožič se je varnu damu v punem poletju, kar so po Benečiji bli narguorš sejmi. On nie biu pru tako strašnuo liep, pa... na glavo je nastaknù an liep klabuk – an tekrat, če si imeu liep klabuk, je blo ki! – an je šu na senjan svetega Jakoba dol h Hlocju.

Svet Jakob je biu tekrat narguorši senjan Nediških dolin, biu je do na Liesah an dol par Hloc. Velik brejar so nastavljal ta na placu, tan pred koritan, vse okuole je bluo puno žbrinč, lepuo pokritih s tavajučan, kjer so pridne ženice lepuo položle an predajale kolače an vsake sorte druge slačine.

Biu je tudi kiosk, kjer so predajal vino.

Takuo de tel mož nie pru mu parmanjkat na sejme.

Njega nuov an liep klabuk pa je biu fino oflokan: okuole an okuole je nastaknu sude, ki jih je biu zaslužu z njega potovanjan po sviete.

Takuo, kar so začel gost an je začeu plesat, so ga vsi debelo gledal, kuo je plesu s telin "liepin" klabukan, punin goldinarju.

Blizu brearja je bla tud na liepa uerbarca: na čeča, edina hči, takih par starin jih je bluo zaries malo an so ble narbuj štiete za žembo.

Gor na tarkaj stricu, ki je bluo okuole po sejmu, se je zaljubila pru tu anj. V kratkin sta se poročila an sta se duga lieta ljubila an lepo družino nastavla. Od njih se je rodiu sekretar garmiškega kamuna Luigi Primosig, ki je leta 1912 prvi urediu anagrafe telega kamuna s pomočjo podatkov ljudskega štetja iz leta 1871 an popisu vse družine v "Registro di popolazione 1871". Pru važno an zaslužno dielo, ki nan še donas pomaga, da zvemo, kuo so se po našin klicale vasi garmiškega kamuna, kuo so se klical par družinah, duo so bli naš te star, ka so dielal an od kod so parhajal.

»DIKLE«. TIHA ZGODBA

JERNEJ MLEKUŽ

Uvod

»Mi furlanski Slovenci vemo, da je delo dikl težko, poniževalno in nagobarno za vsako žensko, zlasti za mlado. Mi ne bi bili radi, da bi še nimar propadalo sto in sto naših žena in čeč, da bi se moralno pokvarjale, izgubljale zdravje, kot se to še dogaja. Nobeden še tako dober zakon ne more tega preprečiti. A meštir [poklic] je maledet [prekletstvo], tega se loti ženska samo takrat, kadar ne more dobiti drugega dela, ta meštir je suženjski, je ostanek starih časov ... Proti temu se morajo boriti tudi naše žene in čeče, ki so dikle. Boriti se morajo zato, da ta sramota enkrat genja, da tega našega suženjstva, te prave schiavitù [suženjstvo] ne bo več« (Anon., 1958a, 2).¹

Je bil ta »meštir« res »maledet«, »suženjski«, kot ga opisuje anonimni pisec v časopisu Matajur leta 1958? Je bil res sramota? In so se ga res dekleta lotila, le ko niso mogla dobiti druge zaposlitve? Je na ta pojav mogoče res gledati tako enopomensko, enoznačno in ali je vsem »vključenim« in njihovim bližnjim pomenil isto stvar? Na ta vprašanja bom poskušal odgovoriti s pomočjo osebnih pričevanj nekdanjih »dikel«, njihovih bližnjih in vseh, ki so imeli »čast« tako ali drugače opazovati ta pojav. Pri tem se seveda zavedam kuhinje časa, ki tako rada spreminja okuse. Pogled oziroma odnos »dikel« in vseh ostalih do obravnavanega pojava je bil nekdanj lahko precej drugačen, kot ga je bilo meni dano ujeti dandanes.

Besedilo je (delni) rezultat projekta *Dikle – tiha zgodba*. Izvedbo projekta sta v letu 2003 financirala *Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije* in *Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*. Prispevek je že bil objavljen v bolj znanstveni obliki v *Dveh Domovinah*, osrednji slovenski znanstveni reviji s področja mi-

gracij. Besedilo, v branje katerega očitno nameravate investirati svoj (dragoce-
ni) čas, želi (poleg aktiviranja »grenko-sladkih« spominov na ta pojav in čas),
da bralke in bralci poskušajo dopolniti, oplemenititi, soustvariti to tiho zgodbo.
In sicer se obračam na vse, ki imate drugačne poglede, ki drugače razumete
pojav, ki hranite drugačne, nove izkušnje, zgodbe, informacije, gradivo...

Pišite mi na naslov: Jernej Mlekuž, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija ali
mlekuz@zrc-sazu.si. Gre za vašo, našo, skupno zgodbo. Ne pustimo, da ji tišina
vzame življenje...



Naše »dikle«: Ernesta Vogrig, Neapelj 1934.

Nekaj splošnega o zaposlovanju Beneških deklet v gospodinjstvih italijanskih mest

O zaposlovanju beneških žensk v gospodinjstvih italijanskih mest ne najdemo podrobnejše študije,² čeprav je nedvomno šlo za zelo množičen pojav. V enem od številnih prispevkov o tej problematiki v časopisu *Matajur* iz leta 1961 najdemo oceno, da je bilo ob uradnih 806 v tujini živečih ženskah iz sedmih občin Nadiških dolin gotovo prav toliko deklet zaposlenih v gospodinjstvih dejavnostih v severnoitalijanskih mestih (Anon., 1961b, 1).³ Iz nobene statistike namreč ne moremo razbrati izseljevanja gospodinjstvih pomočnic v italijanska mesta, tako zaradi narave popisov kot zaradi zaposlovanja teh na črno. Večina jih je bila tako po uradnih statistikah uvrščena v kategorijo neaktivno prebivalstvo. V tej kategoriji je bilo po popisu leta 1951 v 10 občinah Beneške Slovenije uvrščenih 6.933 žensk, od tega jih je bilo 5.292 zaposlenih v domačih gospodinjstvih, 2.103 ženske pa so bile uvrščene v kategorijo aktivno prebivalstvo. Na drugem mestu najdemo podatek, da je med 50.000 »diklami« v Rimu nekaj sto deklet iz Beneške Slovenije (Anon., 1957, 1). O množičnosti in pomembnosti tega pojava (vedeti moramo, da je večina »dikel« pošiljala večino svojega denarja domov v skupni družinski oziroma gospodinjstviški fond) priča tudi naslednje besedilo iz že navedenega časopisa: »*Dikle so ena najvažnejših socialnih plasti našega naroda. Če gre njim slabo, gre vsem nam slabo, če so one slabe, smo vsi mi slabi. Zato pomagajmo našim diklam, ker s tem pomagajmo tudi vsem nam*« (Anon., 1957, 1).

Ta pojav je potrebno obravnavati zelo kompleksno, s številnimi, globokimi posledicami v izvorni družbi, za kar na tem mestu nimamo dovolj prostora. Kot primer ene od »klasičnih izseljenskih ran« podajmo naslednje grenko besedilo iz *Matajurga*: »*Poprej so mnoge naše dikle-domestiche-assistenti di casa delale nekaj let, prisparale precej denarja zato, da so se vrnile domov in se poročile z domačimi puobi [velika večina informatork je varčevala za doto]. Zdaj so pa strašno redke naše ženske, ki delajo po mestih, da bi se hotele za nimar [vedno] vrniti domov. Pridejo še pogledati: prva leta so za vsako licenzo doma, potem bolj redko, dokler ne pozabijo na svoj kraj. (...) Smo pred problemom kot toliki drugi italijanski kraji, da bomo v nekaj letih, če pojde tako naprej, ostali brez mladih žensk, da ne bodo tudi tisti naši puobi, ki bi radi ostali doma, se mogli oženit, da ne bo gospodinj za naše kmetije, za družine, za dom*« (Anon., 1959, 1).

Pojav »dikel« je v drugi polovici šestdesetih let začel postajati vse manj množičen, tako da v prvi polovici sedemdesetih let že težko najdemo ženske oziroma dekleta iz Beneške Slovenije, ki so odhajale služiti k družinam v italijanska mesta. Vzrokov, ki so botrovali zamrtju pojava v Beneški Sloveniji, bi lahko našli več in te je potrebno iskati predvsem v družbenih, ekonomskih in administrativnih spremembah tako v Beneški Sloveniji kot v Italiji. Toda razlike so bile opazne tudi med posameznimi območji Beneške Slovenije. V Nadiških dolinah je npr. ta pojav zelo hitro zamrl z razcvetom industrije v ravninskih predelih Furlanije (industrijski trikotnik okoli Manzana).

Dekle iz Dolenjega Marsina, ki je od svojega 12. leta, to je od leta 1964, služila pri družini v Vidmu, je po 9 letih gospodinjanskega dela odšla za tekoči trak v lesno predelovalnico v Manzano. Ker iz domače vasi ni imela javnega prevoza do delovnega mesta (kot so to imele nekatere druge vasi v Beneški Sloveniji), si je s stričevo pomočjo kupila avto, saj je vsak dan odhajala na 54 kilometrov oddaljeno delovno mesto. Podobnih primerov bi lahko našli še veliko.

Prav tako lahko z leti opazamo nekatere spremembe v naravi samega pojava. Če je v obdobju med svetovnimi vojnami in desetletju ali dveh po drugi »velenoriji« večina deklet še pošiljala denar domov (kot je razvidno tudi iz zgornjega časopisnega prispevka), je to postajalo, kot kažejo pogovori z nekdanjimi »diklami«, od šestdesetih let dalje vse redkejša praksa. Tako je imel tudi sam pojav v izvorni družbi z leti vedno manj ekonomskega in posledično družbenega vpliva.⁴ Dekleta so si večinoma našle delo prek sorodstva, prijateljic ali drugih sovaščank, ki so bile že zaposlene v mestih. Sorodstvene, prijateljske in vaške mreže so bile najpomembnejši servis pri iskanju zaposlitev. Tako je npr. služkinja pri družini v Neaplju našla enako delo drugi sestri v Neaplju. Tretji sestri je sovaščanka našla mesto v družini v Milanu. Ker je druga sestra hotela biti bližje domu, ji je tretja nato poiskala novo družino v Milanu. Takšnih in drugačnih kombinacij, prepletenih s sorodstvenimi, prijateljskimi in vaškimi mrežami bi našli »glavobolno« veliko. V nekaterih primerih so se pri isti družini verižno izmenjevale oziroma zaposlovale sorodnice ali prijateljice. Ko je ena zapustila družino oziroma delodajalca, jo je zamenjala druga. Tako je npr. »dikla« iz Ruonca v začetku šestdesetih let odšla k družini v Rim, kjer je pred drugo svetovno vojno služila njena mama. Ko je ta po šestih letih zapustila družino, jo je na istem delovnem mestu zamenjala sestra.

Včasih so tudi sami delodajalci ali gospodarji prišli iskat »dikle«, bodisi neposredno k »diklam« ali na občinske urade za zaposlovanje (le v povojnem obdobju), kjer so jih ti napotili k dekletom oziroma družinam.

V nekaterih primerih so se med iskalci dostojnih družin za »dikle« našli vaški duhovniki ali nune, kot je omenjeno tudi v publikaciji Tabor »Rezija 89« (Anon., 1990, 23) in predstavljeno v zgodbi dekleta iz Rezije, ki je med vojnama služila kot varuška pri bogati družini (Kodrič, 1990, 99–102). Nune so dekleta tudi izučile za takšno delo. V medvojnem, deloma pa tudi v povojnem obdobju, so obstajali tečajji gospodinjstva, na katerih so se bodoče služkinje učile kuhanja, šivanja, likanja in drugih gospodinskih del. O tem lahko v *Matajurju* preberemo naslednje: »Naše čče morajo iti za dikle, ker nimajo nobene izbire. Saj pri nas ni nobenih fabrik in ne ostane zanje drugo, kot grenka služba dikl. Potle, ko so že nekaj časa v službi po familijah, ki nekatere že znajo pomagati, da preberejo službo ali pa, da se poročijo. Službe za dikle so si naše čče poiskale do zdej same, največ prek prijateljev in znank, ki so že bile v službi. Kakšenkrat se obračajo nekatere družine tudi na domače duhovnike, da bi jim dobili poštene dikle, na katere bi se lahko zanesle« (Anon., 1958a, 2).

Navedeni prispevek je zanimiv tudi z druge plati. Poklic »dikle« je največkrat pomenil neko krajšo fazo (v veliki večini primerov od nekaj mesecev do 10 let). Za ta poklic so se odločala zgolj mlajša dekleta, največkrat stara med 12 in 22 let. Ženska oziroma dekle je ponavadi prenehala biti »dikla« s poroko; poročenih »dikel« tako skoraj ne najdemo (več naj bi jih bilo po mnenju nekaterih sogovornic v obdobju pred drugo svetovno vojno).⁵ Tako je ta zaposlitev skoraj vedno pomenila neko prehodno, začetno fazo: pred poroko ali pred drugimi zaposlitvami. Ali kot pravi ena od »dikel«: »Tisto je blo za začet, potem se je svet bolj odpru.«

Toda pravil ni brez izjem. Devetnajstletno dekle iz Čeplesišč je leta 1956 ali 1957 odšla služiti v Neapelj in od takrat živi in dela pri isti družini (danes skrbi le še za starejšo gospo). Že od začetka je imela delovno knjižico, bila je zavarovana itd., kar med služkinjami v tistem času ni bilo ravno pogosto, z delodajalci se je vedno zelo dobro razumela in kot poudarja, je že kmalu »postala del družine«. Prav tako ni izrekla grde besede o svojih dolgoletnih delodajalcih služkinja iz Gorenjega Marsina, ki je od leta 1960 do 1991 služila pri nekem generalu in njegovi ženi. Zaradi narave gospodarjevega dela so se nekajkrat

preselili, večino časa pa so (pre)živel v Bologni. Gospodar je prišel po služkinjo v občino Podbonesec na urad za zaposlovanje in preden jo je zaposlil, se je z njo podrobno pogovoril. Ko je odšla na vlak za novo delovno mesto v bližino Rima, ji je gospodar priskrbel spremstvo, saj kot pravi, ni nikoli prej odšla tako daleč od doma in se je bala morebitnih težav ter nevšečnosti potovanja. V Gorinji Marsin, kjer danes živi s pokojnino, zaslužno v 31 letih gospodinjskega dela, se je vrnila zaradi mame, ki je bila stara 90 let in je potrebovala nego ter pomoč.

Delovni in življenjski pogoji hišnih pomočnic so se razlikovali glede na to, kako so z njimi ravnale posamezne družine. Medtem ko so nekatere prenašale izključevanje in zapostavljenost, so se nekatere počutile, kot poudarjajo, bolje kot doma. Barbičeva in Miklavčič-Brezigarjeva (1999, 46) ločujeta dve vrsti odnosa delodajalec–družina do deklet, ki so pri njih delale kot služkinje. Tradicionalni odnos opredeljuje stroga ločenost »gospoda« ali »gospe« in »služkinje«, so pa tudi primeri, ko je bila služkinja obravnavana kot članica družine. Sodobni odnos pa opredeljuje odnos med družino-delodajalcem kot razmerje med delodajalcem in delavko, ne glede na to, ali je odnos hierarhičen ali demokratičen. Na hierarhični način, kot ugotavljata že avtorici, so naletele služkinje v premožnejših meščanskih družinah, v delavskih družinah pa so bile služkinje največkrat sprejete kot članice družine.

»Dikla«, ki je leta 1941 ali 1942 odšla iz vasi Bardo, stara komaj 11 let, k svojim prvim delodajalcem v Prato Carnico, se živo spominja, kako je velikokrat morala delati do polnoči, vsako jutro pa je morala vstajati že ob šestih. V družini je niso klicali po imenu, ampak »serva« (v italijanščini nekoliko slabšalen izraz za služkinjo), kar je bil takrat sicer najbolj uveljavljen izraz za gospodinjsko pomočnico. Grenkih, žalostnih, nesrečnih zgodb o izključevanju, poniževanju itd. najdemo med »diklami« veliko.

Služkinje pa niso bile samo pod pritiskom gospodarja ali delodajalca, ampak tudi domačih oziroma staršev. Štirinajstletno dekle, ki je leta 1947 odšla služiti k družini v Torino, je gospodarica obtožila kraje denarja. Našla je namreč denar, ki so ga »dikli« dali starši za nakup pisem. Pred tem pa je v pogovoru gospodarici zatrdila, da nima svojega denarja. Kot poudarja, je močno želela oditi domov, toda bala se je, kaj bodo rekli domači. Za dekleta sta takrat namreč veljali poslušnost in ponižnost. Starši njenega odhoda tako najverjetneje ne bi

sprejeli ravnodušno: »Sem komi čakala domou. (...) Sem se bala, kej bodo rekli doma, da se lementam [pritoževati se], soseda se pa ne.«

Seveda pa je z leti prihajalo tudi do nekaterih sprememb v odnosu gospodarjev do služkinj ali delodajalcev do zaposlenih. »Dikle«, ki so služile v šestdesetih letih, vse manj omenjajo grenke izkušnje, poniževalen odnos, zapostavljenost, izključenost itd. Kljub temu pa ne moremo reči, da je z leti večina »dikel« pridobila bistveno večjo mero osebne svobode; vsaj kar se tiče prostega časa ne. Prav tako kot v predvojnem je imela večina »dikel« tudi v povojnem obdobju le nekaj ur prostega časa in to ponavadi samo enkrat tedensko ali celo enkrat na štirinajst dni (največkrat v nedeljo popoldne). Sodobnejše služkinje so za razliko od svojih predhodnic pogosteje obiskovale svoje domače/domove, saj so bile v več primerih zaposlene v bližnjih mestih (Čedad, Videm itd.). Če nekatere starejše »dikle« po več let niso obiskale svojih domačih (tudi po pet in celo več let), so nekatere sodobnice obiskovale svoje domove vsak teden. Tako je npr. leta 1964 komaj 12 let staro dekle po opravljenih tedaj obveznih petih razredih osnovne šole odšlo služiti k družini v Videm (pri njih je služila 8 ali 9 let). Vsako soboto popoldne je prišla domov v Dolenji Marsin in odšla na delo v ponedeljek zjutraj.

Seveda pa so tovrstne razlike obstajale tudi glede na tip dela, ki so ga opravljale. Če so dekleta opravljala hišna opravila, je bilo njihovo življenje v glavnem omejeno na dom. Če pa so varovala in vzgajala otroke, so bile do neke mere vključene tudi v zunanje življenje družine. (Veliko deklet je hkrati varovalo gospodarjeve otroke in opravljalo gospodinjska dela v hiši. Nekatere družine pa so imele po več služkinj, tako da je ena skrbela samo za gospodarjeve otroke, druga pa opravljala gospodinja dela v hiši.) Tako so nekatere služkinje oziroma varuške odhajale z družinami ali zgolj z otroki na izlete, sprehode, počitnice itd. Zaradi takšnih okoliščin je bilo njihovo vključevanje v nov kraj zelo omejeno. Tistih nekaj ur prostega časa tedensko so preživele skupaj, največkrat z drugimi »diklami« iz domačega kraja ali ostalih delov Beneške Slovenije. Tako je npr. pet ali šest prijateljic iz vasi Topolovo, vse so bile rojene leta 1932 in 1933, oktobra 1947 (po poletnih kmečkih delih) skupaj odšlo na vlak za Torino. Tam jih je na železniški postaji pričakal vaščan, ki jih je peljal do delodajalcev – družin. Prijateljice, ki so vse delale kot »dikle«, so vsako prosto nedeljo popoldne preživele skupaj. Na drugi strani pa je bila »dikla« iz Hlodiča, ki je med le-

toma 1954 in 1956 služila v Milanu, obsojena na »izolacijo«. Služila je namreč v predmestju in vožnja do središča mesta, kjer so se zbirale prijateljice, ji je vzela »ogromno« časa. Tako je prosila delodajalca, če ima lahko prosto kakšno drugo popoldne v tednu, da bi šla lahko vsaj po trgovinah. (Bila je ena redkih »dikel« v tem času, ki je imela ves zaslužen denar izključno zase.)

Obstajala je tudi medsebojna pomoč med »diklami«, npr. pri iskanju novih, prijaznejših družin (če »dikla« ni bila zadovoljna z razmerami) ali, kot pripoveduje že omenjena Rezijanka (Kodrič, 1990, 102), v prinašanju hrane služkinjam (če je »dikla« dobivala zelo skope obroke). Služkinje so se pogosto tudi skupaj fotografirale, tako da velik del slikovnega gradiva ostaja omejen na skupinske fotografije služkinj (Anon., 1986, 157–171). Pri tem ni odveč reči, da si je veliko služkinj našlo zakonske partnerje na dopustu doma (v nekaterih primerih dekleta niso obiskala domačega kraja tudi po več let), saj v mestih niti niso imele veliko časa za tovrstna srečanja in s strani delodajalcev ni bilo zaželeno, da se družijo z moškimi.

Z leti je prihajalo tudi do posameznih sprememb glede odnosa »dikel« do domačih. Kot smo že rekli, je vse manj sodobnejših »dikel« pošiljalo denar domačim. Tako je šele »zadnjim diklam« zaslužek lahko pomenil tudi (vsaj delno) ekonomsko in socialno neodvisnost. »Dikle« so velikokrat zaslužen denar oziroma del denarja varčevale za balo.⁶ Nekatero so potrebščine za balo kupovale same, drugim, ki so (ves) denar pošiljale domov, pa so balo kupile mame (lahko tudi zato, ker so bile še premlade). Nekdanja »dikla« se spominja in z veliko mero ironije poudarja, da ji je mama kupila darilo za poroko, toda z njenim denarjem, ki ga je pošiljala domov, ko je delala kot »dikla«. V *Fotoalbumu izseljencev iz Benečije* (Anon. 1986, 158) lahko preberemo zgodbo služkinje, ki zasluženega denarja nikoli ni imela v rokah. Njeno plačo so izročali sorodnici, ki je prebivala v kraju, kjer je delala. Grenko presenečenje je »dikla« doživela doma, ko je ugotovila, da je sorodnica z njenim zaslužkom kupovala perilo, ki naj bi sestavljalo njeno doto: »V tistem kupu prtov in rjuh so ležale vse moje muke, vsa leta trpljenja daleč od doma.« Takšnih grenkih zgodb najdemo med »diklami« veliko, čeprav jih večina ob tem poudarja, da je bilo takrat nekaj povsem normalnega, da se je z zasluženim denarjem pomagalo domačim.

Vlogo »dikel« lahko v marsičem primerjamo z vlogo drugih izseljenih družinskih članov. Večina jih je pošiljala denar domov in s tem pomagala domačim. Toda

z nekaterimi pomembnimi izjemami. Veliko »dikel« poudarja, da niso same razpolagale z zasluženim denarjem, nekatere zaslužka celo niso nikoli »držale v svojih rokah«. Čeprav je tudi veliko izseljenih moških, vsaj v prvih letih po drugi svetovni vojni, pošiljalo denar domačim, je bila to v večini primerov (bolj ali manj) njihova avtonomna odločitev.

Ta poklic je v primerjavi s poklici, ki so jih opravljale druge izseljene ženske ali moški, pomenil manjšo mero svobode in prostega časa. Služkinje so ponavadi smele zapustiti gospodinjstvo le enkrat tedensko, živele in spale so pri družini, tako so bile pod neprestanim pritiskom, budnim očesom delodajalca. Omejeni so jim bili tudi obiski doma, domačih, tako zaradi obremenjenosti z delom kot zaradi stroškov, povezanih s potjo domov.

Večina služkinj je delala neprijavljeno, brez delovne knjižice, zavarovanja in drugih ugodnosti, ki jih prinaša sklenjeno delovno razmerje. Prvi zakon, ki je urejal delovno razmerje, plačilo, zavarovanje, dopust, nastanitev, dovoljenje staršev za mladoletne gospodinjске pomočnice itd. je stopil v veljavo sredi leta 1958. (Zakon je med drugim določal, da gospodinjška pomočnica ne sme govoriti naokoli stvari iz privatnega življenja družine, kjer je zaposlena [Anon., 1958a, 1–2]). Toda pogovori s nekdanjimi »diklami« kažejo, da so se še kar nekaj časa po sprejetju omenjenega zakona zaposlovale brez predpisanih dokumentov, zavarovanja itd. O tem govori tudi prispevek v *Matajurju*, objavljen nekaj mesecev po sprejetju zakona: »Kako je torej z zakonom o diklah? Kakor z večino novih zakonov pri nas v Italiji, bo treba precej časa, da začnejo funkcionirati. Dikle si same iščejo preko svojih prijateljic službe in jih menjajo [to naj bi po sprejetju zakona počele posebne agencije]« (Anon., 1958b, 1).

Biti »dikla« je z očmi današnjega bralca pomenilo biti nekaj podrejenega, minornega, zapostavljenega in odvisnega, nek na pol vsiljen status po sili razmer. Toda ali je zgodba res tako enoznačna, kot smo jo predstavili v dosedanjih besedah?

Zakaj ste odšli za »diklo«? Vzroki in ozadja izselitev

V tem poglavju ne bom predstavil osebnih pričevanj nekdanjih »dikel« v celoti, ampak predvsem dele, ki se bolj ali manj jasno dotikajo motiva(-ov) ali vzrokov izselitve deklet v italijanska mesta. Toda ti niso (vedno) tako enoznačni, da bi jih dobili zgolj s preprostim vprašanjem: »Zakaj ste se odselili?«, ali »Zakaj ste odšli za 'diklo'?« Torej, če smo natančnejši, nas zanimajo družbenokulturne

okolščine odhoda. Kaj mislimo s tem? Na eni strani gre za širše družbene in kulturne okoliščine, ki so oblikovale ter pogojevale izseljenski tok (o katerih smo nekaj spregovorili že v prejšnjem poglavju), na drugi strani pa za specifične okoliščine, ki so pogojevale posamezne, individualne odhode oziroma odločitve. Če namreč rečemo, da so se »dikle« izseljevale zaradi ekonomske nuje ali revščine, povemo le del veliko kompleksnejše zgodbe, ki v marsikaterem individualnem primeru sploh ne drži. Pogled v osebna pričevanja nam nariše veliko bolj pisano sliko motivov, vzrokov odhoda in nam tudi nekoliko drugače naslika sam pojav, kot mi ga je uspelo skicirati doslej.

Kot smo nakazali že v prejšnjih poglavjih, če že ne posebej poudarili, je ekonomska nuja ali z drugimi besedami revščina doma gnala »dikle« s trebuhom za kruhom. Večina »dikel« tako poudarja izredno težke, neperspektivne razmere doma. Recimo: dekle iz vasi Polava je odšlo za »diklo« v Gorico leta 1951, staro komaj 13 let. Doma so se preživljali skoraj izključno s kmetijstvom: 2 kravi, tele, 2 prašiča in 9 otrok: *»Ma [toda] smo sami zastopil. Oni [starši] niso dejal, da beš. Smo mi sami zastopil, da mormo iti. Zak [ker] tle ni blo nič. Ne, da so nas preganjal, pero [toda] smo vedel sami, da mormo iti.«*

Toda podali bi napačen vtis, če bi rekli, da je bil njej odhod, izselitev utečena in neproblematična praksa, brez izrazitejših čustev. Prve ločitve od doma in domačih se zelo dobro spominja: *»Kr [ko] sem videla, da so šle vse moje sestre [7 od 8 sester je odšlo za 'diklo'], se nisem bala iti, però era una cosa psicologica, che nas košta [toda bila je ena psihološka stvar, ki nas 'stane']. Sem ves cajt metala ven z sebe [bruhala]. Quello era una cosa psicologica di un rifiuto, di andarsi via della casa. Io non sapevo perché vomitavo, però il problema era quello [To je bila psihološka stvar ločitve, odhoda od doma. Jaz nisem vedela, zakaj sem bruhala, toda vzrok je bil ta /ločitev/]. Tako jit ta od doma, mlad človek. Non era facile [Ni bilo lahko].«*

V obravnavani družini je 7 od 8 hčera odšlo za »diklo«, a ne v povsem istem obdobju. Vse so tudi pošiljale denar domov. Pet, vključno s sogovornico, je poklicno pot služkinje nadaljevalo ali začelo v Angliji. Doma sta ostala le ena od sester in brat, ki mu je bilo kot edinemu fantu in najmlajšemu v družini »dodeljeno«, da se šola.

Primerov, ko so vse sestre, hčerke, odšle za »diklo« in so vse tudi pošiljale denar domov, najdemo veliko.

Toda nobena »dikla« ne poudarja, da bi jo starši silili, da gre služiti v mesto. Na drugi strani pa najdemo primere, ko so starši poklicali hčerke, »dikle«, domov. Štirinajstletno dekle, ki je odšlo služiti v Rim najverjetneje leta 1944, je že po 3 mesecih gospodinjenja prišla domov. Vzrok za tako hitro vrnitev je bila (nepričakovana) vrnitev njene tete domov v Beneško Slovenijo (ta ji je našla tudi zaposlitev), starši pa niso hoteli, da ostane sama v večnem mestu.

Starši so torej od mladih deklet, vsaj od tistih iz revnih družin (ki so bile v večini), pričakovali, da gredo služiti, čeprav jim te odločitve niso vsiljevali.

Toda na drugi strani nekaj »dikel« poudarja, da bi lahko ostale tudi doma in delale na kmetiji. Za tovrstno zaposlitev so se odločala tudi dekleta z dobro stoječih kmetij oziroma družin, ki bi sicer lahko delale in živele doma na kmetiji. Leta 1957 iz Čeplesišč izseljeno dekle se tako spominja, kako je oče z nakupom krave (da bi povečal obseg dela na kmetiji) hotel hčerko odvrniti od nameravane izselitve v Rim, kjer ji je sestra našla delo gospodinjske pomočnice: *»Oče je rekel: 'zakaj greste?' Doma je bilo vedno dovolj za jest in za oblečt. Ne vem točno, zakaj smo šle? Verjetno zato, ker so hodila vsa druga dekleta v vasi. V resnici nam ni nič primanjkovalo [v italijanščini].«*

Šestnajstletno dekle, ki je odšlo leta 1952 za dve leti za »diklo« v Rim, nato za leto v Švico in še ponovno za leto dni v Rim, poudarja, da so doma živeli dobro in da niso imeli ekonomskih težav. Za izselitev se je odločila, ker: *»Se je šlo rado proč. Se je an svet vidlo. (...) Se je šlo, da se je kej vidlo. (...) Se je nardilo eno ešperjenco [izkušnja].«* Denar je hranila izključno zase, saj starši, kot smo že omenili, z njim niso imeli težav. Prav tako je odšla v Belgijo za »diklo« njena sestra, kjer je ostala leto dni, nato je šla še za krajši čas v Anglijo, končala pa je v Kanadi: *»Če se ji ni blo telo, ne bi šla. Zak [ker] so šli vsi in je šla.«*

Če sta bili za nekatera dekleta izselitev in bivanje v tujem (družinskem) okolju lahko celo travmatični, sta drugim dekletom pomenili edini možni odhod v svet oziroma edini takrat družbeno sprejemljiv način, da vidijo svet. Tudi nekatere »dikle«, ki so bile zaradi ekonomskih razmer prisiljene oditi, ne pozabijo na ta vidik: *»La partenza [odhod, izselitev] je bla eno malo vesela, ker nismo vedele, kam gremo.«*

Osemnajstletno dekle, ki je leta 1954 iz Hlodiča odšla služiti k družini v Milano, je bilo iz družine, v kateri je oče z delom v belgijskem rudniku reševal finančne težave že od leta 1946. Kot sama pravi, bi lahko delala doma na kmetiji, ki jo je

vodila mama, toda: »Ja, tle sem bla delala, tle sem bla delala kmetijo, sem bla pomala tle doma, ma potle [toda potem] plače jo ni blo. Če sem bla mela potrebo en par čevlju al eno obleko an kam sem šla po sude [denar], jih ni blo.«

Številne »dikle« nam govorijo podobne zgodbe; lahko bi ostale in delale doma, toda želele so si svojega denarja, ki ga pa večkrat niso mogle hraniti zase: »Ma me niso moji genitori [starši], da so me zagnal, sem tela jaz iti, da bom mela moje sude [denar]. Ma nisem mai [nikoli] mela, ker sem morla domu pošiljat.«

Odhod v novo, povsem drugačno mestno okolje je več »diklam« pomenil tudi svojevrstno (življenjsko) šolo, čeprav številne tega ob odhodu niso sprejemale kot izziv, ampak prej kot težavo ali nevšečnost. Nekdanje »dikle« naštevajo številne težave, od znanja in razumevanja italijanščine, ki so jo nekatere znale zelo pomanjkljivo, do obvladovanja povsem novih hišnih opravil in kuhanja.

Štirinajstletno dekle iz Topolovega, ki je odšla služiti v Torino leta 1947, je sprva dobila delo pri zdravnikovi družini, kjer naj bi med drugim odgovarjala tudi zdravnikovim strankam po telefonu. Ker, kot poudarja, ni znala dobro italijansko in ni znala odgovarjati po telefonu (telefon je takrat namreč videla prvič v življenju), je morala oditi k novim delodajalcem. In tudi pri drugi družini je našletela na težave: »Nisem znala italijansko ne delat, zak [ker] doma ni blo peglajzna [likalnika] na elektriko, je bil tisti na voglje. Ni blo telefona an mize nisem znala delat. (...) Ku [Kako] smo znal mi srajce peglat tekrat. Kr naši niso imeli teh vratov tekrat.« Njen primer nikakor ni osamljen, s podobnimi težavami so se srečevale številne »dikle«, kot nam to jedrnato razlaga ena od njih: »Ni blo problem delo dobit, ma problem je blo znat delat.«

Toda velika večina »dikel«, tako tistih, ki so bile prisiljene oditi, kot tistih drugih, ki jim je izselitev pomenila vse kaj drugega, poudarja tudi, da je bilo lepše delati v hiši kot doma na kmetiji.

Dekle, rojena leta 1936, ki je leta 1954 odšla iz Hlodiča v Milano za »diklo«, pravi: »Ja bem [torej], je blo lepše [delat] na hišeh ku na kmetiji. Tiste sigurno, de [da]. Ma najrbuljš je blo, če bi blo tle doma, de je blo kajšna služba, ku sada, kr so fabrike, kr se more jit zgoda an prit zvečer domu. Ma tenčas ni blu tiste možnosti.«

Z njo se strinjajo številne, ki so odšle, kot je odšla ona: »Za nas, kr smo delale na kmetiji, so za nas bila dela lepša v hiši; pranje, pomivanje, likanje. Si delal na toplem.«

Težka kmečka dela pogosto tudi dekletom niso bila prihranjena, še posebej v družinah, kjer ni bilo sinov ali so bili ti še premladi za fizična dela.

Toda služenje pri družinah v italijanskih mestnih središčih ni bilo cenjeno samo med dekleti, »diklami«. Dobro mnenje o tem poslu, kot nam govorijo številne sogovornice in sogovorniki, naj bi imeli tudi starši: »*So govorile mame tle po vasi: 'Naša je gospa tam, ji ne manjka za jest.'*«

Odhod oziroma bivanje v mestu pa je bilo povezano tudi z drugačnimi navadami, kot so jih bila dekleta vajena doma. Bivanje v mestu ni pomenilo izključno delovnega mesta, ampak tudi stik z okoljem, ki je bilo praviloma bolj cenjeno in kjer so bile doma druge navade in način življenja.

Fant iz vasiце Bardo v dolini reke Ter se spominja, da so bile »dikle«, ki so prihajale domov na dopust, lepo, »mestno« oblečene in naličene. To, kot pravi, takrat ni bila praksa med dekleti v vasi. Dekleta so se po mnenju opazovalca tudi drugače bolj »fino« obnašala.

Prav tako je potrebno zaposlitev pri družinah v italijanskih mestih pogosto razumeti kot neko predhodno fazo, začetni korak k ponavadi bolj cenjenim zaposlitvam ali k poroki (varčevanje za balo). Bivanje v mestu je kljub izolaciji, v katero so bila potisnjena dekleta, odpiralo nove možnosti za zaposlovanje in je prinašalo nove delovne izkušnje. Veliko »dikel«, ki so odšle za krajši ali daljši čas v mesto, si je našlo zaposlitev v tovarnah, hotelih, restavracijah itd., ali so še pogosteje odšle v tujino (velikokrat so nadaljevale delo gospodinjskih pomočnic v tujini). Veliko deklet, katerih osebna pričevanja smo predstavili v tem besedilu, je nadaljevalo svojo delovno pot v tujini.

Npr. »dikla« iz Polave (iz začetka tega podpoglavja) je po 8-mesečnem služenju v Gorici, odšla pomagat sestri in njenemu možu, ki sta na Sardiniji vodila bar. Nato je pomagala drugi sestri, ki je najela bar v Čedadu, se potem odpravila še enkrat za »diklo« v Milano, kjer pa jo je gospodarica zaradi njenega lepega videza zaposlila v trgovini. Tu je ostala le 3 mesece. Z 18 leti se je odpravila v Anglijo za varuško, kjer so bile kot gospodinjske pomočnice zaposlene že 4 sestre. Po enoinpolletnem bivanju v Angliji je odšla v Rim, kjer je celo uspela kot igralka, se poročila s sinom senatorja, končala pravno fakulteto, na noge postavila in več let vodila rimsko sekcijo *Zveze izseljencev Furlanije-Juljske krajine/Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia*. (Zgodba za film!) Tudi »dikla« iz Topolovega, ki je pri prvih delodajalcih prvič videla telefon, je

po sezoni, kot imenuje to obdobje svojega služenja v Torinu, odšla še za sezono v Milano (pri tem poudarja, da je že ob odhodu vedela, da gre le za sezono, saj so starši od nje pričakovali pomoč pri poletnih kmečkih delih), potem pa za tri leta v Anglijo, kjer naj bi delala kot gospodinjska pomočnica, toda pristala je kot pomočnica v bolnici, in še za tri leta za »diklo« v Švico. Nato se je poročila. Kljub vestnemu pošiljanju denarja domačim si je od samega začetka kupovala tudi balo in ob tem pravi: *»Sem šla za prit nazaj. Mi smo se zaljubil še mladi, je blo tako.«*

»Dikla« (prav tako predstavljena v tem poglavju), ki je odšla leta 1954 iz Hlodiča za dve leti v Milano, je leta 1956 odšla v Belgijo, kamor sta že leto poprej odšla njena mama in mlajši brat, oče pa je bil v Belgiji že od leta 1946. Ob prihodu ji je zaposlitev v bivališču za rudarje (kantina) našel oče, kjer je kuhala, pospravljala, čistila, stregla itd. Po menjavi več služb in poroki z italijanskim rudarjem, zaposlenim v belgijskem rudniku, je prevzela vodenje bencinske črpalke, ki jo je vodila do vrnitve v Hlodič leta 1969.

Toda ta »nadaljevanja« so že druge zgodbe, ki prinašajo druga, nova vprašanja in zahtevajo tudi druge naslove.

Zdi se, da je poklic »dikle« postajal z leti vse manj zaželen. Predvsem v šestdesetih letih, ko so dekleta imela tudi že druge, čeprav po večini zelo omejene zaposlitvene izbire, se zdi, da je bil navedeni poklic vedno manj priljubljen. Leta 1945 rojeno dekle, ki je s 17 leti odšla delat v Milano v tovarno, kjer ji je delo našla teta, pravi, da je: *»...bla vesela, da ni blo treba jit za domestiko [služkinjo]«*. In njena zgodba nikakor ni osamljena.

Sklep

Pojav izseljevanja in zaposlovanja deklet iz Beneške Slovenije v gospodinjskih italijanskih mest zastavlja številna vprašanja. V tem besedilu sem poleg orisa samega pojava (ki prej odpira vprašanja, kot pa nanje odgovarja) odgovoril le na zelo ozek segment vprašanj. V resnici sem le skušal odgovoriti nanj, saj je kljub številnim zbranim ustnim pričevanjem velikokrat težko razumeti družbene in kulturne okoliščine, ki so oblikovale, pogojevale, ali vsaj obarvale ta pojav. Prav tako moramo vsa pričevanja, na katera se je v (približno) pol stoletja usedlo že veliko prahu, brati zelo pazljivo, previdno in z določene razdalje. S tem ne mislim samo na posledice časovne odmaknjenosti pojava. Na ta pojav je namreč

zelo težko gledati neobremenjeno ali nevtravno, saj, kot je nakazano tudi v začetnem, uvodnem prispevku iz časopisa *Matajur*, se skoraj nikoli brezbržno ne dotika razlikovanj in izključevanj, ki jih prinašajo rasa, etničnost, razred, spol, religija, izobrazba itd. Osebna pričevanja nekdanjih »dikel« so tako skoraj vedno obremenjena, obarvana ali lahko povsem na novo napisana z »nečim«, kar lahko v marsičem spremeni tudi razumevanje samega pojava. Še posebno, če to razumevanje vključuje ali celo sloni na osebnih, subjektivnih pogledih vključenih in njihovih bližnjih.

Izseljevanje žensk zaradi dela, zaposlovanja v gospodinjskem sektorju, kot ugotavlja Henshall Momsen (1999, 10), je bilo največkrat razumljeno kot »push« dejavnik revščine doma. Dekleta, ki so se izselila in sprejela tako delo, kot nadaljuje avtorica, so bila največkrat predstavljena kot žrtve. Bila so namreč prisiljene sprejeti to delo zaradi revščine. Takšen pogled je, kot smo deloma pokazali z nekaterimi prispevki iz *Matajurja* in kot nam pričajo pogovori z ljudmi na terenu, v veliko primerih označeval in še označuje tudi izseljevanje, zaposlovanje deklet iz Beneške Slovenije v gospodinjskih italijanskih mest. Podrobno branje osebnih pričevanj nekdanjih »dikel« nam v številnih primerih potrjuje »težo« tega pogleda, toda po drugi strani nam kaže pojav v veliko bolj kompleksni, pisani podobi. Dekleta, ki so odšla, kot nam govori ta dominantna zgodba, s trebuhom za kruhom v italijanska mesta, se niso nujno počutila kot žrtve. Nekatera, kot nam govorijo osebna pričevanja, so iskala tudi avanturo, vsaj delno finančno neodvisnost, želela so se (vsaj nekoliko) otresti okov patriarhalne družine, zamenjati težka kmečka dela doma s privlačnejšim delom v gospodinjstvu ali zgolj spremembo v življenju. Pri tem ne smemo zanemariti privlačnosti mesta, ki ni ponujalo le »nedosegljivega in sanjavega blišča«, ampak je odpiralo tudi nove življenjske perspektive. »Biti dikla« je največkrat pomenilo le začetno stopničko v socialni ali/in profesionalni mobilnosti deklet in hkrati je bil to najlažji ter največkrat edini način za dekleta, da so lahko prišla v mesto. Zadnjo besedo pa prepuščam nekdanji »dikli«, ki ni bila prikrajšana za tisto, za kar smo vedno prikrajšani bralci ali avtorji takšnih besedil. Nikoli ne bomo vedeli prav vsega, nekaj vedno ostane neizrečenega, kot v filmih ali knjigah, ki nas ne pustijo spati: »*Se je nardlo eno ešperjenco [izkušnja].*«

OPOMBE

1. Barbičeva in Brezigar-Miklavčičeva (1999) ugotavljata, da je odnos do izseljevanja žensk zaradi dela, ki se od sredine 19. do sredine 20. stoletja odraža predvsem v pisanju moških v časopisnih člankih, uradnih dopisih in poljudni literaturi, v veliko primerih odnos obtoževanja in obžalovanja zaradi »moralnega ter fizičnega propada« teh žensk, ki mu sledita »zaslužena kazen« in kes. Avtorici kot primer tega odnosa navajata ljudsko pesem o lepi Vidi, ki je verjetno bolj znana v priredbi Franceta Prešerna iz leta 1831, in Aškerčevu pesnitev Egiptčanka, prvič objavljeni leta 1909.

2. Večinoma najdemo ta pojav (bolj ali manj) na kratko predstavljen v nekaterih študijah, ki se dotikajo izseljevanja iz Beneške Slovenije ali iz nekega ožjega ali širšega območja (glej Anon., 1986, 157–171; Anon., 1990, 23–24; Kalc in Kodrič, 1992, 206; Kalc, 2002, 62–65). V Furlaniji ta pojav omenjata tudi Pagani (1986, 173) in Lorenzon ter Mattioni (1962, 38–40, 62–63). Kodričeva (1990, 99–102) pa je objavila osebno pričevanje služkinje in varuške iz Režije.

3. Pri upoštevanju spolne strukture odhajajočih vidimo, da so med izseljenci prevladovali moški. Toda kot je razvidno iz spodnje tabele, je delež ženskega prebivalstva med izseljenimi stalno naraščal, predvsem v selitvenem toku v druge italijanske občine. Največji porast ženskega izseljevanja beležimo med popisoma v letih 1951 in 1961.

Tabela 2: *Izselitve iz desetih občin Beneške Slovenije po območju priselitve in spolu v obdobju od 1951 do 1981*

popis	smer	moški	ženske	skupaj	% žensk
1951	Italija	1034	397	1431	27,7
	tujina	1574	696	2243	31,0
	skupaj	2581	1093	3674	29,7
1961	Italija	947	924	1871	49,4
	tujina	2615	1256	3871	32,4
	skupaj	3562	2180	5742	38,0
1971	Italija	454	457	911	50,2
	tujina	377	84	461	18,2
	skupaj	831	541	1372	39,4
1981	Italija	227	283	510	55,5
	tujina	95	54	149	36,9
	skupaj	322	337	659	51,1

(Vir: ISTAT, popisi prebivalstva)

4. Pošiljanje prisluženega denarja domačim je tema, ki združuje številna, zelo kompleksna vprašanja: ta se dotikajo preoblikovanja in ohranjanja družinsko-sorodstvenih oblik, gospodarskega in socialnega (ne)razvoja izvorne družbe, različnih oblik povezanosti oziroma odvisnosti izvornega ozemlja od krajev priseljevanja, (finančno) ekonomskega razvoja države pošiljateljice kot države gostiteljice (finančne pošiljke migrantov so, kot je poudarjeno v prispevku iz *Matajurja* [Anon., 1958b, 2], na primer občutno pomagale zmanjševati primanjkljaj italijanske trgovinske bilance) itd. Podatki informatorjev in nekateri prispevki iz časopisa *Matajur* kažejo, da je večina migrantov pošiljala in hranila denar doma in da je bil del vedno namenjen tudi domačim oziroma domačemu gospodinjstvu (ponavadi dokler si migrantje niso oblikovali svoje družine).

O vsotah finančnih pošilk iz tujine piše časopis *Matajur* naslednje: »Vsi lokalni listi pišejo in mnogi politiki poudarjajo na svojih sestankih v Furlaniji, da pošljejo vsako leto emigranti iz Furlanije okoli osem milijard lir v rimessah [pošiljke] svojim družinam. To je velik denar, velika pomoč za revno videmsko provinco. Emigranti so torej tisti veliki naši finančniki, ki pomagajo, da gre naša ekonomija v Furlaniji sploh naprej. Če beremo tiste liste, ki pišejo za vlado, zvmemo, da daje država toliko milijard

lir za en plan, pa za drugi... (...) Tako pride od vseh planov, ki že tečejo in katerim se bo pridružil še piano verde, komaj 100–200 milijonov na leto v Furlanijo. Res majhna stvar v primerjavi s sedmimi do osmimi milijardi lir ubogih emigrantov brez odbitkov za razne birokratske stroške. Zmeraj, tudi pred vojsko, so morali naši emigranti reševati ekonomsko situacijo Furlanije» (Anon., 1961a, 4).

5. Na drugi strani so se tako imenovane aleksandrinke (dojilje in služkinje z goriškega podeželja, izseljene v Egipt v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja) izseljevale tudi kot poročene ženske in matere (Makuc, 1993; Barbič in Miklavčič-Brezigar, 1999).

6. Bala je skupek predmetov, ki jih je dekle pripravilo za svoje gospodinjstvo po poroki. Balo so ponavadi dekleta začela pripravljati že v začetku najstniških let in v njej je bilo navadno osebno perilo in posteljnina, posoda, kolovrat, skrinja za shranjevanje blaga in še vrsta gospodinjskih potrebščin. Simbolno se je običaj bale ohranil do današnjih dni.

LITERATURA

- Anon., (1957): Dikle – »domestiche«. *Matajur* 8, 8 (150), 1.
- Anon., (1958a): Dikle so postale osigurani delavci. *Matajur* 9, 9 (174), 1–2.
- Anon., (1958b): Emigrantske rimese. *Matajur* 9, 21 (187), 2.
- Anon., (1959): Beg žensk v mesta. *Matajur* 10, 19 (206), 1.
- Anon., (1961a): Emigrantski glas. Kateri so glavni emigrantski problemi. *Matajur* 12, 5 (235), 4.
- Anon., (1961b): Emigracija v Nadiški dolini. *Matajur* 12, 8 (238), 1.
- Anon., (1986): *Fotoalbum izseljencev iz Benečije/Fotoalbum degli emigranti della Benecia*. Trst, Založništvo tržaškega tiska.
- Anon., (1990): Zgodovinska skupina. V: Rupel, A.: *Tabor »Rezija 89«*. Gorica, SLORI in NŠK, 15–26.
- Barbič, A. in Miklavčič Brezigar, I. (1999): Občasne migracije podeželskih žena na Goriškem: Gospodinjstvo delo v Tujini – nuja in priložnost nekoč in danes. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39, 3, 4. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 39–47.
- Henshall Momsen, J. (1999): Maids on the Move. V: Henshall Momsen, J.: *Gender, Migration and Domestic Service*. London in New York, Routledge, 1–22.
- Kalc, A. in sodelavci (2002): *Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Knjižnica Annale majora. Koper – Trst, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Narodna in študijska knjižnica.
- Kalc, A. in Kodrič, M. (1992): Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu furlanske migracije s posebnim ozirom na obdobje 19. stoletja in do prve svetovne vojne. *Zgodovinski časopis* 46, 2. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 197–209.
- Kodrič, M. (1990): Življenjska zgodba izseljenke varuške. *Jadranski koledar 1991*. Trst, Založništvo tržaškega tiska, 99–102.
- Makuc, D. (1993): *Aleksandrinke*. Gorica, Mohorjeva družba.
- Pagani, B. M. (1968): *L'emigrazione friulana dalla metà del secolo XIX al 1940*. Udine, Arti Grafiche Friulane.

ZGODBE OB MEJI

ME.JA ≈ ME.NE

IV. in V. RAZRED DVOJEZIČNE OSNOVNE ŠOLE V ŠPETRU
(šolsko leto 2003-2004)

Meja kot kača

Meja se kot kača vrine
med zemljo, hiše in družine.

Meja je kot previsoka veja,
meja nič kaj dobra ni ideja.

Meja se kot kača vrine
med zemljo, hiše in družine.

Moja meja ni kot tvoja meja,
tvoja meja ni kot moja meja.

Meja se kot kača vrine
med zemljo, hiše in družine.

Brez meje še bolj bomo veseli,
brez meje skupaj bomo živeli.

Meja se kot kača vrine
med zemljo, hiše in družine.

Čez reko

Ta meja teče in vse razdeli,
hiše, polja, ljudi in vasi.
Na bregu reke široke stojiš,
čez ne moreš, se vsega bojiš.

Ptice pa letajo kar sem in tja,
nič jih ne moti, ne poznajo meja.

Čez reko gledam, čez vodo strmim,
čez jaz pojdem, prav tja si želim.
Prijatelj čaka na bregu tam čez,
skupaj bova in srečna zares.

Saj ptice letajo kar sem in tja,
nič jih ne moti ne poznajo meja.

TAVANJE PO SPOMINU: ZAPUŠČENA SUKNJA

LUIGI RAIMONDI COMINESI

Verjetno je bilo leta 1934, ker je bilo tisto leto poglavitno za mojo telesno in kulturno rast. Takrat sem zrasel v višino in tudi moja postava je postala krepkejša; takrat sem tudi začel delati stvari po svoji glavi in nisem več ubogal doma, začel sem drveti naokrog s svojim kolesom, s strastjo sem prebiral Odi-sejo, na pamet sem se naučil nekaj Fedrovih basni, lotil sem se študija francoščine, pri čemer mi je pomagal tudi očetov nasvet, naj poslušam Radio Toulouse, »da se bom naučil pravilne izgovorjave.«

V zrelejših letih sem dojel prikriti namen očetove spodbude, ki mi je omogočila, da sem slišal marsikaj drugačnega od tega, kar so govorili na radijskih valovih italijanske fašistične vlade. Nekaj let zatem sem po istem programu spremljal vojaško agresijo v Etiopiji. Informacije, ki sem jih poslušal iz Francije, so bile tudi podlaga za mojo kasnejšo protifašistično usmerjenost.

Spominjam se tudi naslovnice ilustriranega tednika »Domenica del Corriere«, ki je prikazovala umor jugoslovanskega kralja v Marseillu: še danes imam živo pred očmi sabljo oficirja kraljeve straže, ki se spušča nad atentatorjem... Marseille, pa spet francoščina, ki je bila zame prvo orodje za spoznavanje »prepo-vedanih stvari«.

Ravno tistega 1934. leta so namreč med urami francoščine začele s klopi tik za mano romati k meni strani erotične knjižice, ki je izčrpno razlagala strastna in vznemirljiva ljubezenska srečanja, za razumevanje katerih sem se moral za-tekati k vsemu jezikovnemu znanju, ki sem ga bil dotlej usvojil, ter ga hkrati nadgrajevati z novimi besedami. Nikoli nisem izvedel, kdo je bil skrivni pošilja- telj tistih grešnih podtikanj.

Včasih pa se zgodi, da človek odkrije dobre stvari prav preko slabih: mogoče je

bil ravno to glavni namen tega postopka... V določenem trenutku se je začela veriga spolne razgledanosti razpredati na veliko bolj uglajena področja, tako da sem kmalu prebral »Na Zahodu nič novega«, roman pisatelja Remarqua, ki ga je bil fašizem prepovedal in ki je zame postal prava svetinja.

Dozoreval sem in se učil novih stvari. Lahko je obtoževati molk generacije, ki je bila predhodnica moje, da je bila popolnoma podložna fašizmu. Vendar se je treba zavedati, da če je kdo takrat razmišljal drugače, si večkrat ni upal izpostaviti se in stopiti na barikade; zato pa se je posluževal tajnih sredstev upora, ki jih je dobro prikrival, tako da je ostalo seme upora tako rekoč pod snegom. Potem pa je vzkliklo in tudi obrodilo zelo bogate sadove.

Učitelj italijanščine je moral na primer ob klasičnih in slovnici vključiti v program tudi zbirko italijanskih novel s komentarjem Liparinija, skrbnega izvajalca določil ministrskih programov, skladnih z Gentilijevo reformo, ki so predvidevali tudi ta učni pripomoček.

Naš profesor, Sicilijanec, pa je spretno izločil iz seznama novele avtorjev, ki so bili najbolj po godu možem na vladi, in se raje odločil za Boccaccia, Sacchetti-tija, Bandella, Dall'Ongara, Serao, Di Giacoma, pozneje pa še za Settembrinija. Tako sem se tudi seznanil z Renatom Fucinijem, ko sem prebiral njegovo novelo Obrnjena suknja.

V noveli je nastopal reven študent, ki je več let nosil isto suknjo. Nekega dne jo je obrnil, tako da je bila videti spet nova in da je bil tudi sam videti spremenjen. Kmalu jo je spet obrnil, da je ponovno zadobila obrabljeno podobo. Naposled jo je podaril prijatelju, dninarju, ki je bil še revnejši od njega. Njen novi lastnik jo je nosil, tudi ko je kot garibaldinski prostovoljec padel v spopadu z Avstrijci. Bojev se je udeležil tudi študent, prvotni lastnik suknje, ki jo je po tovariševi smrti spet dobil v roke in jo potem hranil celo življenje. Odločil se je, da ne bo nikoli zakrpal luknje, ki jo je v nji naredila svinčena krogla, ki je ubila mladega junaka.

Z Garibaldijem, za Garibaldija: za neuresničeno Italijo?

Tista zgodba in »konjeniki« Fattorija so bili zame prvi stiki z italijanskim prepodom in to v času, v šoli in v družbi, ki so sprejemali preusmerjanje patriotizma v skrajni nacionalizem, v rasizem in imperializem.

Ne glede na osebne izbire in na dogodke, pri katerih sem bil soudeležen, sem imel vedno vtis, da nosim tisto suknjo svobodnega človeka. Verzi in gesla ita-

lijanskega preporoda – »Cela stoletja nas teptajo in zasmehujejo, ker nismo narod, ker nismo združeni«, »Tu ustvarimo Italijo ali poginemo«, »Pridi sem, Nietta, pod dežniček« – so se spremenili v protifašistično himno »Avanti popolo alla riscossa...«

In vse okrog mene mi je dalo čutiti, da to ni bila Italija, za katero se je zavzel Garibaldi.

Pred kakim desetletjem se je v meni porodila želja, da bi tudi sam spregovoril o neki suknji. Sedaj lahko to storim v Trinkovem koledarju za leto 2005, v koledarju Beneških Slovencev, zato ker v tej zgodbi nastopa prvi Slovenec, ki sem ga spoznal. In to spet tistega 1934. leta.

Nekega jutra, že sredi šolskega leta, se je v našem razredu pojavil nov sošolec: Slovenec iz Idrije oz. Italijan slovenske narodnosti iz Idrije. Idrija je bila zame mrzel kraj, zavit v meglo. Zelo zelo oddaljen kraj. Tam so bili rudniki živega srebra, kovine, ki je bežala po podu, če se je razbil termometer, tekoče in neulovljive kovine.

Sošolcu je bilo ime Mariano Felc, italijansko se priimek bere kot Felz, nas je podučil sicilski profesor, mi pa smo priimek izgovarjali po stari navadi, kot če bi bil Felk.

Fant je bil plavolas, krepke in visoke postave, bil je skrbno oblečen in nosil je kratke hlače; v razredu je moral sesti čisto odzadaj, ker ni bilo drugih mest. Dodeljena mu je bila klop, ki je bila običajno namenjena tistemu, ki je prišel zadnji.

Felc je bil tihega značaja in zelo olikan. Mislim, da se je z veliko težavo vključeval v razredno skupnost, ki so jo sestavljali katoliki, protestanti, židje, Italijani, Nemci in Madžari.

On je bil edini Slovenec v razredu, ki je odražal vsaj zaenkrat še kozmopolitsko mesto, ki pa je že postalo glavno mesto province fašistične Italije in se razvijalo v pravi branik ob neprepustni meji.

Zbogom, stičišče ljudstev! Zbogom, Garibaldi!

Meni je bil Felc simpatičen, vseč mi je bil, ker je bil vedno tako pozoren in tih. Ustrezalo mi je, da ni tako klepetav kot jaz ali pa tako ošaben kot sošolec iz nemške Švice. Niti ni bil nadležen kot sin nekega uradnika italijanskega kraljevstva, ki nam je vedno hotel deliti nauke.

Vedel sem, da je prišel k nam na Reko, ker je bil sem premeščen njegov oče iz omenjenega rudnika; vendar si tega nisem mogel razložiti, ker v našem mestu ni bilo nobenega rudnika.

Pa še zaradi drugega dogodka je postal še bolj zagoneten: nekega jutra ga učitelj ni poklical Felc, temveč Felze!

On je vstal in odgovoril: »Prisoten!« vendar je to storil v zadregi, kot če to ne bi bil več on, ampak nekdo drug, kot če bi se bil s priimkom vred spremenil tudi sam.

Moja mati, ki je doživela podobno travmo, je potem še dolgo let govorila: »Pisala sem se Vlacancich in so me prekrstili v Valacchini, saj se to sploh ne sliši kot priimek, ko je tako smešen!«

Tako je govorila prav ona, nacionalistka in navdušenka nad D'Annunziom, prepričana Italijanka in katoličanka: kaj vse zmorejo imena in tirani!

Nisem si upal spregovoriti s Felcem; nisem se mu približal niti s prijateljsko besedo. Pa kaj sem hotel, on se je držal ob strani, daleč od nas, ki konec koncev nismo bili krivi za njegove težave, če jih je sploh imel.

Vendar je pač tako: ljudem se večkrat pripiše krivda za dejanja, ki jih niso nikoli zakrivali, tisti, ki grešijo, pa so večkrat oproščeni, ploskajo jim, vsi jim sledijo, v demokraciji zanje volijo, v diktaturi jih opevajo.

Tako kot se je Felc-Felze pojavil, je tudi odšel. Ne mi in ne učitelji nismo komentirali njegovega odhoda: bližal se je konec leta, vsi smo bili zatopljeni v študij, ni bilo mogoče veliko komentirati. Zadnja klop je bil spet prazna. Meni se je tisti fant vtisnil v spomin tako zaradi spremenjenega priimka kakor tudi zaradi imena, ker je bila na Reki v moji četrti gostilna, ki so ji pravili »Andemo dal Mariano«.

Nanj nisem pozabil tudi zato, ker mi je bil simpatičen.

Veliko pozneje, verjetno je bilo to leta 1965, sva se z ženo odločila za potovanje v srednjo in južno Italijo. Hotela sva obiskati kraje, v katerih sem se boril v Prvem oddelku italijanskih motoriziranih sil in v Italijanskem osvobodilnem korpusu, »končno ob svojih francoskih prijateljih Radia Toulouse«, pa tudi z Angleži, Američani in Poljaki.

Bili smo prvo jedro vojske, ki naj bi bila »demokratska in protifašistična«, vsaj tako so upali mnogi izmed nas: Santarelli, Pignoni, Santaniello, Mignacca, Polsell, Cavallero. Kdove, mogoče pa kršim zakone o zasebnosti, ko navajam njihova imena? Kdove kje so oni danes? Kaj pa tovariši Pellis, Lancia, Di Niscia?

Vrnil sem se tudi v Mignano Montelungo, na majhno pokopališče, kjer so bili zakopani padli v mrzlem decembru 1943. leta, ko smo skupaj s partizani začeli reševati državo sramote, v katero je bila potisnjena in kateri se je prepustila, kot da bi si z lastnimi rokami stiskala fašistično vrv okrog svojega vratu.

Na pokopališču me je zajela globoka ganjenost: svoje mrtve tovariše sem videl iti v boj, sam nisem bil med njimi samo zaradi tega, ker sem ravnokar opustil ilegalno delovanje. Bili so prostovoljci tako kot jaz, prepričani so bili, da bodo v kratkem osvobodili Rim.

Garibaldijev moto »Ali Rim ali smrt« je bilo mogoče prebrati tudi na boku avtobusa z bersaljerji 51. čete iz kraja Marostica: ogromno padlih v boju! Moj oddelek jih je nasledil z enako zagnanostjo, z enakim strahom: Italija je bila zelo dolga, domača hiša daleč, sovražnik pa zelo krut.

»Italijani izdajalci, Badoglio, komunisti!« Tako je ponoči kričal sovražnik na fronti pri Cassinu...

Tistega daljnega 1965. leta sem z ženo Paolo hodil sredi emocij in meditacij, prebiral imena padlih, nenadoma pa sem pred sabo zagledal grob, na katerem je bil vklesan napis: »Mariano Felc, letnik 1922«. Odkritje me je pretreslo, tisto ime se je name zgrnilo kot plaz in me popeljalo nazaj, v naš razred na gimnaziji na dan po njegovem odhodu.

Nato pa me je preplavila cela vrsta vprašanj: »Je to on? Kako to, da je zapisan s prvotnim priimkom? Kako to, da se je znašel med tistimi mrtvimi?«

Radovednost raziskovalca je prevladala nad občutki: takoj ko sem se vrnil v Videm, sem pisal upravi kostnice Mignano-Montelungo in jih prosil, naj mi posredujejo natančne informacije o njem, ki je bil moj sošolec 1934. leta.

Zaman sem jim pisal, na vprašanje nisem nikoli dobil odgovora; včasih kdo odgovori, vendar poredkoma. Odgovor naj bi bil tudi državljanska dolžnost, še zlasti v primerih, ko gre za zgodovinsko raziskovanje o padlih v vojni.

Mika me, da bi še enkrat poskusil, glede na to, da so vodilne kadre verjetno zaradi starostnih razlogov nadomestili novi.

Pet, šest let zatem se je nekega popoldneva pojavil na videmskem sedežu zveze VZPI-ANPI Mario Karis, Maks, star protifašistični borec, eden od prvih garibaldincev, ki je živel v Sloveniji.

Nagovoril sem ga: »Veš, da je en vaš Slovenec, ki sem ga poznal v šolskih letih,

pokopan v Montelungu z Italijani, ki so se borili na strani Angležev? Misliš, da bi ga bilo mogoče prepeljati v Idrijo? Bi se lahko ti pozanimal pri ZZB v Ljubljani...« Nato sem mu povedal celo zgodbo.

Maks me je osuplo pogledal in dejal: »Ni res! Ni umrl! Živi v Idriji!«

»V Idriji?«

»Tako je, sam sem dober znanec njegovega svaka...«

Ko so mi podelili plaketo Osvobodilne fronte, ker sem spodbujal prijateljske odnose med Slovenci in Furlani, se je slovesnost odvijala v hotelu v Cerknem ob podpisu sporazuma o pobratenju med videmsko četrtjo Rizzi in Cerknim, kjer so padli garibaldinci iz kraja Rizzi v skupnem boju s slovenskimi partizanskimi enotami. S pobratenjem so se v času hladne vojne obnovili stari sosedski stiki ob najbolj odprti evropski meji.

Takrat se mi je približal Mario Karis, ki mi je predstavil Felčevega svaka in odšel.

Pred koncertom slavja me je Karis presenetil s tem, da se je vrnil v restavracijo v spremstvu močnega, nekoč plavolasega, takrat pa že belega gospoda, ki je bil videti bolj osupel kot začuden.

Pred mano je stal Mariano Felc. Objela sva se, vezala naju je le tanka nit spomina.

»Kako to, da je v Montelungu tvoj grob?«

»Ne vem, kdo leži na mojem mestu, z mojim imenom in v moji suknji. 8. septembra sem ob premirju zbežal iz oddelka, zato da me ne bi ujeli Nemci, ki so nas hajkali. Bil sem v okolici Cassina, še vedno sem imel na sebi uniformo, bil sem precej zbežan in močno sem si želel priti čim prej domov, v Idrijo. Srečal sem skupino železničarjev, ki so me povabili, da grem za njimi, da bom lahko odrgel vojaško uniformo in oblekel njihovo. Zato da me Nemci, ki pri svojem iskanju niso bili preveč natančni, ne bodo našli. Pospremili so me v majhno skladišče z orodjem in materialom za vzdrževanje prog. Tam sem pustil svojo vojaško suknjo in druga vojaška oblačila ter se preoblekel v železničarja; potem sem nekaj časa hodil po poti z njimi, tako sem si rešil življenje. Niso me prijeli in izgnil sem se ujetništvu v Nemčiji... »

Na zavihu ovratnika vojaške suknje smo na notranji strani imeli vsi kadeti ploščico iz aluminija, na kateri so bili zapisani priimek, ime, leto nabora in

verjetno tudi vojaško okrožje, ki smo mu pripadali. Ne spominjam se dobro. Kdo je pobral Felčevo suknjo? Kdo jo je potem nosil? Je bila to ista oseba? Kdo je bil ubit in kje je padel? Kdo je bil pokopan v Montelungu v tisti suknji? Tega nikoli ne bomo izvedeli, saj so v tistih strašnih septembrskih dneh 1943. leta italijanski vojaki od Kefalonije do Čedada bili le »predmeti«, ki so veljali manj kot kartonaste tarče na strelščih, ki jih vsakdo postreli tolikokrat, kolikor se mu zahoče.

Že petindvajset let ne vem več nič o Felcu.

Maks je umrl in so ga držali več dni v hladilni celici, ker »niso vedeli, ali je Italijan ali Slovenec,« in zaradi tega »niso vedeli, kam naj ga pokopljejo.«

ZGODBE IZZA IDRİJE

JOŽICA STRGAR

Pravljico, hočeš? Poslušaj kdaj bučanje moje vode, ko po hudem deževju bučim, da me slišijo daleč tja gor po vaseh na obeh straneh meje.

No vidiš, toliko je vode v mojih nedrih, toliko zgodb imam, o mojih ljudeh, o ljubih ljudeh izza Idrije, ki jih ni več. Od Podrounega do Solarjev sam gozd, ro-bida, tu pa tam kupi kamenja kot razvaline nečesa iz preteklosti.

No vidiš, res ti moram povedati pravljico, pravljico, da je ne pozabiš, zapiši, za nove rodove. Ko bom končala s pripovedovanjem, utrgaj cvet in ga prinesi k moji strugi, vrži ga v tolmun, v tisti, ki ga imaš najraje, v spomin na ljube domačije, ki jih prav tako ni več. Morda bo seme tega cveta pognalo novo upanje.

Daj no, Idrija, ne bodi žalostna, povej mi no vsaj eno zgodbo, eno tistih lepih, ki govori o ljubezni, sorodstvu, prijateljstvu na obeh straneh meje, tej prekleti meji, ki je ločevala Benečane od Puntarjev (Puntarji smo za Benečane tisti, ki živimo na slovenski strani meje).

Prav, začela bom najvišje tam gori pod Kolovratom, kjer je včasih stala trdna domačija Bajtarjev.

Povedala ti bom pravljico, le če jo boš jutri povedala tvojim vnukom. Povedati jo moraš zato, da ne bodo več postavljali mej, da nikdar več ob mojih bregovih vojaki ne bodo strašili otrok s puškami.

Vnukom je moraš povedati zato, ker je to zgodba o stari materi na italijanski strani meje in vnukih na danes slovenski strani meje.

Mejo med njimi pa sem od nekdaj ločevala jaz, mejna reka Idrija ali Idrca, kot mi radi rečejo tisti, ki živijo blizu mene.

Domačija Bajtarjev je stala v grapi potoka Osojnica, potoka, ki je tekel za do-

mačijo, se čez par metrom zilil v globoko naravno korito in se pretil čez kakih petnajst metrov visok Bajtarski slap.

Po težkem in strmem padcu čez skalo pa se je po kratki ravnini zilil v moje naročje. Prav tako so se z mano srečevali na zahodni strani, kjer je le petnajst minut hoda v strmini vas Skale.

V tej vasi je stanovala njihova stara mati. Ta mati je bila mati Obrilova.

Bog si ga vedi, kdaj in zakaj so v tisti globoki soteski njihovi predniki postavili dom. Morda zaradi vode, ki jih je obkrožala, zaradi strmih, a rodovitnih senožeti, nihče ne bo vedel. Toda vsi bregovi so bili obdelani, senožeti čiste. V bregovih s kamnitimi zidovi podprte njive, flančniki in v hlevu živina. Zahodno ob bregu Konopljak, ime je ostalo še iz časov izpred prve svetovne vojne, ko so tod okoli sadili konopljo, iz katere so doma izdelovali vrvi. Morda je bila prav obrt tista in surovine, ki so ležale vsepovsod okoli, vzrok, da so hiše postavljali na tako nemogočih mestih. Malo niže v zapuščeni vasici Kosi najdemo zapise o tkalcih tam daleč pred prvo svetovno vojno. Verjetno ne po naključju je cerkev na Srednjem posvečena zavetnici tkalcev Sveti Trojici.

V mojih nedrih je bilo takrat veliko rib. Bile so hrana otrokom, zdrava hrana vsem, ki so v mojih vodah lovili le toliko, kolikor so potrebovali za preživetje. Danes pa na italijanski strani najdeš plastenke varikine, s katero zastrupljajo mene in moje ribe, najdeš smetišča, ki se iz visoko ležečih vasi vsuvajo vame... ribe, ki jih z varikino omamijo, ker jih ne znajo z rokami loviti kot moji domačini, potem poberejo in pojedó. *Dober tek!*

Ne verjameš, sprehodi se ob moji strugi in se prepričaj sam in povej svojim vnukom, naj mi ne delajo tega!

Daj no Idrija, domov bom odšel, če mi takoj ne začneš pripovedovati pravljice o Bajtarskih otrocih in o njihovi stari materi.

Nekoč nedavno tega je s svojimi tremi brati in dvema sestrama, s starši in očetovo mamo, tam živel deček po imenu Milan.

V pravljicnem svetu ob mojem bregu je preživljal otroška leta in doživljal mejo. Tisto mejo, ki je kar čez noč ločila njihov breg od sosednjega, kjer je le petnajst minut hoda v hrib stanovala njihova ljuba stara mati. Bližnji hrib, kjer je stanoval, je bil skrbno pokošen in vabil je kot odprta knjiga, da jo prebereš. Vendar na drugo stran otroci niso smeli. Ležali so za grmom, žvečili kislico in cele dne-

ve žalostni opazovali staro mater pri delu. Vedeli so, kdaj so bile materine kretnje namenjene njim, vendar tega niso smeli pokazati.

Do nje je bilo čez mejni prehod Solarji kar dve uri hoda, tu pa se je zdelo, da bi staro mater lahko prijeli za roko, tako blizu je bila in vendar so vedeli, da lahko za bližnjim grmom skrit čaka vojak.

Njih ne bi zaprli, toda zaprli bi očeta ali mamo, in vsi srečni bi za to pogumno dejanje dobili teden dni nagradnega dopusta.

Zato so ostajali na tej strani, pridni kot mravljičice in čakali. Meja in omejeno gibanje ob njej sta ustavila trgovanje, izmenjavo delovne sile in kar naenkrat je na naši strani, tik ob meji, zavladala nepopisna revščina, na drugi strani pa lakote ni bilo. Stara mati je imela dovolj zase in za številno hčerino družino, toda stara mati je za te otroke živela kot v pravljici, imeli so jo, cel dan so jo opazovali pri delu pa vendar v njen objem niso smeli.

Toda ko vsa človeška pamet odpove, se najde angel varuh, ki čuva tiste, ki ga najbolj potrebujejo. Ta angel je pri Bajtarskih otrocih živel v podobi malega mešančka psička Pucija.

Ime je verjetno dobil po prvih besedah, ki so jih domačini slišali iz ust jugoslovanskih vojakov: *Stoj, Pucam!*

Pucija ni nikoli nihče ničesar učil. Preprosto slutil je, da ima vojaška uniforma nek čuden vonj, ki ne njemu ne njegovim domačim ne nosi nič dobrega. In tega vonja preprosto ni prenesel. Zavohal ga je že na daleč, posebej zato, ker je od prihoda tega vonja tudi zanj bilo bolj malo hrane. Pri materi Obrilovi se je tudi zanj vedno našlo kaj dobrega.

Otroci in domači so hitro opazili, da zavoha vojake že veliko prej, preden so se približali osamljeni domačiji, lajal je na nek poseben način, in ko jih ni bilo blizu, je bil miren. Prav tako so si zapomnili približno uro, kdaj so se straže menjale.

In začelo se je. Lakota je moč, ki premaga še tak strah. Švignili so v hrib kot blisk, k svoji stari materi, ki jim je napolnila želodčke, dala še kaj za domov, tudi Puci je nazaj grede komaj hodil, tako je bil sit. Vendar je vojake že na daleč zavohal, če so bili v bližini hiše, takrat so se potuhnili in čakali, dokler ni Puci oznanil, da gredo lahko varno domov.

Nikoli jih niso ujeli, ne njih ne domačih z obeh strani meje. Pa tudi ne ostalih prebivalcev, ki so živeli ob meni in prekoračili mejo, mojo strugo.

Vedno so jih sumili, tudi po nedolžnem zaprli, vendar izdajalcev med sosedi nikoli ni bilo, ne na tej ne na drugi strani meje.

Drug za drugim so se ljudje izza Idrije izseljevali, tega, da jim ne zaupa država, za katero so se borili, niso več zdržali, zamerili so ji in odhajali, nekateri čez mejo za vedno, nekateri v bližnje vasi ali dolino Soče, drugi pa na pokopališče, kjer so našli svoj mir.

Nekateri so še nekaj časa vztrajali, toda, ko jim je država po domačijah začela pošiljati namišljene družine beguncev, ki naj bi jim pokazali pot v Italijo, tudi tistih vztrajnih niso več zadržali.

Preleli so dan, ko so postavili mejo, preleli državo, ki jim je vzela sanje in dom.

Edino Mlinarji v Mlinu nišo odšli. Mater Mlinarco so s konjem na vlaki in z velikim številom pogrebcev odnesli na Srednje v trugi. Z njo pa je umrlo življenje vseh mojih ljudi v gornjem toku.

Od mejnega prehoda Podklanec (Podrob) do "Lukača".

Mnogi pa niso mogli daleč od mene. Naselili so se na Kambreškem ali Srednjem.

Poslušajo bučanje moje vode ali pa prihajajo k meni kot ljubemu sorodniku, ki mu v mislih povedo vse, kar jih teži.

Tudi jaz še vedno mislim na te moje graparje, še vedno se spomnim vsakega imena posebej, vsake domačije, še vedno slišim vriske in pesem, joj, ko bi vedel, koliko so ti ljudje peli in kakšne glasove so imeli! Pa še nekaj, kako zelo so se razumeli med sabo in sosedi na oni strani meje, da me kličejo tudi Idrca, ne samo Idrija. Oni že vedo in jaz tudi, oboje je prav.

Veš, tudi Deček iz pravljice prihaja, danes je odrasel mož, lovec. Živi pa tam gori na Kambreškem. Pride, se usede na kamen, na ruševine svojega doma, sliši mamo, kako ga kliče, sliši staro mater, ki ga vabi v breg. Obriše si solzo in upa, da bo morda skozi gosto grmovje pritekel njegov pes Puci.

Prekleta meja, si misli, jutri je novo upanje ali pa usoda za nove rodove.

[Deček, ki ga avtorica omenja je zapis avtoriziral]

Idrca

Idrca, ti reka moja ljubljena,
ki osamljena mi tečeš izpod Kolovrata,
ko neviht nemir napolni tvojo strugo,
zabučiš rodovom tvojim mrtvim v spomin,
pogrešaš glas družin, ki stoletja kruh si jim dajala,
vrisk otrok in staršev jok, ko življenje si jemala.

Poslednji mlinar in stopar v grobu,
že davno je strohnel.
Strel pušk, ki kri po strugi tvoji je prelival,
izginil je pred leti in zapustil bridek je spomin.

Idrija, ime je pravo tvoje,
ki pa glasu ljudskemu ob strugi tvoji
ni nikoli ljub postal.
Idrca so rekli že rodovi stari
in glas bo tak za vedno ti ostal.

Od nekdanj si nevidni zid in meja
za tujce in mejaše;
pa vendar srce bije na tej in oni strani.

Vedela si voda moja ljubljena,
da učkaš dan, ko sosed bo sosedu sosed
in ne sovražnik nepoznan.
Buči, deri lepotica moja izpod Kolovrata
in vsem povej,
da na mostu v Podravnem
je za prvi maj spet
brat pozdravil brata.

ZGODBA O TEM, KAKO SO NA VELIKONOČNI PONEDELJEK LETELE POMARANČE ČEZ IDRIJO

DANILO ZULIJAN KUMAR

Golo Brdo je posebna vas v Brdih, ne samo zato, ker poti do njega noče in noče biti konec (ko prideš v Senik, te tabla Golo Brdo usmeri še 4 km v dolino), tudi ne samo zato, ker so menda tam okoli nekoč strašila čudna bajeslovna bitja, kot so kačon, lintuar, dujababa ali noviča vodovnica (o čemer se lahko prepričamo v knjigi Pavla Medveščka z naslovom *Na rdečem oblaku vinograd raste*), ampak predvsem zato, ker je na življenje ljudi vplivala in še vpliva reka Idrija, ki je večkrat v zgodovini igrala (in trenutno je tudi tako) vlogo državne meje. Kljub temu dejstvu so ljudje povezani z Benečijo na oni strani Idrije, na kar med drugim kažejo vpliv nadiške melodije v njihovem jeziku in sledi nadiškega besedišča.

Toda v tem prispevku ne bom pripovedovala o tem, kako oddaljen, pa mogoče prav zato toliko lepši je ta svet ob Idriji, niti o pravljicnih bitjih, ki jih boste, če boste seveda imeli srečo, uspeli izslediti nekje med Britofom, Velendolom, Mišckom in Golim Brdom, ampak o tem, kako so po zaprtju meje med Jugoslavijo in Italijo leta 1947 Golobrčani svoj največji praznik, velikonočni ponedeljek, praznovali skupaj s svojimi sorodniki z one strani meje kar čez reko Idrijo. Čeprav so bili stiki strogo prepovedani, so ostali obmejni stražarji jugoslovanske vojske ob tristo, štiristoglavi množici ljudi popolnoma nemočni. Izvedeli bomo tudi o tem, kako je mama moje sogovornice po zaprtju meje naskrivaj nesla poročno darilo svojemu bratu v Mirnik. Za pogovor se zahvaljujem Gabrijeli Peresin iz Golega Brda.

Navajam ga v poenostavljeni fonetični transkripciji (ǎ – ǎ (polglasnik); γ – izgovorna različica glasu g; x – izgovorna različica glasu h).

GABRIJELA: Zmiæræn vëlikonočæn pandiæjk jæ biu velæk praznik. So pæršli od Liya, læxko tut s Kanala, tist kæ miæu žlaxtu u Italij. So viædæl, dæ tlele pridejo Tøljanu po uænæn kraj. Tækuæ dæ tle jæ bla puxna ciæsta našix, po uænæn kraj jæ blo pa puxno Tøljanu. Pero, Tøljanu so bli zmeræn naši. Tist, kæ so šli proč, so pæršli, dæ tist dan so si vidæl, so ænpiko poklepetal. Tuæ jæ šlo čæres Idærju, bombon, maranc, take ræči, še æn še.

Velikonočni ponedeljek je bil pri nas vedno velik praznik. Sem so prišli tisti ljudje iz Liga, lahko tudi iz Kanala, ki so imeli sorodnike v Italiji. Vedeli so, da pridejo Italijani na ono stran Idrije. Tako, da je bila polna cesta naših, na drugi strani pa Italijanov. Seveda so bili Italijani pravzaprav naši sorodniki. Tisti ljudje, ki so se odselili, so prišli, da bi se videli s svojimi sorodniki, da bi malo poklepetali. Čez Idrijo so si metali bombone, pomaranče, take stvari še in še.

DANILA: Tuæ si vi zmisælte?
Tega se vi spomnite?

GABRIJELA: Ja, tiste si zmisælæn. In tale vojaki so pomečkal tiste bombone, ki sæ mæ zdi, dæ bi radi še oni pojædæl, kæ tud oni nis miæl duæviæki, ne, naranc, piškot. Tuæ blo tako! In pole na tork zjutro smo šli pa midrus otroci po škrivš, de ne bi næs bli vojaki jæskal, de bi najdæl še ki dol po Idærji. (smeh) Tækuæ dæ riæs, tuæ pa se zmisælæn. In intanto, jæ riæs, jæs na rečæn, dæ bon pretiravæla, ma tistix tristuæ do štærstua ældi blo. Tle in tæn tudi. Ker tuæ jæ blo use puxno dol.

Tega se pa spomnim. Vojaki so pomečkali bombone, pa se mi zdi, da bi jih najraje tudi sami pojedli, kajti tudi oni niso imeli veliko, ne pomaranč ne piškotov. To je bilo táko! Na torek zjutraj smo naskrivaj, da nas ne bi videli vojaki, šli k Idriji mi otroci, z namenom, da še kaj najdemo. (smeh) Tako da, tega se pa spomnim. In resnično, ne da bi pretiravala, je prišlo kakšnih tristo do štiristo ljudi. Tu na tej strani in na oni tudi. Bilo je vse polno ljudi.

DANILA: Dol po ciæsti pær Idriji?
Po cesti ob Idriji?

GABRIJELA: Pær ciæsti, ja, ja, pær ciæsti in po uænæn kraj Idærje lix tækuæ. Zdaj

ən cajt so branli vojaki, ma vač ku tərkaĵ niso moĵli. Dərĵač ja biu praznik ša za sveto rišnje taluš, ja na čətərĵ, pole na nadiĵu smo miəl pa tle praznik. Ja pa dovolil ĵospuat, da sa ja laxko plasəlo. Samo ĵəst nisən še xodila tekərt plasət, ki sən xodila ša u šuəlu, ki sən miəla dəset, adnajst liət. Ma ənkrət sən šla uselix plasət. Ja bla notər tud učitelca, ma me ni vidla. In pole na viən, duš ja biu pa təkua pridən, da ja šu ji poviədət. Pole sən ĵəx pa šlišla. (smeh)

Po cesti, ja, ja, ob cesti in na drugi strani Idrije prav tako. Nekaj časa so jim vojaki branili, toda dolgo niso mogli. Sicer pa je bil tukaj praznik še za sveto rešnje telo, ki je na četrtek. Na nedeljo smo pa imeli tu praznik. Župnik nam je dovolil, da smo plesali. Samo jaz takrat še nisem hodila plesat, ker sem hodila še v šolo. Stara sem bila kakih deset, enajst let. Ampak enkrat sem vseeno šla plesat. Notri je bila tudi učiteljica, ki me pa ni videla. Toda eden, ne vem, kdo je bil tako priden, ji je povedal. Potem sem jih pa slišala.

DANILA: Ma poſte mi še malo, kakuš sta miəl tist vəlikonočni pandiĵĵk, kakuš zĵledu tist praznik.

Ampak povejte mi še malo, kako je bilo na velikonočni ponedelĵek.

GABRIJELA: Za nəs ja biu veləĵ praznik, ker tist dan ja bla maša. Priət, pod Italĵu, tərkaĵ liət nazaj, smo spadəl pod Centu*, pod faru Centa, ki je ot Praprotnəĵa ĵor. In təkua da s tiste vasi, s Cente, sa bli moš an žena, ona sa klicəla Žeža, on na viən, so pərdajəl tiste kolače. Pəcivo, bi rekla, ne. Use dəma narato. In ja miəla nu taku vəliku žbriəncu, puxnu kolaču. In dokler ni pəršla meja, ona usak vəlikonočən pandiĵĵk ja use tisto pərnesla ĵor, ka tekərt ni blo ciəste, pərnesla ĵor in tiste ja pərdajla, təkua da za pit sa miəl ža ĵore, pole so štokəl tiste jajce, ka za veliku nuəč ja bla navada jajce kuxəne. So štokli, s mi zastopila?

Za nas je bil to velik praznik, ker je bila tisti dan tu maša. Pred veliko leti, pod Italĵo, smo spadali pod faro Centa, ki je blizu Praprotnega. Iz tiste vasi sta prišla žena, ki ji je bilo ime Žeža, in njen mož, ki se mu ne spomnim imena, sem prodajat kolače. Pəcivo, bi rekla danes. Vse je bilo narejeno doma. Žeža je imela eno veliko košaro, polno kolačev. Do zaprtja meje je prihajala na vsak velikonočni ponedelĵek. Vse je prinesla na roke, ker takrat še ni bilo ceste. Tisto je prodajala gor pred cerkvĵo, pĵiəčo pa smo prinesli vaščani sami. Potem so

nekateri štokali jajca. Za veliko noč smo imeli namreč navado skuhati veliko jajc. Si me razumela, kaj pomeni štokati?

DANILA: Ne.

Ne.

GABRIJELA: Tən si ti ložla jajce x zidu kuxəno ən z dinərxən si tukla notər. Tistmu, kə ostau dinər notər, tist jə pobrau jajce an dnar. Tuə blo za velikonočən pandiəjk. Eko, in pole po tistən popudan so bli vincerənc, jə bla nazaj tista blayəsloviteu, kə so diəlli popudan ju, ne, nazaj jə blo use puxno əldi in pole sə pəršəl u vas in tən jə blo končəno.

Kuhano jajce si postavila k zidu in s kovancem si ga ciljala. Kdor je zadel in se je kovanec zaril v kuhano jajce, ta je zmagal in pobral kovanec in jajce. To smo igrali za velikonočni ponedeljek. Popoldne so bile večernice, župnik je opravil blagoslovitev. Spet je bilo vse polno ljudi. Ti so kasneje prišli od cerkve, ki je na hribu, nazaj dol v vas. Tu se je potem praznik končal.

DANILA: Ma, kədi jə blo pa tiste, də sa si to postavlil əldje x ldriji?

Ampak kdaj so se ljudje zbirali ob ldriji?

GABRIJELA: Popudan, po maši.

Popoldne, po maši.

DANILA: Ma tuə sa si kər zəčənli əldje zbiərt?

Kako, so se ljudje začeli kar sami zbirati?

GABRIJELA: Ja, kər so si začal zbiərt. Zdi nə viən pa, čə blo tuə žə pərvə liəto pole, ki so zopərli meju al ne, tuə pa sə nə zmislən.

Ja, so se začeli kar zbirati. Ne vem pa, ali je bilo to že takoj prvo leto po zaprtju meje ali kasneje. Tega se pa ne spomnim.

DANILA: Kədər so zopərli meju?

Ko so zaprli mejo?

GABRIJELA: Ja, pole, kə so zopəɾəl meju. E, priət ni blo potriəba, ne.
Ja, potem, ko so zaprli mejo. Prej seveda ni bilo potrebe.

DANILA: Sa si zbiərlɪ tən na uəɳən kraju, naši to na ten kraju an klepetal
čəres?
*To pomeni, da so se ljudje zbirali na tej in na oni strani meje in klepetali čez
reko?*

GABRIJELA: Ja, ja, səviəda.
Ja, ja, seveda.

DANILA: An vojaki sa jəx lovil?
In vojaki so jih podili stran?

GABRIJELA: Səviəda.
Seveda.

DANILA: An ki sa si metal čəres?
In kaj so si metali čez?

GABRIJELA: Bonbone, naranc, kajšnu čokoladu, ləxko jə blo tut ki ot cunj, tuə
jəs zdi si nə zmislən. Kajšən paket ləxko so zaɳnal, so ble ləxko tudi cunje
notəɾ, na viəɳ.
*Bonbone, pomaranče, kakšno čokolado. Lahko da tudi oblačila, tega se ne
spomnim. Mogoče so vrgli kakšen paket, v katerem so bila oblačila, ne vem.*

DANILA: Alora so si moɳli zjat čəres?
Torej so morali kričati čez?

GABRIJELA: Brəs skəɾbi, še tekəɾt jə bla uəda buj vəlɪka. Dobro, naša uəda pa
ne šumi, jə bla buj tixa. Ma sə vojaki so zjal, samo duə jəx jə pošlušu, kə blo
tərkaj əldi. Čə so bli ɳore, dol so ləxko zjal, čə so bli dol, so zjal pa ɳore, ne. Ma
nisə moɳəl, jəs viəɳ, də nisə moɳəl ənkul jəx ubranit, jə blo previč əldi na kupu.
Seveda. Takrat je bila voda še visoka. Vendar pa naša voda tu ne šumi, je bolj

tiha. Vojaki so kričali, ampak kdo jih je poslušal, ko je bilo toliko ljudi! Če so bili v spodnjem delu vasi, so kričali ljudje v zgornjem delu. Če pa so bili vojaki zgoraj, so se pogovarjali ljudje spodaj. Spomnim se, da vojaki enostavno niso zmogli ohraniti reda, je bilo preveč ljudi na kupu.

DANILA: An tuə do kəd jə trajəlo?

In do kdaj je to trajalo?

GABRIJELA: Marija, če do večera, jəs nə viən, do mraka.

Marija, tja do večera, ne vem, do mraka.

DANILA: Tuə pomiaəne, oni sa praznuvli tən na uənən kraju, vi sta praznuvli to vəlikonočni pandiajk?

To pomeni, da so zamejci praznovali velikonočni ponedeljek na oni strani Idrije, vi pa na tej?

GABRIJELA: Samo za njəx tən ni biu praznik, za njəx jə blo buj, də sə pəršəl, də sə vidəl svojcu, ker tuə niso bli eni iks, tuə jə bla žlaxta. Naše žlaxte ni blo ənkul, kər ni blo potriaəbe. So bli tist od deleč buj. Ker tlele, usi məjo zemljo u Italji, razen mi ne, usak jə šu dol, sə jə obiəskavlo žlaxtu, čeprau sə ni smiaəlo. *Toda oni tam čez niso imeli praznika. Njim je bilo pomembno, da so prišli, da so videli svoje sorodnike. Kajti to niso bili neznani ljudje. To so bili sorodniki. Naših sorodnikov ni bilo na oni strani nikoli, ker ni bilo potrebno. Prišli so tisti bolj od daleč. Tukaj imajo vsi zemljo v Italiji, razen moje družine, zato je vsak lahko šel na ono stran meje. Sorodniki so se obiskovali, čeprav je bilo to prepovedano.*

DANILA: Ma vi sta miəl pole dvolastniške za xodit doluən? Ma pole sta si uselix srečavli žlaxta?

Vi ste imeli dvolastniške propustnice za prehod meje. Torej ste se sorodniki vseeno srečevali?

GABRIJELA: Səviada smo. Jəs sə zmislən, də kədər sə porčiu brət od moje mame, jə šla mama pomayət, kə midrus nismo miəl zemje dol, jə šla adnən

pomagať u brajdu. Ki tekart sã læxko nærdilo dvolastniško na ime od adnəya družya. Žã tekart sã læxko nærdilo, dã xuədaš pomagať. Dã jã nesla darilo, viəš, ki smo mi nærdil? Viən, dã jã kupila tak broko za vino ən ɣlaš, dã jã napunila ti-stu broku vina, dã so nesli kusilo s tistən ɣlažən ən tən jã zlila, spornila use uən in dã pustila sojmu bratu tən za darilo. Təkuə dã moɣlo bit use skrito.

Seveda smo se. Spomnim se, ko se je poročil mamin brat, je šla mama pomagat nekemu sovaščanu v vinograd. Kljub temu, da mi nismo imeli zemlje v Italiji, so nam vseeno dovolili imeti dvolastniške propustnice na drugo ime, da jim pač hodimo pomagat. Veš, kaj smo naredili, da je mama lahko nesla darilo? Vem, da je kupila tako bučo za vino in kozarce. Napolnila je bučo z vinom, češ, da jo nese za kosilo. Tam je vino zlila in jo pustila svojemu bratu za darilo. Tako je moralo biti vse skrito.

* Centa ali slovensko Britof je majhna vasica pri Ibani (Albana) na italijanski strani reke Idrije. Ne gre je mešati z vasjo Britof (tudi mejni prehod) na slovenski strani reke Idrije, pod Ligom.

MOJA DOŽIVETJA BENEČIJE IN MEJE NA KOLOVRATU

DUŠAN JUG

Navezanost in povezanost ljudi med sosednjimi kraji je že naravna danost. Nekoč, ko ni bilo prevoznih sredstev in so ljudje v glavnem hodili peš, so bile te vezi tesnejše. Lahko rečemo, da še do nedavnega, saj to pomnijo še generacije, rojene po drugi svetovni vojni. Razvoj prometa je te vezi razrahljal. Svoj hiter razvoj je doživel po šestdesetih letih prejšnjega stoletja, kar je le dobrih štirideset let.

Te povezave sosedov so ovirale le morebitne večje naravne prepreke, kot je n. pr. gorato območje, ali pa tudi umetne, kot so državne meje. Slednje so vedno ljudje ločevale in razdvajale obmejne kraje.

Vse to so v zgodovini občutili, živeli in preživeli tudi sosednji kraji in ljudje beneških vasi pod Kolovratom in kraji tostran meje v Soški dolini, na Tolminskem, na desnem bregu reke Soče. Razdvaja jih tisoč metrov visok greben Kolovrata in že pet stoletij bolj ali manj odprte in zaprte državne meje različnih sistemov, ki so potekale prav tod. Ljudje pa so kljub temu ohranjali svojevrstne prijateljske medsebojne vezi.

Moji spomini se nanašajo na doživljanje dela tega kot lastno doživetega, zajemam pa tudi iz pričevanj starejših o meji, krajih in ljudeh za mejo, o sožitjih in sovraštvih, ki jih je ustvarjala politika v tem obmejnem prostoru.

Ta tematika me je vseskozi zanimala, zato sem iskal vsemogoče zgodovinske viře in dokumente, ki so dopolnjevali moje vedenje o zgodovini in razvoju teh povezav in vzpostavljenih mejah.

Pri svojem delu v preteklosti kot tudi še danes, mislim, da sem prispeval

delček k vzpostavljanju dobrososedskih obmejnih povezav in pri graditvi prija-
teljskih stikov med ljudmi z obeh strani meje.

Simon Rutar v svojem znanem delu Zgodovina Tolminskega opisuje tudi te po-
vezave v vsej zgodovini obmejne Tolminske dežele in tudi vasi z obeh strani Ko-
lovrata.

Volče, kjer sem doma, je kot ime vasi prvič pisno omenjeno že v 9. stoletju.
Vas leži stisnjena na obrobje ravninskega polja na desni strani reke Soče v Tol-
minski kotlini, pod strmo Očno in Ježo, kjer se je na vrhu pred dobrimi petsto
leti vrinila meja med takratno beneško in habsburško državo.

Vas Volče, je kot cerkvena občina omenjena prvič 1015. leta, ko se omenja ob-
veznost plačevanja desetine volčanskih kmetov Oglejskemu kapitulju. Kasneje je
to obveznost potrdil leta 1192 papež Celestin v svoji znani izdani listini - buli.

Volčanska fara je tedaj zajemala tudi beneške vasi pod Kolovratom: Klobučar,
Štoblank, Kraj, Trinko in Dreko. Cerkev pri sv. Danijelu, danes pokopališka
cerkev na Volčanskem polju, je najstarejša cerkev na Tolminskem in v času
pokristjanjevanja tudi prva posvečena zemlja. Po ljudskem izročilu so bogatejše
umrle nosili pokopavat na to pokopališče tudi iz Benečije.

Prva uradna določitev državne meje na Kolovratu je bila leta 1521, odmerjena
v naravi zaradi sporov za posesti, sicer pa dogovorjena po Wormski mirovni po-
godbi po vojni med Beneško republiko in Avstrijo.

Zanimiva je kasnejša zgodovina te meje, ko se v posameznih obdobjih za kratka
obdobja spreminja in umika bolj vzhodno ali zahodno, glede na obdobja
vojaških premoči vojskujočih se kraljevin, cesarstev in držav, v prestižih nad
tem ozemljem.

Ponovno je bilo preverjanje te meje leta 1755 in so jo uradno odmerili 1770,
ko je to zahtevala cesarica Marija Terezija. Kljub meji so lastniki lahko zadržali
lastnino zemlje tudi na drugi strani, s tem da so morali plačevati davke državi,
kjer je bila posest. Veliko Benečanov je lastnikov parcel gozdov in bivših
senožeti tostran Kolovrata.

Leta 1760 je bila ustanovljena tudi samostojna fara v Dreki in s tem je prišlo
še do cerkvene ločitve teh krajev.

Kratkotrajni le nekajletno veljavni premiki meje s Kolovrata na furlansko stran so nastali v času francoskih vojn med leti 1797 in 1814, ko se meja po tem zopet vzpostavi na Kolovratu.

Ob ponovni mejni razmejitvi po znanem Beneškem referendumu leta 1866 meja na Kolovratu ostaja.

Krvava soška fronta je leta 1915-17 prav na tej meji, kjer poteka po Kolovratu tretja obrambna italijanska linija v vojni med Italijo in Avstroogrsko.

Po končani prvi svetovni vojni se meja po znani Rapalski pogodbi premakne s Kolovrata na grebene tolminsko-bohinjskih gora, na drugo stran reke Soče.

Po drugi svetovni vojni med začasnim dvoletnim obdobjem anglo-ameriške zavezniške uprave meje na Kolovratu ni. Vzpostavi se ponovno po letu 1947.

V obdobju 1947-1955 je bila ta meja zastražena in popolnoma zaprta, vse dokler nista državi uredili mejnih odnosov z znanim Videmskim sporazumom. Nakar pa je ta meja v 70. letih postala med najbolj odprtimi mejami v Evropi. Pomembna letnica za to mejo je 2004, ko Slovenija postane članica evropske skupnosti in ko naj bi se pričelo tudi novo poglavje v medsebojnih odnosih in stikih med temi kraji.

Kot fantiča, ki je odraščal prav v času te trde meje po drugi svetovni vojni, me je takrat zanimalo, kakšen je ta svet tam zadaj za Očno, z imenom Benečija. V tistih časih po vojni pa do sprejema Videmskega sporazuma leta 1955 je bil dostop do mejnega območja strogo prepovedan. Otroci smo si predstavljali ta svet zadaj za mejo le v domišljiji, po pripovedovanju staršev. Tam z vrha, z meje se vidi tudi morje. Kako je mogoče, smo se otroci čudili, videti tako daleč. In kako v resnici izgleda morje, ki smo ga do sedaj videli le na slikah. Iz doline je razgled segel le do bližnjih vrhov gora, ki obkrožajo Tolminsko kotlino. In kaj je tam čez?

Vsakega toliko časa so starejši domačini skrivnostno raznesli novico o pobegu mladih domačih fantov preko meje, kar je bilo življenjsko nevarno. Kot strela se je nekega dne po vasi raznesla novica, da so aretirali in zaprli Tonina, domačina, ki so ga sumili, da je organiziral skrivnostna izginotja fantov preko meje, po rodu je bil Benečan iz Zuodrov. Naslednjič so zjutraj v mlekarni raznesli novico, da so na meji ustrelili Karla Tonovega, domačega fanta, ki je skušal pobegniti preko meje s svojim dekletom. Aretirali pa so tudi Janka, ko-

mandirja graničarske karavle za ta mejni odsek, ki naj bi bil povezan z njim. Včasih so graničarji ujetega prebežnika na meji peš peljali vklenjenega v Tolmin, ki ga mimoidoči še pogledati nismo upali, da ne bi bili sumljivi tudi mi. Tako smo to mejo v tistih časih dojemali otroci s strahom in skrivnostno.

Tik pod vrhom Kolovrata, pod Gradom, smo imeli senožet s krajevnim imenom V Dreki. Že ime samo nakazuje povezavo z beneško vasjo Dreka na drugi strani. Košnje je bilo kar za dva do tri tedne. Pri košnji sena bi še kako prav prišla pomoč očetovega brata, ki je živel v Ljubljani. Vendar tja gor v senožet ni smel, ker je bila preblizu meje. Tudi na uradno zaprosilo oče tega dovoljenja za brata ni dobil.

Veliko senožeti ima tudi beneške lastnike, ki so ponovno prihajali kosit svoje senožeti po podpisu Videmskega sporazuma v letu 1955. Dovoljenja za dvolastnike zemljišč – senožeti iz Benečije so bila dana dve leti pred uvedbo propustnic. Vendar se v tistih prvih letih niso smeli srečati ali spregovoriti z domačini iz naših krajev, ki so tu prav tako kosili in pospravljali seno. Z Benečani so na košnjo, ali ko so prihajali po seno prišli, tudi graničarji in bdeli nad njihovim početjem. Seno, zvezano v breme, so na hrbtu znosili na vrh Kolovrata in ga po *teleferiki*, kot smo imenovali žičnico, spuščali na drugo stran k Trinkom ali pa po stezi prenesli do ceste na Solarje in ga s *kareto* (dvokolnico) odpeljali domov v Kraj ali Breg. Katere so beneške senožeti, smo otroci vedeli že po izgledu v kope spravljene sena... Beneške so imele vrh senene kope vse enako prekrit z vencem nasekanega grmičevja, ki je izgledal že od daleč kot kopa s krono, kot smo jim rekli.

Izdaja prepustnic prebivalcem obmejnega pasu za prehod državne meje je bil velik dogodek. Kar nekaj mesecev je trajalo od vloge do izdaje tega dokumenta. Seveda je moralo soglasje za vlagatelja priti tudi z italijanske strani. Otroci do 12. leta starosti so šli preko meje le v spremstvu staršev, če so jih imeli vpisane v prepustnici. Nad to starostjo pa je bil lahko tudi njim izdan samostojen dokument.

In prvo doživetje Benečije, ko je mama dobila prvo prepustnico, v kateri sem bil vpisan tudi jaz. Bil je kar dobro uro in pol peš hoje po strmi gozni poti iz

Volč po Dolu, kot se tej poti reče, do vrha do Slemenca, ko se pogled odpre v grapo, v dolino potoka Idrije pod Solarji. Tod še ni videti morja in ne Furlanske nižine. Široka makadamska cesta pelje še dober kilometer do mejnega prehoda Solarji. Tod se nas je že polotil strah pred mejno kontrolo. Še po strmini s ceste do lesene barake, iz katere stopi visok miličnik Kenda, ki so ga starši sicer poznali. Postopa uradno, preverja dokumente in kontrolira, kaj vse je v torbah. Je vse v mejah dovoljenega, kilo mesa na osebo, tri škatle cigaret, četrt kilograma masla in 7 jajc, kar je bilo uradno dovoljeno prenesti preko meje po osebi. Z vso resnostjo je miličnik prebrskal torbo, če morda ni še kaj prikritega. Otroci, vpisani na prepustnici pri starših, nismo smeli imeti ničesar. Preveril je tudi otroke. Na vprašanje: »Kaj imaš ti?«, sem jecljaje povedal resnico: »Nič«. Vrne resno dokumente in dovoli prehod. Dobrih dvesto metrov do italijanske zidane stražnice. Še enkrat kontrola dokumentov pri *financih* in kontrola, če nima močče kdo v torbi steklenice prepovedanega žganja. Ves obred je potekal v italijanskem jeziku, ki ga nisem razumel. Zapomnil sem si takrat le besedo »grappa«, ki je bila izrečena z vso ostrino.

Z vrnjenimi prepustnicami je popustil tudi strah. Kar naenkrat je bila tu radovednost v pričakovanju novega sveta. Na poti v prvo beneško vas Kraj se že vidi tja daleč v furlansko ravan in desno beneške vasice vzdolž južnega travnatega pobočja dolgega grebena Kolovrata. Ta slika mi je ostala v spominu.

Blago, ki ga imamo s seboj, nesemo v trgovino k Jolandi, ki nam ga bo odkupila, kot so nam povedali drugi, in si tam nakupimo za pridobljene lire drugo, ki ga pri nas še ni dobiti. Po makadamski cesti, polni grobega kamenja, se izza ovinka pripelje bos kratkohačnik s kolesom brez gum, kar po kovinskih obročih. Pričnemo se smejati. Užaljeni fantič se v varni razdalji od nas ustavi in začne kričati: »Puntarji*, puntarji«. Pobere kamen in ga zaluča v nas.

Jolanda, lastnica trgovine, je bila fina gospa z očali. Hiša, v enem prostoru trgovinica in v drugem gostilna, je na samem pred križiščem za Breg in Što-blank. Zamenjava blaga je potekala organizirano z vsakim po vrsti, z zapisom prevzetega blaga na listek, kjer je bila nazadnje pripisana tudi vrednost v lirah. Jolanda je spretno vrtela med prsti kemični svinčnik, ki je pisal brez pack, množila in seštevila je po italijansko. Pogovarjala pa se v beneškem narečju.

Mož, bolj neroden, je bil v prostoru gostilne, le če je Jolanda kaj potrebovala, ga je poklicala. Videlo se je, da je gospodar v hiši ona.

Prva pot v Benečijo je bila tudi polna spominov na otroška in mladeniška leta staršev v obdobju med obema vojnama, ko ni bilo meje. Otroci iz Volč, Čiginja so pred prvim novembrom hodili v Benečijo *brat prešce*. Bogatejše hiše so za *vahte*, za vse svete, napekle majhne hlebce kruha, imenovane prešce, ki so jih potem darovali otrokom, ki so z vrečami prosili od hiše do hiše.

Nekje so dobili prešce, drugje jabolko, pa orehe ali posušeno sadje. Otroci v skupinah so med seboj tekmovali, vstajali že zgodaj, da so bili prvi, kajti za zadnje je teh dobrot na žalost že zmanjkalo. Z veseljem so preštevali in primerjali, koliko in kaj je kdo nabral. Na ta dan so otroci iz najrevnejših družin okusili tudi kruh. Ljudje so darovali, da si s tem pridobijo naklonjenost vernih duš, kot so govorili starejši.

Kot dekleta in fantje pa so obvezno za *Rožnico*, to je 15. avgusta, na dan Marijinega vnebovzvetja, zahajali k Devici Mariji (na Kras) na ples, kjer je vedno bil na ta dan največji praznik. Mnogi so se vračali domov šele naslednjega dne.

Beneški fantje iz Kraja, Trinkov, Brega so jeseni v Volče nosili kostanj in ga zamenjevali za koruzo, ki so jo v mlinu zmleli in domov potem odnesli koruzno moko. Mere menjave v naturi so bile liter kostanja za tri litre koruznega zrnja ali četrt litra suhega fižola. Nekateri beneški gospodarji so dali tostran na Hlevniku v najem tudi senožeti, ki so jih kosili Volčani in najemnino poravnali kar s pridelki, koruzo, fižolom ali pšenico, ki so jo takrat še sejali po volčanskem in čiginjskem polju. Tudi po nakupu majhnih prašičev so prihajali iz Benečije in jih potem v košu, napolnjenem s slamo, odnesli domov za rejo.

Vse do srede šestdesetih let na posteljah nismo poznali jogijev, temveč v sešite rjuhe napolnjeno izbrano najmehkejše koruzno listje koruze. To se je zamenjevalo vsaki dve leti. Pri ličkanju koruze so v Volčah pri večjih kmetijah vedno prebrali ličkanje in ga potem shranili pri Urbanjču ali Brgolu, da so ga beneška dekleta in fantje, zavezanega v cule, odnesli domov. Saj koruza v Benečiji ni uspevala. Veliko deklet iz Benečije se je izučilo za šivilje pri »žnidarcah«
v

Volčah, pri Tončki Kregarjevi, pri Albini Kokljevi, Kati Pircovi in drugih. Kar nekaj sorodstvenih vezi se je spletlo s priženitvijo nevest ali ženinov iz Benečije, ki so kasneje imeli trgovine, gostilne, pekarije in drugo obrt v naših krajih. Tudi domača imena hiš so povzeli po njih, kot je pri Zorinu, pri Toninu, pri Cudru in še jih je. Starejši ljudje iz Benečije so poznali veliko ljudi iz volčanskih vasi. Na vprašanje, »An čigav si ti, puobic?«, so prav gotovo poznali nekoga iz *žlahte*.

Nekatera imena ob pešpoti v Benečijo dajo slutiti na resničnost ljudskega izročila, da so nosili v davnini umrle pokopavat tudi od tam na volčansko pokopališče v posvečeno zemljo. To so imena krajev, kjer naj bi pogrebci počivali, kot so: pri mrtvaški vodi, na počivalih, na oddihu.

Otroci smo komaj dočakali starost dvanajstih let, da smo dobili lastno prepustnico in se čutili odrasli, da gremo lahko že sami v Benečijo.

Meso, tobak, maslo, žganje smo nosili k Mariji Jurčkovi v Breg, pa k Jolandi v Kraj ali pa v gostilno ali v financarsko kasarno k Trinkom. Pri Jurčku si dobil blago, ki so ga ženske kupovale za izdelavo kril, pa rjav žamet za trpežne moške hlače in prodajala je že izdelane zimske zelenkaste vojaške moške hlače. Vsakdo si je nabavil bundo za zimo, ker je pri nas ni bilo dobiti, in seveda za mladino obvezne kavbojke. Skoraj ni bilo nobenega, ki ne bi imel priljubljenih visokih mokasinastih čevljev z belo surovo gumo na podplatih, ki smo jim pravili po beneško *škafaroti*. Ženske pa so nakupovale kavo, riž, makarone. Mladi pa obvezno okrogle žvečilne gumije, ki si si jih naštel v roko iz velike steklene vaze s pritiskom na gumb. Imenitne so se nam zdele vžigalice »špeta un poko ali čerini«, ki si jih prižgal kar s podrsom ob podplat čevlja, pa eksplozivne petarde, ki smo jih s fračami potem razstreljevali ob zidovih hiš ob praznovanju večjih praznikov. Marsikdaj nam je kozarec močnega črnega vina imenovanega *pulje*, popitega pri Mariji v Bregu otežil korak v strmino nad vasjo in skozi kaverno na Solarje.

Ženske so se najbolj bale napovedi, da bo na bloku tudi carinarka, ki jih lahko odpelje na osebno kontrolo v barako. Pod širšimi krili na notranji strani so imele prišite žepe, v katere so si nabasale dodatne škatle cigaret ali celo »kvadre«

masla ali meso. Primerno mesto za to skrivanje je bilo v kaverni ob cesti le nekaj sto metrov pred blokom. Skriti tovor pa so ponovno zložile v torbo na drugi strani meje, v kaverni, ki je skozi vodila pot v vas Breg k Jurčku. In rado vednim očem in javnosti je bilo vse skrito. Več so mogoče skrile bolj suhe, ki so izkoristile svojo naravno danost.

Dekleta so rada zahajala v gostilno v Bregu k Namorju, kjer je večkrat ob nedeljah popoldne v gostilniški izbi zaigrala za ples harmonika in marsikatera je imela pri mladih lepih financarjih tudi svojo skrito simpatijo.

Pri Trinkih v gostilni smo se čudili, ko smo prvič videli televizijo, ki je bila prva in edina v Benečiji. Prav zaradi tega smo šli tja, da vidimo to čudo. Nedelja je bila in ob enajsti uri se je pričel prenos maše. Slika je bila meglena, črna in neostrih obrisov. Res je bila živa in slišati je bilo petje in glas duhovnika, ko je maševal, in to direktno v Rimu. Mar je to mogoče, smo se čudili.

Pri maši pri Štoblanku, kjer smo bili za praznik tega svetnika, je maševal visok in vitek župnik, ki je pridigal po beneško o življenju tega svetnika. V šoli smo že poznali Bevkovo povest o Martinu Čedermacu. Mnogo let kasneje sem to doživetje povedal takrat že osivelemu Čedermacu, še vedno župniku v Štoblanku, gospodu Lavrenčiču. Ponovil mi je nekaj stavkov te pridige, ki jih znam po beneško še danes.

Vsi ti stiki in to življenje so potem z razvojem prometa po sedemdesetih letih počasi zamrlo. Fantje so imeli že motorje, prve avte, pa tudi avtobusne povezave so bile po dolini ugodnejše. Promet se je potem preselil ali proti Čedadu in Gorici, kjer je bila tudi večja ponudba blaga.

Mesebojne stike smo vzdrževali volčanski lovci s prijatelji lovci iz Benečije in se v poletnih mesecih srečevali ob lovski koči na Hlevniku v bližini Solarjev. Ti so nam pomagali pri izgradnji poti, da je bil do kočje možen dostop tudi z avtom.

Osemdesetega leta so zaprli maloobmejni blok Solarji, saj so ta prehod uporabljali le redki posamezniki. Takrat, v protest proti zaprtju, smo lovci organizirali srečanje ljudi z obeh strani meje na Hlevniku, ob tej naši lovski koči. Ta dan

smo od oblasti zahtevali odprtje prehoda, ki naj bi simboliziral odprtost te meje. Letos bo to že petindvajseto srečanje. Izostalo je le tisto leto ob osamosvojitveni vojni za Slovenijo.

Sedaj je blok odprt le v poletnih mesecih ob vikendih.

Upajmo, da bo nova cesta iz Solarjev v Volče, ki naj bi bila čimprej končana, prinesla novega življenja in ponovno oživila stike ljudi z obeh strani Kolovrata.

* Za Puntarje so Benečani imenovali Tolmince ali ljudi, Slovence, z druge strani meje iz Soške doline. Prevzeli so ga v času velikega tolminskega punta leta 1713.

TRI ZGODBE IZ POSOČJA

ZDRAVKO LIKAR

Spomini na gospoda Franca Rupnika

20. julija letos je umrl monsignor Franc Rupnik. Bil je tri desetletja župnik in dekan v Kobaridu.

Moji spomini na gospoda Franca segajo v sedemdeseta leta. V čas po potresu. Povsod ga je bilo videti in čutiti. Njegova skrb za obnovo cerkva in kapelic je bila izredna. Bil je vse: pisec prošenj, načrtovalec, organizator in celo zidar.

Konec sedemdesetih let je bilo zelo aktualno vprašanje graditve hidrocentrale na Soči pri Kobaridu. Oba sva se tedaj postavila na stran branilcev Soče in neokrnjene narave. Po večletnih razpravah in pravih bitkah je bila Soča obranjena in je še danes nedotaknjena.

Naslednja najina skupna ljubezen je Benečija. Obema je tako prirasla k srcu, da sva se boljše počutila v Nadiških in Terskih dolinah, Reziji in Kanalski dolini kot pa ob domači Soči. Oba sva dobila na drugi strani Matajurja, Stola in Kani-na najboljše prijatelje. Srčna želja gospoda Franca je bila, da bi Slovenci na eni in drugi strani meje, skupaj s Furlani in Italijani, živeli v sožitju in miru. Znamenita so njegova pastoralna srečanja z beneškimi in furlanskimi sobraty v kobariškem župnišču. Bil je poznan povsod v zamejstvu: od Krasa do Trbiža.

Najina skupna točka, kjer sva se zopet našla, je zgodovina in kultura. Leta 1989 smo začeli graditi Kobariški muzej. Tedaj sem bil predsednik odbora za

izgradnjo muzeja in sem v skupino za postavitev muzeja pritegnil tudi gospoda Franca. Muzej je bil odprt 20. oktobra 1990 ter se dograjeval in dopolnjeval še v kasnejših letih. Gospod Franc je prebrskal celoten župnijski arhiv in knjige. Precej koristnih podatkov je zbral v čedajskem arhivu. Njegovo izvrstno znanje latinščine in italijanščine je pripomoglo, da so prišle na dan mnoge skrivnosti kobariske zgodovine. Odkril je, da je Kobarid v dokumentih prvič omenjen leta 1181. Še bolj zanimivo je odkritje, da so še leta 1331 v Kobaridu častili sveti studenec in sveto drevo ter druga poganska božanstva. Proti brezbožcem se je iz Čedadada odpravila križarska vojska, ki je poganstvo zatrla. Zapis o tem dogodku je dobil v arhivu čedajskega kapitlja.

Tudi po zaslugi gospoda Franca je bil Kobariški muzej leta 1993 proglašen za najboljši evropski muzej. Še največ pomeni pa nam, da ga letno obišče od šestdeset do devetdeset tisoč obiskovalcev.

Kobariški muzej je leta 1997 izdal obsežno knjigo "Kobarid". Gospod Franc je v knjigi avtor poglavja od prve omembe kraja 1181 do revolucionarnega leta 1848. Napisal je okoli 70 strani, ki pa jih ni bilo možno vse objaviti. Tedaj mi je kot uredniku knjige rekel: "Ne smeš spreminjati in popravljati, lahko le krajšaš!" Vedno je bil prepričan v svoj prav. Zato se je včasih tudi komu zameril.

Dragocena so tudi njegova odkritja znamenitih kobarških slikarjev in rezbarjev Šarfa in Vrtava, ki sta pustila neizbrisne sledi tudi v Benečiji.

Naj končam. Gospod Franc je bil radoveden, vztrajen in priden. Včasih svoje glav in trmast. A bil je mož, ki je gradil mostove med sosedi. Trpel je, ko je videl, kako nekateri komaj stkane vezi in zgrajene mostove podirajo.

To so le utrinki iz najinega tridesetletnega poznanstva, sodelovanja in prijateljstva. O gospodu Francu bi lahko napisali debele bukve!

Kdo živi pod Matajurjem, Stolom, Kaninom in Mangrtom?

Večkrat se pojavljajo trditve, da živijo v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini prebivalci, ki nimajo nič skupnega s prebivalci v obmejnem pasu na slovenski strani ter celo, da niso Slovenci. Pa poglejmo, če te trditve držijo.

Upravna enota Tolmin ima v svoji sestavi tudi krajevne urade, kjer hranijo rojstne in poročne knjige ter knjige umrlih. Krajevni uradi imajo tudi evidenco vseh imen in priimkov. Poglejmo priimke v obmejnih vaseh v Posočju in jih primerjajmo s tistimi v Nadiških in Terskih dolinah, Reziji in Kanalski dolini.

Najpogostejši priimki v obmejnih krajih Posočja so:

Livške Ravne:

Faletič, Matelič

Livek:

Hrast, Drešček, Sivec, Kutin, Golob

Jevšček:

Cendol, Cendou, Šekli, Zabreščak, Juretič

Avsa, Perati:

Perat, Medveš, Medved, Šturm, Mašera

Borjana:

Hrast, Cencič, Čedermas, Jug, Komar, Kramar, Menič, Stres, Špolad, Uršič

Breginj:

Anzil, Baloh, Borjančič, Bric, Čuš, Češornja, Gašperut, Filipič, Kramar, Lazar, Lenkič, Mazora, Marcola, Rakar, Rosič, Šimac, Školč, Tonkli

Logje:

Cencič, Dugon, Filipič, Komunjar, Kracina, Lavrenčič, Lazar, Pavšin, Rosič, Škvor, Terlikar

Robidišče:

Cencič, Pavšin, Škvor, Filipič

Sedlo:

Baloh, Čebokli, Čuš, Čušin, Gruntar, Gašperut, Kosmačin, Kramar, Kracina, Lazar, Leban, Modrijančič, Marcola, Sabotič, Špehonja

Kred:

Antih, Bon, Butul, Benko, Cencič, Čebokli, Danjelič, Fratina, Kuščer, Koren, Lavrenčič, Mišič, Pavlin, Rob, Skočir, Terpin, Urbančič, Žuber

Žaga:

Žagar, Šulin, Berginc, Kutin, Rot, Braz, Melihen, Šekli, Pičulin, Uršič, Michelizza, Nascivera, Butolo, Siega, Berra

Log pod Mangrtom in Strmec:

Černuta, Mlekuž, Vencelj, Štrukelj, Piuzi, Mavrič, Marka, Cuder, Valas, Kuk, Stergulc, Trinka, Pohar, Klavora

Volče, Čiginj, Kozaršče in Volčanski Ruti:

Andrejčič, Benedejčič, Cimprič, Trinko, Zuodar, Duša, Fon, Fortunat, Golja, Jug, Krajnik, Kenda, Konec, Čufer, Kuščer, Leban, Mulič, Podreka, Pitamic, Rutar, Strgar, Štrukelj, Šturm, Šavli, Urbančič, Uršič, Valentinčič, Velikonja, Zorzut

Kambreško, Lig, Ukanje, Zapotok:

Žnidarčič, Jerončič, Markič, Gerbec, Velišček, Strgar, Hvalica, Tomažič, Kanalec, Šibau

Duhovnik Božo Zuanella je v časopisu *Dom* več let objavljala raziskave o priimkih v Benečiji. Le pregledati je treba njegove raziskave in ugotovitev se ponuja kar sama od sebe. Na eni in drugi strani Matajurja in Stola živijo predstavniki istega narodnega telesa. Primerjava priimkov na Bovškem s priimki v Režiji in Kanalski dolini zopet pokaže, da so na eni in drugi strani mnogi priimki enaki. Le zapisani so drugače: eni po slovensko, drugi po italijansko. Poglejmo nekaj primerov: Falettig, Felettig je Faletič, Mattelig je Matelič, Terlicher je Terlikar, Zufferli je Čufer, Mullig je Mulič, Clemencig je Klemenčič, Manig je Menič, Raccaro je Rakar, Jussig je Jusič, Qualizza je Hvalica, Marinig je Marinič, Blasetig je Blazetič, Specogna je Špehonja, Vogrig je Vogrič, Podrecca je Podreka, Cencig je Cencič, Juretig je Juretič, Coren je Koren, Clavora je Klavora...

Tudi obiski pokopališč na eni in drugi strani nam povedo, kdo prebiva po naših vaseh. Nagrobni spomeniki so kot odprta knjiga. V kamnu so vklesani priimki, ki jih ne morejo zbrisati ne vremenske hude ure ne dnevna politika.

Kako in s kakšnimi obeti smo vstopili v Evropsko Unijo

Z veliko nestrpnostjo smo na obeh straneh meje pričakovali letošnji prvi maj. Organizirane so bile številne prireditve ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Tudi v Posočju in v obmejnem pasu Videmske pokrajine.

Prav posebno prireditev so na Matajurju pripravile Gorska skupnost Ter, Nadiža, Brda ter obmejne občine Posočja in Videmske pokrajine. Eno najpomembnejših vlog pri izvedbi prireditve na Matajurju 30. aprila 2004 zvečer pa so odigrali beneški in kobariški planinci.

In kako je bilo na Matajurju 30. aprila popoldne, zvečer in ponoči?

Že kmalu popoldne so se kljub slabemu vremenu začeli planinci in pohodniki odpravljati proti vrhu Matajurja in h koči Pelizzo. Najprej je bila občutena prireditev v velikem šotoru ob koči Pelizzo. Zbralo se je okoli dva tisoč ljudi od blizu in daleč. Z obeh strani meje. Prišli so mladi in stari, politiki, številni kulturniki, cerkveni dostojanstveniki, lokalni upravitelji. Še največ je bilo slovenskih, furlanskih in italijanskih planincev. Ozračje je bilo zares slavnostno in polno pričakovanj. Maša je bila nadvse doživeta in polna lepih besed o prijateljstvu, sodelovanju, odpuščanju in spravi. Tudi pozdravni govori, ki so sledili, so bili nadvse primerni slavnostnemu trenutku.

Najbolj pristrčna je zgodba o Matajurju in Krnu, ki jo je napisala Luisa Batistič in je bila predstavljena na prireditvi. Godbe na pihala in pevci, ki so nastopili kot zadnji, so ravno prav ogreli pohodnike. Kljub dežju, megli in divjemu vetru so se proti vrhu Matajurja ob desetih zvečer v soju bakel odpravili številni planinci in pohodniki.

Na vrhu smo zakurili velik kres in kot omočni pričakali polnoč, ko sta kobariški in sovodenjski župan na vrhu dvignila evropsko zastavo. Pesem in rajanje se je še dolgo, do jutra nadaljevalo v prijetnem beneškem domu, planinski koči pod vrhom Matajurja.

Med nas so državne meje zarezale ločnice, ki so nas razdvajale, a nikoli ločile. Zgodovina nas je le redko pustila pod eno streho. Ni nam bilo prizanešeno. Vojne in druge nadloge so nas pestile, nam delale silo.

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo je prišel nov čas. Za zamejce in onejce bo največja pridobitev odprava meje. Koliko skrbi, obupa, žalosti in jeze je povzročala ta prekleta meja. Nadejamo se, da bo Evropska unija dolgoživa in dolgotrajna evropska zaveza, ko ljudstev Evrope ne bodo delile več nepotrebne pregrade. Zamejci v Italiji bodo še vedno državljani Italije, mi onejci državljani Slovenije. Hkrati bomo vsi državljani Evrope. Moč Evrope je v njeni različnosti. Kljub vsemu je potreben zdrav narodni ponos. Imeti rad svoje in ceniti tuje je pot, ki more pripeljati evropsko pestrost do resnično izvirnega modela sožitja. Naša največja želja je, da bi Slovenci, Italijani in Furlani živeli v miru in prijateljstvu.



Matajur, 30. Aprila - 1. Maja 2004.

PARVI MAJ 2004

RICCARDO RUTTAR

Parvi maj 2004. Kaj takuo posebnega v telin dnevu? Na vien zaki mi pridejo v pamet parve varstice od nieke piesmi, ki san se jo navadu na pamet v mojih otroških lietih. Tekrat, k' san imeu buj bistro pamet, če kaka poezija mi je bla posebno všeč, san se jo navadu na pamet, kajšno zak san muoru, druge samuo zak mi je bluo takuo všeč. Škoda de v moji otroški šuoli nie bluo prestora za Prešerna, Gregorčiča, Cankarja, Kosovela, Trinkka. So me talijanske proze an poezije punle pamet an redile dušo. So bli Leopardi, Carducci, Dante, Manzoni, Foscolo vsakdanja hrana. Ben, ka iman reč? Buojš teli ...ku nič! Domačega, slovienskega san imeu samuo kar mi je mu ponudit domači kraj, le malo, ... molitve, piesmi, k' smo pieli v cierkvi, odgovore verouka, ki smo muorali pridno znat, če ne nas je famoštar ostro potegavu za uha. Sada k' san se navadu kiek vič slovienskega jizika, mi punejo pamet an sarce tudi slovienski pesniki, poeti. Nie maj prepozno. "An krat si muoru. Sada moreš... si zrasu," mi je jala mama ankrat, zatuo san rad, de moren, de znan, de san sposoben uživat tudi sloviensko poezijo. A van se zdi malo? Ku čisti Talijan bi na mu, bi na znu... ku talijanski Slovenec pa zastopen malomanj vse, kar beren po sloviensko... takuo de sada se lahko parkaže ku vijolice v pomladi še buj živa an močna moja slovienska duša.

Parvi maj, torej. Nuoč od včera do donas more ratat za nas, judi, ki živimo na konfine, ku velikonočna, ku praznik niekega vstajenja, ku de bi kiek od smarti vstalo na telin piču sveta.

Donas je kiek novega pod soncan... antičnega "*c'è qualcosa di nuovo oggi nel sole, anzi d'antico. Io vivo altrove e sento che sono intorno nate le viole.*" Tele so besiede, ki so mi paršle na pamet donas; besiede, ki jih je Pascoli zapisu.

Gre napri parbližno takole: "Živin drugje an čujen, de okuole mene so vijolice zrasle! Napunjava parsi an sladak ajar, ki pomahnije tarde grude zoranih tli, ajar, ki obiskuje razparšene cierkuce po brezjeh, kjer pred vrati jin raste trava. Ajar drugih kraju, drugih cajtu, drugega življenja..." an ist dodan moje misli – ajar, ki obečuva mier, ki kliče na sodelovanje, ki vabe na spoštovanje bližnjega, ajar veseja, nov ajar, ki kaže pravo pot narodan, ki jih kliče na veseje an na srečo. Za ankrat se združijo narodi, pade an konfin, se poderejo priesake, se zasujejo ziduovi...

Za ankrat v zgodovini, ne zak striejajo kanoni, ne zak uojška uzdere v juško domovino, ne zak premuoč an nasilnost podložeta pod se zmagano deželo! Ma zak so se judje mernuo zmenil med sabo, so si politiki dobre voje dal roko za iti napri vsi kupe, pod pasko daržava z daržavo.

Sada lahko bližnjin stisnemo roko, se objememo, zak oni nieso žleht, gardi, sovražniki... mi niesmo te pravi, te pridni, te srečni, te liepi... smo samuo bližnji, smo enaki, smo parjateljji...

Posebno mi, mi buj ku druž: zak, gled!, mi se z njin zastopemo zadost dobro, mi niemamo potrebo prevajaucu na telin starin pragu, na meji, na konfine, ki je biu odciepu an kos od žuota slovienskega naroda.

Morebit na zastopemo še vsega, smo pozabil kako besiedo, ki naši te stari so nual v cajtih, kar smo bli buj povezani med nan, an kajšno drugo besiedo se jo muoramo še navast... ma mi smo na pravi pot. Pot, ki je velika bogatija v razšierjeni Evropi.

Še no malo truda, še no malo šuole, kako lieto buj tesnih povezav... an se bomo pozabil na stare cajte, na hladno vojno, na graničarje s pisan an puško, na strah, ki je vreu v judeh zauoj jezikovnih, političnih, ideoloških, vierskih razlik. Šigurno, za nas od sada za napri bo lažje, bo buj normal, bo buj vsakdanje prestopit star konfin, zak za staro mejo... Bovčän, Tolminec bo spadu pod drug administrativni organ, ku k' je Čedajac pod čedajskin kamunan an Rečan pod podutanskin... ma vsi v Evropi.

Mi se bomo lahko čul doma dajvje gor v Mariboru. Vemo, de bo korlo še no malo cajta, pried ki mi, Benečani, Nedižuc an Rečanj, spraznemo glave starih spominu, pried ki verijemo leščo starih predsodku uoz naše glave, pried ki pozabemo strah, ki je zrasu z nan, dokjer se nie zasu Berlinski zid.

Pomislimo pa, ki dost reči se je zgodilo v telih 15 lietih, od tistega zgodovin-

skega dohodka: razpad Jugoslavije, balkanske uofske, ... an sada, od donas se ušafamo vsi kupe, deset daržav vič, mernuo, med nan, ku cibeta pod europsko kločjo, ki je raztegnila peruota do njih.

So se zgodile lepe reči v telih dneš, reči, ki nieso po giornalih, ki televižjon na kaže, zak je uon s čarne kronike; pa je vsedno kiek velikega, kiek močnega, ku k' je muoč živiljenja, ki pomlad trose v naravi. Je čudežno videt, kuo judje so se zbral, so zložli kupe moči, dielo, roke za de dan parvega maja 2004 bo zaries kiek posebnega.

Kaj je skličalo kupe judi, ki so napravli velike sejme na Matajure, v Gorici, skor v vsaki vasi na obmejnin pasu? Nieso politiki, oni imajo venčpart v glavi soje interese al tiste soje stranke. So navadni judje, ki imajo v glavi an v sarcu te pravi, globok pomien razšierjenega prestora brez konfina; judje, ki bi dali na vien ki za de tist duš sprave an meru, ki pluje po naših gorah an dolinah, bi se raztegnu fin čja do Iraka, do Afganistana, do dežel tan po Afriki, kjer pa se le napri judje ubivajo med sabo.

Naj pur te veliki možje, debejoni z Rima al Ljubljane, naj imajo besiedo donas, naj punejo televižione an radje... njih briga obdaržat sojo oblast, oni napravjajo projekte, programe, se brigajo za sojo oblast obdaržat al aržšarokiet... Naj guore, naj pravejo, kar čejo, oni.

Donas je pa tudi cajt, je tudi močan glas, je duševna muoč judi, ki gledajo na človiške vrednote, na mier, na bratstvo, na sodelovanje, na prestore, kjer *kamper* bo preuzeu prestor oboroženega tanka, kjer šotori, tende vsieh koluorju bojo zasedle prestore mimetičnih vojaških šotoru, kjer puša se bo spremenila v palco za smučanje, sabla v raketo za tenis. Kjer strejanje bo tisto veselo od umetnega ognja, fuochi artificiali, ki veseli okuo: rože vsieh koluorju, ki tu an magljen zacvedejo pod zvezdan an izginejo, ku kapje ognjenega daža...

Je praznik, je senjan, je fiešta, ku kar se otrok rodi. Vsak vie, de rojen otrok bo imeu soje težave v živiljenju, de bo tarpeu, de bo muoru premagat težave, bo liezni, hudobijo naspruotniku; ma senjan, fiešta, veseje rojstva se na ustave zauoj tuolega. Otrok bo zrasu an bo ratu takuo močan, de bo znu se sam previdať... Zatuo veselimo se rojstva.

Donas je cajt fiešte, veseja, trošta, liepih sanj... Evropa rimljanskega Cesarja, Evropa Karla velikega, Evropa Napoleona parvega so ble Evrope, ki jih je vojska zložla kupe s silo... donašnja Evropa je kiek neverjetnega, je Evropa meru,

Evropa dogovora, Evropa dobre voje, Evropa, ki jo je sanju Prešeren v Zdravljici: Zaries, zapiejmo jo: »Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat dan, da koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan.« Tala je himna našega soseda, našega bližnjega, tistega, s katerin smo se objemal včera vičer na Matajurje okuole velikega kriesa, ki je razsvietlu nuoč od muorja do Triglava....

Naj je vesela Italija, ki ima srečo imiet za bližnjo tako daržavo, ki pieje, ponošno, himno meru an bratstvu.

An, kupe s škofan... zahvalimo Boga za tolo gnado!



Matajur, 30. Aprila - 1. Maja 2004. Predstavitve knjige "Skrivnost dvieh bregi".

PODKLANEC, 1. MAJA 2004

MOJCA RAVNIK

Prvega maja 2004 in že na predvečer je bilo v Sloveniji veliko proslav, od največje v Novi Gorici do manjših srečanj prebivalcev z obeh strani meje (drugače je seveda ob meji s Hrvaško, kjer nova ureditev uvaja nove ovire). Ljudje, ki živijo ob mejah z Italijo, Avstrijo in Madžarsko, so se veselili postopnega odpiranja mej, čeprav se v resnici s 1. majem še ni veliko spremenilo in so mnogi mejni prehodi odprti le omejen čas, nekateri pa so sploh še vedno zaprti. Vendar je olajšanje med ljudmi razumljivo, saj je bilo slovensko ozemlje po obeh svetovnih vojnah nenaravno razkosano in so meje z Italijo, Avstrijo in Madžarsko prekinile stike med ljudmi, razdelile sosede in sorodnike in cele pokrajine odrezale od starih gospodarskih in kulturnih središč, ki so ostali v drugih državah.

Redkokje je meja tako surovo zarezala v sorodstvene, sosedske, gospodarske vezi, kot se je to zgodilo v dolini reke Idrije. Zato ni čudno, da so v njej priredili kar dve proslavi, dopoldne v Podklancu v organizaciji domačega etnološkega in turističnega društva in popoldne občinsko proslavo v Britofu. Obe sta kljub izredno slabemu vremenu pritegnili veliko ljudi z obeh strani meje. Vendar želim v prispevku posebej spregovoriti o proslavi v Podklancu, ki je bila nekaj posebnega zaradi izvirne organizacije in vsebine.

Izvedli so jo prebivalci Kambreškega, oz. krajani Kambreškega, Liga in Ročinja, Etnološka skupina Kontraband čez Idrijo, Turistično društvo Globočak s Kambreškega in skupina R'činke iz Ročinja v sodelovanju z domačini iz Benečije in Beneškim gledališčem, uredništvom Novega Matajurja in Kulturnim društvom Ivan Trinko iz Čedad; med posamezniki pa naj posebej omenim gospo Marino Cernetig iz Benečije in Jožico Strgar s Kambreškega.

Za bralce, ki teh krajev ne poznajo, je treba povedati, da je prek mosta čez Idrijo pri Podklanca v preteklosti vodila najkrajša pot iz zgornjega dela Kambreškega v Benečijo in da je sam prehod izredno zanimiv, saj teče meja po sredi mostu čez reko in sta rampi obeh držav vsaka na enem bregu. Za dvojne lastnike je bil odprt do srede sedemdesetih let, potem so ga zaprli, kot da bi se ga ne splačalo več ohranjati za nekaj preostalih prebivalcev. Most in cesto s Kambreškega je poraslo drevje.

Prostor za proslavo so domačini začeli urejati že mesec dni prej. Očistili so cesto in most, požagali drevesa in grmovje, pokosili travo in tako pripravili dostop na osrednje prizorišče proslave, ki je bila na mejnem prehodu in na prostoru ob nekdanjem bloku, ki se je v prvotni podobi ohranil do današnjega dne. Za sam dan vstopa v EU pa so sestavili program, ki je vključeval pohod s Solarjev do Podklanca, proslavo s slavnostnimi govorniki in gledališko igro.

Začelo se je s pohodom z mejnega prehoda Solarji po italijanski strani v dolino Idrije. Ob 8.00 zjutraj so šli na pot številni pohodniki, ki so jim prireditelji vnaprej priskrbeli dovoljenja za prehod meje. Kmalu so prišli v vasico Breg, kjer jih je pričakala Marija »Jurčkova«, priljubljena domačinka, ki jo poznajo vsi tukajšnji prebivalci, in jih skupaj z vaščankami pogostila s kavo in okrepcilom. Po dobrih dveh urah hoje so dospeli do Podklanca (končni cilj je bil v Britofu na popoldanski proslavi), kjer so jim na stojnici, postavljeni za to priložnost, ponudili pijačo, po koncu proslave pa pašto. Ljudje z obeh strani so se takrat že zgrinjali na prizorišče, rampi sta bili dvignjeni, saj so prireditelji dosegli, da je bil mejni prehod cel dan odprt.

Proslava se je začela ob 11.00. Govorniki so bili župnik Marko Kos, domačin, rojak s Kambreškega, Miran Ipavec, župan občine Kanal, Claudio Garbaz, župan s Srednjega, Zdenko Bernik, predsednik KS Kambreško, in Jožica Strgar, predsednica društva Globočak. Vrhunec proslave pa je bila gledališka predstava »Kontraband čez Idrijo«, ki jo je izvedla skupina 23 domačinov po scenariju Jožice Strgar. Most čez Idrijo je bil izvirno prizorišče, opremljeno z italijansko in jugoslovansko zastavo, z italijanskim »financom«, jugoslovansko »carinero«, miličnikom in vojakom. Igro sta uvedla godca harmonikarja, ki sta tudi povezovala posamezne prizore, skupaj z bralko spremnega besedila.

»Kontraband čez Idrijo« je v bistvu gledališka rekonstrukcija dogodkov, kakršni so se na tem kraju v preteklosti resnično odvijali, potem ko je bila na reki po-

stavljenja meja, sprva neprehodna železna zavesa, ki je pretrgala medčloveške stike in gospodarske tokove. Prebivalci obubožanega in odmaknjenega Kambrškega so se takrat oprijeli edine možnosti preživetja s tihotapljenjem; za meso, jajca, žganje, cigarete so v trgovini v Benečiji dobili živeže in oblačila, ki si jih doma ne bi mogli kupiti. Gre za zaporedje prizorov s »kontrabantarji« z jugoslovanske strani na italijansko in obratno. Ženske, možje, otroci so na bloku ustavljeni, legitimirani, izprašani, pregledani in zaloteni pri tihotapljenju. V nekaterih prizorih se pojavijo tudi dramatične prigode konkretnih oseb, kot sta npr. zaljubljena vojak in domačinka, ki sta skupaj pobegnila čez mejo, ali družina, ki je v eni noči izginila čez reko z vsem imetjem. Predstava je bila nekaj izjemnega. Ljudska igra, ki večidel humorno prikazuje izseke iz takratnega težavnega obmejnega vsakdana, je v Podklancu, na resničnem prizorišču, pred gledalci, ki se istih dogodkov sami spominjajo, v domačem narečju obeh bregov Idrije, učinkovala skoraj katarzično, kot da bi se izvila iz kolektivnega spomina. Igralci in gledalci so igrali in gledali sebe in svoje prednike.

Igra »Kontraband čez Idrijo« ima tudi dokumentarno vrednost, ne le v verni upodobitvi tihotapljenja, ampak tudi v vsebini besedila, ki posredno govori o sorodstvenih in prijateljskih vezeh, ki so jih ljudje s potmi čez mejo ohranjali in obnavljali; tihotapci se pred strogo carino na bloku namreč ves čas zagovarjajo, da gredo le k sorodniku ali sorodnici ali botru ali prijatelju na drugi strani.

Na koncu je treba povedati, da se je ob vstopu Slovenije v EU marsikdaj popolnoma neustrezno pripisovalo temu dogodku prelomni pomen, kot da bi pred tem ne bilo stikov med kraji na obeh straneh meje. V resnici je bilo veliko sodelovanja na različnih ravneh, od gospodarstva, športa, šolstva, kulture in znatnosti do zasebnih sorodstvenih in prijateljskih stikov. Res pa je tudi, da spontana prehajanja meje po prosto prehodnih poteh, kakršno je bilo med Kambrškim in Benečijo v obdobju, preden je tod stekla državna meja, nekaj vsakdanjega, pozneje ni bilo več. Proslava v Podklancu je bila izjemna tudi zato, ker je tako spontano izrazila naravno povezanost obeh bregov. Gledališka igra »Kontraband čez Idrijo« v Podklancu pa je bila enkratni dogodek, saj je bila zaigrana v pravem času, na pravem kraju in pravi publiki.



1.



2.



3.



4.

Podklanec, 1. Maja 2004. (Slike: Naško Križnar)

1. Blok nesejo na prizorišče 2. Jožica Strgar 3. 4. 5. Prizori iz "Kontrabanda".



5.



6.



7.



8.



9.

6. Prijatelja iz Rima 7. Ekipa jugoslovanskega in italijanskega bloka 8. Prijatelja iz Ljubljane 9. Gledalci.

SEDIM NA KORITE AN GLEDAN MUOJ MAJHAN OBRAZ TU UOD

CLAUDIA SALAMANT

Hvala Bogu, an tel dan je paršu h koncu.

Se ulegnem, se oddahnim, pogledam uro: 10 an 10.

Ure tečejo, dnevi se rodijo an umarjejo, adan za dnim, an vsako vičer mislim:
an donas sam nardila velikih reči!

Otroc spiyejo. Jan darnjoha tu pastiej. Amelia počiva tu zibelc.

Oh, tista zibiela je tarkaj otruok zibala, da če bi mogla napisat vse, kar je vidla
an čula, bi dopunla ciele bukva. An moja nona je imiela nimar puno za pravt
an za učit, škoda je, da ni bluo cajta za napisat...

Cajt, cajt, uoharan cajt!

Brez tiet, s pametjo se ušafan gor par Salamantih, v moji rojstni vas. Rieka
Idarja šumi pod vasjo, uoda kapa na korite, vietar gibje vieje od jesenu, ki ra-
sejo pod potjo. Perje se igrajo s soncam an se laščo. Senuo, ki se suši po nji-
vah, pru dobro uonja.

Sedim na korite an gledam muoj majhan obraz, narisen tu uod.

Mislim: "Duo vie, kajšna bom, kar bom oženjena an bom imiela moje otroke."

Hitro mi pridejo na pamet mamine besiede: "Oh, ki uode steče še po Idarji do
tekrat!"

Nona se vrača dol od njive. Težkuo prenaša noge.

"Claudia, al mi nardiš no dobruoto, al mi neseš telo cajno an telo matiko du kliet?"

"Ja... potlè, nona, mi muoreš poviedat no pravco!"

Nona sedi na klop, pred hišo... Je ardeča, ku pomidorji, ki je pobrala. Vzame
facu uoz gajufe od viertuha an se obriše puot, kí ji kapa po licah. Lože roko tu
te drugo gajufo, vetegne uon tabak, pošnufa no priežo an me popraša: "Al češ
no priežo, ti nardi dobro!"

Začne brez počakat, de ji odguorim: "Ne! Hvala!"

»Tela je resnica... sam bla mlada... Tekrat smo hodil v Čedad par nogah an ponoč za bit dol pred dnem. Pepa Karnjelova an Vigja Flipcova so jajca brale po hišah an so jih nosile predajat v Čedad vsak tiedan.

No nuoč ženarja smo se napravle an ist an Pia Kostačova. Smo vstale že ob dvieh an pu. Smo obliekle, kar smo imiele: hlače vunene, kotul, blužo an šjal. Smo obule žeke an smo se ložle na pot. Tajšan mrzaz je biu, da smo tukle zobe. Smo hodile do Podarskijega. V Podarskijem je biu an hlapac. Žef se je klicu. Jau je, da nas peje gor na njega uozu. On je hodu pogostu v Čedad za parpejat blaguo za butigo.

Je imeu puno karatel na uoze. Smo se usednile na nje, je kapu kozamor. Žef nam je dau ljubljanske lombrene. So ble blu an so imiele krancel z vsieh barv. Škoda, de so ble vse stargane. Po pot uoz nas je cingu an smo skoraj zaspale. Kar smo paršli du Čedad, na muost, Žef nam je jau, de muormo dol iti. Aj ha, nismo mogle se še ganit. Nismo mogle gor ustati. Smo ble zaledjene. Žef je imeu silo, je pravu: "Preklete babe, ganita se!"

Nas je vzeu dol s tistih karatelu ku žakje an nas je posednu na štenge pred cierku svetega Martina. Usta smo mogle gibati. Smo se začele smejati ku te naumne.

Počas je paršu dan. Čedadci so se začel zbujať. So nas vsi gledal, ku de b' paršle z družega sveta. Midruga smo se le smejale an smo piale:

An fingert ljubez, an kos besedi,
strebi se, muoj fantič, pred moje oči.

Na hod pod vasjo,
da te na miš snedo.

Biež po vas
an zavriski na glas.
Zavriski na moč,
da bom viedla, duo s'!"

Ah, tekrat smo ble mlade, smo vse lahko prenesle. Moja čecha, Idarja teče, teče, an vse za njo nese.

Samuo spomini ostanejo. Tel donas so moji, jutre bojo toji.«

Par Salamantih Janove prave nebesa

Vietar piha, daž gre, ptičaci se stiskajo na viejah, čoja poka... polietje je, na žalost, samuo spomin.

Kar mislim, kuo smo stal dobro jaz an moja sestrica Amelia gor par Salamantih, se mi pari, de sanjam. Mene je zlo všeč življenje v tisti majhani vasic blizu rieke Idarje, ki jo moja mama ljubi. Muoram reč, de muoj tata, kar se je zaljubu tu mamu, se je zaljubu tud v njeno vas.

Tata sieče travo, čede korito, ziduove an lašto. Kar on jih zagleda... pleveu, arbida an brušjan imajo pru kratko življenje. Gor par Salamantih poliete dnevi tečeju pru hitro. Zjutra grem po jajca an nesem jest kakuošam. Se igram s perjam na korite: dielam, ku de bi bile barčice. Če mi je gorkuo, ničku se notar varžim. Popudan grem plavat v Idarjo: oh, kuo je frišna tista voda! Mi je všeč an hodit po vodi an gledat ribe, ki se skrivajo pod kamnjam. Če je potreba, pomagam nonu žagat darva an jih vecuknit voz hosta z varičelam.

Par Salamantih je pru lepuo lietat z bičiklete, zak nie makin. Pruot vičer, kar sonce se no malo vsuohieje, grem hodit po hostu s tatam. Mi je všeč gledat go-be: kar ušafam kajšno babo, je pru fešta! Nono an tata so me pejal gledat jamo, kjer so živiele dujapete, gor Pod foram, ta za Podklanc. An drug dan smo šli gledat, kje se rodi Idarja. Sam hodu davje v dreški kamun. Nas je bla ciela družina, an strici an kužini. San hodu 26 kilometru, an kar smo se varnil, sam se vargu v Idarjo: blizu Pod Klinca je pru na liepa "cascata". Gor Pod Klincu, na drugi strani Idarje, je bla bolnica med parvo svetovno vojno an je bluio tudi pokopališče od sudatu, ki so umarli. Nono mi je pokazu ziduove an kamnje, ki so ostali.

Zjutro al zvičer (pred nuoč) gremo vsi kupe s kolesom: jaz, mama, tata an Amelia. Po vičerji nono me navade kajšno igro, ki je runu on, kar je biu majhan. Jaz, nono an tata smo igral z "bočinam": se muora zatačit kamnje parložene tu zemlji s skalmi.

Par Salamantih se čujem fraj, dielam vse, kar mi pride v glavo. Kar me prime voja, vzemem karjolo an začnem lietat po vas. An moja sestrica Amelia je pru vesela. Zjutra gre gledat kakuoša an jih krega, če nieso nardile jajc, al jih pohvale. Ima zlo rada zajce, jih gre pozdravjat v štalo, se jim no malo posmeje, potlè se parbliža h koritu. Meta kamčicje tu vodo, poplaskinà, dokar se na vsa zmoč. Mama jo peje gledat koze, konja an guoco gor v Podklanc, kjer živi naša

majhana parjateljca Gaia. Amelia ima zelo rada pise, vsak dan gre obiskat vse tiste, ki živijo dol par Bardonah. An krave par Čubcah jo poznajo. Amelica lieta napri an nazaj cieu dan. Kar je mrak, je takuo trudna, de se zaplieta.

Jaz gledam bit zbujen, vič ki morem, zak po vičerji sedimo vsi kupe (tam uonè je marzleno) an nono Andrea an stric Franco pravejo stare pravce, se spomnejo na stare ljudi, na smiešne stvari, ki so se jim gajale, kar so bli oni majhani.

Škoda je, de... suoštar me pride oči šivat... an zaspim.

Salamant an Preserjè, ki je vas od moje none Lucije, so lepi ku nebesa!

DVE PESMI
ALOJZ JERONČIČ

Aprilova pomlad

V pozni uri sred' noči zvezdnate,
ko utihnila je cesta in vsakdanje
mostov drveče ropotanje,
dom moj mili, mislim nate.

In zaziblje sen me v sanje zlate:
zvonov domačih, čuj pritrkovanje,
kot nekdanj Vstajenja praznovanje
in v vesni polja, logi so in trate.

Glej, češnje, bele te neveste,
cvet jablan, vonj vijolic, vse zeleno;
sledu ni roke več zločeste.

Zginil dom je, a mi v zameno
je nad palubo šum iz ceste,
kjer se potok bolni vije leno.

Stara beneška

Marijana na štengah
kam je šla, kam?
K Svetemu Štoblanku
šla je u senjam.

Pod lipo no bucjo
ga je nalila,
kruhac kupila,
ga vanj nadrobila.

Ko to je použila,
da bo pošteno –
bučo še eno
ga je nalila:

»Ti, kruhac, si eno,
jaz jo bom tudi,
prilika se nudi
pod lipo zeleno«.

Da bo hodila
okoli svetnika,
prej mislila je.
A, glejte, hudika!
Hodil svetnik
okoli je nje...

TRI ŽELJE... ADNA PA NE

RENZO GARIUP

Draga...

Donas praznuješ tuoj rojstni dan,
narljeuše voščila za še dugo med nam,
ki dost liet imaš, na kor poviedat,
tiste naj misli tek niema ki dielat.
De nis vic mlada se vid lepuo,
kar te vidmo po pot, de hodiš težkuo,
pa če vidiš no palco na Barc al na Kala
jo parpeješ damu, de na bo hiša jokala.
Če pa cieš na sviete še dugo živiet
na stuoj za sude tarkaj skarbiet:
če jih na nucaš, na kor jih miet,
daj jih sinuovan, vedo kan jih diet.
Zadost si dielala an šparala,
celo življenje si garala,
počivi nomalo an boš videla, de kolieno,
če na boš hodila, te bo manj bolielo.
Živi vesela an brez skarbi,
Boga zahval imaš pridne sini,
nevieste an navuodi, vsi te imajo radi,
saj ni na sviete ljeuše reči.

Pridna žena

Pridno ženo težko je dobiti
kar ona mora malo govoriti
ampak smešno in veselo
v miru opravlja svoje delo.

Če dobi jih dol po glavi
ona moža nikdar ne ovadi
pa pove sosedi pri hiš
lovili smo samo dve miš.

Ako mož prinese gobe
on prvič jih jesti ne more
kar tih gob mož ne pozna
pokuša naj zato gospa.

Če možno je takšno dobiti
prav ni treba se braniti
jo peljati pred oltar
in ljubiti vekomaj.

Prošnja

Tebi oh Bog, ki vse je znano
in vse možno tebi je
bodi prosim zmeraj z mano
in pred grehom brani me.
Svet mi nudi le skušnjave
za veselo to življenje
na muhavost in zabave
nikdar misel na trpljenje.
Grešnik sem takoj postal
motno sem imel življenje
moje grehe jaz priznam
in te molim oproščenje.
Prosim te, daj mi ti moč
spoštovat zapoved tvojo
bodi meni v pomoč
da bom rešil dušo mojo.
Da ko prišel bom pred te
reku mi boš desni kraj
sodba moja mila je
z menoj stopi v večni raj.

Smrt

Strašen in grd je njen okostnjak
in bliža se meni kot en vojak
dve črne jame v prostoru oči
nje glas že slišim, ko povsod me boli.
Korake nje slišim ji škripljajo,
ko mene kliče: Iti moraš z mano,
ne sliši se takoj na svetu pripet!
– mi pravi – končal boš večno trpet.
Podajse pogum! – mi pravi nekdo –
sprejeti to moram, četudi težko
na svetu še mravlja rada živi
že od trenutka, ki se rodi.
Ako prišla je ura, da z njo moram iti,
druzga ne morem, ko se ukloniti.

BLIŽNJA SREČANJA Z "DRUGAČNIMI" UMETNIKI

MORENO MIORELLI

Na pamet so mi prišli nekateri dogodki v povezavi z obdobjem, ko se je Postaja Topolove izražala predvsem preko instalacij in vidne umetnosti v splošnem. Spominjam se, da so v tistem času mnogi, z umetnostnimi kritiki na čelu, s polnimi rokami uporabljali izraz "drugačno": vse kar je bilo modno je bilo "drugačno". Sedaj se prav gotovo izraza "drugačno" ne uporablja več: to je svet v katerem izgorevajo okusi, predmeti, pridevniki, osebe s hitrostjo, ki je začuda višja od tiste s katero to izgorevanje poteka v gnusnih supermarketih. Donatella Ruttar, ki z mano že enajsto leto po vrsti organizira srečanja v Topolovem, bi znala opisati prav toliko podobnih dogodkov ali pa še kakšnega več. Na svojih ramenih je prenesla drugo polovico obleganja, čemur naju je podvrigel "svet vidne umetnosti", zaradi česar, vsaj kar se mene tiče, pravim "nikoli več"... Rad bi poudaril, da umetniki o katerih je govora, na Postaji niso nikdar sodelovali, bili so le obiskovalci. Pa še to: ob spominjanju na te dogodke sem se zelo zabaval.

Performer iz Benetk vprašuje, če bi lahko nag vstopal v vaške hiše, zato, da bi lahko "vzpostavil stik s prebivalci". Še najlažje bi bilo to izpeljati ob uri kosila "ko vsi skupaj sedijo za mizo, ki že sama na sebi nosi neko simboliko".

Umetnik-obiskovalec me ustavi zato, da pove: "Tu gor je preveč lepo, preveč, zares preveč, pa imate tu napeljana elektriko?". Če dobro pomislim, se je to zgodilo večkrat. In pomisli, da sem se prvi dve leti celo ustavljal in odgovarjal. Odgovor se je glasil: "Da, imamo jo!"

Glasbenik iz spodnje Furlanije mi po elektronski pošti pošilja sporočila polna psovok, pravi, da sem star, da bi se moral že umakniti – "prostor mladim", da ne razumem njegove glasbe in glasbe nasploh. Pravi, da bi moral pri moji starosti nehati s prevajanjem stripov (nasvet bom poslal kar naprej do Moebiusa in Jodorowskega, ki sta precej starejša od mene in ju prevajam, saj stripe celo ustvarjata). Pravi, da mora sodelovati na Postaji, saj se je prijavil že pred božičem.

Kipar, ki ustvarja z lesom, se ne ponudi sam, najprej pošlje neko Veliko živino, ki "nam svetuje" naj ga povabimo k sodelovanju, potem pa jo kar nekaj mesecev pošilja k odgovornim, naj mi odvzamejo vodstvo. Ah, ti kiparji...

Skupina umetnikov iz Torina, ki so se v Torinu rodili, živeli in tam še vedno živijo, nam ponudi laboratorij za otroke, v katerem bi oni, tisti iz Torina namreč, naučili otroke iz Topolovega "zaživeti z gozdom, prepoznavati njegove glasove itn."

Gospa mi vsakih šest mesecev pošlje mail, zato, da pove, da nam sledi z veliko simpatijo in zanimanjem, a ne prenaša naše domišljavosti, nadutosti naše neorganiziranosti, dejstva, da ni določenih urnikov, da vabimo k sodelovanju preveč tujih umetnikov, da vabimo le slavne ljudi in pa, da jo strašno jezi, ko na časopisih prebere "Topolove središče sveta", kdo pa mislite da ste? Ste le norčki. Zaključí vedno s tem, da nam ponovno izrazi svojo simpatijo in me prosi, naj ji pošljem program.

Ponoči, oblečeni v črno s črnimi naočniki... Ni res, da sem snobovsko ignoriral "t.i. strokovnjake...", dejstvo je, da jih nisem videl!

Vprašuje me zakaj hudiča ne more tukaj razstaviti svojih izrezljanih buč, glede na to, da jih je razstavil celo v Pušji vesi, ki je prestolnica bučne umetnosti.

Vsako leto ji zavrnamo projekt, ki ga je leto prej nekdo drug že predstavil. In, prav zares, tega ne dela nalašč.

Že kar nekaj let na Postaji ni več instalacij. Krajevni dnevnik, ki nas že od nek-

daj napada, je napisal "tudi letos predstavljene instalacije niso bile najboljše". Zdelo se mi je nehote čudovito in globoko.

"Kaj počenjate? Razstavljate otroške čačke?" Profesorica likovne vzgoje (da, likovne!), kot sama pravi, da je, škandalizirana zapusti sobe v katerih so razstavljene Serafinove umetnine, ki so za mnoge, tudi zame, nekaj izjemnega. "Pozna se, da za tem ni nobenega študija. Sama sem morala dokončati akademijo, preden sem lahko razstavljala. S tem tvegamo, da bodo ljudje mislili, da se z risanjem lahko ukvarja kdorkoli... Pa še... oprostite toda... vse te slovan-ske knjige, ki jih prodajate!"

Za razvoj goratih območij 1.

Umetnostni kritik, urejevalec razstav, mi pravi, da bi bilo treba v Topolovem prepovedati uporabo računalnika, televizije in vsega kar deluje na podlagi elektrone in elektrike. Zato, da bi se ohranili arhaično vzdušje, tišina, ritmi. "Les in kamen, kamen in les." Že čez nekaj minut gre besen v dolino, ker "v tej zgubljeni vaški luknji loviš le signal TIM!"

Za razvoj goratih območij 2.

Neki umetnik pravi, da bi bilo lepo ko bi Topolovčane vse leto zamenjali v hišah pravi umetniki, medtem ko si sarkastično ogleduje instalacijo pa še pri-stavi, da bi to tako postal čudovit kraj, kot Bussana Vecchia v Liguriji, srednje-veški zaselek, kjer živijo "umetniki free", ki pišejo poezije, rišejo, vodijo tečaje japonske keramike in zaslužijo veliko denarja s prodajo svojih izdelkov turisti. To je "drugačna" situacija v primerjavi z ostalimi. Doda še, da tam vsi fukajo kot nori in, da se ga vsak večer pošteno napijejo.

Za razvoj goratih območij 3.

Krajevni upravi (ne gre za garmiško) predstavimo projekt v katerem so štirje režiserji mednarodnega slovesa pripravljeni posneti vsak svoj petminutni video, ki bi predstavil Nadiške doline, stroški bi zadevali le montažo. Vse ostalo bi bilo brez-

plačno. To bi naredili, ker so prijatelji Postaje. Projekt je završen. Upravitelj me čez nekaj dni pokliče, se mi približa in mi v prijateljskem tonu reče: "Poslušaj, a mi lahko razložiš zakaj ti režiserji, če so res tako pridni, prihajajo v Topolovo?" Že deseto leto zapored je s televizijsko kamero prisoten na otvoritvi, dela za neko zasebno televizijsko postajo. Zelo je prijazen, pravi mi vedno iste stvari: "Torej, ko se prižge rdeča lučka bom jaz povedal kdo ste in vas bom vprašal: kakšen je program letošnje 'šagre'?" Že deset let mu pravim da so šagre izredno lepe, a da Postaje ni mogoče primerjati s šagro, ker drugače kdor gleda televizijo in pride v Topolovo, je potem razočaran, se razjezi, to se je namreč že zgodilo. "Še dobro, da ste mi to povedali! Torej si pripravljen? Gremo. Z nami imamo Morena Miorellija. Miorelli povejte nam: kaj ste letos pripravili za šagro?" V zadnjih letih sem razumel, da gre za obred, ki prinaša srečo in, da on ni snemalec temveč duhovnik, zato na dan otvoritve vedno gledam naokoli, da se prepričam ali je prisoten.

V rokah nosimo tri ojačevalce, na ramenih nahrbtnik s kabli in vtičnicami. V senci je 32 stopinj. Umetnik se postavi pred nas, hodimo navkeber, zato ker čuti, da nam mora sedaj, takoj izraziti svojo misel o tem kaj mu je v Topolovem bilo všeč in kaj ne. To nam mora povedati sedaj, takoj, predvsem kar mu ni bilo všeč, on je pač tak, vedno mora povedati kar misli v trenutku, ko mu to pride na pamet. "Ti – mi pravi in pogleda nahrbtnik in kable – nisi umetnik, a mogoče lahko vseeno razumeš kaj sem hotel s tem reči, ali ne? To, da vedno rečeš kar misliš je bistveno, prav po tem prepoznaš umetnika..."

Neki tip me zasleduje že z zgornjega trga in med množico kriči: "Oprostite, ustavite se, oprostite!" Namenjen sem v spodnji del vasi, kjer je nastal problem, ki ga je treba nujno rešiti. Pomaham mu naj počaka, a ne odneha. Tako prehodiva celo vas. Jaz spredaj, on pa teka za mano. Končno me dohiti: "Le brez skrbi, tudi sam sem umetnik. Ste vi eden od odgovornih? Rekli so mi naj se obrnem na vas: gor ni več toaletnega papirja."

Nerazumljeni 1

Utre si pot med množico na malem trgu in se napoti naravnost k meni. "Ciao,

umetnik sem. Če imaš le minutko časa, bi ti rad predstavil svoje delo." Otvoritev je že v teku, Donatella stoji poleg mene in govori po mikrofону...

Nerazumljeni 2

"Dober dan, če imate minutko, bi se vam rad predstavil. Umetnik sem: obiskujem DAMS."

UČILO

BRUNA BALLOCH

Dna sklieda za staraa oči

Tin je bieu dan star oča, Tinac je bieu nja nevod te ubi mal, kar jeh je blo, ma je bieu dan ver peverin. Nono an Tinac se so tiel zlo rado.

So hodili pousn kop: ledat če so urni tiči, u čeriešnje... u buorje... so šli pouno krat puhe lovt... Se so ohodili, so počiuali, so tician lazatali nazaj an se so smejali za n'č.

Obadua so bli škrbasti: osan liet je mu dan, osandeset te dru. Tin jeh je muoru pouno spoždrieti tu nja živlenjo, tako lieta, k' je nabrau, mo so zlo težale: je hodu pošinjeno, kasno...

Dan dan je muoru uzeti palco za ložji hodit. Je bieu siuast an se je tresu... Dan dan mu je padu uon z rokah dan plat, dru dan je zliu vino, trejči dan mo je padla dou na tača... Usak dan so ble bece na tlu.

Neviesta je počnela dielat zluodja z možan. Te, tienkada je šu u Č'dat an je kupu dno skliedo leseno za oči.

Domah jo je dau žene an je je jau: *»Na, tale se ne ubije!«*

K'r nja oča je vidu to skliedo pred njin, je pomerku milo Tinaca an obendven je šlo na jok.

Tinac je zavihnu nuos, je pustu žlico an župu an je šu uon po urat. Od te dan san, k'r nja nono popoudan je pospau kako urco, je hodu tu dno lobjo; etu so ble orodje nja barb, k' je bieu marangon an a ni blo vič.

Je obriedu dno kolo zribano an je počeu črkati an vesiekati s škrpelan...

Če kak a je klicu, Tinac se ni odlasu.

Oča a je uejtu za douo časa za viedat, kan hod usak dan popoudan, ma Tinac je bieu tej lesica, mo jo je naredu pod očami.

Dan dan nja oća a je obriedu tu te lobje s kolan tu rokah, k' je črku... črku...

»Kuo dielaš etu, otrok?!« a je uprašu.

»Dielan dno skliedo leseno, za jo boš mu še ti, k'r boš star tej muoj nono,« mo je jau nazaj pou jokuč te otrok.

Nja oća ni čaku te prediče ta od nja; je šu tu hišo, je uzeu to skliedo leseno an jo je zbrkolu dou po doline, deleč, kar je mu.

Tinac, k'r je vidu tuo, je šu po nja kolo an a je skadu še on, kar je mu deleč t' od nja.

Zat obadua, oća an sin, se so lipeo posmejali.

Ta nauada je kriua

Lieta an lieta nazaj, t' stari nan so pravl' še tole: so pravl', d' k'r dan človek je bieu z no nouo tu jame, nja judje, t' hišni, a so nesli tu košu uon z uas, deleč, an a so pustl samaa tu host or tu kac'n patoke.

Tako dan sin je luožu tu koš nja oči, k' je mu pouno pouno liet, an a je nesu na nja d'štin.

Je šu... šu s tin košan na hrbatu čez ore an po dolinah...

Tienkada je bieu trudan: je vidu dno počiualo an je luožu dou koš.

Oća a je uprašu: »*Kan me neseš, muoj sin!?*«

Tee, k' si ni čaku ta uprašanja, ni videu, kuo jat nazaj oči.

Alore te stari mo je pomau: »*Ah... ja... ja... enje se naordan ! An ja, k'r je bla nja ura, son nesu muoja oči tu košu an se son tle opočiu, prej ko a zapustit.*«

Sin ni jau besiede nazaj, je zadu koš an je šu tode, k' je pršu... je šu nazaj... damou!

Oća mo je rauno spe jau: »*Ne, etu tje otrok... se mot's... tle dou muorš iti! Tako tje, reš spe damou!*«

»*Ren domou, ja... se ne buoj, se ne mot'n: čon tako! Je ura, k' tla kriua nauada se ni naraune. Ne bon pravu še ja mujemo sino, d' son tla počiuu z mujin oćan te zadnji dan nja ž'vlenja.*«

Te bo mož, k' je mu uoku nja n'me kožo an koščiče, je umuru domah an a so podkopali uon s ciekue, od zuna: tako se je rodu naš š'm'ntierh.

Nja judje a so jokali, so ofiokali dan križ an a so upičl' na r'bišče za ni viedo usi, k' etu je dan kristijan, k' počiuu.

An usi t' druzjo, k' so umrli za njin, so šli počiuat t' h niemo.

DVI Z REZIJE

LUIGIA NEGRO

Si mēla anu šćalē man to vilīko furtūno mēt tu-w hīši nagā staraga. Wsaki dīn vilaža na nōwa bisida, na stara nawada, na racjun, na užica, alibōj na pravica.

Somo mēli našo tato Marījo Šimiljanawo (našinana tu-w lētu 1908), ki na nas pūstila maja lani. Onā na mi pravila rūdi kej, da kaku to jē bilu ninki nur. Vec čas si dorivala pa jo ġat ta-na trak. Gremō vīdēt, da koj jē ostalu ta-na traku. Isa to jē na pravica, ka na jē mi jo pravila 15 dnuw novembarja 1991. To jē na lipa pravica, ka na pravi, da kaku dan muž, ka an nī wmēl po laškin an bil šāl ta-w Vīdan prodajat kostanja anu an tēl radē jēst kej bujšaga nikō itō, ka an jī-dal wsaki dīn.

"Replica!"

Prit ti jūdi tī wun z te ōre, nē izdē, to ma bi bilo fora. Alora, pot bila ano ni so mēli mūlo, ni so dēlali dyrwa, te dole late, ano isi an rūdi dēlel, an dēlel kontadīn ano kej prodajali, dōpō, da wun ma pajet dyrwa ta-w Wuden, ki da an ma se najēst wsej nur to pravē, ki da an jī kōj bobīce nu kapūz ano kostonje ano minjēstro nu jīd nu itō takē. Da wun ma tyt ta-w Wuden prodet dyrwa, ki an ma lōpo se najēst.

Alora an šel, ziz wōzon, šel.

Paršel ta-w Wuden, prōdel kostonje. Barel da kē ni kūajo, za no uštīrījo. Wlīzel nutor, mo an nī wmēl dne! An nī wmēl nē pīset, nē lajet. Mu dali orē kartelun, da an zbary.

Wun ledel nu ledel nu ledel, šīnkē an zbral rījo. An rēkel ospodīno, da isō. Romonyt an wmēl tō ki an wmēl, mo nē jošt, po laški, da ni mu dejtē itō.

Ġalē ospodyn – mu rēkel, da an sedni ita dōlō – mu parnēsel den valīki plet

bobíć, nu strok nu bašta osojane, ziz öjon nu ažějd nu itö takě nu nu mojo krüa. Be an počěl wžě drět mojket lawo, da an na ji rat ta-par iši bobíć, pa izdě bobíće.

Paršel den drüi bojě nobil an se ğal ta-na konec od tawle. Pa iti šel orě w karte-lun ano an zbral.

Mu parněsel dölo tu-w nin plato löpo miso *in umido*, krampir nu kro, wıno ano döpo wun ledel da wun jidel bobíće te drüi jidel miso.

Ko an rivet te drüi jěst paršel ospodyn, da ċi an ma wzet šćě kej. Da "Replica!" Oh pa te drüi žvelt bobíće, da an ma rivet. Paršel ospodyn, da ċi an ċě šćě kej. Be, da "Replica!" Alora an parněsel spet den walıki plet bobíć! Alora an možel sněst spet bobíće, pa ċi an měl se najěst rawno, an nı jidel rat ta-par iši an měl jěst pa tu-w Wudně bobíće, ki an nı wměl se špjeget.

Pravica od svetaga Sint Jürina

Iša to jě pravica od svetaga Sint Jürina. Jě mi jo pravila Filomena Valente 16 dnuw favrarja lětu 2000.

Alora jě bil din soldad, du ba vi z kiraga kraja an paršyl.

Alora paršyl dö na Bilo, anu an baral, da, kaku gre isi trujyc – ka bil din trujyc gorě par wodě –. Ni so rakly da a *Resie* pö furlan. Alora šyl tä nu šyl ziz nin li-pin konjon, to bo bi bil kaka artiglierija, lubu du ba vi. Alora ko an paršyl gorě, bila pot ta krej wun par Kukurikavěn ta vlıka, ka ni so wodıli ziz barelo, nu gorě po Rawni, anu invěce bil trujyc ta krej ka jě pot injyn, ma bil köj din trujyc.

"Ah! – an rěkal – grin jsi krej".

Alora ko an paršyl wun pod Rubıdo, skorě wun, jě bila na vlıka pęc, ka na bila pa prit, ki, ko si bilä hći ja, ğö, ka ni so ğalı da ta-par Panavi paćy. Alora itu an vıděl da spı din vlıki, vlıki braw, tej din vlıki serpınt. An měl pa skranje. An rěkal: "Ko dılaš ta-nutrě?", isi soldad jě rěkal.

"Ah! – an rěkal – si počüwan".

An rěkal: "Ko ba jıš?"

"Bhe! – an rěkal – jsi jüdi ni mi parnašajo wsaki din wö nö tale, wö no kozo, wö no öwco, anu – an rěkal – jtaku si stujın izdě".

"Anu näs, ko ba si jıdal?"

"Ah!, ni so mi parnasly köj no kökuš, ni so ni mēli vıć".

"Bhe!, anu ko ti boš riväl, ko ba mäs jěst?"

“Ah! – jě rěkal – čon jtyt wün vys anu – an rěkal – já čon počnet jěst jüdi”.

“Muć bej so judi?”.

“Ma – an rěkal – tō mi parja da so štyrnest, štyrnest jišicuw”. Bo bile tej ne barakice. Alora šyl ta, an rěkal: “Si šćalě lačan?”.

“Ojmě!, ma kaku šćě, či si šćě lačan!”.

Jsi soldad an měl din vlíki kos misa ta-zad, da ko an bo se wstavjal an čě si spicýt anu čě si jěst. Alora šyl ta, mu wrězal din vlíki kos misa. An rěkal: “Matě rat isō izdě”. Ğo, ğo, an rěkal. Ben jě šyl ta, mu fyrknul nu tu-w gyrlu. Woǵal no vlíko, vlíko bočo anu požyrl nutar. Dopu an rěkal: “Si šćalě lačan?”.

“Ojmě! – an rěkal – kaku šćě, si šćě lačan, be těl te sněst pa tabe ziz wšin konjon!”.

Šyl ta nu spet mu wrězal din lipi, lipi, lipi kos, nu spet mu ǵal nu tu-w gyrlu, spet požyrl. Alora ko rivāl požrit, jě rěkal: “Si šćalě lačan?”.

“Ojmě! – an rěkal – kaku si šćě lačan”.

“Bhe!, – an rěkal – viš likoj, zaděj oči, nu woděj nō vlíkě, vlíkě, vlíkě gyrlu, ki injn ta zadnji kos čon ti dāt”.

Serpint woǵal nō vlíkě gyrlu, no vlíko bočo, anu šyl ta, zaǵal wōči; ta drügi ziz sablo, nutär jě mu štoknul, nutuw goltän, nu jě zarüknul, ka wsy jüdi ti ta-wně so vilězli. An rěkal: “Nuta, nuta, pomagajta mi ga wbyl”.

Jüdi, ti mužiji, so bili ziz lopati, ziz vīlimi, ziz sikirimi so wsy paršly nutur, nu te žinīce wse, nu so pošneli lüpat serpinta finke ni so ga rivali. Da ojmě sabot, kaku stä nas šalväl, ka da injn somō mēli to zadnjo, injn so bile köj kōkuši nu kaka kravica, ma kravico so mēli si dyržat pur pa za-nje. Ko ba män wan dāt?

An rěkal: “Fīs nikar, nikar na stuta mi dāt, fīs nikar; dejta mi köj din kap wode za pupyt”, ka an bil žejan, ka sulza, put, mu šla dō po lanita, da kako no beštjo an jě wbyl. Anu an rěkal: “Ko bota naredili no kapelico, ka četa jo nardit no kapelico jzdě, dějta me mle; litratejta me anu dějta – ka mēl jīmē da Giorgio -, dějta, da já si was šalval”, ğō, S. Giorgio.

Da ğō, ğō.

Alora to pyrwo kapelico, to pyrwo cirkuw, ka ni so naredili ni so ǵale da San Giorgio ano po rozoanske ni so rakly da to jě Sint Jürin.

Jiso izdě mi pravilä ma babä Ždrašawa, nu pa ti drügi ni so jo pravili.

NAČRT "POTI MIRU V BENEČIJI"

ANTONIO DE TONI

"*Poti miru v Benečiji – Sentieri di pace nella Slavia Friulana*" je in bo ostal ambiciozen načrt, da se ovrednotijo materialne in nematerialne priče in spomini iz prve svetovne vojne. Pobuda se pomembno vključuje v program *Pro Loco Nediške doline*, ki je pričela delovati leta 2004.

Intenzivni jesenski delovni dnevi so zaobjeli veliko ljudi in združenj. Zato želim naglasiti, da je to bil izjemen trenutek v življenju naših dolin. S pomočjo pobude in vseh, ki so pri njej sodelovali, smo uspeli ovrednotiti ozemlje, ki so ga po krivici ocenjevali kot marginalnega. Prekoračili smo mejo, ki je še 10 let od tega bila pojem za železno zaveso. Uspelo pa nam je nekaj več: združiti Cristino, Stefano, Matteo, Roberta, Daniela, Silvio, Eliso, Martino, Micheleja, Manuelo, Lindo in Deborah. Uspelo nam je zbrati skupino pametnih mladenk in mladeničev iz naših dolin. Poizkusili so se v nelahkem poklicu, biti kvalificiran vodič in ne le spremljati ljudi. Njihova najboljša lastnost je bila v tem, da jim je uspelo ob zgodovinsko-kulturni dediščini naših dolin podati tudi sporočilo miru.

Gre torej za izjemne ljudi s priznano strokovnostjo, s katerimi je bilo možno storiti, kar smo, in s katerimi lahko načrtujemo nadaljnji projekt *Interreg* s fundacijo *Poti miru v Posočju*. Načrt smo že predstavili na pristojnih sedežih.

Pobuda "*Poti miru*" v Benečiji je delo tistih, ki so znali na pošten način vrednotiti zgodovino naših dolin in njene slovenske korenine. V ta okvir sodi tudi srečanje s Stefanom, Donatello in Robertom, ki so prispevali svoje ideje in znanje.

Pro loco je znala to znanje valorizirati in ustvariti pogoje, da se je idejno bogastvo preoblikovalo v izviren in uresničljiv načrt.

Ne bomo nehali ponavljati, kako nas prav zaradi navezanosti na naše korenine priznavajo tudi drugi. Pozitivna misel, ki jo gojimo do ljudi, nam je omogočila, da smo uresničili možnosti, ki smo jih spočetka le površno poznali.

Zame pomenijo *Poti miru* vrednoto, konkretizacijo čustev in intuicij, ki v naših dolinah in njihovih prebivalcih iščejo nove poglede. Po tem dogodku Nadiške doline, Kolovrat in sam Matajur niso več to, kar so bili. Dopolnili so se z novimi pomeni, vsrkali so nov živlenski sok in po njihovih poteh hodijo mladi z novimi upi.

Med samimi prireditvami so se na Kolovratu prikazovale skoraj nadrealistične podobe, ki bi si jih za naše hribe skoraj ne mogli predstavljati. Številni obiskovalci, ki so jih očarale zgodovinske vsebine ponudbe, so se vzpenjali po hribu v povsem neugodnem vremenu. Prav slabo vreme pa je ustvarilo posebno scen-sko kuliso, ki je obnavljala pogoje, v katerih se je dogajal vojaški polom, ki je označil "kratko stoletje".

Pogledi ljudi, ki so prehodili nepoznane rove v slabem vremenu, so izdajali začudenje nad stvarmi, o katerih niso vedeli ničesar. Ta kulturna pobuda je črpala navdih iz slovenske zemlje. Vrh Klabuka kraljuje nad fronto in omogoča pogled na naše doline. To je izjemna razgledna točka, ki omogoča, da se duša, ki ne odklanja ali maliči lastne kulturne podobe, razgleda po krajih, kjer so po volji maloštevilnih izgubili življenje mnogi.

Misel mi sedaj uhaja k Matiji, k Petru in k Simonu, to je k našim Benečanom, ki obiskujejo univerzo v Ljubljani. Niso le prekoračili mejo in utrdili svoje kore-nine. Prav s pomočjo teh korenin si pridobivajo znanje in vedenje, ki jim bosta kažipot v prihodnost.

O DVEH ČEZMEJNIH ARHEOLOŠKIH PROJEKTIH

MIHA MLINAR (Tolminski muzej, Tolmin)

Sodelovanje med kulturnimi ustanovami Posočja in Benečije se je predvsem v zadnjih letih močno razmahnilo. Dva izmed sadov, ki dokazujeta tesno povezanost, sta tudi arheološka projekta *Zgodovina in arheologija območja med Nadižo in Sočo* ter *Čez Most po modrost*.

Op prvem boste bralci iz Benečije zagotovo še veliko slišali, saj se tiče direktno območja Nadiških dolin. Vseeno želim na kratko povzeti zamisel in namen projekta, v katerem Tolminski muzej sodeluje kot eden izmed slovenskih partnerjev. Gre za ovrednotenje arheološkega in zgodovinskega bogastva, ki ga hrani območje Nadiških dolin, predvsem levi breg reke. Projekt je financiran s sredstvi Interegg IIIa Italija-Slovenija, kar je zahtevalo tudi sodelovanje slovenskih partnerjev. Tržaška univerza je kot prijavitelj projekta za partnerje izbrala videmsko univerzo, Gorske skupnosti Terskih in Nadiških dolin, občini Čedad in Koren ter Kulturno društvo Ivan Trinko. Za uspešno izvedbo projekta so k sodelovanju povabili tudi nekatere slovenske institucije: Tolminski in Goriški muzej, občino Tolmin ter Oddelek za arheologijo pri ljubljanski filozofski fakulteti.¹ Skupno delo arheologov, zgodovinarjev in drugih strokovnjakov bo na beneški strani Kolovrata trajalo dve leti. S študijem in terenskim delom pridobljeni podatki bodo tudi glavna osnova za vzpostavitev detajlnejše interpretacije arheološko-zgodovinske slike območja. V kolikor bodo na razpolago finančna sredstva, se akciji nameravajo aktivno pridružiti tudi arheologi Tolminskega muzeja, ki bi v letu 2005 topografsko raziskali območje na soški strani Kolovrata. Tudi tu bi podroben pregled arheološko slabo raziskanega in neovrednotenega območja prinesel na dan nove arheološke in zgodovinske podatke. Seveda pa ob koncu projekta dobljene rezultate z obeh strani Kolovrata želimo tudi primerjati, sku-

pno ovrednotiti in predstaviti. V poštev bi prišla organizacija priložnostne razstave, ki bi z besedo, sliko in morebitnimi novimi najdbami ter izdelano skupno arheološko karto območja strnila dognanja.

Tudi drugi projekt bo prav tako potekal v čezmejnem sodelovanju in se bo odvijal do konca maja 2005. To je ureditev zgodovinsko-kulturne poti po Mostu na Soči, ki bo povezovala in predstavljala 22 znamenitosti kraja in okolice.

Že nekaj let se je v glavah domačinov kalila ideja, kako primerno združiti vse naravne in kulturne znamenitosti kraja. Projekt je počasi že dobival svojo podobo, vseeno pa zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ni prišlo do realizacije. V letošnjem letu smo zamisli Tolminskega muzeja in Turističnega društva Most na Soči združili pod vodstvom Lokalne turistične organizacije Sotočje² iz Tolmina, ki je bogato zastavljen projekt prijavil na razpis za male Phare projekte. K sodelovanju smo privabili še partnerja Natisone Gal iz beneškega Špetra in skupaj uspeli pridobiti sredstva. Kulturno-zgodovinsko pot po Mostu na Soči z bližnjo okolico smo poimenovali kar *Čez Most po modrost*.³

Evropska zgodovina pozna Most na Soči kot enega najkompleksnejših arheoloških najdišč jugovzhodnoalpskega območja in pravo arheološko zakladnico Posočja, zato bomo največji poudarek dali prav prezentaciji arheološke dediščine v kraju. Najdbe iz bronzne dobe, halštata, latenskega obdobja, antike in zgodnjega srednjega veka so dokaz za pomembnost kraja skozi obdobje treh tisočletij. V več kot stoletje trajajočih arheoloških raziskavah v kraju so odkrili okoli 7000 prazgodovinskih in rimskih grobov, stavbne ostaline iz bronzne dobe, skoraj 40 tlorisov hiš iz starejše železne dobe, tri latenskiodobne stavbe, 9 antičnih objektov ter keramične ostaline naših prednikov – starih Slovanov. Vse te najdbe različnih kultur in etničnih pripadnosti bomo z različnimi oblikovnimi prijemi poskusili čimbolj slikovito, vseeno pa tudi strokovno, prikazati.

Na srečo nismo bili primorani začeti iz popolne teme, ampak je bilo že v preteklih dvajsetih letih opravljenih kar nekaj hvalevrednih pilotskih podvigov. Tako so očem vidne arheološke ostaline z Mosta na Soči postale zanimive strokovnjakom kot tudi nearheologom. Začetek konservatorskih posegov v nepremično arheološko dediščino sega v 80. leta 20. stoletja, ko so strokovnjaki utrdili in za obiskovalce prezentirali raziskane zidove rimske atrijske hiše iz 3. stoletja.⁴ Pravo poslastico za ljubitelje železnodobne arhitekture pa predstavlja

leta 2002 odprt arheološki muzej⁵ z rekonstrukcijo halštatske hiše, katere temelji so še originalni. Prav z muzejem sredi naselja so se zares odprle prave možnosti tudi za uresničitev predstavitev drugih arheoloških lokalitet znotraj kraja. Tako želimo predvsem s pomočjo panojev prezentirati še ostaline brona-
stodobne arhitekture, rimsko grobišče ter veliko železnodobno grobišče na levem bregu Idrijce.

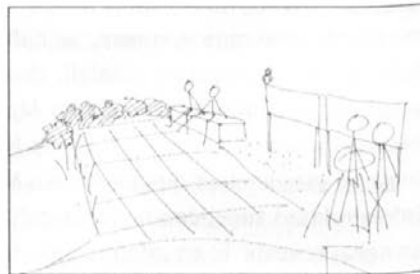
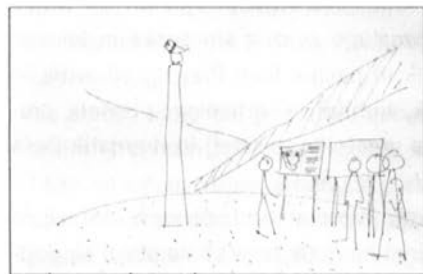
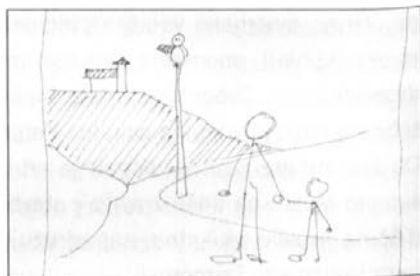
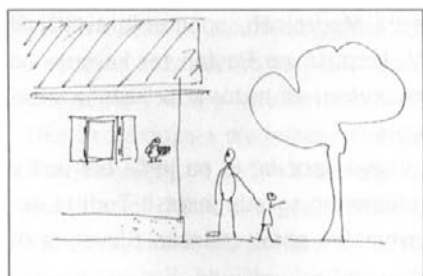
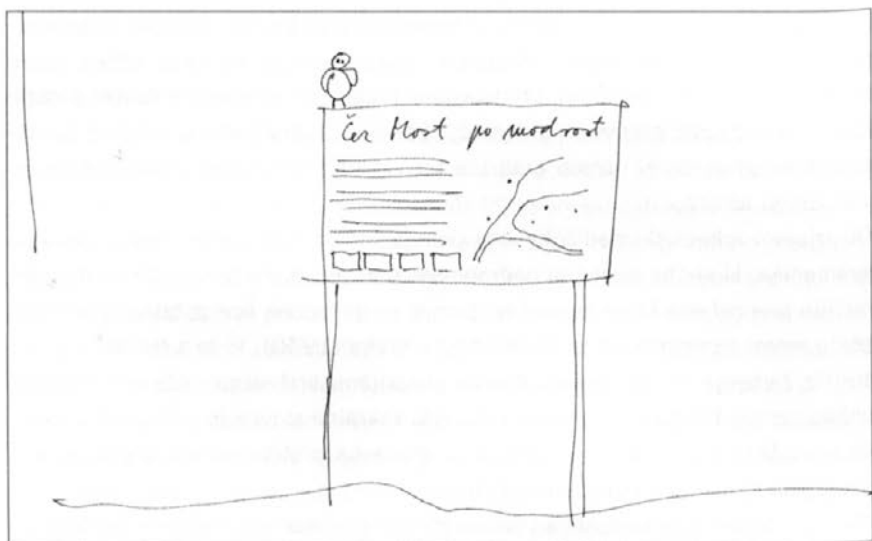
Ob izjemni arheološki dediščini kraj ponuja tudi občudovanje vredna sakralna spomenika, ki si oba zaslužita podrobnejšo obravnavo. Po prvi svetovni vojni temeljito prenovljena farna cerkev sv. Lucije⁶ je dokončno lice dobila z izjemnimi poslikavami akademskega slikarja Toneta Kralja (1940), ki je s freskami s prizori iz življenja sv. Lucije in oljnimi slikarijami križevega pota vlil estetsko obliko cerkvi. Druga in obenem najstarejša sakralna stavba je pokopališka cerk-
vica sv. Mavra⁷ nad vasjo. Cerkvica, ki gleda na prelepo soško jezero, je bila omenjena v papeževi buli že leta 1192.

Med spomeniki zgodovinskega značaja močno prednjačijo predvsem pomniki 1. svetovne vojne, ki so za poznavanje krvave posoške zgodovine izjemnega pome-
na. To so avstrijsko vojaško pokopališče na Modrejcah, spomenik avstrijski vojaški kuhinji, spomenik avstrijskemu XV. korpusu na Postaji ter kaverne na desnem bregu Soče. Vsa ta leta hudih preizkušenj so nazorno prikazana v za-
sebnem muzeju vnetega zbiralca Petra Kogoja.

Ob tem ne gre pozabiti bogatega arhitekturnega izročila, ki pa je še bolj kot v samem Mostu na Soči izrazito v stavbnih elementih sosednjih vasi. Tudi ta dediščina je zelo unikatna, saj združuje stavbarstvo gora, celinske Slovenije in hkrati bližnjega Primorja.

S kulturnozgodovinsko potjo bomo poskusili osvetliti tudi spomin na velike osebnosti, povezane s krajem, in njihove zasluge za dvig slovenske in lokalne kulture. To so predvsem pisatelj, dramatik in pesnik Ivan Pregelj, zdravnik in pisec zdravstvenih besedil Anton Muznik, ljubiteljski arheolog, pisatelj, pre-
vajalec in župnik Alojzij Carli ter še živeča umetnika, pisatelj in dramatik Saša Vuga ter glasbenik in dirigent Marko Munih.

Infrastrukturo turistično-kulturne poti bo ob informacijskih panojih sestavljalo še nekaj novosti. Te so informacijski terminal na dotik ter v stene stavb ali pod-
porne zidove vzdane niše z replikami arheološkega posodja in drugih značilnih predmetov. Poudarek pa bomo dali tudi hortikulturni ureditvi določenih lokacij,



Nekaj utrinkov s poti Čez Most po modrost (risbe: Ana Hawlina).

predvsem manjšemu prostoru znotraj halštatskega grobišča s spominskim obeležjem.

Sprehod po kulturni poti bo lahko potekal naključno ali po točno predvideni smeri, pri čemer bodo obiskovalcu v pomoč smerokazi ter mala informativna zgibanka. Zaščitni znak projekta je radovedna sovica. Ta je že kmalu od leta 2001, ko so jo arheologi odkrili na levem bregu Idrijce, upodobljeno na grški obredni posodici, postala prepoznaven »simbol« Mosta na Soči. Kot zavetnica modrosti in znanja bo oblikovni poudarek vsake sprehajalne postaje, na nekaterih lokacijah pa bo z iztegnjeno levo ali desno perutjo delovala tudi kot smerokaz.

Pred pričetkom izdelovanja načrtov smo v arheološkem muzeju na Mostu na Soči že uspešno izvedli javno predstavitev projekta. V veliko zadovoljstvo nam je bilo, da so predstavljeni projekt krajani soglasno podprli. Upamo lahko tudi, da bo turistično kulturna pot »Čez Most po modrost« vzbudila željo po nadaljnjem urejanju naselja v edinstven kulturno-turistični kraj, sicer pa pot ostaja le ena izmed možnosti, ki jih bo Most na Soči z okolico obiskovalcem ponujal. Seveda pa ne smemo in ne nameravamo spregledati naše Krasne bistre hčere planin – Soče, ki daje kraju z jezerom svoj bistveni pečat in Mostarje vseskozi spremlja v očeh in srcu. Tudi jezero, bregovi reke in sprehajalne poti ob njej bodo aktivno udeleženi pri ureditveni podobi posoškega bisera.

OPOMBE

1. Nekaj več o samem projektu je zabeleženega v kulturno verskem listu Dom (C. Magrini 2004, Nati-sone e Isonzo: storia e archeologia di un territorio, Dom 39/18, str. 7).
2. Vodja projekta direktor LTO Sotočje Janko Humar, idejna zasnova in besedilo M. Mlinar (Tolminski muzej), oblikovanje Ana Hawlina.
3. Idejna zasnova za izvedbo poti in slogan: M. Mlinar 2004. *Čez Most* (domačini Mostu na Soči na kratko rečejo kar Most) *po modrost* (obiskovalce bo po poti »spremljala« sovica, ki v grški mitologiji ponazarja boginjo Ateno – tudi boginjo modrosti. Grško posodico – skifos z upodobitvijo sovice so arheologi našli med arheološkimi raziskavami na Mostu na Soči leta 2001).
4. Stavba je bila raziskana med naselbinskimi raziskavami Goriškega muzeja (D. Svoljšak, B. Žbona-Trkman).
5. Muzej deluje pod okriljem Tolminskega muzeja. Avtor razstave je dolgoletni raziskavalec Mosta na Soči, arheolog Drago Svoljšak. Razstavo sta oblikovali Mojca Turk in Polona Zupančič.
6. Po cerkvi je tudi kraj nosil ime Sv. Lucija ob Soči (S. Lucia d'Isonzo, S. Lucia di Tolmino) vse do 1952-ega leta, ko se je preimenoval v Most na Soči.
7. Ime tega svetnika je tudi v najstarejšem znanem poimenovanju kraja (In ponte Sancti Mauri).

TOLMINSKI MUZEJ IN LETO 2004

DAMJANA FORTUNAT ČERNILOGAR

Tolminski muzej ima sedež v Coroninijevi graščini sredi Tolmina, kjer deluje že pol stoletja. Raziskuje, zbira in hrani raznovrstno in bogato kulturno dediščino Zgornjega Posočja. Strokovno muzej pokriva področja arheologije, etnologije, zgodovine in umetnostne zgodovine. Muzej se ponaša z lepo urejenimi razstavnimi prostori, ima strokovno knjižnico odprtega tipa, objekt pa je tudi protokolarnega značaja. V muzeju je poročna dvorana, v kateri občasno potekajo različne kulturne prireditve.

Tolminski muzej je od leta 2000 dodobra zakorakal po novo začrtani poti. Vsako leto za obiskovalce pripravi vrsto razstav, predstavitev knjig in predavanj. Poleti leta 2003 je z odprtjem obnovljene stavbe in nove stalne razstave *Naplavine obsoške zgodovine*, odprl jo je predsednik Republike Slovenije, postal pomembno kulturno središče Tolmina in tudi širšega prostora. Z novo podobo in vsebino je muzej zaključil pomembno poglavje v svoji zgodovini, hkrati pa je dogodek pomenil veliko pridobitev za kraj in širšo okolico.

Tudi v letu 2004 se je v Tolminskem muzeju zvrstilo več prireditev in razstav. Pripravili smo štiri likovne razstave. Od novembra gostimo likovno razstavo slikarja Andreja Kosiča iz Gorice, ki ga Slovenci v zamejstvu in Sloveniji poznamo kot uspešnega podjetnika in odličnega umetnika. Tokrat je prikazal izjemen opus akvarelov.

Prizadevamo si sodelovati z različnimi institucijami doma in v tujini, zlasti z zahodnimi sosedi. V letu 2004 smo gostovali razstavo *Svetloba je znanje* delavnice Kosmač in Tržiškega muzeja. Za leto 2005 pa v sodelovanju z Društvom Brusačev iz Solbice (Associazione C.A.M.A. Stolvizza di Resia) načrtujemo razstavo Brusači iz Rezije.



Ob odprtju stalne razstave v Tolminskem muzeju leta 2003 so se s predsednikom Republike Slovenije srečali tudi predstavniki Slovencev iz zamejstva.

Že več let uspešno sodelujemo tudi z občino Bovec. Konec maja smo v trdnjavi Kluže odprli razstavo o Soški fronti. Rezultat uspešnega sodelovanja z galerijo Rika Debenjaka v Kanalu je bila razstava slikarja Marjana Tršarja, ki smo jo iz našega muzeja prenesli v Kanal. Tolminski muzej se v okviru projekta »*Je etnologija doma tudi v drugih slovenskih muzejih?*« predstavlja na razstavi Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, ki bo odprta do decembra 2005.

V letu 2004 smo šest večerov namenili predstavitvi knjižnih novosti, enega tudi predstavitvi Trebuškega zbornika, publikacije Tolminskega muzeja. Na svetovni dan muzejev, 18. maja, smo organizirali predavanje Barbare Ivančič Kutin z naslovom *Pregled zbiranja slovstvene folklore v Gornjem Posočju*. Septembra smo na Mostu na Soči predstavili projekt *Čez Most po modrost*, za katerega so bila odobrena mednarodna Pharova sredstva, in v katerem sodelujemo kot partner z Lokalno turistično organizacijo Sotočje in partnerjem z druge strani meje Natisone Gal.

V letošnjem letu smo nekaj več pozornosti namenili promociji muzeja. V okviru mednarodnega projekta sodelujemo z Musei provinciali iz Gorice in v kratkem pričakujemo izdajo vodnika slovensko-italijanskih obmejnih muzejev. Italijanski publiki pa smo se novembra (18. - 21.11.2004) predstavili na sejmu arheološkega turizma v Salernu.

Aktivnosti na področju promocije že kažejo prve rezultate. Obisk matičnega muzeja v Tolminu se je v primerjavi z lanskim povečal za 25%. K temu trendu je vsekakor doprinesla v lanskem letu odprta stalna razstava *Naplavine obsoške zgodovine*. Za arheološki del te razstave so arheologi Miha Mlinar, Beatrice Žbona Trkman in Drago Svoljšak prejeli tudi priznanje Slovenskega arheološkega društva.

Že v času priprav na postavitve stalne razstave smo si bili enotni, da jo bomo nadgrajevali z občasnimi razstavami. Arheološko izkopavanje septembra 2004 na planini Pretovč, predvsem pa seveda najdbe in potrditev arheoloških domnev, so bile prava priložnost za to. Razstavo z naslovom *Mezolitško najdišče na planini Pretovč* smo v Tolminskem muzeju odprli na Prešernov rojstni dan, 3. decembra. Razstava bo odprta do kulturnega praznika 8. februarja 2005.

Vabljeni torej na ogled Tolminskega muzeja, kjer vas bomo z veseljem popeljali skozi preteklost Zgornjega Posočja, območja, ki je bilo na tem zahodnem delu Slovenije pogosto na hudih preizkušnjah.

RAZISKOVALNA TABORA KANALSKA DOLINA 2003 IN 2004

NATAŠA KOMAC

Članek prinaša oris raziskovalne dejavnosti, ki v okrilju Slovenskega kulturnega središča Kanalska dolina (SKS Planika) poteka zadnji dve leti.

SKS Planika je osrednja slovenska organizacija v Kanalski dolini, ki poleg popoldanskih izbirnih tečajev slovenskega jezika za otroke, poletne kolonije slovenskega jezika, kulturnih prireditev (*Dan slovenske kulture, Koroška in Primorska pojeta, razstava Čarobna nit*) in podružnice Glasbene matice Glasbene šole Tomaža Holmarja samostojno ali v sodelovanju z drugimi ustanovami razvija tudi raziskovalno dejavnost na območju Kanalske doline.

SKS Planika skupaj s Slorijem¹ podpira in spremlja raziskovalno dejavnost že od svojih začetkov.² Od leta 1998 v raziskave vključuje otroke, ki obiskujejo izbirne tečaje slovenskega jezika, in njihove starše; otroci tako v svojem vsakdanjem okolju, v družini in bližnjem sosedstvu, odkrivajo prisotnost slovenskega jezika ter opazujejo in spoznavajo njegovo rabo pri svojih domačih. Hkrati se ob pomoči strokovno usposobljenih mentorjev uvajajo v delo na terenu in se seznanjajo z jezikovno pestrostjo lastnega življenjskega okolja.

Po krajšem časovnem predahu je leta 2003 pod okriljem SKS Planika in Dežele Furlanije-Juljske krajine zopet zaživel Raziskovalni tabor Kanalska dolina.³ Tabor naj bi nadgradil in dopolnil raziskave slovenskih hišnih imen v Kanalski dolini, ki smo jih skupaj z otroki, ki so obiskovali izbirne popoldanske tečaje slovenskega jezika pri SKS Planika, začeli v Žabnicah in svoja dognanja leta 1999 okronali s publikacijo *Hišna imena v Žabnicah*. Raziskave hišnih

imen smo leta 1999 nadaljevali v Ukvah, leta 2000 pa v Ovčji in Lipalji vasi ter Beli Peči. Na podlagi hipoteze (Komac 2000), da se v Kanalski dolini govorita dve narečji, obsoško v Rablju ter ziljsko v Lipalji vasi, Ukvah, Ovčji vasi, Žabnicah in Beli Peči,⁴ smo se odločili podrobneje raziskati in opisati govore posameznih vasi.

Ker dialektološke analize ni mogoče izdelati brez ustreznih strokovnjakov, smo k sodelovanju povabili dialektologe s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, z ljubljanskega Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU ter s koprskega Znanstveno-raziskovalnega središča.⁵ Da bi dopolnili Logarjeve zapise ukovškega govora (1971), izdelali fonetične in fonološke zapise govorov posamezne vasi Kanalske doline, dopolnili dotedanje sezname slovenskih hišnih imen in preverili njihovo poznavanje med današnjim lokalnim prebivalstvom ter izdelali etimološko razlago posameznih imen, smo se odpravili na »raziskovalne pohode« po Ovčji in Lipalji vasi. Zvočno gradivo o hišnih imenih, ki smo ga zbrali skupaj z otroki, je omogočilo natančnejšo etimološko analizo, za analizo govora posamezne vasi pa smo snemali vodene pogovore s slovensko govorečimi domačini. Sledilo je urejanje zbranih podatkov: priprava filma o poteku terenskega dela, presnemavanje in shranjevanje podatkov ter analiza. Žal smo ugotovili, da je težko dobiti informatorja, ki je večino življenja preživel v domači vasi, in da bomo govor posamezne vasi marsikdaj lahko predstavili le na podlagi proučevanja govora enega samega govorca (ali pa zelo skromnega števila govorcev). Ker se je naloga pozneje izkazala za zajeten in zahteven zalogaj, knjižna izdaja naših dognanj zamuja, vsekakor pa bodo objavljeni izsledki pomemben prispevek k poznavanju slovenskega jezika v Kanalski dolini.

Na Raziskovalnem taboru Kanalska dolina 2003 smo začeli zbirati večjezična poimenovanja za oblačila in dele oblačil ter podatke o njihovi namembnosti.⁶ Rezultat enotedenskega raziskovanja je bila razstava *Oblačila naših dedkov in babic* (*»reči in besede«*)/*Vestiti dei nostri nonni* (*»oggetti e parole«*) s štirijezičnimi poimenovanji (slovensko knjižno in »po domače«, italijansko, nemško, furlansko).⁷ Razstava je nastala na pobudo Marie Moschitz, mame otrok, ki obiskujejo izbirne tečaje slovenskega jezika pri SKS Planika, kot rezultat sodelovanja med raziskovalci, otroki ter njihovimi starši in babicami,⁸ ki so

nam prijazno priskočili na pomoč tako z izposojenimi oblačili kot s svojim jezikovnim znanjem in praksami.

Na Raziskovalnem taboru Kanalska dolina 2004⁹ smo nadaljevali delo, ki smo ga začeli prejšnje leto. Nekoliko spremenjena raziskovalna ekipa¹⁰ je dopolnjevala nastajajoči večjezični terminološki slovar oblačilnega izrazja v Kanalski dolini s pisnim, zvočnim in slikovnim ponazarjalnim gradivom, ki naj bi v prihodnje ob podpori Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu doživel elektronsko objavo na spletnih straneh, raziskovala govora Ukev in Bele Peči, kjer je po vprašalnicah Francke Benedik za zbiranje narečnega besedja (tematika sadovnjak, vrt, polje in živali)¹¹ zbirala predvsem gradivo o različnih kmečkih opravilih in orodju, se zanimala za lokalne običaje in navade skozi praznično leto ter opravila vrsto vodenih pogovorov o trenutnih jezikovnih praksah med otroki, ki so bili v šolskem letu 2003/04 deležni pouka slovenskega jezika, ter med njihovimi starši in starimi starši.¹² Zdaj smo sredi urejanja, shranjevanja in prepisovanja zbranih podatkov in upamo, da bomo zbrano gradivo primerno uredili in »postavili na ogled« in v presojo lokalnemu prebivalstvu in strokovni publikli. V želji in upanju, da smo že dosegli dva cilja: zastavili temelje za nadaljnje raziskovanje ter z vključevanjem lokalnega prebivalstva, predvsem otrok in njihovih staršev, zasadili seme raziskovalnega duha in zavesti o pestri in občutljivi jezikovni realnosti obravnavanega območja, pri čemer pomembno vlogo odigravajo jezikovne prakse v slovenskem jeziku.

OPOMBE

1. Leta 1983 je bil v Ukvah ustanovljen sedež Slorija, ki trenutno nima redno nameščenega sodelavca, vseskozi pa podpira raziskovanje in izhajanje znanstvenih publikacij v Kanalski dolini in o njej.
2. SKS Planika je bilo ustanovljeno februarja 1997 kot naslednik *Slovenskega kulturnega društva Planika*.
3. Raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003 je potekal od 29. junija do 5. julija 2003.
4. Slovenski govor Bele Peči bo treba podrobneje raziskati v naslednjih letih, da ga bomo lahko ustrezno umestili.
5. Na Raziskovalnem taboru Kanalska dolina 2003 smo sodelovali: mag. Nataša Komac, dr. Vera Smole, dr. Karmen Kenda-Jež, podiplomski študentje Matej Šekli, Saša Poklač in Karin Marc Bratina, študentje Peter Jurgec, Andrejka Žejn in Tanja Šturm ter osnovnošolci Matevž Smole, Jure Jež, Fabiana Miggitsch, Theresia Oman, Beatrix Jannach, Giulia Lister in Elisa Kandutsch. Programsko zasnovano smo pripravili: Rudi Bartaloth, mag. Nataša Komac in dr. Vera Smole.

6. Vodene pogovore o namembnosti oblačil smo sestavili na podlagi ustrezne etnološke vprašalnice za *Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja*, ur. Slavko Kremenšek – Vilko Novak – Valens Vodušek, Ljubljana: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, 1976–1978.
7. Razstava, ki smo jo prvič postavili ob koncu Raziskovalnega tabora Kanalska dolina 2003 5. julija 2003 v prostorih Beneške palače v Naborjetu, je bila marca 2004 del obširnejše razstave *Čarobna nit*, ki sta jo na Trbižu gostila trbiška občina in SKS Planika, predstavili pa smo jo tudi v Čedadu.
8. Na Raziskovalnem taboru Kanalska dolina 2003 nas je o hišnih imenih in Lipalji vasi nasploh poučil Poldi Willenpart, o življenju v Ovcji vasi sta nam pripovedovala Tecla Wedam in Poldi Martinz, skozi seznam slovenskih hišnih imen v Ovcji vasi se je z nami prebijala Stephania Wedam, z informacijami o večjezičnih poimenovanjih oblačil in delov oblačil pa so nam pomagale Maria Moschitz, Elisabetta Sima, Natalina degli Uomini, Lucia Mischkot in Giuseppina Prescheren.
9. Raziskovalni tabor Kanalska dolina je potekal od 27. junija do 4. julija 2004.
10. Na Raziskovalnem taboru Kanalska dolina smo sodelovali: sodelavci Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani mag. Nataša Komac (Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje), dr. Vera Smole (Oddelek za slovenistiko), Matej Šekli (Oddelek za slavistiko), sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU dr. Karmen Kenda-Jež, dr. Vera Smole in Peter Jurgec, sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU dr. Mojca Ravnik, sodelavec Univerze v Vidmu dr. Roberto Dapit, sodelavka ZRS Koper Karin Marc Bratina, študentke Andrejka Žejn, Tanja Šturm, Maja Melinc in Anja Lotrič, dijak Matevž Smole in osnovnošolci Nicole Zelloth, Marilena Martinz, Federico Errath, Giulia Lister ter Nicolas in Patrick Gardel. Programsko zasnovano smo pripravili Rudi Bartaloth, dr. Karmen Kenda-Jež, mag. Nataša Komac in dr. Vera Smole.
11. Francka Benedik, Vprašalnice za zbiranje narečnega gradiva, *Traditiones – Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje* 23 = *Naš živi jezik* (1994), str. 87–142.
12. Iskrena hvala za opravljene pogovore vsem, ki so si vzeli čas in bili pripravljeni sodelovati pri naših raziskavah.

LITERATURA

- Nataša KOMAC, 2000: *Lokalni govori v Kanalski dolini*, Seminarska naloga na podiplomskem študiju pri predmetu Koroška in primorska narečna skupina pri red. prof. dr. Zinki Zorko.
- Nataša KOMAC, 2003: *Na meji, med jeziki in kulturami*. Kanalska dolina: Slovenski raziskovalni inštitut – Slovensko kulturno središče Planika; Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Tine LOGAR, 1971: Dialektološke študije XV: Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji, *Slavistična revija* XIX, str. 113–123.

IZ NAŠEGA DELA

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

V prvih dneh leta 2004 je Kulturno društvo Ivan Trinko predstavilo javnosti v Benečiji in v bližnji Sloveniji *Trinkov koledar*. Leto kasneje imate v rokah novo publikacijo, ki upamo vas bo v prihodnjih mesecih spremljala in vzbudila vaše zanimanje.

V tem letu je naše društvo nadaljevalo svoje delo kot posrednik med kulturami, ki živijo na našem teritoriju: slovenska, italijanska in furlanska.

Med letom smo predstavili knjige različnih avtorjev, organizirali razstavo "Tin Piernu" v Čedadu, "Marko Predan: Kravarsk san an bon" na Koroškem in v Gorici ter "Moč šibkih" v Špetru. V okviru pobude DOTIK – Nuovi spazi per nuovi contatti – Arte e cultura slovena a Udine, smo priredili dva večera namenjena slovenski poeziji.

Naša dokumentarca "Starmi Cajt" in "Ivan" v režiji Alvara Petriciga sta dobila priznanja. Sodelovali smo z drugimi društvi in ustanovami pri organizaciji skupnih pobud, v prvi vrsti *Dan emigranta*.

Kulturno društvo Ivan Trinko je s posebnim projektom obeležil in počastil 50-letnico smrti beneškega narodnega buditelja msgr. Ivana Trinka [Tarčmun, 1863-1954], človeka dialoga, povezovanja med slovanskim in romanskim svetom, prepričanega, da je medsebojno poznavanje med narodi pomembno, nujno in potrebno.

Organizirali smo razstave, dokumentarec, konference, koncert in posvet. Pri tem pobudah so neposredno sodelovale slovenske in italijanske ustanove: Goriska knjižnica "France Bevk" – Nova Gorica, Narodna in študijska knjižnica – Trst, Občina Špeter, Občina Sovodnje, Gorska skupnost Ter, Nadiža, Brda, Pokrajina

Viden, Univerza v Vidnu, Občinska knjižnica "Vincenzo Joppi" – Viden, Zavod "Dimesse" – Viden, Slovenska kulturno gospodarska zveza, Zveza slovenskih kulturnih društev, Slavistično društvo Trst – Gorica – Videm, Pro loco "Nediške doline – Valli del Natisono". Posvet *Mons. Ivan Trinko, sbodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami*, smo organizirali pod pokroviteljstvom Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, Dežele Furlanije Julijske krajine in občine Sovodnje. Iskreno se jim zahvaljujemo tudi s tega mesta.

19.12.2003 - 6.1.2004

Čedad, Centro Civico Borgo di Ponte
razstava
TIN PIERNU
VALENTINO TRINCO (1922-1990)
človek velikega sarca

6.1.2004

Čedad, gledališče Ristori
DAN EMIGRANTA

16.1.2004 - 28.2.2004

Ziljska Bistrica, hotel Alte Post
razstava
MARCO PREDAN. Kravarsk san an bon

30.1.2004

Čedad, knjižnica Ivan Trinko
predstavitve Trinkovega koledarja
in razstava beneških stenskih koledarjev

8.2.2004

Breginj, osnovna šola
"Poznajmo naš skupni kulturni prostor ob meji?"
predstavitve Trinkovega koledarja

12.2.2004

Ažla, župnija
predstavitve dokumentarca Starmi Cajt

4.3. - 28.3.2004

Gorica, Kulturni dom
razstava
MARCO PREDAN. Kravarsk san an bon

12. 3. 2004

Čedad, knjižnica Ivan Trinko
predstavitve knjige Ikariev sen

13.3.2004

izlet na poti spomina:
Tomaj,
vodeni obisk hiše-muzeja Srečka Kosovela
Gorica – palača Attems,
vodeni obisk antološke razstave Zorana Musiča

25.3.2004 - 29.4.2004 - 20.5.2004

Špeter, Občinska sejna dvorana
ciklus slovenskega filma

27.4.2004

Gorica, Kino Vittoria
FilmVideoMonitor
predstavitve dokumentarca Starmi Cajt

8.5.2004

Viden, palača Mantica v okviru pobude
DOTIK – Arte e cultura slovena a Udine
Človek ni simetričen (Balada za evropskega
pesnika) – L'uomo non è simmetrico (ballata
per un poeta europeo).
Dedicato a Srečko Kosovel.
besede, glasba, podobe
parole, musica, immagini

13.5.2004

Špeter, občinska sejna dvorana
predstavitve knjige
Kako se je začelo na Soči 1915 in končalo 1918

14.5.2004

Viden, Kino Odeon v okviru pobude
DOTIK – Arte e cultura slovena a Udine
Nova slovenska poezija
La nuova poesia slovena
srečanje s slovenskimi pesniki
incontro con i poeti sloveni

24.06.2004 - 14.07.2004

Ivan Trinko Zamejski - ob petdesetletnici smrti
 Nova Gorica, Goriška knjižnica France Bevk
 razstava rokopisov
 in neobjavljene korespondence Ivana Trinka
 predstavitev dokumentarca Ivan

25.6.2004 - 9.7.2004

Špeter, Condominio Al Centro
 razstava
 Moč šibkih. Ženske v času kmečkega
 gospodarjenja

26.6.2004

Ivan Trinko Zamejski - ob petdesetletnici smrti
 Tarčmun (Sovodnje), cerkev Sv. Ivana
 sveta maša
 Špeter, večnamenska dvorana
 Ivan Trinko – glasba, pesmi, pričevanja

23.07.2004

Gorenj Tarbi, Okno na slovanski svet
 srečanje z bolgarsko kulturo
 predstavitev literarne revije "Ah, Maria"

24.07.2004

Topolove, mali trg
 predstavitev knjige
 Linguaggi di-versi – Različni jeziki – Different
 languages

11.9.2004

Močila (Kambreško)
 kulturni večer
 Mons. Ivan Trinko, njegov lik, njegovo sporočilo
 dokumentarec Ivan
 slovenska pesem in beseda ob meji

13/15/16. 10. 2004

posvet
 MONS. IVAN TRINKO (1863-1954)
 SPODBUJEVALEC SPOZNAVANJA
 IN DIALOGA MED KULTURAMI
 OB 50-LETNICI SMRTI
 • Viden, 13.10.2004
 UNIVERZA V VIDNU
 Oddelek za jezike
 in kulture srednje-vzhodne Evrope
 konferenca
 UNIVERZA V VIDNU
 Palača "Antonini-Cernazai", Veža
 otvoritev razstave Ivan Trinko
 • Viden, 15.10.2004
 OBČINSKA KNJIŽNICA "VINCENZO JOPPI"
 otvoritev razstave Ivan Trinko

POKRAJINA VIDEN

otvoritev posveta
 ZAVOD "DIMESSE",
 Cerkev "Immacolata Concezione B.V.M"
 koncert glasbene skupine "Gallus Consort"
 Laudate Dominum – nabožne pesmi Ivana Trinka
 razstava glasbenih rokopisov Ivana Trinka
 • Špeter, 16.10.2004
 Občinska sejna dvorana
 posvet
 MONS. IVAN TRINKO (1863-1954)
 Spodbujevalec spoznavanja
 in dialoga med kulturami

5. - 7. 11.2004

Ljubljana,
 9. Festival neodvisnega filma Slovenije
 predstavitev in nagrajevanje dokumentarcev
 Starmi Cajt (I. mesto), in Ivan (II. mesto)

6. - 10.11.2004

Ljubljana,
 7. festival slovenskega filma
 predstavitev dokumentarca Starmi Cajt

16.11.2004

Gorica,
 12. MontiFilm - Cinema & Montagna
 predstavitev dokumentarca Starmi Cajt

22.11.2004

Bucarest,
 Bucharest international film festival
 predstavitev dokumentarca Starmi Cajt

16.12.2004

Čedad, gledališče Ristori
 poseben večer Film Video Monitor

Publikacije:

Starmi Cajt (videokaseta, distribucija Kinoateljce)

Starmi Cajt (press-book)
 Ivan
 Trinkov koledar za leto 2005
 Mlada lipa, 8

Mons. Ivan Trinko (1863-1954)
 Spodbujevalec spoznavanja in dialoga
 med kulturami ob 50-letnici smrti

Spletna stran www.kries.it

SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDEMSKÉ POKRAJINE

UREDILA KSENIJA MAJOVSKI
NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNIŽNICA, TRST

Priloga k slovenski bibliografiji videmske pokrajine, ki vsebuje dela slovenskih avtorjev in delovnih skupin, ki so objavljena v letih 2011-2012. Vsebuje tudi delovne skupine in avtorje, ki so objavili dela v letih 2011-2012, ki so objavljena v letih 2011-2012. Vsebuje tudi delovne skupine in avtorje, ki so objavili dela v letih 2011-2012, ki so objavljena v letih 2011-2012. Vsebuje tudi delovne skupine in avtorje, ki so objavili dela v letih 2011-2012, ki so objavljena v letih 2011-2012.

Priloga k slovenski bibliografiji videmske pokrajine, ki vsebuje dela slovenskih avtorjev in delovnih skupin, ki so objavljena v letih 2011-2012. Vsebuje tudi delovne skupine in avtorje, ki so objavili dela v letih 2011-2012, ki so objavljena v letih 2011-2012. Vsebuje tudi delovne skupine in avtorje, ki so objavili dela v letih 2011-2012, ki so objavljena v letih 2011-2012.

Priloga k slovenski bibliografiji videmske pokrajine, ki vsebuje dela slovenskih avtorjev in delovnih skupin, ki so objavljena v letih 2011-2012. Vsebuje tudi delovne skupine in avtorje, ki so objavili dela v letih 2011-2012, ki so objavljena v letih 2011-2012. Vsebuje tudi delovne skupine in avtorje, ki so objavili dela v letih 2011-2012, ki so objavljena v letih 2011-2012.

Slovenska bibliografija Videmske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz Videmske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske kalendarje, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo razmnoženo kot tipkopis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča).

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega, imenskega in predmetnega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje 274 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice preko spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.nsk-trst.sik.si>.

1. **All'ombra** del Canin = Ta pod Čanynowo sinco : bollettino parrocchiale di Resia. – Anno 1, n. 7 (1928)- . – Resia : Parrocchia di S. Maria Assunta
76 (2003), primavera, estate, autunno, inverno. – 35 cm
Četrtletnik. – Odg. ur. Duilio Corgnali. – Besedilo pretežno v it. s posameznimi članki v rezijanskem narečju

2. **Dom** : kulturno-verski list. – Anno 1, n. 1 (1983)- . – Cividale del Friuli : Most
38 (2003), št. 1-15. – 43 cm
Petnajstdnevnik. – Odg. ur. Marino Qualizza. – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju. – Podnasl. se spreminja. – Do letn. 37 (2002) izdajala Società cooperativa editrice Dom ISSN 1124-6472

3. **Emigrant** : periodico bimestrale dell'Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia = Časnik Zveze izseljencev iz Furlanije-Juljske krajine. – 1981, n. = št. 0- . – Cividale : [Zveza slovenskih izseljencev]
20 (2003), n. 1, 2/3 – 4/5, 6
Dvomesečnik. – Odg. ur. Dušan Udovič – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju ter priložnostno v drugih jezikih. – Slovenski podnasl. se spreminja. – Pril. k št. 4/5: Koledar 2004. – Različne mere

4. **Galeb** : mladinska revija. – Let. 1, št. 1 (1954)- . – Čedad : Soc. Coop. Novi Matajur
49 (2002/2003), št. 5-10. – 27 cm
50 (2003/2004), št. 1-4. – 27 cm
*Mesečnik. – Gl. ur. Majda Železnik, odg. ur. Dušan Udovič
ISSN 1124-6480*

5. **Galebov** šolski dnevnik – 1983/84- . – [Čedad] : Zadruga Novi Matajur
2002/2003. – 24 cm
2003/2004. – 23 cm
Letnik. – Odg. ur. Dušan Udovič

6. **Med** nami ; pod lipo : s križem : foglio interparrocchiale. – 1981, št. 1- . – Prosnid ; Pletišča ; Brezje ; Tipana ; Viskorša ; Vizont ; Zavarh ; Bardo ; Ter ; Podbardo : [župnija]
2003, [štiri št.]. – 30 cm
Občasno. – Z oznako: Supplemento a "La vita cattolica"

7. **Mlada** lipa. – 1997- . – Subit : [s. n.]
2003, [št.] 7. – 30 cm
Letnik. – Besedilo v it. in v beneškoslovenskem narečju. – Z oznako: Supp. a Trinkov koledar za leto 2004

8. **Novi Matajur** : tednik Slovencev Videmske pokrajine. – Let. 1, št.1(1974)-. – Čedad = Cividale : Soc. Coop. Novi Matajur
2003, št. 1-49. – 43 cm
Tednik. – Odg. ur. Jole Namor. – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju
ISSN 1124-6626
9. La **scuola racconta** = School tells = Šola pripoveduje = Die Schule erzählt. - [2000?]-. – San Pietro al Natisone : Istituto comprensivo
4 (2003), 1-2. – 30 cm
Občasno. – Popis po l. 2001, numero speciale (dic.). – Besedilo v it. s posameznimi besedami in stavki v beneškoslovenskem narečju
10. **Slovit** : Sloveni in Italia : bollettino di informazione = informacijski bilten Slovencev v Italiji. – Anno 1, n. 1 (1999)-. – Cividale del Friuli : Most
5 (2003), n. 1=58-14=71. – 30 cm
Štirinajstdnevnik. – Odg. ur. Giorgio Banchig
11. **Trinkov** koledar za leto... / [izdalo] Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. – 1952- . – Špeter : Zadruga Lipa ; Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko
2003. – 21 cm
Letnik. – Odg. ur. Jole Namor. – Od l. 2000 izdaja Kulturno društvo Ivan Trinko
ISSN 1126-6790
12. La **vita** cattolica : settimanale del Friuli. – Udine : La Vita cattolica
81 (2003), n. 1-50. – 41 cm
Tednik. – Odg. ur. Ezio Gosgnach. – Popis po št. 5, letn. 78 (2000). – Vsako prvo ali drugo št. v mesecu str. v slovenščini z naslovom: Po slovensko
13. **Vitainsieme** = Življenjekupe: bollettino delle parrocchie di S. Leonardo AB (S. Leonardo) e di S. Paolo AP. (Stregna). – Anno 1, n. 1 (dic. 2001). – S. Leonardo : parrocchia
3 (2003), n. 1-3. – 30 cm
Trikrat letno. – Od. ur. Luca Nazzi. – Poleg vzpor. nasl. tudi posamezni izrazi ali članki v beneškem narečju. – Od l. 2, št. 3 (2002) nasl. v slov.: Živjetkupe. – Pril. k št. 3: La cronaca della grande guerra / Natalino Zuanella (glej monografije)

6 UPORABNE ZNANOSTI

1.

LESKOVIC, Vesna

Bardo : jesti po našin = Lusevera : antiche ricette dell'Alta Val Torre / Vesna Leskovic, Dino Del Medico. - Čedad = Cividale del Friuli : Most, 2003 (Tavagnacco (UD) : Arti grafiche friulane). - 226 str. : ilustr. ; 23 cm

Vzpor. besedilo v terskem narečju in it.

COBISS.SI-ID 2093548

71/72 PROSTORSKO UREJANJE. ARHITEKTURA

2.

RUCLI, Renzo

Il paesaggio antropizzato delle Valli del Natisone : modificazioni e persistenze = Kulturna krajina Nadiških dolin : spreminjanja in ohranjanja / Renzo Rucli ; [servizio fotografico, fotografiski posnetki Luca Laureati ; traduzioni, prevodi Jadranka Križman, Živa Gruden, Jole Namor]. - San Pietro al Natisone : Centro studi Nediža = Špeter : Študijski center Nediža ; Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale : Circolo di cultura Ivan Trinko, 2003 (Pasian di Prato (UD) : Lithostampa). - 91 str. : ilustr. ; 28 cm

Besedilo v it. in slov.

COBISS.SI-ID 2102508

73/77 KIPARSTVO. RISANJE. SLIKARSTVO. GRAFIKA. FOTOGRAFIJA

3.

ALTRI linguaggi = Druge govornice : [Beneška galerija, San Pietro al Natisone = Špeter, 12.12.2003-20.01.2004]. - [Špeter] : Associazione artisti della Benecia = Društvo beneških umetnikov, cop. 2003 ([s. l. : s. n.]). - [24] str. : ilustr. ; 21 cm

COBISS.SI-ID 2102764

4.

POSTAJA (10 ; 2003 ; Topolove)

Stazione di Topolò = Postaja Topolove : [decima edizione, 5-20 luglio 2003] / [a cura dell'] Associazione artisti della Benecia = Društvo beneških umetnikov ; la foto di copertina e pagg. 28, 29 sono di Marc Behrens]. - [s. l. : s. n., 2003] ([s. l. : s. n.]). - 54 str. : ilustr. ; 21 cm + Program (16 str.)

Besedilo v it. in slov. in včasih tudi v angl.

COBISS.SI-ID 2183916

82(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

5.

TOMASETIG, Gianni

Ritornando in Benečija : da Roma alle Valli / Gianni Tomasetig. - Roma : CISU, 2003 (Roma : Grafica 891). - 159 str. : ilustr. ; 21 cm

COBISS.SI-ID 2098924

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

6.

DVATISOČ štiri

2004 [Slikovno gradivo] / otroci, meštre Dvojezičnega vartaca v Špietru an Lojza Komardinova. - [Špeter : Dvojezični vrtec, 2003]. - 1 koledar (12 listov) : č-b ; 25 x 21 cm
Stenski koledar s kratkimi pesmicami Marine Pocovaz, Antonelle Scaunich, Loredane Drecogna, Andreine Trusgnach. - Besedilo v beneškoslovenskem narečju

COBISS.SI-ID 2103532

7.

KOLENDAR 2004 [Slikovno gradivo] / realizzazione Margherita Trusgnach-Tarbjanova. - Grimacco : Comune ; [s. l.] : Circolo culturale Rečan = [Garmak] : Garmiški kamun ; [s. l.] : Kulturno društvo Rečan, [2003] ([Premariacco] : Juliagraf). - 1 koledar (8 listov) : č-b ; 43 x 31 cm
Besedilo v beneškem narečju. - Koledar s starimi potrebnimi fotografijami prebivalcev občine Grmek in pesmimi domačih avtorjev. - Zastopani avtorji: Aldo Klodič (pesmi), Renzo Gariup (proza)

COBISS.SI-ID 2100972

8.

KOŠUTA, Miroslav

Nove basni kratke sape / Miroslav Košuta ; ilustriral Marjan Manček. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2003 (Trst : Graphart). - 34 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 2051308

9.

KRAVOS, Marko, 1943-

Il corno d'oro / Marko Kravos ; traduzione dallo sloveno di Patrizia Vascotto ; illustrato da Claudio Palčić. - [S. l.] : Rivista Galeb ; Cividale : Soc. coop. Novi Matajur, 2003 (Trieste : Graphart). - 36 str. : ilustr. ; 27 cm

Prevod dela: Zlati rog

COBISS.SI-ID 2051564

10.

PALETTI, Silvana

Rozajanski serčni romonenj = La lingua resiana del cuore = Rezijanska srčna govorica / Silvana Paletti ; zbral in uredil, a cura di. [prevod pesmi v italijanščino in spremnih besedil v

slovenščino) Roberto Dapit ; [prevod pesmi v slovenski knjižni jezik Marija Pirjevec]. - Ljubljana : Založba ZRC, 2003 (Ljubljana : Present). - 137 str. ; 23 cm
Spremno besedilo vzpor. v it. in slov., pesmi tudi v rezijanskem dialektu. - Premessa / Monika Krojej: str. 6-7. - Motivi e ispirazioni nella poesia di Silvana Paletti: str. 8-16. - Sull'autrice: str. 18-19. - Poesia come espressione di lealtà linguistica / Vincenzo Orioles: str. 134-137
COBISS.SI-ID 127088640

11.

TOMŠIČ, Marjan, 1939-

Futek v Boškariji / Marjan Tomšič ; ilustrirala Marjanca Jemec-Božič ; [spremna beseda Miha Mohor]. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2003 (Trst : Graphart). - 34 str. : ilustr. ; 27 cm

Futku na pot v Boškarijo / Miha Mohor: str. 33-34

COBISS.SI-ID 2051820

12.

UMEK, Evelina

Oblak na vrhici / Evelina Umek ; ilustrirala Živa Pahor. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2003 (Trst : Graphart). - 36 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 2051052

908 DOMOZNANSTVO

13.

CENCIG, Guerrino

C'era una volta Montefosca — = Dan krat je biu Čeneurh / di Cencig Guerrino. - [S. l. : samozal. G. Cencig, 2003] ([s. l. : s. n.]). - 173 str. : ilustr. ; 29 cm

Ov. nasl.

COBISS.SI-ID 2187244

14.

LIETO 2004 [Slikovno gradivo]. - Od Barda : Fara ; Bardo : Center za kulturne raziskave ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Lusevera : Parrocchia : Centro di ricerche culturali ; Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2003] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm

Terško narečje. - Koledar s portretnimi ter krajinskimi fotografijami z domoznansko vsebino
Terške doline in pregovori

COBISS.SI-ID 2101228

15.

MADOTTO, Aldo

Pagine di storia : resoconti di vita resiana. - 1983-<2003>. - Zv. <1-4> : ilustr. ; 24 cm
Dosedanja vsebina:

Vol. 4.: 1981-1990 / Luigi Paletti ; [fotografie Archivio fotografico del Circolo culturale resiano

"Rozajanski dum"... et al.]. - [S. I.] : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum", 2003. - 487 str.

COBISS.SI-ID 99726080

16.

SOCIETÀT filologjiche furlane. Congrès (80 ; 2003 ; Lubiane)

Dobrodošli v Furlaniji : [daljni zahod, nikoli tako blizu] / Societât filologjiche furlane, otantesim congres, Lubiane, 21 di setembar 2003 = Furlansko filološko združenje, osemdeseti kongres, Ljubljana, 21. september 2003 ; zbral in uredil Enos Costantini ; [uredništvo Enos Costantini, Silvester Gaberšček ; prevodi Sara Boškin ... et. al.]. - Udine : Società filologica friulana, 2003 (Tavagnacco : Arti grafiche friulane). - 611 str. : ilustr. ; 24 cm

Podnasl. na ov. - Bibliografija na koncu posameznih prispevkov

COBISS.SI-ID 288840

17.

SOCIETÀT filologjiche furlane. Congrès (80 ; 2003 ; Lubiane)

Slovenia : un vicino da scoprire / Societât filologjiche furlane, ottantesimo congresso, Lubiana, 21 settembre 2003 = [Societât filologjiche furlane], otantesim congres, Lubiane, 21 di setembar 2003 ; a cura di Enos Costantini ; [redazione Enos Constantini, Silvester Gaberšček ; traduzioni Sara Boškin ... et al.]. - Udine : Società Filologica Friulana, 2003 (Tavagnacco : Arti grafiche friulane). - 766 str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija na koncu posameznih prispevkov

COBISS.SI-ID 289096

93/99 ZGODOVINA

18.

CRONACA della Grande Guerra : le testimonianze di don G. Petricig e di don G.

Gorenszach, parroci di S. Leonardo / a cura di Natalino Zuanella. - [Sv. Lenart : župnija], 2003. - 35 str. ; 21 cm

Z oznako: Supplemento a Vitainsieme = Zivietkupe, n. 3, dicembre 2003

COBISS.SI-ID 2190060

NASLOVNO KAZALO MONOGRAFIJ
(dodatek 2003)

Andohtljivi poslušavci!	2
Altri linguaggi	3
Bardo	1
C'era una volta Montefosca	13
Il corno d'oro	9
Cronaca della Grande Guerra	18
Dan krat je biu Čeneurh	13
Dobrodošli v Furlaniji	16
Druge govornice	3
2004	6
Futek v Boškariji	11
Kolendar 2004	7
Kulturna krajina Nadiških dolin	2
Lieto 2004	14
La lingua resiana del cuore	10
Lusevera	1
Nove basni kratke sape	8
Oblak na vrhovi	12
Il paesaggio antropizzato delle Valli del Natisone	2
Pagine di storia	15
Postaja Topolove	4
Rezijanska srčna govornica	10
Ritornando in Benečija	5
Rozajanski serčni romonenj	10
Slovenia	17

IMENSKO KAZALO MONOGRAFIJ
(dodatek 2003)

- Associazione artisti della Benecia
glej Društvo beneških umetnikov
- Behrens, Marc (fotograf) 4
- Boškin, Sara (prevajalec) 16 , 17
- Cencig, Guerrino 13
- Clemente, Danilo (fotograf) 15
- Clodig, Aldo (avtor) 7
- Costantini, Enos (urednik) 16 , 17
- Dapit, Roberto (urednik, prevajalec,
avtor dodatnega besedila) 10
- Del Medico, Dino (avtor) 1
- Društvo beneških umetnikov 4
- Furlansko filološko združenje.
Kongres (80 ; 2003 ; Ljubljana)
glej Societât filologjiche furlane.
Congrés (80 ; 2003 ; Lubiane)
- Gaberšček, Silvester (urednik) 16 , 17
- Gariup-Žnidarjev, Renzo (avtor) 7
- Gorenszach, Giuseppe (avtor) 18
- Gruden, Živa (prevajalec) 2
- Jemec-Božič, Marjanca (ilustrator) 11
- Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo
- Košuta, Miroslav 8
- Kravos, Marko (1943-) 9
- Križman, Jadranka (prevajalec) 2
- Kroje, Monika
(avtor dodatnega besedila) 10
- Laureati, Luca (fotograf) 2
- Leskovic, Vesna 1
- Madotto, Aldo 15
- Manček, Marjan (ilustrator) 8
- Mohor, Miha (1945-,avtor) 11
- Namor, Iole (prevajalec) 2
- Namor, Jole glej Namor, Iole
- Orioles, Vincenzo
(avtor dodatnega besedila) 10
- Pahor, Živa (ilustrator) 12
- Palčič, Klavdij (ilustrator) 9
- Paletti, Luigi (avtor, fotograf) 15
- Paletti, Silvana 10
- Petricig, Giovanni (avtor) 18
- Pirjevec, Marija (prevajalec) 10
- Postaja (10 ; 2003 ; Topolove) 4
- Postaja (10 ; 2004 ; Topolò)
glej Postaja (10 ; 2003 ; Topolove)
- Rucli, Renzo 2
- Societâ filologica friulana.
Congresso (80 ; 2003 ; Lubiana)
glej Societât filologjiche furlane.
Congrés (80 ; 2003 ; Lubiane)
- Societât filologjiche furlane.
Congrés (80 ; 2003 ; Lubiane) 16 , 17
- Stazione (10 ; 2003 ; Topolò)
glej Postaja (10 ; 2003 ; Topolove)
- Tarbianova glej Trusgnach, Margherita
- Tomasetig, Gianni 5
- Tomšič, Marjan (1939-) 11
- Trusgnach, Margherita
(urednik, grafični oblikovalec) 7
- Umek, Evelina 12
- Vascotto, Patrizia (prevajalec) 9
- Zuanella, Natale glej Zuanella, Natalino
- Zuanella, Natalino (urednik) 18
- Žnidarjev, Renzo Gariup-
glej Gariup-Žnidarjev, Renzo

PREDMETNO KAZALO MONOGRAFIJ
(dodatek 2003)

arhitektura 2
Beneška galerija 3
cerkve 16
Čedad 16
Črni vrh 13
domoznanstvo 7 , 13 , 15
Dvojezični vrtec Špeter 6
etnologija 1 , 16
fotografije 7
Furlanija 16
Garmak 7
geografija 17
italijansko slikarstvo 3
jezikoslovje 16 , 17
književnost 16
krajepisi 15
kuharski recepti 1
kulturna krajina 2
kulturna zgodovina 16 , 17
kulturne prireditve 4
likovna umetnost 4
likovne kolonije 4
mednarodne razstave 4
narodne jedi 1
Nediške doline 2
Posočje 16
prehrambena kultura 1
prostorski razvoj 2
prva svetovna vojna 18
razstavni katalogi 3
Rezija 15
skupinske razstave 3
Slovenija 17
slovensko slikarstvo 3
stenski koledarji 6 , 7 , 14
Terska dolina 1 , 14
Topolove 4
umetnost 16 , 17

umetnostna zgodovina 16
Videm 16
Viden 16
Višarje 16
zgodovina 16 , 17
župnijska kronika 18

MONOGRAFIJE
(do septembra 2004)

5 MATEMATIKA. PRIRODOSLOVNE VEDE

1.

VAL = L' onda = Die Flut ; 29 08 2003 Ukve = Ugovizza = Uggowitz / uredili ProstoVOLJNI gasilci Žabnice = a cura del Corpo pompieri volontari di Camporosso = herausgegeben von Freiwillige Feuerwehr Saifnitz ; [besedila, testi, Texte Roberto Palmieri, Roberto Rosenwirth, Francesco Sima ; uvod, introduzione, Introdution Antonio Sivec ; pričevanja, testimonianze, Augenzeugenbericht Maria Errath, Teresa Kandutsch ; fotografije, fotografie, fotos Rudi Bartoloth ... [et al.] ; prevodi, traduzioni, Übersetzung Sara Erlich, Antonio Sivec]. - Trst : ZTT = Trieste : EST, 2004 (Trieste : Stella Arti Grafiche). - 86 str. : ilustr. ; 21 x 28 cm
Besedilo v slov., it. in nem.
COBISS.SI-ID 2177004

73/77 KIPARSTVO. RISANJE. SLIKARSTVO. GRAFIKA. FOTOGRAFIJA

2.

POSTAJA (11 ; 2004 ; Topolove)

Undicesima edizione : Stazione di Topolò = Postaja Topolove [3 - 18 luglio 2004] / [la cura dell'] Associazione artisti della Benecia = Društvo beneških umetnikov, Associazione culturale Topolò - Topolove con la collaborazione della Pro loco Nediške doline ; il disegno di copertina è di Giorgio Vazza ; fotografie Guido Guidi ... et al.]. - [S. l. : s. n., 2004] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 94 str. : ilustr. ; 21 cm
Besedilo v it. in slov. in včasih tudi v angl.
COBISS.SI-ID 2173420

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

3.

BATTISTIG, Luisa

Skrivnost dvieh bregi = Il segreto delle due montagne / besedilo, testo Luisa Battistig ; ilustracije, illustrazioni Luisa Tomasetig. - Špeter = San Pietro : Planinska družina Benečije, 2004 (Pasian di Prato : Litho Stampa). - [48] str. : ilustr. ; 20 cm
Vzpor. besedilo v slov. in it.
COBISS.SI-ID 2180588

4.

CLODIG, Aldo

"Boj za ljubezen" : pravca, ki se odvija po beneških piesmih / besedilo Aldo Klodič. - [Čedad : Beneško gledališče], 2004. - 22 f. ; 30 cm

Beneškoslovensko narečje. - Igra uprizorjena za Dan emigranta v Čedadu, 6.1.2004
COBISS.SI-ID 2110956

5.

CLODIG, Aldo

Usbetta Cicculina - Štrija iz Kravarja : liberamente tratto da un documento rintracciato dal prof. F. Nazzi presso l'archivio capitolino di Cividale / Aldo Clodig. - [S. l. : s. n., 2004]. - 9 f. ; 30 cm
Čelni nasl. - Igralo Beneško gledališče za priseditev Arengo 2004. - Besedilo v beneškoslovenskem narečju in it.
COBISS.SI-ID 2191340

6.

INCONTRO con i poeti / testi di Guglielmo Cerno, Loredana Drecogna, Aldo Clodig, Marina Cernetig ; [v okviru posvetovanja] Slavia Dilecta, Udine, 7 maggio 2004. - Udine : Università degli studi di Udine, Centro internazionale sul plurilinguismo, Dipartimento di lingue e civiltà dell'Europa centro-orientale, [2004]. - [31] str. ; 21 cm
Vzpor. slov. besedilo in prevod v it.
COBISS.SI-ID 25271394

908 DOMOZNANSTVO

7.

MARINIG, Firmino

Identità e sviluppo : storica contraddizione della Slavia Friulana : lista civica 1980-2000: vent'anni di impegno, di lotta e di buon governo per i diritti civili nel Comune di S. Pietro - Špietar nelle Valli del Natisone / Giuseppe Firmino Marinig. - [Špeter] : [samozal.] G. F. Marinig, 2004 (Premariacco : Juliagraf). - 478 str. : illustr. ; 30 cm + errata corrigé
COBISS.SI-ID 2177260

8.

MOLARO Ferrari, Alessandra

L'alta Valle del Torre / Alessandra Molaro Ferrari ; a cura di Cristiana Del Bene. - [S. l.] : Comunità montana del Torre, Natisone e Collio ; Lusevera : Comune, 2004 (Tavagnacco : Arti grafiche friulane). - 215 str. : illustr. ; 24 cm
Bibliografija: str. 213
COBISS.SI-ID 2186476

9.

POLLA, Francesca

Alta Val Torre : percorsi tra storia rurale e natura / Francesca Polla ; [le foto sono di Alberto Candolini]. - Lusevera : Comune, 2004 (Tavagnacco : Arti grafiche friulane). - 215 str. : illustr. ; 22 cm
Bibliografija: str. 213-215
COBISS.SI-ID 2147308

NASLOVNO KAZALO MONOGRAFIJ
(do septembra 2004)

Alta Val Torre	9
L'alta Valle del Torre	8
"Boj za ljubezen"	4
Die Flut	1
Identità e sviluppo	7
Incontro con i poeti	6
L'onda	1
Il segreto delle due montagne	3
Skrivnost dvieh bregi	3
Undicesima edizione	2
Usbetta Cicculina - štrija iz Kravarja	5
Val	1

IMENSKO KAZALO MONOGRAFIJ
(do septembra 2004)

- Associazione artisti della Benecia
glej Društvo beneških umetnikov
- Associazione culturale (Topolò - Topolove) 2
- Bartoloth, Rudi (fotograf) 1
- Battistig, Luisa 3
- Candolini, Alberto (fotograf) 9
- Cernetig, Marina (avtor) 6
- Cerno, Guglielmo glej Černo, Viljem
- Clodig, Aldo 4 , 5
- Clodig, Aldo (avtor) 6
- Convegno Slavia dilecta (2004 ; Udine) 6
- Corpo pompieri volontari (Camporosso)
glej Prostovoljni gasilci (Žabnice)
- Černo, Viljem (avtor) 6
- Del Bene, Cristiana (urednik) 8
- Drecogna, Loredana (avtor) 6
- Društvo beneških umetnikov 2
- Ehrlich, Sara (prevajalec) 1
- Errath, Maria (avtor) 1
- Ferrari, Alessandra Molaro
glej Molaro Ferrari, Alessandra
- Freiwillige Feuerweher (Saifrnitz)
glej Prostovoljni gasilci (Žabnice)
- Guidi, Guido (1941-, fotograf) 2
- Kandutsch, Teresa (avtor) 1
- Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo
- Marinig, Firmino 7
- Marinig, Giuseppe Firmino
glej Marinig, Firmino
- Molaro Ferrari, Alessandra 8
- Palmieri, Roberto (avtor, fotograf) 1
- Polla, Francesca 9
- Postaja (11 ; 2004 ; Topolò)
glej Postaja (11 ; 2004 ; Topolove)
- Postaja (11 ; 2004 ; Topolove) 2
- Pro loco Nediške doline 2
- Prostovoljni gasilci (Žabnice) 1
- Rosenwirth, Roberto (avtor) 1
- Sima, Francesco (avtor, fotograf) 1
- Sivec, Anton glej Sivec, Antonio
- Sivec, Antonio (avtor dodatnega besedila,
prevajalec) 1
- Sivec, Tonči glej Sivec, Antonio
- Stazione (11 ; 2004 ; Topolo)
glej Postaja (11 ; 2004 ; Topolove)
- Tomasetig, Luisa (ilustrator) 3
- Vazza, Giorgio (ilustrator) 2

PREDMETNO KAZALO MONOGRAFIJ
(do septembra 2004)

- antologije 6
- domoznanstvo 7 , 8 , 9
- Kanalska dolina 1
- kulturne prireditve 2
- likovna umetnost 2
- likovne kolonije 2
- mednarodne razstave 2
- naravne nesreče 1
- slovenska književnost 6
- slovenska poezija 6
- slovenska zamejska književnost 6
- slovenska zamejska poezija 6
- spomini 1
- Špeter 7
- Terska dolina 8 , 9
- Topolove 2
- Ukve 1
- vodniki 9
- zemeljski plazovi 1

- 6 MICHELE DOTTI
Teka iz sveta (1)
- 8 JOLE NAMOR
Leto 2004 in Slovenci v tujini poljsko

- 13 KRISTIAN
LETO 2005
LUDJA TRUSOVAC - CERKVA

IN ZELOVRE... PO TRINOVNI POTI

KAZALO

- 21 PDE ANTONI BEJINE
Ivan Trnec - povzeto s spletnega mesta www.trnec.si
- 34 PDE ANTONI BEJINE
Ivan Trnec, spomenik in zgodba naravnih
- 37 KILINA KRAGELJ
Anton Gaberč in Ivan Trnec
- 40 VILJA CERNO
Po Trnovni poti
- 49 U. "Masoje" - pabla Benčina Slovenci
- 67 MILAN PAVIČ
Oz. iz slovenskega jezika: Slovenci in njihova zgodovina
- 68 JOLE NAMOR
Svetilnik, ki je dragulj naše države in kulture
- 70 BRANKA BURLIŠIČ
Slovenski Slovenci v tujini zgodovina

NAŠE LADJE

- 65 LUDJA TRUSOVAC - CERKVA
Slovenski svetovni vojaki
- 68 TOMAZ PAVIČ
Slovenski svetovni vojaki in svet v tujini

- 5 MICHELE OBIT
Taka je naša pot
- 8 IOLE NAMOR,
Leto 2004 in Slovenci Videmske pokrajine

- 13 **KOLEDAR**
LETO 2005
LUCIA TRUSGNACH - CEKOVA

IZ ZGODOVINE... PO TRINKOVI POTI

- 31 PRE ANTONI BELINE,
Ivan Trinko: memorie e cussience di un popul
- 34 PRE ANTONI BELINE,
Ivan Trinko: spomin in zavest naroda
- 37 JOŽKO KRAGELJ,
Anton Cuffolo in Ivan Trinko
- 40 VILJEM ČERNO,
Po Trinkovi poti
- 49 Iz "Matajurja" – glasila Beneških Slovencev
- 57 MILAN PAHOR,
Ob 50-letnici ustanovite Slovenske kulturno-gospodarske zveze
- 66 IOLE NAMOR,
Svetilnik, ki je preganjal temo bojazni in krivice
- 76 BRANKO MARUŠIČ
Beneška Slovenija v očeh zgodovinarjev

NAŠI LJUDJE

- 85 LUCIA TRUSGNACH - CEKOVA,
Spomin na "učitelje"
- 88 TOMAŽ PAVSIČ,
Gospod Franc, povezovalc ljudi ob Soči in Nadiži

- 91 BONS. RIZIERI DE TINA,
Bons. Franc Rupnik, predi di grande umanitàt, di biele viârgiture mental
- 93 MSGR. RIZIERI DE TINA,
Mons. Franc Rupnik, duhovnik velike človekoljubnosti in odprtosti
- 107 JOŽE ŠTUCIN,
Giuseppe Floreancig - Kokoc, pripovedovalec
- 110 VALENTINO FLOREANCIG - KOKOC,
Naš malin dol pod puojan
- 113 GIUSEPPE FLOREANCIG - KOKOC,
Liep klabuk
- 115 JERNEJ MLEKUŽ,
»Dikle«. Tiha zgodba

ZGODBE OB MEJI

- 135 IV. IN V. RAZRED DVOJEZIČNE OSNOVNE ŠOLE V ŠPETRU
Me.Ja = Me.Ne
- 137 LUIGI RAIMONDI COMINESI
Tavanje po spominu: zapuščena suknja
- 144 JOŽICA STRGAR,
Zgodbe izza Idrije
- 149 DANILA ZULIJAN KUMAR,
Zgodba o tem, kako so na Velikonočni ponedeljek
letele pomaranče čez Idrijo
- 156 DUŠAN JUG,
Moja doživetja Benečije in meje na Kolovratu
- 165 ZDRAVKO LIKAR,
Tri zgodbe iz Posočja
- 171 RICCARDO RUTTAR,
Parvi Maj 2004
- 175 MOJCA RAVNIK,
Podklanec, 1. Maja 2004

PESMI IN BESEDE

- 183 CLAUDIA SALAMANT,
Sedim na korite an gledan muoj majhan obraz tu uod
- 187 ALOJZ JERONČIČ
Dve pesmi
- 189 RENZO GARIUP,
Tri želje... adna pa ne
- 193 MORENO MIORELLI,
Bližnja srečanja z "drugačnimi" umetniki
- 198 BRUNA BALLOCH,
Učilo
- 200 LUIGIA NEGRO,
Dvi z Rezije

IZ DELA

- 205 ANTONIO DE TONI,
Načrt "Poti miru v Benečiji"
- 207 MIHA MLINAR,
O dveh čezmejnih arheoloških projektih
- 212 DAMJANA FORTUNAT ČERNILOGAR,
Tolminski muzej in leto 2004
- 215 NATAŠA KOMAC
Raziskovalna tabora Kanalska dolina 2003 in 2004
- 219 KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO
Iz našega dela
- 223 **SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDEMSKE POKRAJINE**
KSENIJA MAJOVSKI - NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST

TRINKOV KOLEDAR za leto 2005

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zarj: predsednik Michele Obit

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št.30

Tisk: Juliagraf s.n.c. (Premariacco, UD) 2004

kdivantrinko@libero.it

tel., fax.: +39 0432.731386

Uredili: Lucia Trusgnach, Jole Namor (odgovorna urednica)

Slika na platnici: Ivan Trinko, Veliko drevo na Tarčmunu

Prevodi: Ace Mermolja, Ravel Kodrič, Jadranka Križman, Damijan Visentin

Lektoriranje: Marija Cenda, Živa Gruden

Priloga: Mjuta Povasnica – Ivan Trinko, pravi pesnik Beneške Slovenije/Ivan Trinko, il vero poeta della Slavia italiana

Izdajo sta omogočila Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in dežela FJK

uff. sup. 2. omara

TRINKOV KOLEDAR 2005

Inv.št.: 5793





M J U T A P O V A S N I C A

IVAN TRINKO

**PRAVI PESNIK BENEŠKE SLOVENIJE
IL VERO POETA DELLA SLAVIA ITALIANA**

Ivan Trinko je stal kot stoletno drevo prijateljstva med dvema svetoma in skušal kljub vsem viharjem uglajati pota sožitju in razumevanju.

Ivan Trinko era come un albero centenario dell'amicizia tra due mondi, e ha tentato, contro tutte le avversità, di spianare la strada della convivenza e della comprensione.



Ivan Trinko, pravi pesnik Beneške Slovenije

MJUTA POVASNICA

Lik Ivana Trinka je med beneškimi kulturnimi delavci zagotovo videti edinstven. V primerjavi z drugimi beneškimi razumniki velja upoštevati, da je svojo učenost razdajal bodisi v italijanščini kot v slovenščini. Življenje se mu je razpelo čez obe stoletji, večjidel pa ga je preživel v Vidnu, odkar je namreč stopil v semenišče pa vse do vrnitve v Tarčmun (Sovodnje), ko mu je bilo že 77 let. Oglejmo si na kratko njegov življenjepis.

Ivan Trinko (sam je poskrbel za slovensko različico lastnega imena in ga takega vpisal tudi v uradne listine) se je rodil na Tarčmunu, hribovski vasi v Benečiji, 25. januarja 1863 (tri leta pred pripojitvijo dežele k Italiji) v revni kmečki družini Pjernovih, kakršne so pač družine v naših hribih. Osnovno šolo je obiskoval v Jelini. Do šole je od doma vodila strma steza. Učiteljica je v malem Ivanu prav kmalu odkrila bistrega in marljivega učenca. Šolanje je sam Trinko opisal z dobršno mero hudomušnosti: ves pouk je potekal v italijanščini, v jeziku, ki je bil otrokom tuj in ki so se ga v prvih treh razredih nižje stopnje osnovne šole komajda, če sploh, naučili. Šele za časa odraščanja je mali Ivan odkril sorodno vez med domačim narečjem in knjižno slovenščino ter njenimi zakonitostmi in književnostjo.

Domači kaplan je družino pregovoril, da so otroka dali v nadaljnje šolanje in je tako lahko dopolnil višjo stopnjo osnovne šole (četrti in peti razred) v Čedadu in stopil v Vidnu v semenišče. Mladi Trinko se je odlikoval tudi pri tem zahtevnem študiju. Predstojniki niso spregledali njegovih vrlin. Zato ga niso napolili v kaplansko službo, pač pa so ga zadržali pri vse pomembnejših in odgovornejših nalogah v semenišču in mu nazadnje zaupali službo profesorja teologije. Predmet je poučeval vse do leta 1940. Poleg tega so mu dodelili tudi nalogo spovednika, pozneje pa še ravnatelja v Zavodu redovnic ponižnih plemkinj.

Pisatelj in pesnik

Ivan Trinko je bil v prvi vrsti dušni pastir in vzgojitelj, ob tem pa še kulturni delavec, znanstvenik in politik. S knjižno slovenščino in s slovensko kulturo se je seznanil iz knjig na spodbudo tarčmunskega kaplana ter pesnika in pisatelja Petra Podreke. Trinko je z doma prav gotovo poznal slovenske knjige, ki jih je celovška Mohorjeva družba širila po vsem slovenskem jezikovnem prostoru, vendar ga vsebina tistih spisov ni pritegnila tako, kot so ga knjižna dela. Odkritje slovenskih knjig ga je zaznamovalo za vse življenje. Strastno se

je predal študiju in književnosti in se prav kmalu tudi sam skušil v pisanju, zlasti še v pesnikovanju. Njegovo pesniško in pisateljsko prizadevanje v slovenščini je po kakovosti izdelkov seglo daleč onkraj dometa vseh drugih beneških piscev bodisi po jezikovni kot tudi po izraznooblikovni, izpovedni in pesniški moči. Trinko je še zlasti v svojih zrelih letih, ko je dodobra obvladal slovenščino, napisal nadvse zanimiva pesniška in prozna dela, ob tem pa še nebroj poročil, člankov in pripovedi. Njegova dela so tiskali v Ljubljani in v Gorici, njegovi občudovalci, med njimi je nedaleč od Kobarida živel Simon Gregorčič, so menili, da je s Trinkom vzniknil pristni pevec Benečije.

Književno delo Ivana Trinka se odlikuje tudi po obsegu. Šlo je za vztrajen in nepretrgan napor. V osrednji Sloveniji je bilo pesnikovanje v slovenščini tedaj že jezikovno zrelo in slogovno pretanjeno, zato tedanja kritika ni bila ravno prizanesljiva do stihov, ki jih je klepal novi slovenski pesnik. Spotikala se je ob njegovo jezikovno okornost, ob metrične spodrslijaje in ob tedaj že zastarelo narodnoobrambno vznesenost. Vendar smemo Trinka v vseh pogledih uvrstiti v zgodovino slovenskega slovstva kot izraz kulturnega prostora, ki ni imel dostopa do šolanja v slovenščini in zatorej do slovenske kulture. Kljub trditvam nekaterih imenitnih osebnosti¹ zato Trinka ne kaže uvrščati med narečne pesnike: Trinko je v resnici stremel za tem, da bi postal polnokrvni slovenski pesnik. O tem pričajo vsa njegova dela. Po narečnih besedah je segel le tedaj, ko so mu pomagale iz metrične zagate ali pa zavoljo izrazitosti. Ivan Trinko pa je pisal in

pesnikoval tudi v italijanščini. Še več: v italijanščini je bil povsem doma, saj se je v tem jeziku vseskozi šolal in je bil vseskozi v stiku z italijansko kulturo.

Odločitev v prid slovenščine ga je stala nemalo žrtev, narekoval pa mu jo je trden namen, da se vzpostavi kot slovenski književnik. Ivana Trinka je študij jezikov veselil, zato se je poleg slovenščine lotil še drugih slovanskih jezikov:

srbohrvaščine, češčine, poljščine, zlasti pa še ruščine. V prenekatem spisu je Trinko izpovedal ljubezen do vsega slovanskega sveta, zato so mu ovešali vseslovanstvo.

Slavist in prevajalec

Jezikovna podkovanost mu je omogočila razvejano občevanje s pre mnogimi evropskimi učenjaki, med njimi tudi s poljskim jezikoslovcem Baudouinom de Courtenayem. Postal je skratka ugleden in priznan posrednik med italijansko in slovansko omiko, med kulturami narodov vzhodne Evrope in romanskim svetom. K temu so prispevali številni prevodi iz italijanščine, iz slovenščine in iz drugih slovanskih jezikov. Z njimi je v Italiji prispeval k širjenju vedenja o slovanskem slovstvu, v prvi vrsti slovenskega, saj je bilo tedaj v tistem okolju malone neznano. V tem pogledu gre Ivanu Trinku med italijanskimi kulturniki prvenstvo. Vendar se v svojih prizadevanjih ni omejil na polje književnosti in znanosti. Bil je tudi glasbenik, skladatelj, prav dostojen likovnik.

Politična dejavnost

Omeniti velja njegovo dolgotrajno politično delovanje v vlogi pristaša političnih naukov duhovnika Luigija Sturza in ljudske stranke; ta se je namreč zavzemala za politično vpreženost katoličanov v italijanski družbi in za

1. Specogna, Mizzau, Di Rito: Ivan Trinko, Udine 1974, str. 11

odpravo odmaknjenosti od politike, ki jo je narekovala neizprosnost Svetega Sedeža v zvezi z rimskim vprašanjem. V tej politični naravnosti je Trinko veljal za eno najuglednejših osebnosti. Kljub nepopustljivemu tradicionalizmu na področju verskih naukov je bil Trinko prožen novator na socialnem polju. Prizadeval si je za izboljšanje življenjskih pogojev Benečanov, za gradnjo cest, v prid kmetijstva in šolstva. V tem pogledu je zaznaven njegov donesek v videnskem pokrajinskem svetu, saj je bil kar nekajkrat vanj izvoljen in je v njem deloval celih 21 let od leta 1902 do leta 1923. Nazadnje je bil celo član pokrajinskega izvršnega telesa. V svojih številnih posegih v razpravo je upravitelje spodbujal k ukrepom, ki naj strežejo potrebam Benečije. Kdaj pa kdaj ga je potegnilo v polemično obračunavanje s protiklerikalno liberalno večino, vendar je

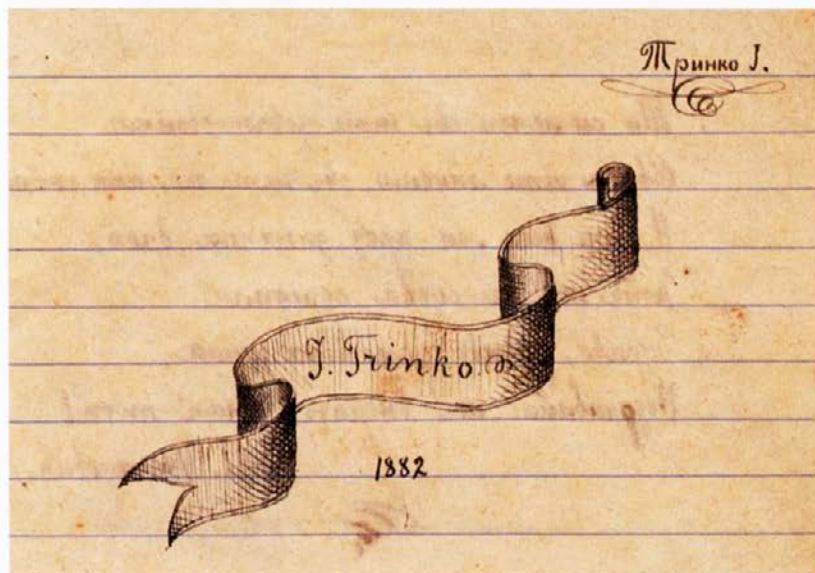
pri tem ohranjal zadržan in politično oprezen ton, ker se je zavedal, da se sicer izpostavlja morebitnim zlorabam. Ker mu je bila govorniška vznesenost tuja, je svoje misli raje zaupal pisani kot pa govorjeni besedi.


Ko se je umaknil na Tarčmun, je veljal za živo pričo hotenj Slovencev v Videnski pokrajini, saj je svoje visoko pričevanje neomajno poneseł skozi raznotere politične homatije.

Umrl je 26. junija 1954 pri 91 letih. K poslednjemu počitku so ga pospremili množica domačinov, zastopniki oblasti in številni častilci in občudovalci.

Trinkovo delo

- *Neobjavljeni zvezki*
Neobjavljeni zvezki Trinkovih mladostnih pesmi so (po SBL, op ur.) naslednji:
I – Slovenske pesmice, 1880





Modroperki

Zakaj mi struna moja ko Preširna
Da pi zapet na slavo majke Slave?
Da ti okrog Tonela sladka, mirna
Ko glas slavica zelene Dobrave?
Nevsmiljencu mi, petja t. Modrica!
Zakaj, povejmi, nesi mi prijazna?
Oh, zakaj gosli mojih t. strunnica
Hripari glas, vse harmonije prazna?—
Vranke zakričkajo, mi bodo Vile!!
Ko vranke citre jaz prebiral bodem,
In kar me bodo gosti naučile,
Na slavo, Modrica, tebi zagovem!



II – Pesmice, 1880-81

III – Mrtvaške pesmice, 1882

IV – Pesmice, 1883

Iz njih podajamo eno od mladostnih pesmi:

Bajtica moja

*O ljuba moja bajtica,
Kako si mi ti Draga!
Pri tebi serce ranjeno
Zaceli radost blaga.*

*O bajtica pozdravim te
Pozdravim ptičke mile,
Pozdravim krasne trátice
Ki cvetke so rodile.*

Iz rokopišnega zvezka z naslovom *Pesmice* in podpisom *Janez Trinko Tarčmunjan* smo vzeli spodnjo mladostno pesem, v kateri je pesnik prazno odtekanje svojih dni primerjal z vodnim slapom. Gre za občuteno, iskreno in oblikovno ubrano izpoved:

Pri slapu

*Tu sedim pri slapu
Nem gledaje v žrelo,
Kamor je že vode
Toliko zgrmelo;*

*In grenki mi čuti
V prsih se rodijo,
I gorke solzice
Se v očeh svetlijo.*

*Ah, ti slap grmeči!
Niso vodi tvoji
Slični brezkoristni,
Prazni Dnevi moji?*

• **Objavljena dela**

Svoja prva dela je Trinko objavil v slovenskih revijah *Ljubljanski zvon*, *Slovan*, *Dom in svet* ter *Slovenka* začeniši

z letom 1885, ko je pesniku bilo 22 let. Leta 1897 je na spodbudo Simona Gregorčiča objavil v Gorici pesniško zbirko z naslovom *Poezije*. Izbirčnejša pesniška kritika avtorju ni izkazala naklonjenosti. To ga je prizadelo do te mere, da je navzlic opaznemu napredku naposled opustil pesnikovanje. V pesmi *Modropevki* se je ponorčeval iz svojega mučnega prebijanja skozi jezikovno robidovje, da bi se domogel do pesniške neoporečnosti: muza mu boja ni bila naklonejna, zato se mu pesem ne izvija iz grla ljubko kakor slavčku, muza je do njega neusmiljena, struna se mu oglašá hripavo in neubrano. Navedimo drugo in tretjo od treh štirivrstičnih kitic:

*Zakaj ni struna moja ko Preširna
Da bi zapél na slavo majke Slave?
Da bi okrog donela sladka, mirna
Ko glas slaviča zelené dobrove?*

*Nevsmiljena mi, petja ti Modrica!
Zakaj, povejmi, nesi mi prijazna?
Oh, zakaj gosli mojih da strunica
Hripavi glas, vse harmonije prazna?*

Zbirka Poezije

Za najpopolnejše Trinkovo delo veljajo *Poezije*. Izšle so v Gorici leta 1897 in vsebujejo raznotere pesmi, od lirično izpovednih do zgodovinsko epskih. Zbirka prinaša kakih trideset pesmi. Nastale so v obdobju več let, nekatere med njimi so izrazito dolge. Take so na primer oda *Jeleni Črnogorski, kneginji neapeljski* (144 stihov), ciklus *Razpršeno listje* (58 po tri kitice po štiri stihe za skupnih 696 stihov) ter pesmi *Nesloga* (205 stihov), *Oglej* (248 stihov) in *Pad Ogleja* (413 stihov).

Naj tu predstavim pesem *Jeleni Črnogorski*, ki jo je sicer doletel kak

slgovni očitek, a se nam vendar zdi značilna za tedanji čas. Nastala je leta 1896 ob poroki med prestolonaslednikom Vittoriojem Emanuelejem in Jeleno Črnogorsko, kneginjo neapeljsko. V pesmi se nam Italija razgrne kot polje, ki so ga brezbožci opustošili, razdejali so ga socialni nemiri, beda, izseljevanje in nesreče, ki so jih priklicale etiopske pustolovščine.

Oglejmo si nekaj odlomkov.

Slovanska kneginja, ki jo je ob rojstvu obiskala rojenica, je svojo domovino zapustila, ker ji je bilo tako usojeno:

*A tebi pa u zibelko je malo
življenja solnce lepo zasijalo.
Iz neba je kot zlati sen priplula
nad mehke ti blazine rojenica,
z veselim cvetjem zibelko obsula
in božala ti lica,
skrivnostno nekaj šepnila ti v uho,
in zopet se zgubila v noč je gluho. ...*

Kneginji se je torej usoda izpolnila, prišla je v Italijo:

*Od Črnogore sivega pogorja
čez sinji zrak, sem daleč preko morja
čez italske ravnine –
zdaj zvezda tvoja seva – in planine
kot svitlo sonce rano. ...*

Toda Jelenino novo domovino pestijo beda in nemiri:

*...Oh, Bog neskončno mili!
Potrt in gol vzdihuje, stoka, cvili,
na cesti pada samega ti glada,
brez upanja, brez dela
nešteti rod. Trgovstvo, obrtnija
povsod pod težko bütaro se zvija.
Vse ruši se, propada. A dežela
že sama več ne vé, kam bi se dela.*

Odtod ogorčeno žuganje:

*Italija, Italija! sirota
brez slave in brez časti,
kakó globoko morala si pasti! ...
Li vstala bo? Ni li še polna mera?*

A nastopil bo nov rod srčnih junakov, ki bodo z vero in delovno vnemo domovino odrešili. Pesnik roti slovansko kneginjo, naj dvigne prapor miru in sloge:

*Ti sipaj novo luč v sredino teme,
ti sejaj nov seme,
oh, seme dobre volje,
u src poštenih rodovitno polje.
Razvij zastavo nam mirú in sprave,
pospeši težnje prave,
da skoraj nam na nebu zatrepeče
vstajenja zora, dan rešenja, sreče!*

Toda italijanski narod so doletele kaj hujše preizkušnje!

Epsko zgodovinske pesmi

S pesmijo *Jeleni Črnogorski* – ki je sicer v sedanjiku – smo postregli s primerom pesmi epsko zgodovinskega značaja, ki sodi v skupino Trinkovih zahtevnejših in daljših poezij. V kratkem pregledu Trinkovih poezij je zdaj na vrsti pesnitev *Oglej*. Vzemimo v pretres nekaj njenih značilnejših odlomkov, ki jih bomo povezali s povzetki izpuščenih verzov. Skozi 248 enajstercev se vrstijo trije oglejski prizori. Rešeto nemara prestroke kritike je v tem razvejanem pesniškem sestavku obelodanilo nekaj pesniških in jezikovnih arhaizmov, kajti upoštevati gre, da gre za delo avtorja, ki se je knjižne slovenčine naučil iz knjig in iz preskromnih – če odmislimo Gregoričiča – stikov s slovenskimi književniki. *Oglej* pa je v vsakem primeru čeden pesniški sestavek, ki izpričuje stopnjo obvladovanja

slovenščine, ki je dotlej ni dosegel noben beneški pisec.

Oglejmo si na kratko to pesnitev. V nastopnem, prijaznem nočnem prizoru mesec sije na zemljo, pesnik je omamljen od čarobne opojnosti noči. Daleč na obzorju se ravan izgublja v svetlem pasu lagune. V navedenem odlomku zlahka prepoznamo poznoromantične prvine.

*Bilà je noč. Sanjavo mesec z neba
na zemljo sipal je snežene žarke,
in lahko vetrec šumel je po drevju.
Valovi so opojne me dišave
obdajali in zibali se v mraku.
Pri oknu slonel sem in ves zatópljen
v preišljevanje gledal sem in motril.
Čaròbna noč! pogled prekrasen z gore
v podnožje cvetno, v tihi dol pred menoj,
in dalje dalje po razvani širni.
Tam daleč, doli na obzorju jasnem,
kjer nebo z zemljo spaja se in grli,
je v svitu negotovem se blestela
kot dolga črta sivkasta laguna. ...*

Pesniku se v snu prikaže *Vila*. Odvede ga s seboj v vratolomni let:

*Zvižgalo mi je v ušesih v silnem letu
šumelo pred menój je, ko visoko
sva plula v noč čez razprostrta polja,
čez gozde, čez vasi, čez šumne reke!...*

Drzna pesnikova domišljija razgrne pred bralca pogled na ruševine mesta, na neme priče slavne zgodovine, na razrušeno zidovje in stebrovje, na zapuščene grobove in nagrobnike. Sledi prizor, ki nam v spomin priklíče Uga Foscola: samotni pasji lajež sredi noči in uboga raja, ki se mukoma prebija skozi življenje:

*A no okol skupine hiš, in vborni
po polju razsejani davni hrami.
Tu stebri, kamni, tam zidovje staro,*

*tam zopet podrtin ogromne kope;
grobovi pusti in spominske plošče
so v mesečnem mi svitu se belele.
Samote duh, molčanje, tajna žalost
je kraljevala nad planjavo širno.
Legák vetriček šumel je čez polje
in šum vodá se zdaj pa zdaj je slišal;
Nekjé pa doli pes zamolklo lajal
je v pusto noč; vse drugo blo je tiho.*

Pesnik se iz dremavice prebudi v istem mestu, a v času njegovega največjega razcveta: ponosno stojijo palače, svetišča, slavoloki, po širokih ulicah vrvi mogočen cesarjev sprevod, obdajata ga krili vzklikajoče množice. Z zlato cesarjevo kočijo na čelu izginja v razkošni, zlato okrašeni marmornati palači. V njej se odvija pir s plemenitaši, matronami, dekleti, glasbo sredi opojno dišečega cvetja. »To je Oglej – mu razodene Vila – Rimu dvojček!« Pesnik utone v nezavest (še pomnimo Danteja?) in se prebudi ob pogledu na Oglej v času, ko so ga zavzele barbarske horde na uničujočem pohodu proti jugu sredi krikov, krvi in konjskega topota. Spet foscolovsko obarvan prizor:

*Tedaj pa, oh, od severa in vzhoda
odmeval se je hrup in šum zamolkel,
in krik in vik in sila bojnih glasov.
Hreščalo vse je, kot da vihra grozna
idoč goščave bi lomila silne.
I v črnem mraku brezkončni blesek
in žvenketanje kopij in oklepov;
pekot kopit brezbrojnih, rezgetanje,
in sila črnih senc na črnih konjih
na jug hitečih kot povodenj silna...*

Ko se pesnik naposled spet predrami, se znajde spet ob svojem oknu sredi nežnega prizora v luninem soju z romantično obarvanim epilogom:

Že pozno v noč pri oknu sem se vzbudil;

*za gostim lesom je zahajal mesec
in ostro se je risalo vrhovje
na jarko osvitljenem robu neba.
Šumel vetriček je lehotno v drevju.*

Pad Ogleja

Oglejmo si zdaj drugo Trinkovo epsko-zgodovinsko pesnitev. *Pad Ogleja* velja ob prejšnji pesnitvi za bolj posrečeno zastopnico tega žanra pri Trinku. Pomuditi se velja pri njej ne le zavoľo lepote njenih stihov, pač pa tudi zato, ker je sam Trinko poskrbel za njeno italijansko različico. Zastor pesnitve se odgrne nad pokrajino, ki starodavnemu mestu grozi z zločestimi znamenji pustošenja in smrti. Pesnik nam nato opiše vdor Hunov, ko se kot trop sestradanih volkov razlijejo po furlanski nižini:

*Kakor povódenj silna, vso raván
preplavijo oroženci neštetí.
Kot volčja, od gladú razvnetá čeda
po pustnem polji žéne se in tuli
in škriplje z ostrimi zobmi, takisto
po krasnem forojuljskem polji skače
divíaje Hunov rod...*

Oglejmo si še Trinkovo italijansko različico, kjer se nam kaže njegovo obvladovanje italijanskega pesniškega jezika:

*Come fiumana che dai rotti monti
Dopo un copioso diluviar di piová
Scende muggendo ad inondare il piano;
Tal dagli indarno custoditi varchi
D'armata gente un fluttuar iroso
Infinito si versa. E qual di lupi
Per diuturno digiun rabbiosi e fieri
Infesto branco negli aperti campi
Scorrazza e stride e i duri denti arrota;
Tale sui piani del mio bel Friuli
Trascorre l'Unno.*

Na vrsti je zdaj pohod uničevalnih hord in obleganje mesta: v strahu pred smrtjo meščani zapuščajo vse svoje imetje. Nastopi Atila, ki vodi napad na Oglej:

*Od jeze bled tedaj v najhujšem gnjevu
naprej, nazaj med vojsko trepečočo
načelnik ljuti teka in se divjá.
Na silnejši naval odbite čete
poživlje vnovič, novo moč, nov žar,
nov srd gorêč jim razpihuje v prsiah.
Pení se ves, grčí in z zóbmi škriplje
kot gladen volk, ki v zimski temni nóči
ovohal čedo tolstih je ováč,
v ograjo varno pa do njih ne more.
In evo, drug napad in nov pogum
in nova sila! Od obeh stranij
pušíc svrčêčih mrak, žvenket orožja;
in lestve k zidu in vrvi in bruna;
naprave bojne, v zid bijóči stroji;
ropot lesá, skalin izbitih tresek;
jeklá odmev zvenêč, vmes jok in stok.
Tú kvišku četa vzpenja se, tam pada;
mešanje zgoraj in vihtenje kópíj,
bliskanje mečev bridkih; vrela voda,
kipeče olje in goreči pesek;
orožje, kamenje, razbite glave,
odsekani tú udje, ondu trupla,
vse šumno v niž, vse križema se suje!*

Pa še v italijanščini:

*Più fiero assalto tutt'infiamma e spinge,
E rugge e freme, come lion digiuno
Allora che d'infra le ferrate sbarre
Scorge ed annasa il cibo, e non l'arriva.
Novo furor, novello assalto all'alte
Mura potenti; e quinci e quindi immenso
Nugolo d'infiammanti dardi; e scale
E funi e travi e bellici stromenti;
E un cozzar d'arieti ferrati;
Lesto un ascendere e un cader riversi;
E dall'alto un ferir di spade e lance
Un diluviar d'ignita arena, d'olio
Fervente e d'acqua e sassi; Un incalzare,*

*Precipitarsi e ripiegare; di mozzi
Capi e di membra tronche e di cadaveri
Un rotolare al suolo; un grido, un urlo
Disperato di mille voci e mille
Insieme confuse e miste; e fra cotanto
Romor un largo gorgogliar di sangue,
E de' feriti un gemer lungo e fioco,
Un affannoso rantolar di morte...*

Žaloigre je zdaj konec, Ogleja ni več. Kjer je stalo ponosno velemesto, zdaj vladata pustošenje in smrt. Bazilike, forumi, nekdam kvišku kipeči stolpi so le še neizmerna ruševina, ki priča o božjem prekletstvu nad njega dni bahavo oholim rimskim mestom. Le ruševine kljubujejo stoletjem kot nema priča njegove veličine in le še kmetov lemež se še kdaj pa kdaj spotakne vanje in s tem izzove gospodarjevo robantenje:

*Po ulicah nekdanjih in po trgih,
od izprevodov nekdam mrgolečih,
pa s plugom ostrim dolge brazde rezal
pod solncem bo pekočim poljedelec,
in morda glasno klel, če plug gredé
ob slaven kamen marmornat zadene...*

In v italijanski verziji:

*... over solerte
Sotto il cocente sol il curvo aratro
Vi guiderà il bifolco, in sua loquela
Alto imprecando, se nel cavo solco
Improvviso urterà sepolto un marmo,
Un capitello, un fregio, un elmo, un
brando.*

Tudi iz tega odlomka veje duh Foscolovih Grobišč. Izvrstni so očitno tudi italijanski stih, dasiravno so jeziku v njih očitali vznesenost in zastarelost. Pesnitev sklene ponižni poklon božji previdnosti. Človek naj ji ne kljubuje.

Privid davnine

Za ta kratki izbor Trinkovih pesnitev smo odbrali še en epski sestavek, le da ga tokrat preveva avtorjevo ponotranjeno doživljanje dogajanja. Povod zanj je bežen privid, ki se avtorju utrne ob arhivskem odkritju starodavnih listin, ki se očitno nanašajo na naše prednike. V teh stihih ni zaznati retoričnega poudarka, ki sicer Trinku ni tuj, kot priča na primer pesem *Slovincem*, saj v njenem pesniškem tonu ne prepoznamo nravi in vloge slovenskega naroda. Poglejmo primer:

*Pozdravljam vas, o j narodna zaveza
boriteljev, vas, male domovine
nevstrašne hčerke in jeklene sine!
Kot vihra gromonosna
nasprotujočih sil divjá vam jeza
nad bistrimi glavámi;
a trdna in ponosna
po koncu vam stojí pri glavi glava.*

V pesmi *Ob stari listini* pa so sence davnih prednikov, ljudstva, ki se je napotilo v svojo poznejšo domovino, videti človeške in resnične. Nastopni prizor je običajen: pokrajina se pred pesnikovimi duhovnimi očmi razgrne v čarobnem luninem siju, ker se je zazrl v zgodovinsko listino. Pogled na sprevod senc beneških prednikov ga povsem prevzame:

*Mrjé svetilka moja, ker pozno še bedim;
zamišljen pri listini iz davnih lét slonim.
Jednakomerno ura na steni se glasi,
okrog v globokem miru vse spava, vse
molči.
Pošilja mesec v sobo srebrni svetil žar;
jednajst že ura bije, a kaj mi nje udar?
Kakó čarobno-milo skrivnosten polumrak
obstira me! Prečuden se zdi mi lunin trak!*

Pa še nočni privid:



*Očaki sivolasni pred mano se vrte
junaki dolgobradi in dekllice brdké;
Mladine živobujne naspé se zbor cvetán
in babic se in mater in dece broj glasán.
Šepet in góvor, smehi in petja glas krepák
o pozni uri vdarja skoz tihi nočni zrák.*

Nenadoma se pesniku razločno oglasi
ljubi domači jezik:

Kaj res moj dragi jezik mi bije na uho?

Razodene se mu smisel privida:

*Oh, vem! iz starodavnih vi vstali ste
grobov
in sem se potrudili ogledat svet si nov.
Nov svet, oh, beda naša, nekdanji slavski
raj,
od tujega navala prepravljen od nekdej!
Oh, kje so vaša sêla, kje sled je vaših koč?*

Teh nekaj stihov je v italijanščino
prepesnil Pavel Petričič:

*Oh, lo so. Dai sepolcrici antichi
giungete a visitare il mondo nuovo:
il mondo nuovo? La miseria nostra!
Travolto hanno da tempo il vostro antico
glorioso mondo le straniere ondate.
Dove sono ora i vostri insediamenti?
E dove le tracce degli abitanti vostri?
Dov'è la gloria dei lontani tempi
e la severa forza?*

Prizor se razblini, luna se skriva za oblak.
Odbije polnoč. Zgodbe je konec.

Samotna muza

Trinko je dolga leta prebil v Vidnu sprva kot študent, nato še kot profesor, zato ga je pogosto mučilo domotožje po domači vasi in domačinih. Vendar velja upoštevati, da mu delo ni preprečilo, da bi se pogosteje podajal v Benečijo, pač pa

so mu dušno pastirstvo, študij, mnogotere ugledne dejavnosti ter znanstva, ki jih je navezal z mnogimi uglednimi kulturniki, nudila brez vsakršnega dvoma veliko zadoščenja in zadovoljstva.

Pogost motiv oddaljenosti od domačih krajev in občutka odtujenosti v tujem okolju lahko potemtakem razumemo tudi kot pesniško pretvezo. Ne gre pa spregledati, da je v takih razmerah pesniku bilo vendarle onemogočeno, da bi neposredno, ne zgolj iz knjig, črpal iz slovenskega kulturnega zaklada. Pomudimo se sedaj pri drugouvrščeni pesmi iz zbirke njegovih *Poezij* iz leta 1897. Naslov pesmi se glasi *Moje pesmi*. Navdihuje jih – pravi Trinko – samotna muza na tujih tleh, v mučni puščavi jih mori osamljenost. Pesnik zato pričakuje razumevajočo prizanesljivost do njegovega položaja, saj bi pesmi bile po obliki zanesljivo bolj posrečene, ko bi cvetele v okolju, ki bi bilo njegovim prizadevanjem prijaznejše.

Trinkovim stihom se v tem primeru po mnenju profesorice Fedore Ferluga Petronio pozna Prešernov zgled. Pogost primer samote je tu izražen v kratki pesmi iz samih desetih stihov. Jedrnatost in domišljenost te pesmi nas kar vabita k neokrnjeni objavi tega bisera:

Moje pesmi

*Na tujem nas osamljena je Vila
šepetom tajnim tiho navdihnila.
Kakòr čez noč, oh, temne nevesele
v pustinji žalostni smo se spočele.
Samote duh obsipal ni s sijajem,
z ledenim nas je davil ogrljajem.
Da zvézde nam svetlejšé so žarele,
krepkeje, veseleje pač bi pele.
Tó pomni, brate, krivo nas ne sodi!
Prav motri, ũmi nas in zdrav nam bodi!*

Italijanski prevod Pavla Petričiča se glasi:

*In segreto sussurro, solitaria
e sommessa una musa ci ispirava
in terra straniera, come la notte
nel penoso deserto, generate
nella tristezza oscura.
Non ci avvolgeva in una chiara luce
lo spirito della solitudine,
ma in angoscioso e gelido collare.
Con stelle più lucenti certamente
avremmo noi cantato
con rinnovata forza e con più gioia.
Fratello, a questo pensa,
non giudicarci male!
Considera ogni cosa e stà in salute!*

Trinkova pesem... v zimskem večeru

Pred koncem te kratke antologije Trinkovega pesniškega ustvarjanja preberimo skupaj še izpovedno pesem z naslovom *Zimski večer*. Motiva viharne noči kot knjižne prispodobe njegovega čustvovanja se je Trinko oklenil v kar nekaj sestavkih. Srečujemo pa ga tudi sicer pri mnogih slovanskih pesnikih in je sploh značilen za romantično čustvovanje 19. stoletja.

Tudi največji ruski pesnik Aleksander Puškin se je kar nekajkrat pomudil pri motivu viharne noči: njegova lepa pesem iz leta 1825 nosi celo enak naslov kot Trinkova: *Zimnij vječer*. Pri Puškinu se viharnemu vrtincu, ki je zajel revno kočo, zoperstavlja opojno pozabljenje, ki ga nudita zvrhano poln kozarec in sladko petje, ki nadkrili bolečino. Ozračje je pri njem že malone impresionistično, medtem ko so Trinkovi stihii notranje bolj razrvani, tesnobni in filozofsko nadahnjeni.

Motiv notranjega viharja, trpljenja vse tja do obupa se tu vrača z vso močjo, ukroti ga lahko le odsostnost zavesti v snu, ki spominja na začasno smrt. Vihar je Trinku prispodoba življenja in bojev v njem. Pesem iz osmih kitic po štiri enajsterce

razgrne na samem začetku pogled na nočni prizor:

*Kaj misliš, kaj, oh matuška zemljica!
Ko mrzel dež vso noč ti bije lica,
in vihra pleše nad teboj snežena,
in srce sapa ti mori ledena?*

Pri tem velja opozoriti na besedo *matuška*, ker je očitno izposojenka iz ruščine. Sede v izbi pesnik prisluškuje viharju v srcu:

*Iz tihe sobe, temne, osamele
osupel, plah poslušam boje smeje.
U mali peči plam vrši, praskeče,
a srce v prsih vzbunjeno trepeče.*

Sledi vzporednica med življenjem in nočno viхро, jezo, boji in bolečino.

*Življenje, ah, življenje naše! ni li
podobno zunaj tam besnečej sili?...
In premišlujem čudno to življenje,
ves srd, vse boje, vse njega trpljenje.*

Tudi tem vrsticam podajamo Petričičev prosti prevod v italijanščino:

*Che pensi, terra madre,
quando l'intera notte
la pioggia fredda ti ferisce il volto
e danza la tormenta
e il gelido respiro
il cuore ti ferisce?
Come dentro un manto di morte avvolta
nel buio e dintorno
tutto
è tumulto urlo e gigantesca lotta,
le furie tutte, nate dal suo seno,
si scuotono nell'ira.*

In še naprej:

Non è forse la vita

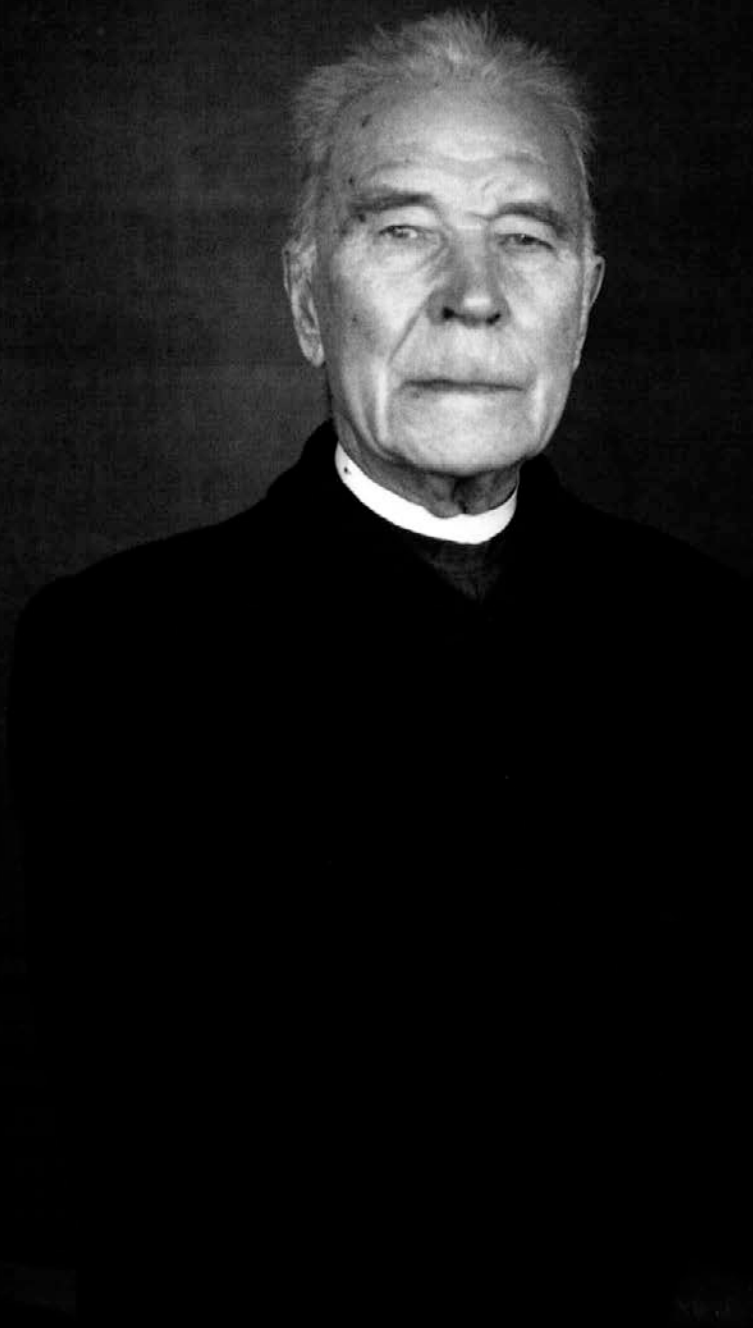
*simile alla bufera?
E perciò penso che la vita è strana:
ira, dolore e lotta...*

A pride mir:

*La fiamma nella stufa
muore e la tenebra si leva opaca
dagli angoli e mi abbraccia.
Ripiegano intrecciati
i miei pensieri strani.
Si offusca la mia vista e gli occhi
si chiudono ormai stanchi.
E muggia la tempesta nella notte
mentre nell'incoscienza
lo spirito si immerge.*

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAFIA

- A. Budal (ur./a cura di), *Ivan Trinko, Spisi* – Trst, 1964
Trinkov koledar – razni letniki / numeri vari
- G. Specogna, A. Mizzau, A. Di Rito, *Ivan Trinko*, Udine, Comunità delle Valli del Natisone, 1974
- P. Gujon, M. Qualizza, N. Zuanella, *Ivan Trinko*, Čedad, Kulturno društvo Ivan Trinko, 1979
- F. Ferluga Petronio, *Ivan Trinko, poeta e scrittore della Slavia Veneta*, Padova, 1984
- P. Zovatto, M. Jevnikar, F. Ferluga, M. Vertovec, N. Zuanella, M. Qualizza, *Ricerche su Ivan Trinko*, Udine, Provincia di Udine, 1986



Ivan Trinko, il vero poeta della Slavia italiana

MJUTA POVASNICA

La figura di Ivan Trinko, fra gli uomini di cultura della Slavia appare senz'altro unica. Rispetto agli altri intellettuali della Slavia c'è da tener presente che egli fu uno studioso sia di lingua italiana che di lingua slovena. Vissuto a cavallo dei due secoli, trascorse buona parte della sua lunga esistenza a Udine: da quando intraprese gli studi al seminario fino al rientro a Tercimonte (Savogna), quando aveva ormai settantasette anni. Facciamo una rapida biografia.

Ivan Trinko (fu lui stesso a trascrivere il proprio nome in sloveno ed introdurlo in questa forma nei documenti) nacque in un paesino di montagna, Tercimonte, il 25 gennaio 1863 (tre anni prima dell'annessione all'Italia) nella modesta famiglia dei Piernovi, piccoli contadini come tutte le famiglie della nostra montagna. Alla scuola elementare di Jellina, che raggiungeva lungo un ripido sentiero, si fece notare dalla maestra per la vivace intelligenza e l'attitudine allo studio. Quella scuola fu poi descritta con una buona dose di humor dallo stesso Trinko: tutte le lezioni si svolgevano in italiano con bambini che non ne sapevano una parola e di rado imparavano granché nei tre anni di corso elementare inferiore, prima, seconda e terza classe. Solo nell'adolescenza Trinko giovinetto scopri

il legame del dialetto sloveno domestico con la lingua slovena colta, le sue regole e la sua letteratura.

Fu il cappellano del paese a convincere la famiglia a far proseguire gli studi al figliolo prima per completare il corso elementare superiore (quarta e quinta) a Cividale e poi a studiare nel seminario di Udine. Anche in questi studi impegnativi il giovane Trinko si distinse e si fece conoscere ai superiori per le sue doti. Perciò, invece di essere avviato a fare il cappellano, venne trattenuto con incarichi sempre più importanti in seminario e nominato infine professore di teologia, incarico che conservò fino al 1940. Ebbe anche l'incarico prima di confessore e poi di direttore del Collegio delle Nobili Dimesse.

Scrittore e poeta

Ivan Trinko fu in primo luogo sacerdote ed educatore, quindi uomo di cultura, studioso e uomo politico. Il suo incontro con la lingua e la cultura slovena avvenne attraverso i libri, con lo stimolo di don Pietro Podrecca, poeta e scrittore, cappellano per alcuni anni a Tercimonte. Trinko aveva sicuramente visto a casa gli opuscoli sloveni che la Società di Sant'Ermacora di Klagenfurt diffondeva in tutto il territorio linguistico sloveno, ma il

contenuto di questi scritti non lo attrasse quanto i veri testi letterari. La scoperta dei libri sloveni fu determinante per tutta la sua vita. Si gettò con passione nello studio e nelle lettere e ben presto cominciò lui stesso a scrivere, prima di tutto poesie. Il suo lavoro poetico e letterario in lingua slovena andò molto oltre, nella qualità delle opere, di tutti gli altri scrittori della Slavia, sia dal punto di vista linguistico che quello espressivo, lirico e poetico. Soprattutto nella maturità, quando raggiunse il pieno possesso della lingua slovena, Trinko produsse opere di grande interesse, in poesia e in prosa, relazioni, articoli e racconti. Le sue opere vennero pubblicate a Lubiana e Gorizia ed a giudizio dei suoi estimatori, come Simon Gregorčič che viveva presso Caporetto, con Trinko era nato il vero poeta della Slavia Italiana. Anche qualitativamente l'opera letteraria di Ivan Trinko fu molto vasta. Si trattò di un'attività impegnata e costante. I critici di Lubiana, dove la poesia slovena aveva assunto toni linguisticamente raffinati, non fu troppo benevola riguardo i versi del nuovo poeta sloveno. Vi trovò impacci linguistici, improprietà metriche e retorica patriottica ormai fuori moda. Tuttavia Trinko appartiene a pieno titolo alla storia della letteratura slovena, espressione di un'area culturale cui era preclusa l'istruzione e quindi la cultura slovena. Non fu dunque un poeta dialettale come si ebbe ad affermare da qualche autorevole personaggio¹: l'ambizione di Trinko era quella di essere un poeta sloveno. E lo dimostrano tutte le sue opere. Usò delle parole dialettali solo in funzione metrica o semplicemente espressiva. Ivan Trinko fu anche poeta e

scrittore in lingua italiana. Anzi, l'uso perfetto dell'italiano era agevolato dal fatto di essersi istruito nel corso degli studi in questa lingua e di essere in continuo contatto con la cultura italiana. Scrivere in sloveno fu una scelta che gli costò sacrifici, scelta voluta, determinata dal deliberato intento di essere uno scrittore sloveno. Ivan Trinko ebbe una buona predisposizione allo studio delle lingue e si orientò – oltre allo sloveno – verso altre lingue slave, il serbo-croato, il cecco, il polacco e soprattutto il russo. In numerosi scritti il Trinko esprime l'amore per tutto il mondo slavo, fino ad essere etichettato come panslavista.

Slavista e traduttore

Le conoscenze linguistiche gli permisero di tenere fitti contatti con diversi studiosi europei, tra cui il linguista Baudouin de Courtenay. Divenne così un illustre e riconosciuto mediatore fra la cultura italiana ed il mondo slavo, fra le culture dei popoli dell'Europa orientale e quella latina. A ciò contribuirono le numerose traduzioni dall'italiano, dallo sloveno e dalle altre lingue slave. Grazie a queste traduzioni ampliò in Italia la conoscenza delle letterature slave ed in primo luogo della slovena, all'epoca pressoché sconosciute. Sotto questo aspetto Ivan Trinko ebbe un chiaro primato fra gli uomini di cultura italiani. Non si limitò all'attività letteraria e scientifica. Fu compositore, musicista impegnato e buon artista figurativo.

L'attività politica

Va poi ricordata la sua lunga attività politica come sostenitore della dottrina politica di don Luigi Sturzo e del partito popolare, che si richiamava all'impegno dei cattolici nella società italiana ed al superamento dell'astensionismo politico

1. Specogna, Mizzau, Di Rito: Ivan Trinko, Udine 1974, str. 11

dovuto all'intransigenza della Santa Sede sulla questione romana. Di questa corrente politica Trinko fu uno degli esponenti di maggior prestigio. Tradizionalista intransigente sul piano dottrinario, Trinko fu aperto innovatore sulla questione sociale: lo impegnò il miglioramento delle condizioni di vita della gente della Slavia, per le comunicazioni stradali, l'agricoltura e l'istruzione. In questo senso portò il proprio autorevole contributo nel consiglio provinciale di Udine, nel quale fu più volte eletto per ben 21 anni, dal 1902 al 1923. Negli ultimi anni fu anche membro della deputazione provinciale, cioè della giunta.

Svolse numerosi interventi in cui esortò gli amministratori a provvedere alle necessità della Slavia. Talvolta si vide costretto ad inserirsi nelle polemiche con la maggioranza liberale anticlericale,

mantenendo sempre un tono pacato e politicamente prudente, consapevole delle strumentalizzazioni che potevano essere fatte. Alieno dalla retorica predilesse lo scrivere al parlare.

Ritiratosi a Tercimonte fu il simbolo vivente degli Sloveni della provincia di Udine, avendo portato la sua elevata testimonianza attraverso le diverse situazioni politiche.

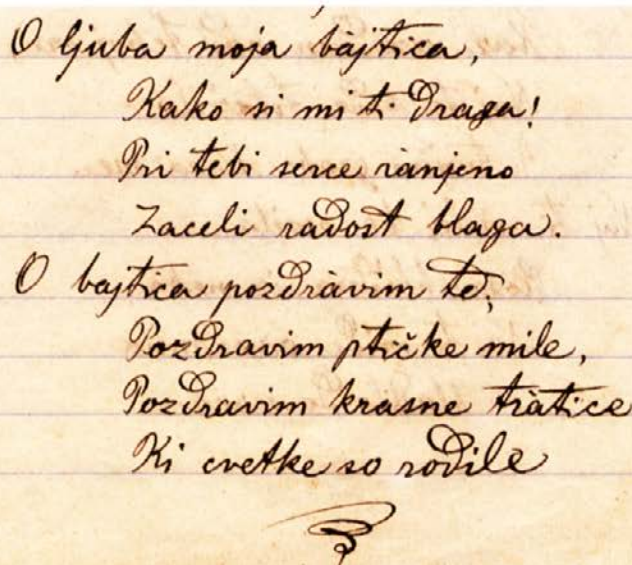
Mori a 91 anni, il 26 giugno 1954. Fu accompagnato al cimitero da una gran folla di popolo, dalle autorità e dai suoi numerosi estimatori.

Opere di Trinko

- *I quaderni inediti*

Quaderni inediti di poesie giovanili di Trinko (da SBL, ndr):

I – Slovenske pesmice (Poesiole slovene), 1880



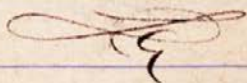
O ljuba moja bajtica,
Kako si mi ti. Draga!
Pri tebi serce ranjeno
Zaceli radost blaga.
O bajtica pozdravim te,
Pozdravim ptičke mile,
Pozdravim krasne tratiče
Ki cvetke so rožile

S

Tu sedim pri železnem slapu
 Nem gledaje v železo
 Kamor je še vode
 Toliko stetelo zgrmelo;

Tu grenki mi čuti
 V prsih se rodijo
 I svetle gorke solzice
 Se v očeh svetlijo.

Ah, ti slap zmeči!
 Niso vodi tvoji
 Slični brezhoristni,
 Pravi Dnevi moji?



II – Pesmice (Poesiole), 1880-81

III – Mrtvaške pesmice (Le poesie dei morti), 1882

IV – Pesmice (Poesiole), 1883

Ed ecco un brano di una poesia giovanile di Trinko tratta dai quaderni inediti:

Bajtica moja

O ljuba moja bajtica,

Kako si mi ti Draga!

Pri tebi serce ranjeno

Zaceli radost blaga.

O bajtica pozdravim te

Pozdravim ptičke mile,

Pozdravim krasne trátice

Ki cvetke so rodile.

Dal quaderno manoscritto *Pesmice*

(Poesiole) firmato *Janez Trinko*,

Tarčmunjan, togliamo la seguente poesia giovanile, in cui il poeta paragona i giorni che fuggono allo scroscio di una cascata d'acqua che se ne va: un tema sentito, espresso con sincerità e proprietà:

Pri slapu

Tu sedim pri slapu

Nem gledaje v žrelo,

Kamor je že vode

Toliko zgrmelo;

In grenki mi čuti

V prsih se rodijo,

I gorke solzice

Se v očeh svetlijo.

Ah, ti slap grmeči!

Niso vodi tvoji

Slični brezkoristni,

Prazni Dnevi moji?

• *Opere pubblicate*

Le prime opere furono pubblicate da

Trinko su riviste slovene come *Ljubljanski*

zvon, *Slovan*, *Dom in svet* e *Slovenka* a partire dal 1885, quando il poeta aveva 22 anni. Nel 1897, stimolato da Simon Gregorčič, pubblicò a Gorizia la raccolta *Poezije*. La critica letteraria più pretenziosa non accolse il poeta con favore ed egli ne fu ferito, fino a

rinunciare – nonostante i suoi progressi – a scrivere versi. Nella poesia *Modropevki* (Alla Musa) descrisse con autoironia il disagio per le difficoltà che incontrava nella ricerca della perfezione poetica: la sua Musa non gli è propizia, perciò il suo canto non riesce melodioso come quello dell'usignolo. La Musa è spietata e la corda che vibra rende un suono rauco e privo di armonia.

Riportiamo due delle tre quartine della poesia:

Zakaj ni struna moja ko Preširna

Da bi zapel na slavo majke Slave?

Da bi okrog donela sladka, mirna

Ko glas slaviča zelenè dobrave?

Nevsmiljena mi, petja ti Modrica!

Zakaj, povejmi, nesi mi prijazna?

Oh, zakaj gosli mojih da strunica

Hripavi glas, vse harmonije prazna?

La raccolta delle *Poezije*

L'opera più completa di Trinko furono le *Poezije*, pubblicate nel 1897 a Gorizia, raccolta comprendente poesie di vario carattere, da quello lirico-intimistico a quello epico-storico.

La raccolta comprende una trentina di brani poetici, scritti in varie epoche, fra cui poesie di considerevole estensione. Così la poesia *Jeleni Črnogorski kneginji neapeljski* (Ad Elena di Montenegro principessa di Napoli) (114 versi), il ciclo *Razpršeno listje* (Foglie sparse) (58 brani di 3 quartine, per un totale di 696 versi), le poesie *Nesloga* (La discordia) (205

versi), *Oglej* (Aquilaia) (248 versi) e *Pad Ogleja* (La caduta di Aquilaia) (413 versi). Vogliamo ora farvi conoscere la poesia *Jeleni Črnogorski*, che per la verità ha raccolto qualche appunto stilistico, ma che ci pare attuale rispetto ai tempi che correvano. Fu scritta nel 1896, in occasione delle nozze del principe ereditario Vittorio Emanuele con Elena di Montenegro principessa di Napoli. Nella poesia l'Italia è presentata come un campo devastato dai nemici di Dio, dal disordine sociale, dalla miseria, dall'emigrazione e dalle sciagure provocate dalle avventure etiopiche. Ecco alcuni brani. La principessa slava, visitata alla nascita da una fata, ha lasciato il suo paese segnata dal destino:

*A tebi pa u zibelko je malo
življenja solnce lepo zasijalo.
Iz neba je kot zlati sen priplula
nad mehke ti blazine rojenica,
z veselim cvetjem zibelko obsula
in božala ti lica,
skrivnostno nekaj šepnila ti v uho,
in zopet se zgubila v noč je gluho. ...*

Il destino della principessa si compie e raggiunge l'Italia:

*Od Črnegore sivega pogorja
čez sinji zrak, sem daleč preko morja
čez italske ravnine –
zdaj zvezda tvoja seva – in planine
kot svitlo sonce rano. ...*

Ma la nuova patria di Elena è in preda alla miseria ed al disordine:

*...Oh, Bog neskončno mili!
Potrt in gol vzdihuje, stoka, cvili,
na cesti pada samega ti glada,
brez upanja, brez dela*

*nešteti rod. Trgovstvo, obrtnija
povsod pod težko bûtaro se zvija.
Vse ruši se, propada. A dežela
že sama več ne vé, kam bi se dela.*

Quindi l'invettiva:

*Italija, Italija! sirota
brez slave in brez časti,
kakó globoko morala si pasti! ...
Li vstala bo? Ni li še polna mera?*

Ma sorgerà una nuova schiera di coraggiosi, che con la fede ed il lavoro porterà la patria alla salvezza. Ed il poeta implora la principessa slava ad alzare il vessillo della pace e della concordia:

*Ti sipaj novo luč v sredino teme,
ti sejaj nov seme,
oh, seme dobre volje,
u src poštenih rodovitno polje.*

*Razvij zastavo nam mirú in sprave,
pospesi težnje prave,
da skoraj nam na nebu zatrepeče
vstajenja zora, dan rešenja, sreče!*

Ben altre prove, tuttavia, attendevano il popolo italiano!

La poesia epico-storica

Con la poesia *Jeleni Črnogorski* abbiamo dato un saggio, in questo caso al presente, del carattere epico-storico di un gruppo di poesie di maggior impegno e lunghezza di Ivan Trinko. Nella breve antologia delle *Poezije* di Trinko, che svolgeremo, vogliamo ora far conoscere la poesia *Oglej* (Aquilaia), introducendo alcuni brani originali della stessa ed un riassunto dei vari passaggi. Ricordiamo che si tratta di 248 versi endecasillabi in cui appaiono tre scene diverse della città di Aquilaia. La complessa composizione

poetica, passando al vaglio di una critica fin troppo severa, ha mostrato alcuni arcaismi poetici e linguistici, senza tener conto del fatto che si trattava di un lavoro di un autore che aveva imparato la lingua colta slovena sui libri e con scarsi contatti, salvo il Gregorčič, con i letterati sloveni. *Oglej* è comunque una bella poesia, che dimostra una padronanza dello sloveno mai raggiunto da altri scrittori della Slavia.

Passiamo al succinto commento della poesia. La scena iniziale si apre con un gentile quadro notturno, con la luna che spande sulla terra il suo chiarore, mentre i profumi della notte incantata avvolgono il poeta. Lontano, all'orizzonte, la pianura sfuma nella luce incerta verso la striscia luminosa della laguna. Leggiamo insieme questi primi versi, in cui ritornano gli stilemi del tardo Romanticismo:

*Bilá je noč. Sanjavo mesec z neba
na zemljo sipal je snežene žarke,
in lahko vetrec šumel je po drevji.
Valovi so opojne me dišave
obdájali in zibali se v mraku.
Pri oknu slonel sem in ves zatópljen
v preišljevanje gledal sem in motril.
Čaróbná noč! pogled prekrasen z gore
v podnožje cvetno, v tihi dol pred menoj,
in dalje dalje po razvani širni.
Tam daleč, doli na obzorju jasnem,
kjer nebo z zemljo spaja se in grli,
je v svitu negotovem se blestela
kot dolga črta sivkasta laguna. ...*

Il poeta è colto dal sonno e gli appare la *Vila*, la sua musa o fata della poesia, che conduce in un rapido volo attraverso l'aria cerulea:

*Zvižgalo mi je v ušesih v silnem letu
šumelo pred menój je, ko visoko
sva plula v noč čez razprostrta polja,*

čez gozde, čez vasi, čez šumne reke!...

L'ardita immagine del poeta ci porta ora su una città ridotta in rovine, cosparsa di cimeli storici, vecchie mura e colonne in sfacelo, tombe e lapidi abbandonate. Poi una scena, vicino allo stile foscoliano, del cane che latra nella notte e di povera gente in lotta per la misera sopravvivenza:

*A no okol skupine hiš, in vborni
po polju razsejani davni hrami.
Tu stebri, kamni, tam zidovje staro,
tam zopet podrtin ogromne kope;
grobovi pusti in spominške plošče
so v mesečnem mi svitu se belele.
Samote duh, molčanje, tajna žalost
je kraljevala nad planjavo širno.
Legák vetriček šumel je čez polje
in šum vodá se zdaj pa zdaj je slišal;
Nekjé pa doli pes zamolklo lajal
je v pusto noč; vse drugo blo je tiho.*

Ben presto il poeta passa dall'incoscienza che lo ha colto sulla stessa città, ai tempi del suo massimo splendore: palazzi, templi, archi di trionfo, ampie vie su cui passa il grandioso corteo dell'imperatore fra ali di folla esultante. Il corteo, su cui sovrasta la carrozza d'oro imperiale, si porta in un grande palazzo ricco di ori e marmi preziosi, per un ricco banchetto con patrizi, matrone e fanciulle, musiche e profumi di fiori. "E' Aquileia – avverte la Vila – sorella di Roma". E di nuovo il poeta cade in uno stato di incoscienza (ricordiamo Dante?) per trovarsi di fronte al quadro di Aquileia invasa da orde barbariche in marcia verso il sud, con urla, sangue e scalpitare di cavalli: un'altra scena di sapore foscoliano:

*Tedaj pa, oh, od severa in vzhoda
odmeval se je hrup in šum zamolkel,
in krik in vik in sila bojnih glasov.*



*Hreščalo vse je, kot da vihra grozna
idoč goščave bi lomila silne.
I v črnem mraku brezkončni blesek
in zvenketanje kopij in oklepov;
peket kopit brezbrojnih, rezgetanje,
in sila črnih senc na črnih konjih
na jug hitečih kot povodenj silna...*

E quando il poeta esce ancora una volta dall'incoscienza, si ritrova presso la sua finestra e ripete il dolce quadro della notte di luna, con un epilogo di gusto romantico:

*Že pozno v noč pri oknu sem se vzbudil;
za gostim lesom je zahajal mesec
in ostro se je risalo vrhove
na jarko osvitljenem robu neba.
Šumel vetriček je lehotno v drevju.*

La caduta di Aquileia

Ora esamineremo la seconda poesia epico-storica di Ivan Trinko. Questa, *Pad Ogleja* (La caduta di Aquileia). La caduta di Aquileia insieme alla precedente è considerata tra le poesie a soggetto storico più riuscite del poeta. Ci soffermiamo su questo poemetto, il più lungo, per la bellezza dei versi e perché Trinko ne fece lui stesso una versione in italiano. La poesia si apre su uno scenario minaccioso di presagi e di rovina e di morte per l'antica città. Quindi il poeta descrive l'invasione dei barbari Unni, che inondano come lupi affamato la pianura friulana:

*Kakor povódenj silna, vso raván
preplavijo oroženci nešteti.
Kot volčja, od gládú razvneta čeda
po pustnem polji žéne se in tuli
in škriplje z ostrimi zobmi, takisto
po krasnem forojljskem polji skačé
diviaje Hunov rod...*

Leggiamo ora la versione in italiano di Trinko, che qui si presenta bene anche come poeta in lingua italiana:

*Come fiumana che dai rotti monti
Dopo un copioso diluviar di piovà
Scende muggendo ad inondare il piano;
Tal dagli indarno custoditi varchi
D'armata gente un fluttuar iroso
Infinito si versa. E qual di lupi
Per diuturno digiun rabbiosi e fieri
Infesto branco negli aperti campi
Scorazza e stride e i duri denti arrotà;
Tale sui piani del mio bel Friuli
Trascorre l'Unno.*

Ed ecco la marcia delle orde distruttive degli invasori e l'assedio della città: ognuno fugge per porsi in salvo, abbandonando ogni cosa. Appare Attila che guida l'attacco contro Aquileia:

*Od jeze bled tedaj v najhúšjem gnjevu
naprej, nazaj med vojsko trepečočo
načelnik ljuti teka in se divjá.
Na silnejši naval odbite čete
poživlje vnovič, novo moč, nov žar,
nov srd gorèč jim razpihuje v prsih.
Pení se ves, grčí in z zobmi škriplje
kot gladen volk, ki v zimski temni nôči
ovohal čedo tolstih je ovác,
v ograjo varno pa do njih ne more.
In evo, drug napad in nov pogum
in nova sila! Od obeh stranij
pušíc svrčèch mrak, zvenket orožja;
in lestve k zidu in vrvi in bruna;
naprave bojne, v zid bijoči stroji;
ropot lesá, skalin izbitih tresek;
jeklá odmev zvenèč, vmes jok in stok.
Tù kvišku četa vzpenja se, tam pada;
mešanje zgoraj in vihtenje kópij,
bliskanje mečev bridkih; vrela voda,
kipeče olje in goreči pesek;
orožje, kamenje, razbite glave,*

*odsekani tû udje, ondu trupla,
vse šumno v niž, vse križema se suje!*

Ed in italiano:

*Più fiero assalto tutt'infiamma e spinge,
E rugge e freme, come lion digiuno
Allora che d'infra le ferrate sbarre
Scorge ed annasa il cibo, e non l'arriva.
Novo furor, novello assalto all'alte
Mura potenti; e quinci e quindi immenso
Nugolo d'infiammanti dardi; e scale
E funi e travi e bellici stromenti;
E un cozzar d'arieti ferrati;
Lesto un ascendere e un cader riversi;
E dall'alto un ferir di spade e lance
Un diluviar d'ignita arena, d'olio
Fervente e d'acqua e sassi; Un incalzare,
Precipitarsi e ripiegar; di mozzi
Capi e di membra tronche e di cadaveri
Un rotolare al suolo; un grido, un urlo
Disperato di mille voci e mille
Insieme confuse e miste; e fra cotanto
Romor un largo gorgogliar di sangue,
E de' feriti un gemer lungo e fioco,
Un affannoso rantolar di morte...*

La tragedia si compie e Aquileia non c'è più. Al suo posto solo distruzione e morte: le basiliche, i fori, le torri eccelse sono ormai una immensa rovina, maledizione divina sulla città romana già ricca e superba. Della sua gloria rimarranno nei secoli i cimeli della sua grandezza. E nei giorni futuri il contadino cozzerà con l'aratro, forse imprecando, contro qualche glorioso pezzo di marmo:

*Po ulicah nekdanjih in po trgih,
od izprevodov nekdej mrgolečih,
pa s plugom ostrim dolge brazde rezal
pod solncem bo pekočim poljedelec,
in morda glasno klel, če plug gredé
ob slaven kamen marmornat zadene...*

E nella versione italiana:

*... ovvero solerte
Sotto il cocente sol il curvo aratro
Vi guiderà il bifolco, in sua loquela
Alto imprecando, se nel cavo solco
Improvviso urterà sepolto un marmo,
Un capitello, un fregio, un elmo, un
brando.*

Ed anche in questo brano sentiamo l'ispirazione del Foscolo dei *Sepolcri*. Ottimi, come si vede, anche i versi in italiano, espressi tuttavia con un linguaggio che fu considerato pomposo e un po' datato. Il poema si conclude con un umile omaggio alla provvidenza divina, cui l'uomo deve inchinarsi.

La visione dei padri

Per questa breve antologia delle opere di Ivan Trinko presentiamo ancora una poesia di carattere epico, ma più legata ad una interiorizzazione personale dell'evento. Qui esso è ancora una fugace visione stimolata dal ritrovamento in un archivio di certi documenti antichi riferentisi ai nostri antenati. Sono versi spogli da certa retorica non inusuale nel Trinko, come accade nella poesia *Slovincem* (Agli Sloveni), dove il tono poetico non rispecchia l'indole ed il ruolo del popolo sloveno. Ecco un esempio:

*Pozdravljam vas, oj narodna zaveza
boriteljev, vas, male domovine
nevstrašne hčerke in jeklene sine!
Kot vihra gromonosna
nasprotujočih sil divjâ vam jeza
nad bistrimi glavâmi;
a trdna in ponosna
po koncu vam stoji pri glavi glava.*

Nella poesia *Ob stari listini* (Sulle antiche carte), invece, le ombre degli antichi

padri, del popolo in cammino verso quella che sarà la propria terra, ci appaiono umane e reali. La scena iniziale è quella consueta: un paesaggio che si distende quieto nel magico chiarore lunare sotto gli occhi del poeta, assorto nell'esame del documento storico e preso dall'apparizione del corteo delle ombre avite:

*Mrjè svetilka moja, ker pozno še bedím;
zamišljen pri listini iz davnih lét sloním.
Jednakomerno ura na steni se glasi,
okrog v globokem miru vse spava, vse molči.
Pošilja mesec v sobo srebrni svetli žar;
jednajst že ura bije, a kaj mi nje udar?
Kakó čarobno-milo skrivnost en polumrak
obstira me! Prečuden se zdí mi lunin trak!*

Ed ecco l'apparizione notturna:

*Očaki sivolasni pred mano se vrté
junaki dolgobradi in déklice brdké;
Mladine živobujne naspé se zbor cvetán
in babc se in mater in dece broj glasán.
Šepet in góvor, smehi in petja glas krepák
o pozni uri vdarja skoz tihi nočni zrák.*

Ed improvvisamente il poeta distingue il suono della sua cara lingua:

Kaj res moj dragi jezik mi bije na uhó?

Ed afferra il senso della visione:

*Oh, vem! iz starodavnih vi vstali ste
grobov
in sem se potrudili ogledat svet si nov.
Nov svet, oh, beda naša, nekdanji slavski
raj,
od tujega navala prepravljen od nekda!
Oh, kje so vaša sêla, kje sled je vaših koč?*

Leggiamo ancora la versione italiana di Paolo Petricig di questi ultimi versi:

*Oh, lo so. Dai sepolcri antichi
giungete a visitare il mondo nuovo:
il mondo nuovo? La miseria nostra!
Travolto hanno da tempo il vostro antico
glorioso mondo le straniere ondate.
Dove sono ora i vostri insediamenti?
E dove le tracce degli abitanti vostri?
Dov'è la gloria dei lontani tempi
e la severa forza?*

Ormai la visione si dissolve e la luna si nasconde dentro una nuvola.
Batte la mezzanotte.
Tutto è finito.

Una musa solitaria

Trinko, che risiedette a lungo a Udine prima come studente e poi come professore, sentì acutamente la lontananza dal suo paese e dalla sua gente. Si deve però considerare che la sua attività non gli impedì di raggiungere abbastanza di frequente la Slavia, mentre il suo impegno, i suoi studi, le molteplici attività di prestigio, come le conoscenze realizzate con varie personalità della cultura, rappresentarono senza dubbio un motivo di soddisfazione e gratificazione. Il motivo ricorrente della lontananza dalla sua terra e dell'estraneità in un ambiente straniero può dunque essere interpretato anche come un appiglio poetico. Tenendo però conto del fatto che, in quella situazione, il poeta si trovò impedito di attingere direttamente, e non solo con la mediazione dei libri, alla vita culturale slovena.

Parliamo ora della seconda poesia, in ordine di collocazione nel libro delle *Poesije* del 1897: *Moje pesmi* (Le mie poesie). Le sue poesie, dice Trinko, sono ispirate da una musa solitaria in terra straniera, come in un deserto doloroso, soffocate dalla solitudine. Perciò il poeta chiede per i suoi versi comprensione per

questa situazione, giacché esse sarebbero potute essere espresse in forma più felice in un ambiente più consono alle sue aspirazioni.

I versi del Trinko in questo caso, annota la prof. Fedora Ferluga Petronio, risentono dell'influsso di Prešeren. Il motivo ricorrente della solitudine è qui espresso in una brevissima poesia di dieci versi. La brevità e la bellezza della poesia ci inducono a pubblicarla integralmente insieme ad una libera versione italiana.

Moje pesmi

*Na tujem nas osamljena je Vila
šepetom tajnim tiho navdihnila.
Kakòr čez noč, oh, temne nevesele
v pustinji žalostni smo se spočele.
Samote duh obsipal ni s sijajem,
z ledenim nas je davil ogrljajem.
Da zvézde nam svetlejšé so žarele,
krepkeje, veseleje pač bi pele.
Tó pomni, brate, krivo nas ne sodi!
Prav motri, ūmi nas in zdrav nam bodi!*

Ed ecco la versione italiana di Petricig:

*In segreto sussurro, solitaria
e sommessamente una musa ci ispirava
in terra straniera, come la notte
nel penoso deserto, generate
nella tristezza oscura.
Non ci avvolgeva in una chiara luce
lo spirito della solitudine,
ma in angoscioso e gelido collare.
Con stelle più lucenti certamente
avremmo noi cantato
con rinnovata forza e con più gioia
Fratello, a questo pensa,
non giudicarci male!
Considera ogni cosa e stà in salute!*

La poesia di Trinko... in una notte d'inverno

Prima di concludere questa nostra breve antologia delle opere poetiche di Ivan

Trinko leggiamo insieme la poesia di carattere lirico *Zimski večer* (Notte d'inverno). Il tema della notte di bufera, rispondente al suo stato d'animo letterario, fu ripetuto dal Trinko in diverse composizioni. Fu un tema caro a molti poeti del mondo slavo per la sua aderenza allo spirito romantico dell'Ottocento. Anche uno dei massimi poeti russi, Aleksandr Puškin, tornò varie volte sul tema della notte di tempesta: una sua bella poesia del 1825 porta proprio lo stesso titolo *Zimnij večer*. In Puškin la furia della tempesta che avvolge la povera capanna rimane fissa nel quadro, al quale si contrappone la gioia dell'oblio ottenuto dal bicchiere colmo e dalla dolcezza di un canto, che vince il dolore. Si tratta di versi ormai impressionistici, mentre quelli di Trinko sono più angosciosi, tormentati e filosofici.

Il motivo dell'agitazione interiore, della passione e perfino della disperazione ritorna qui con tutta la sua forza e tutto si placa nell'incoscienza del sonno, come in una morte provvisoria. La bufera per Trinko è la metafora della vita e delle sue lotte. Ecco la poesia, composta di otto quartine di endecasillabi, che si apre con l'immagine della notte:

*Kaj misliš, kaj, oh matuška zemljica!
Ko mrzel dež vso noč ti bije lica,
in vihra pleše nad teboj snežena,
in srce sapa ti mori ledena?*

Si noti qui la parola *matuška*, derivata dal russo. Ed il poeta, dentro la sua stanza, sente la bufera dentro il suo cuore:

*Iz tihe sobe, temne, osamele
osupel, plah poslušam boje smeje.
U mali pečji plam vrši, praskeče,
a srce v prsiah vzbunjeno trepeče.*

E quindi il paragone con la vita, nella

quartina che segue, con il paragone con la bufera notturna, ira, lotta e dolore:

Življenje, ah, življenje naše! ni li podobno zunaj tam besnečej sili?... In preišlujem čudno to življenje, ves srd, vse boje, vse njega trpljenje.

Anche in questa poesia diamo dei brani in una libera versione in italiano:

*Che pensi, terra madre,
quando l'intera notte
la pioggia fredda ti ferisce il volto
e danza la tormenta
e il gelido respiro
il cuore ti ferisce?
Come dentro un manto di morte avvolta
nel buio e dintorno
tutto è tumulto urlo e gigantesca lotta,
le furie tutte, nate dal suo seno,*

si scuotono nell'ira.

E più avanti:

*Non è forse la vita
simile alla bufera?
E perciò penso che la vita è strana:
ira, dolore e lotta...*

Ma giunge la pace:

*La fiamma nella stufa
muore e la tenebra si leva opaca
dagli angoli e mi abbraccia.
Ripiegano intrecciati
i miei pensieri strani.
Si offusca la mia vista e gli occhi
si chiudono ormai stanchi.
E muggia la tempesta nella notte
mentre nell'incoscienza
lo spirito si immerge.*





Mjuta Povasnica

Ivan Trinko, pravi pesnik Beneške Slovenije

Ivan Trinko, il vero poeta della Slavia italiana

Priloga Trinkovega koledarja za leto 2005

iz/da: Novi Matajur, 1992 [štev. / n.: 5, 7, 9, 12, 16, 18, 20, 25]

Prevod iz italijansčine/Traduzione dall'italiano: Ravel Kodrič

Slika na platnici/Foto di copertina:

Veliko drevo na Tarčmunu/Grande albero a Tercimonte (Ivan Trinko)

slike/fotografie:

Msgr. Ivan Trinko, Tarčmun/Tercimonte 10.06.1952 (Mario Magajna)

Rokopis/Manoscritto

Rokopis/Manoscritto

Stara fotografija vasi Tarčmun/Tercimonte in una vecchia fotografia

Msgr. Ivan Trinko (Valentino Trinco-Tin Piernu)

Rokopis/Manoscritto

Rokopis/Manoscritto

Tarčmun: Trinkova domačija/Casa della famiglia Trinko

Drevesa/Alberi (Valentino Trinco-Tin Piernu)

Pogreb msgr. Ivana Trinka 30.06.1954/Funerali di Mons. Ivan Trinko 30.06.1954 (Mario Magajna)

TRINKOV KOLEDAR za leto 2005

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zanj: predsednik Michele Obit

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št.30

Tisk: Juliagraf s.n.c. (Premariacco, UD) 2004

kdivantrinko@libero.it

tel., fax.: +39 0432.731386

Uredili: Lucia Trusgnach, Jole Namor (odgovorna urednica)

Izdajo sta omogočila Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in dežela FJK

uff. sup. 2. omara

TRINKOV KOLEDAR 2005

Inv.št.: 5793

Trinkov
koledar



2005